Stelianos Papadopoulos

Stelianos Papadopoulos este unul dintre cei mai mari patrologi ortodocşi în viaţă. Profesor la Facultatea de Teologie a Universităţii din Atena, acum pensionar, este autorul unui număr impresionant de lucrări teologice închinate unor mari Părinţi ai Bisericii. Între cele mai importante lucrări ale sale amintim: *Patrologia* în două volume (vol. I *Introducere, sec. II şi III*, 500 pagini, apărut în 1977; vol. II *Sec. IV, Răsărit şi*

Coperta: Mihai COMAN
Tehnoredactare: Corina VÂNĂTORU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
PAPADOPOULOS, STELIANOS
Vulturul rănit : viaţă sf. Grigorie Teologul / Stelianos Papadopoulos ; trad.: prof. conf. dr. Constantin Coman, drd. Cornel Coman. - Bucureşti : Editura Bizantină, 2002
p. ; cm.
ISBN 973-9492-26-6

I. Coman, Constantin (trad.)
II. Coman, Cornel (trad.)

235.3 Grigorc Teologul

Traducere din limba neogreacă după ***Στυλιανός Παπαδόπουλος, Ο Πληγωμένος Αετός (Γρηγόριος ο Θεολόγος)***, Editura „Apostoliki Diakonia", Atena, 1992.

Copyright © EDITURA BIZANTINĂ
ISBN 973-9492-26-6

STELIANOS PAPADOPOULOS

VULTURUL RĂNIT

Viaţa Sfântului Grigorie Teologul

Traducere:
Preot Dr. Constantin Coman
Diacon Cornel Coman

EDITURA BIZANTINĂ
BUCUREŞTI

Prefaţă la ediţia românească

Vulturul rănit a fost tipărit până acum în patru ediţii. A ajuns la inimile oamenilor foarte repede, chiar dacă a fost rănit. Şi le-a cucerit, deoarece, dincolo de suferinţele lui, nu numai că a rămas vultur, ci, în plus, şi-a mărit aripile.

De aceea, iubite cititorule român, cartea aceasta este pe măsura ta. Ai suferit decenii de-a rândul. Ai fost chinuit în multe feluri şi ai suferit multe nedreptăţi, dar ai rămas în picioare, drept. Ţi-ai păstrat aripile, precum marele vultur Grigorie Teologul. Acum eşti pregătit să le deschizi. Deja adulmeci cerul libertăţii şi ai păşit pe drumul greu al creaţiei. Să nu uiţi însă că cea mai mare creaţie este cea spre care te conduce *Vulturul rănit* - iubirea pentru Dumnezeu şi pentru oameni.

Sfântul Grigorie din Nazianz, pe care Biserica l-a numit şi-l trăieşte ca pe „Teologul" prin excelenţă, a fost îndrăgit de cititori pentru că el însuşi a iubit mult pe Dumnezeu şi pe oameni. Încă şi mai mult: a fost iubit pentru că a suferit foarte mult pentru adevăr şi pentru că Dumnezeu, din acest motiv, i-a dăruit iluminări. I-a luminat în aşa fel mintea încât a reuşit să vorbească cu mare autoritate şi cu mare putere despre adevăr şi despre realitatea dumnezeiască.

Toate acestea s-au întâmplat într-o epocă anume, într-un loc anume şi în împrejurări concrete, pe care cititorul le poate urmări. Nu este vorba de un trecut nedefinit şi vag. Este vorba despre o persoană sfântă din trecut, ale cărei amănunte din viaţă, studii, activitate, asceză şi teologie emoţionează şi determină la meditaţie adâncă.

Dragostea cu care au primit cititorii *Vulturul rănit* explică un lucru pe care-l uităm adesea în Biserică şi în teologie: acela că simplii credincioşi au trăit şi trăiesc împreună cu sfinţii. Au învăţat din viaţa lor de fiecare zi, din felul în care aceştia îşi duceau lupta lor duhovnicească. Citind vieţile sfinţilor, urmează exemplul acestora şi se sfinţesc ei înşişi.

Vechii teologi prezentau viaţa şi gândirea sfinţilor drept învăţătură membrilor Bisericii şi numai în situaţii deosebit de critice se aşezau în fruntea disputelor teologice. Atunci trebuia să analizeze şi să arate mai pe larg şi mai profund adevărul, pentru a-i întări pe credincioşi şi a-i birui pe ereticii.

Mă tem că astăzi noi, teologii, în loc să prezentăm mulţimea de sfinţi din toate categoriile, prezentăm adeseori lumii teorii şi învăţături mai mult sau mai puţin personale. Acestea însă îi zidesc foarte puţin pe credincioşi, deoarece arareori sunt autentice. Deşi la început pot impresiona puţin, în general nu mişcă pe nimeni cu adevărat şi, mai ales, nu determină la starea aceea de priveghere sau trezvie sufletească.

În cartea pe care o ţii în mână, mult iubite cititorule, nu vreau nici să predau învăţături şi nici să dau îndrumări sau sfaturi. Încerc să iau pentru mine învăţături şi îndrumări de la vulturul nostru rănit, Sfântul Grigorie Teologul, urmărind împreună cu tine pătimirile, rănile, dar şi măreţia lui.

Distinsul şi iubitul meu coleg, profesorul şi preotul Constantin Coman, s-a ostenit cu dragoste nemărginită să traducă *Vulturul rănit*. Îi mulţumesc călduros şi-l felicit. Mă emoţionează în mod deosebit şi faptul că mi se oferă posibilitatea să comunic în acest fel cu fraţii mei români, pe care mi-i doresc a fi cititori indulgenţi.

Stelianos Papadopoulos
10.12.2001

PĂRINȚII ȘI ANII COPILĂRIEI

Grigorie, ipsistarul

Flăcările se înălțau până la doi și chiar trei metri. Într-un luminiș de munte se adunaseră ipsistari distinși. De îndată ce focul se înteți și flăcările se înălțau trufașe, cei prezenți se apropiară.

Grigorie și-a întins mâinile de ziceai că voia să îmbrățișeze focul și să-l strângă la piept. Ochii lui, ațintiți spre flăcări, se umpleau de foc și își pierdeau strălucirea. Trupul lui, slab și înalt, rămânea nemișcat, dar se putea vedea în el o zbatere lăuntrică. Fața, lunguiață și nobilă, arăta o incertitudine nedefinită, care se vedea mai lămurit în ochii lui.

A rămas în munte mai mult timp. A rostit cuvinte pentru a cinsti Ființa cea Preaînaltă. De aceea se aflau acolo ipsistari din Nazianz, în frunte cu Grigorie. Nu erau mulți, dar constituiau o putere demnă de luat în seamă în cetate.

În Capadocia, în toată Asia Mică și în Orientul Mijlociu mai ales, existau grupări izolate de ipsistari, despre care nu avem multe informații. Nu aveau un ritual bine pus la punct, nici organizare și nici preoți. Erau însă oameni culți, care, de demult, prin ritualul lor și nenumăratele rânduieli, se plasau undeva între multele religii păgâne și iudaism. Dezgustați și de unii și de ceilalți, respingeau jertfele aduse idolilor, precum și reglementările formale ale iudeilor. Spuneau:

– Noi cinstim Fiinţa cea Preaînaltă despre care vorbesc toţi. Vom păstra sâmbăta şi câteva posturi şi vom avea focul ca simbol al Fiinţei celei Preaînalte. Altceva nimic. Acestea sunt suficiente. Nici jertfe, nici curăţiri, nici părinte sau creator.

Aceasta era credinţa lui Grigorie (tatăl Sfântului Grigorie Teologul), care s-a născut în cetatea Nazianz sau în satul Arianz din Capadocia, în anul 275 sau puţin mai târziu. Familia lui deţinea mari întinderi de pământ, pe care le lucrau cu mulţi sclavi; multe case, animale domestice, mijloace de transport... Familia făcea parte din aristocraţia locală, care era foarte bogată şi trăia în opulenţă. Imperiul roman îi cinstea şi le încredinţa funcţii administrative şi politice dintre cele mai înalte.

O astfel de funcţie, foarte probabil de senator, deţinea şi Grigorie. Funcţia lui era cea mai înaltă din cetate şi din întreaga regiune. Cu toate acestea, Grigorie avea un foarte ridicat simţ al onestităţii şi al demnităţii. Era înţelept şi reţinut în toate. Puterea nu-l făcuse nici tiran, nici trufaş. De altfel, puterea şi banii nu-l atrăgeau. Nu le folosea pentru a-şi spori averea nici măcar cu o drahmă.

În cetate îl cinsteau toţi şi se bucura de un prestigiu deosebit. Bucurie pentru femeia care i-ar fi stat alături. Puţină minte şi demnitate îi trebuia pentru a deveni doamna Nazianzului, prima gospodină, mai mult decât mulţumită.

La începutul secolului al IV-lea, între anii 300 şi 310, Grigorie s-a căsătorit cu frumoasa Nonna, care era creştină. Cum şi pentru ce motive s-a făcut această căsătorie, nu ştim. Frumoasa Nonna era dintr-o veche familie creştină cu o tradiţie ortodoxă autentică. Bunicii ei au cunoscut persecuţiile înfricoşătoare din partea împăraţilor romani, cu deosebire pe cea a lui Decius (218-257). Părinţii ei şi ea personal cunoscuseră persecuţia lui Diocleţian (285-305). Au rezistat însă prigoanelor, persecuţiilor şi chinurilor. Şi-au păstrat şi credinţa în Hristos, continuând să meargă pe calea cea grea a Bisericii. Şi iată că, acum, Nonna, creştină, primeşte să fie soţia lui Grigorie, un bărbat frumos şi bogat, dar care trăia în rătăcire, în afara Bisericii.

Acum începe drama tinerei Nonna. Îl iubeşte cu toată inima sa pe Grigorie. Suferă însă pentru faptul că acela crede în ideile

ciudate ale ipsistarilor. Grigorie nu era aspru cu ea. Nu se purta urât cu ea fiindcă era creştină, nu o certa. De altfel, ştia foarte bine, înainte de a se căsători cu ea, că aparţinea Bisericii. Nu-i răspundea necuviincios nici chiar atunci când aceasta îl îndemna, îl sfătuia, îl ruga – uneori îl certa – să devină creştin. Nonna se folosea de toate mijloacele pentru aceasta – de la cuvântul frumos până la ceartă. Dar arma sa cea mare era rugăciunea. Zi şi noapte Îl ruga pe Dumnezeu să-l lumineze pe Grigorie al ei. Lacrimile frumoasei de douăzeci de ani erau jertfa şi ofranda de fiecare zi. Şi aceasta pentru a-l vedea pe soţul său în staulul mântuirii, în Biserică.

Tânăra Nonna avea să ajungă femeie în toată firea, aproape bătrână, până când şi-a văzut visul cu ochii. Se apropiase de cincizeci de ani. Rugăciunile şi posturile, o dată cu trecerea anilor, au făcut să dispară farmecul frumuseţii din tinereţe. I-a rămas însă frumuseţea iubirii şi bucuria de a-l vedea pe Grigorie creştin. Altceva mai mult nu dorea. Faţa ei era plină de lumină şi de iubire. Dădea slavă şi mulţumea lui Dumnezeu pentru că Grigorie a spus în cele din urmă „da". Toată casa a luat o înfăţişare nouă. Toate străluceau parcă de bucurie. Oriunde îşi purta privirea, la lucruri sau la oameni, la case sau la câmpuri, i se părea că lumea întreagă şi-a schimbat faţa, s-a umplut de lumină şi a devenit cum nu se poate mai frumoasă şi mai iubitoare. Inima ei de femeie în toată firea devenise atât de tânără încât s-a speriat şi ea. Aproape douăzeci şi cinci de ani, cât trăise în casa aceea până atunci, nu cunoscuse o astfel de bucurie lăuntrică.

Cum s-a produs marea schimbare

Venise ora cea mare a Bisericii. Constantin cel Mare, singurul împărat al imperiului, stăpân absolut peste Apus şi peste Răsărit, a scos definitiv Biserica din catacombe şi a aşezat-o, liberă de-acum, în mijlocul societăţii. Mai mult decât atât: de la starea de prigonită a transformat-o în Biserică favorizată de puternicul şi nesfârşitul stat roman. Biserica martiră trăia un

adevărat praznic, încât nici nu-i venea să creadă. Respira aerul libertății și lucrarea sa a devenit uriașă în scurt timp.

Nu putea, în clipele acestea de bucurie și de slavă, să-și închipuie încercarea și amărăciunea prin care avea să treacă în această nouă situație. Greutățile nu au întârziat. A apărut o nouă și înfricoșătoare erezie. O propovăduise deja Arie în anul 318, la Alexandria. Acum, în starea de libertate deplină de după 324, erezia s-a răspândit mult și încerca să falsifice credința și trăirea Bisericii. Dar bărbați sfinți, mărturisitori ai credinței în timpul persecuțiilor și adevărați purtători ai Tradiției, păzeau bine Termopilele. Aceștia și-au ridicat glasul și au arătat că Arie, prin învățătura lui, trăgea lucrurile înapoi. Făcea să se micșoreze măreția Bisericii și o transforma, mai mult sau mai puțin, într-un fel de școală etico-literară. Nu îmbogățea experiența sfântă a Bisericii, ci dimpotrivă, îi tăia venele. Pericolul era mare.

Episcopii, care aveau cea dintâi răspundere, s-au mișcat în toate direcțiile. Au ajuns și la marele Constantin, care, la începutul stăpânirii sale, avea un respect deosebit pentru cea mai venerabilă persoană a Bisericii de atunci: cuviosul episcop de Cordoba. Acesta era deja la o vârstă înaintată, trecuse prin persecuții și prigoane, dar rămăsese totdeauna în picioare. De aceea, oamenii Bisericii îl cinsteau ca pe un patriarh, ca pe Moise. Era episcop la Cordoba, în Spania. Acolo l-a cunoscut Constantin cel Mare și, pentru câțiva ani, a ascultat de el cu multă evlavie. Pe cuviosul episcop de Cordoba a hotărât Constantin să-l trimită în Răsărit, spre sfârșitul anului 324, să vadă care era situația Bisericii, ce se întâmpla cu Arie și dacă era nevoie să se convoace un sinod al episcopilor, așa cum cereau deja episcopii din Răsărit.

Cuviosul a călătorit în Răsărit, în Asia Mică, Siria (Antiohia) și Alexandria. Acolo a cunoscut figuri deosebite ale Bisericii. L-a cunoscut, de exemplu, pe Alexandru al Alexandriei, bătrân plin de virtute, dar mai puțin teolog. Acesta avea însă lângă el un diacon, în vârstă de douăzeci și nouă de ani, pe care-l chema Atanasie. Bătrânul cuvios a văzut pe fruntea și în privirea acestui diacon o lumină nedeslușită, ceva măreț ce nu înțelegea, dar care-i umplea sufletul și-l liniștea. În Antiohia, unde se ținea atunci un sinod pentru Arie, a cunoscut mulți alții, între care pe

Eustațiu, episcopul Antiohiei. Pentru prima dată a vorbit cu teologi foarte însemnați și s-a umplut de speranța că totul va fi bine pentru Biserică. Atunci s-a hotărât să se țină Sinodul cel mare din anul 325. La început, au spus să se țină în Ancira, în Asia Mică. Apoi, pentru ca să fie mai ușor pentru toți episcopii, s-au gândit la Niceea, un oraș aflat la câțiva kilometri de golful Nicomidiei.

Toți episcopii au primit chemarea cu poșta imperială și se pregăteau să fie la Niceea în luna mai a anului 325.

Tocmai în perioada aceea, Grigorie, care se închina Ființei celei Preaînalte, aprinzându-I focuri, a avut un vis important. O dată cu trecerea anilor, Grigorie nu mai era atât de categoric în părerile lui. Nu mai reacționa atunci când Nonna îi spunea să citească Psalmii lui David. Dar nici nu ceda – nu citea Psalmii. Atunci s-a întâmplat un lucru minunat. Într-o noapte, Grigorie s-a trezit cu sentimente foarte ciudate. Nonna a înțeles că se întâmplă ceva și s-a ridicat în pat. Atunci, Grigorie, cu vocea liniștită, i-a povestit visul pe care îl avusese:

– Ciudat, Nonna. Știi, se făcea că eu cântam un psalm al lui David. Cântam: „Veselitu-m-am de cei ce mi-au zis mie: În casa Domnului vom merge" (Psalmul 121, 1). Era o cântare frumoasă și... cum să spun... mă umplea de dulcegă. Mi-a plăcut.

Nonna trăia o minune. Dumnezeu ascultase multele sale rugăciuni. Era convinsă că Grigorie al ei, fie și la cincizeci de ani, primise dumnezeiescul har. Și a început să-i spună fără întârziere, acum, cât Grigorie mai simțea în inima sa căldura harului dumnezeiesc:

– Mâine, Grigorie, mâine să mergem la preot să te înscrii, dragul meu, între catehumeni la Biserică. Ai văzut?! Ai văzut, Grigorie, cât te iubește Dumnezeu?!

Nonna s-a sculat și a mers în cămăruța de alături, unde avea un mic paraclis, și a început să aducă slavă lui Dumnezeu și să facă metanii de mulțumire.

Dimineață s-au dus amândoi la biserică. L-au găsit pe preot și au vorbit cu el despre cele necesare pentru ca Grigorie să ajungă la botez. Împreună cu el vor fi fost și alți catehumeni. Fiecare ajunsese la Biserică pe un drum al său.

Şi iată că, într-una din zilele acelea, fără să fi avut loc o catchizare prea lungă, preotul i-a înştiinţat pe catchumeni că în ziua cutare, la ora cutare, trebuie să fie la biserică. Era ziua în care erau primiţi în Nazianz episcopii care se îndreptau spre Niceea, unde urma să aibă loc Sinodul cel mare. În fruntea lor era Leontie, mitropolitul cetăţii celei mari şi vestite a Cezareii Capadociei. Această cetate era centrul politic, bisericesc, economic şi spiritual al Pontului, care cuprindea o mare parte din Asia Mică. Leontie a socotit necesar ca, plecând din Cezareea, să treacă prin cât mai multe centre bisericeşti pe care le avea în răspunderea sa pastorală şi care se aflau în drumul său sau pentru care nu era nevoie de prea multe abateri din drum.

Creştinii din Nazianz erau cu toţii în biserică sau în jurul ei pentru a primi binecuvântarea episcopilor şi pentru a le ura succes la Sinod. Catehumenii erau şi ei acolo. S-a întâmplat însă ca în perioada aceea ca oraşul să nu aibă episcop, de aceea preoţii i-au cerut lui Leontie, sub a cărui jurisdicţie bisericească se aflau, să citească el rugăciunea catchumenilor. Era un prilej bun şi Leontie nu a stat la îndoială. Catehumenii au venit în faţa lui. Între ei şi Grigoric, ipsistarul, senatorul din Nazianz, o persoană oficială între catehumeni. Toţi îşi plecau capul pentru ca să li se citească rugăciunea de către episcop. Grigorie însă, în loc să-şi plece numai capul, a îngenunchcat pentru a primi rugăciunea. A făcut-o oare din neştiinţă? Toţi ştiau că numai candidaţilor la preoţie li se citea rugăciunea în genunchi, nu şi catehumenilor. De aceea, mulţi dintre cei prezenţi – aşa cum ne certifică fiul său, Grigorie Teologul – au prezis că senatorul Grigorie va deveni preot. Toţi au interpretat îngenunchcrea lui Grigorie ca semn al preoţiei pe care acesta avea să o primească mai târziu. Şi profeţii nu au greşit. După puţini ani - trei sau cel mult patru – Grigorie a primit şi taina preoţiei. Era în anul 328-329.

Semnului îngenuncherii i s-a adăugat şi un altul, o adevărată minune, la care fuseseră mulţi martori. S-a întâmplat în momentul botezului lui Grigorie. De la rugăciunea pentru catehumeni şi până la botez trecea un timp anume. Cât, nu ştim. Un timp „scurt" – ne spune fiul său, Grigorie. Nu ştim dacă cel care l-a botezat a fost preot sau episcop; mai curând preot.

Grigorie, bărbat în vârstă de cincizeci de ani, a primit catehizarea, urmând cu zel deosebit sfaturile pentru pregătirea duhovnicească. S-a căit sincer pentru vechile lui rătăciri. A postit, s-a rugat, a dat slavă lui Dumnezeu şi s-a apropiat de Taina Botezului curăţit duhovniceşte.

Baptisteriul era un spaţiu mic, în formă de pătrat, în care se cobora pe nişte scări. Se umplea cu apă, care se sfinţea. În această apă intra catehumenul. Grigorie a coborât scările şi a intrat în apă cu multă evlavie şi cu zdrobire de inimă. S-au citit rugăciunile şi, creştin de-acum, unit cu Hristos, a început să urce scările pentru a ieşi din baptisteriu. Chiar în clipa aceea s-a întâmplat minunea: toţi cei care stăteau în jurul baptisteriului, împreună cu preotul, au văzut o lumină dulce şi puternică în jurul noului botezat. L-au văzut inundat de o lumină dumnezeiască. Iradia tot şi strălucea ca soarele care arde.

Fiecare dintre cei prezenţi se minuna, nedumerit, dar se şi bucura de minunatul eveniment. Şi pentru că fiecare dintre ei credea că numai el vede şi simte evenimentul minunat, n-a spus nici unul nimic. Toţi au păstrat tăcerea. Cel care a rupt tăcerea a fost preotul care l-a botezat pe Grigorie. Cutremurat de minunea care se întâmpla în faţa ochilor săi, biruit de trăirea duhovnicească, a strigat cu toată puterea, vorbind despre minunea pe care, desigur, o vedeau toţi. A mai spus, public şi profetic, că în clipa aceea l-a botezat şi l-a uns cu mir pe urmaşul său.

Într-adevăr, puţin mai târziu, Grigorie avea să devină preot şi să-i urmeze celui ce-l botezase.

Se înţelege bucuria care a cuprins-o pe Nonna. Inima ei devenise şi mai tânără şi zburda, din trecut în prezent şi de aici la cer. A fost cuprinsă în întregime de cântare de slavă şi de mulţumire adusă lui Dumnezeu.

Naşterea lui Grigorie Teologul

Sfântă familie! Din clipa aceea, Nonna şi Grigorie presimţeau că marea binecuvântare va fi urmată de o alta, şi mai mare. În adâncul fiinţei lor simţeau că Dumnezeu le va încredinţa un rol

însemnat. Ceva important se va săvârşi prin ei în Biserică şi pentru Biserică. Ce avea să fie aceasta? Nu ştiau. Se rugau, aşteptau să audă glasul lui Dumnezeu, se pregăteau duhovniceşte.

Viaţa lui Grigorie s-a schimbat radical. Pământurile întinse pe care le avea, casele încăpătoare, sclavii care lucrau pe ogoarele sale, mobilierul scump şi obiectele preţioase din casele sale, toate deveniseră altfel. Le vedea altfel. Îşi pierduseră valoarea lor. A rămas proprietar de pământuri, dar nu-i mai exploata pe sclavi. Le dădea multe lucruri. Nu mai era aspru cu ei. Chiar şi atunci când se mânia şi trebuia să-i certe sau să-i pedepsească, o făcea cu cumpătare şi cu dragoste. Nu mai putea să-i urască. Îi iubea pe cei din jurul său şi se străduia pentru binele lor. Mai târziu avea să ofere o parte din proprietatea sa pentru a se zidi o biserică măreaţă.

Iar Nonna? Ea îşi continua viaţa duhovnicească şi mai intens ca până atunci. Şi pentru că ceva îi spunea că avea să slujească pentru un lucru important în Biserică, se ruga lui Dumnezeu să-i dea un băiat. Deceniile la rând, Nonna nu avusese copii. Durere mare, ce o topea cu fiecare zi care trecea. La o vârstă înaintată, foarte probabil în jurul anului 320, a dobândit o fată, pe Gorgonia. Ceva însă o îndemna să se roage şi mai mult lui Dumnezeu. Îi cerea să vadă în curtea ei un băiat şi făgăduia că îl va închina lui Dumnezeu.

Minunea s-a întâmplat. Bătrână deja, Nonna, în vârstă de aproape cincizeci şi cinci de ani, a avut un vis în care i s-a spus totul, cu multă claritate. Era prin anul 328 sau 329. A văzut în somn că va naşte. A văzut cum arăta copilul. Avea să fie băiat şi avea să-i pună numele Grigorie. Plină de recunoştinţă, Îi mulţumea neîncetat lui Dumnezeu şi aştepta. Femeia în vârstă devenise fată tânără. Aşa simţea. S-a pregătit pentru venirea lui Grigorie, care avea să devină marele Teolog al Bisericii.

În aceeaşi perioadă, 328 sau 329, a devenit şi Grigorie, soţul ei, preot – sau, cel puţin, atunci i-a încredinţat mitropolitul de Cezareea păstorirea creştinilor din Nazianz. Nu se grăbise să devină preot. Voia să se cureţe cât se putea mai bine. Trebuia să cerceteze bine viaţa şi credinţa Bisericii. Să cerceteze şi să înţeleagă Scriptura Bisericii şi alte cărţi teologice şi bisericeşti.

Totul trebuia luat de la început, deoarece viaţa de până atunci şi-o petrecuse în superstiţii şi rătăciri, departe de adevăr.

Aşadar, s-a născut Grigorie. Unde s-a născut exact? În Nazianz, spun cei mai mulţi. Posibil însă să se fi născut şi în Arianz, un sat în care părinţii lui aveau multe proprietăţi şi case.

Pruncul Grigorie a crescut într-un mediu liniştit. Banii nu lipseau şi personalul care deservea casa era numeros. Totul semăna cu un palat. La leagănul copilului alerga nu numai mama lui, plină de bucurie şi de afecţiune; slujitoare şi femei care lucrau pentru casă erau multe. Când a început să crească şi să facă primii paşi, a văzut cu ochişorii săi grădinile şi câmpurile, râul Karasou şi viile tatălui său. Puţin mai târziu a făcut şi primul său drum. Primăvara, pe câmpurile Arianzului totul exploda la viaţă. Îndulceau pământul şi oamenii până la beţie.

Care au fost primele experienţe ale micuţului Grigorie? Uneori plutea pe marea iubirii şi a afecţiunii. Celelalte atingeau mai greu antenele sufletului său de copil: cuviinţa preoţească şi responsabilitatea tatălui în faţa slujirii sale, dulceaţa şi puritatea mamei, lumea multă care intra în casa lor – oameni muncitori, funcţionari superiori, foşti colegi ai tatălui, dar mai ales creştini de toate vârstele şi de toate condiţiile sociale, clerici şi monahi. Vor trece mulţi ani până când Grigorie va reuşi să distingă această mulţime de oameni. Mai târziu avea să sublinieze faptul că cei care intrau în casa lor aveau caracter şi erau oameni virtuoşi.

Un an sau doi după naşterea lui Grigorie, casa lor a cunoscut o nouă bucurie. Nonna a adus pe lume încă un băiat. Drăgălaş şi acesta, dar venirea sa pe lume nu a fost însoţită de semne dumnezeieşti, aşa cum s-a întâmplat cu Grigorie. Era Chesarie, pe care Grigorie l-a iubit mult. Au crescut împreună. Împreună au cunoscut lumea. Împreună şi-au început studiile sub îndrumarea pedagogului Carterie.

Primele studii în ţara sa

Prin multe semne Dumnezeu le arăta părinţilor că Grigorie era destinat să împlinească o misiune deosebită în Biserică. Pe

măsură ce primeau aceste semne, părinții se îngrijeau și mai mult de sporirea duhovniceasca a copilului lor. Se străduiau din toate puterile pentru educația și pentru instrucția sa. Amândouă erau necesare. Micul și drăgălașul vlăstar primea cu nesaț iradierea duhovnicească a părinților. Tatăl său l-a învățat primele litere iar mama primele rugăciuni.

Pentru continuarea studiilor, tatăl său, în vârstă acum de șaizeci de ani, nu mai era atât de potrivit. În plus, avea și răspunderea pastorală și liturgică a episcopiei Nazianzului. S-a găsit însă o soluție minunată: Amfilohie, învățătorul înțelept și cu multă știință de carte din Diocezarea, situată la numai 38 de kilometri de Nazianz, în drum spre Cezareea Capadociei. Amfilohie era omul casei, al familiei, rudă – fratele Nonnei. Astfel, Grigorie, împreună foarte probabil și cu fratele său Chesarie, s-au instalat în Diocezareea și au urmărit lecțiile unchiului lor, Amfilohie. Verile și sărbătorile, desigur, copiii se întorceau la părinții lor, în Nazianz și uneori în Arianz.

Grigorie a iubit mult cetatea Diocezareea și își va aminti de ea mai târziu ca de o doică. Acolo a cunoscut mulți tineri care aveau să se remarce în societate și în Biserică. S-a cunoscut bine cu fiul profesorului, pe nume tot Amfilohie, ca și tatăl său, care în 373 va deveni episcop de Iconiu. Micul Amfilohie era văr primar al lui Grigorie și împreună au urmat lecțiile de gramatică, aritmetică și elemente de retorică.

Micul Grigorie era foarte înzestrat pentru carte. Setea lui de învățătură nu avea sfârșit. La fel de mare era și dorința părinților ca fiul lor să dobândească o cultură cât mai temeinică. Mintea părinților se îndrepta spre vestita Cezaree, capitala Capadociei. Cezarea devenise cel mai important și mai vestit centru spiritual, economic și politic din întreaga Asie Mică. Clădiri publice, școli, viață socială dezvoltată... peste 400 de mii de locuitori în secolul al III-lea. Ritori vestiți adunau numeroși elevi iar faima cetății ajunsese cunoscută în toate colțurile imperiului roman.

Acolo au fost duși pentru studii și Grigorie împreună cu Chesarie. I-a însoțit și îngerul lor păzitor, Carterie. Din vechime se păstra obiceiul ca odraslele familiilor bogate să fie însoțite la studii și de pedagogii lor. Părinții lui Grigorie făcuseră o alegere

excelentă. Carterie nu cunoştea aşa cum se cuvine doar profesia sa; cunoştea şi semnele dumnezeieşti care însoţiseră naşterea lui Grigorie, cunoştea şi intenţiile părinţilor micuţului Grigorie. Astfel, cu pregătirea lui şi cu firea sa distinsă, Carterie a supravegheat şi educaţia duhovnicească a lui Grigorie. Trăind el însuşi în înfrânare aspră, i-a inspirat micului elev dragoste pentru viaţa clericilor necăsătoriţi şi cu deosebire pentru viaţa îngerească a monahilor.

În Cezareea Grigorie l-a cunoscut pe Vasile, care în anul 370 va deveni mitropolit al Cezareii şi va rămâne în istorie cu numele de Sfântul Vasile cel Mare. Cei doi tineri s-au cunoscut în Cezareea, unde studiau, dar cunoştinţa şi prietenia lor se vor adânci şi întări în Atena, câţiva ani mai târziu.

Două vise deosebite

Cezareea, cu şcolile ei vestite, nu l-a dezamăgit pe Grigorie. Dimpotrivă. Profesorii lucrau foarte bine. Ei au reuşit să aprindă în sufletul lui Grigorie o mare dragoste pentru carte. Tot ceea ce învăţase în Cezareea i se părea că este numai o introducere. Un mic liman, dincolo de care se deschidea o mare fermecătoare şi nesfârşită. S-a îndrăgostit de această mare şi dorea nespus să înoate în apele ei... să o cunoască, să o supună, să o înghită pe toată dacă s-ar fi putut. A luat hotărârea să continue studiile. A vorbit despre aceasta mult şi de multe ori cu fratele său Chesarie şi cu profesorii săi. Unde să-şi continue studiile? Alegerea nu era dificilă: Grigorie în Cezareea Palestinei, deoarece acolo predau profesori celebri precum Thespesie, iar Chesarie în Alexandria, deoarece acolo se preda sistematic medicina, pentru care avea vocaţie deosebită.

Cei doi fraţi nu se îndoiau de disponibilitatea părinţilor lor – bătrâni de acum – de a plăti oricâţi bani ar fi fost nevoie pentru continuarea studiilor. Era însă necesar să vorbească cu ei despre acest lucru. Nu era vorba de sume mici, era nevoie de o avere întreagă. Este motivul pentru care în vremea aceea făceau studii superioare – cum le-am numi astăzi – numai copii celor bogaţi,

copiii marilor proprietari de pământuri şi cei ai înalţilor funcţionari de stat. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât pentru a studia era nevoie să călătorească departe de locul lor natal şi să rămână mai mulţi ani în oraşul în care-şi făceau studiile.

Grigorie şi Chesarie s-au întors pentru puţin timp în Nazianz. Aveau nevoie şi de odihnă, să se liniştească puţin înainte de a porni pe calea marilor căutări ştiinţifice. Trebuia să stea un pic şi cu părinţii lor bătrâni, care-i aşteptau cu multă nerăbdare. Bătrâni, ajunşi la vârsta de aproape şaptezeci de ani, ei îşi aşteptau copiii ca pe aerul răcoros de vară. Şi copiii, mai ales Grigorie, nu se zgârceau deloc cu iubirea şi cu grija pentru părinţi.

S-au întors, aşadar, de la Cezareea la Nazianz. Părinţii ştiau că vor veni. Tatăl, episcop acum, avea slujbă la biserică. Mama, atât de bună cu ceilalţi dar atât de exigentă cu sine, Nonna, nu mai avea răbdare. S-a îmbrăcat cu hainele sale bune, a luat panerul în care a pus câteva dulciuri şi a ieşit pe poarta cea mare a casei. Se îndrepta spre partea de nord. A ajuns la podeţul mic peste râul Karasou. A trecut dincolo, la viile lor, pentru a-şi aştepta copiii, care veneau pe drumul principal.

Bucurie, sărbătoare mare la conacul episcopului Grigorie. Au mîncat şi au băut cu măsură. Au vorbit despre rezultatele forte bune ale copiilor la studiile din Cezareea şi despre proiectele viitoare... Toate bune şi la locul lor. Zilele treceau într-o atmosferă de fericire. Părinţii erau fericiţi şi se bucurau de dragostea şi de respectul copiilor, iar copiii pluteau în dragostea şi admiraţia părinţilor.

Ceva însă se întâmpla cu Nonna. Înlăuntrul ei se cuibărea încet-încet o neliniştc surdă. Oare fiul său însemnat de Dumnezeu, Grigorie, ce va face în cele din urmă? Ea îl închinase Domnului. Şi el, când era mic, fusese de acord. Acum, când devenise aproape bărbat, flăcău de douăzeci de ani, ce gândeşte şi cum vede lucrurile? Aştepta o ocazie potrivită pentru a-i vorbi între patru ochi. Să fie numai ei doi şi flăcăul să fie liniştit.

Într-o dimineaţă, când tatăl a plecat devreme luându-l cu el şi pe Chesarie, Nonna s-a apropiat de fiul ei Grigorie cu ochi întrebători şi plini de admiraţie în acelaşi timp. A început ea:

- Îţi aminteşti, Grigorie, când erai mic ţi-am spus cum te-ai născut... Te-a trimis Dumnezeu... şi I-am făgăduit, adică I-am spus că dacă voi avea un fiu I-l voi închina Lui. Şi Dumnezeu mi-a trimis semne sfinte. Ţi-am văzut faţa, dragul meu, înainte de a te naşte... Chiar şi numele tău mi-a fost făcut cunoscut!

- Da, mamă, mi-amintesc de toate. Niciodată n-am uitat aceste lucruri.

Mama s-a simţit uşurată. Faţa ei s-a luminat. Inima a început să bată în ritmul ei firesc. A continuat:

- Grigorie, te-am închinat lui Dumnezeu înainte de a te naşte. Înţelegi ce înseamnă acest lucru... Fără să te întreb. Nu se putea altfel. Aşa a fost să fie. Oricum, răspunderea o avem amândoi...

- Da, mamă, a întrerupt-o Grigorie. Să nu te neliniştesti deloc. Niciodată nu mi-am schimbat părerea. Mă gândesc mereu la faptul că am fost închinat lui Dumnezeu. Monahii se gândesc continuu la aceasta.

Nonna s-a aplecat pe neaşteptate şi i-a sărutat amândouă mâinile. Grigorie a sărutat şi el mâinile mamei cu mult respect. Scena era plină de sfinţenie. Totul era limpede în inimile celor doi. Dumnezeu le inundase cu harul Său. Astfel, pentru a o linişti şi mai mult pe mama sa, Grigorie a hotărât să vorbească şi el despre semnele sfinte. Dumnezeu îi dăduse şi lui semne, despre care nu vorbise nimănui până acum. Le ţinuse ani mulţi în inima şi în mintea sa.

- Ascultă, mamă – spuse Grigorie –, nu ţi-am spus niciodată... Când m-aţi dus în Diocezareea, la unchiul meu Amfilohie, am avut un vis pe care nu-l voi uita niciodată. De atunci a rămas adânc încrustat în inima mea.

- Are vreo legătură cu faptul că tu ai fost închinat lui Dumnezeu? Cu menirea ta? – l-a întrerupt Nonna.

- Desigur. De atunci s-a aprins în mine dorul după feciorie. Mi s-au arătat în vis, mamă, două preafrumoase fete. Şi dulci cum nu se poate spune. Îmbrăcămintea lor nu avea pereche. Purtau rochii argintii lungi, care se revărsau cuviincios pe trupurile lor. Ochii lor dulci şi limpezi erau plecaţi şi oglindeau frumuseţea sufletului. Nu aveau la gât nici lănţişoare de aur şi

nici diamante. Un văl frumos le cădea până la gleznă. O curea le încingea mijlocul. Nu vorbeau; buzele lor erau închise asemenea unor petale de trandafir... Le priveam, mamă, amuțit de uimire, de bucurie... Nu pot să-ți descriu frumusețea lor și nici bucuria pe care mi-o provocau. Fete atât de frumoase nu mai văzusem. Stăteau alături de mine și aproape că mă sărutau cu buzele lor frumoase. În starea aceea în care mă aflam, am găsit curajul să le întreb cine sunt și de unde vin. Una mi-a spus că este castitatea și cealaltă, înțelepciunea. Mi-au mai spus că în cer stau alături de Hristos și că acolo se desfată cu bucuria celor ce nu s-au căsătorit pe pământ, care s-au dedicat monahismului.

Nonna asculta plină de fericire... La un moment dat a îngenunchcat în liniște pentru a se închina lui Dumnezeu, care l-a îndrumat în chip minunat pe fiul său.

- Și în timp ce țineau capul plecat – a continuat Grigorie –, l-au ridicat un pic, m-au privit și mi-au spus: „Vino și unește-ți gândul cu al nostru și făclia ta cu a noastră. În felul acesta te vom conduce prin înaltul cerului și te vom așeza în lumina Treimii celei nemuritoare".

Povestind mamei sale visul, Grigorie era și acum ca vrăjit de frumusețea celor două fete și de făgăduința lor. Fața și vocea lui erau schimbate. O lumină cerească îl umpluse. Nonna asculta copleșită de o liniște sfântă. Sorbea parcă cele istorisite de fiul său și era pătrunsă de o adâncă desfătare privindu-și fiul luminat la față. Voia însă să audă și sfârșitul visului. Grigorie și-a sfârșit povestirea:

- În timp ce le priveam, așa cum am spus, s-au ridicat spre înaltul cerului. Le-am urmărit cu privirea până au dispărut. După ce au plecat, a rămas întipărită adânc în inima mea bucuria nespusă pe care mi-a adus-o vederea fetelor acelora frumoase și cuviincioase. Pentru mine, aceste fete erau lumina fecioriei. De atunci, scânteia care era pierdută undeva în depărtare a devenit lumină, care se mărește continuu. Chiar și acum când vorbim, draga mea mamă, mă stăpânește. Nu o pot scoate din inima și din mintea mea. De aceea mă îngrijesc și mă pregătesc pentru a deveni monah, cleric necăsătorit. De altfel, tu m-ai învățat să-i cinstesc și să-i respect pe monahi. Pe de altă parte, numai ce

vorbesc despre jugul căsătoriei şi îl simt foarte greu, foarte greu... Nu aş putea să-l port niciodată.

Nonna s-a ridicat în picioare şi, cu lacrimi în ochi, l-a îmbrăţişat pe fiul ei, l-a sărutat pe frunte şi i-a spus:

- Să ai binecuvântarea lui Dumnezeu, fiul meu. Binecuvântarea Domnului nostru Iisus Hristos şi a tatălui tău, Grigorie.

După ce şi-a revenit i-a mai spus câteva cuvinte de mângâiere. I-a vorbit deschis şi cu asprime despre greutăţile şi despre problemele vieţii în feciorie. Fecioria este un bun nepreţuit, dar presupune nenumărate chinuri.

– Lumea va turba în jurul tău, fiul meu, diavolul te va lupta neîncetat. Plăcerile şi bucuriile omeneşti vor dănţui neîncetat în jurul celui ce-şi păstrează fecioria.

Încet-încet, o dată cu sfaturile practice ale mamei, Grigorie şi-a revenit din starea de emoţie profundă în care se afla. Au mai vorbit apoi despre problemele de fiecare zi şi despre călătoria pe care urma s–o facă. Nonna a vrut să-i mai spună încă ceva:

- Fii cu luare aminte, fiul meu, lumea dinlăuntrul şi din jurul tău te va provoca neîncetat, vrând să te câştige, să te rupă de Dumnezeu.

Neluând parcă în seamă ultimele cuvinte ale mamei sale, Grigorie a început să-i povestească un alt vis, pe care îl avusese mai recent, în ultimele zile ale şederii lui în Cezareea. A făcut-o pentru a o linişti şi mai mult, pentru a-i spune că ispitele lumii au început deja, dar el, cu ajutorul lui Dumnezeu, a învăţat să li se împotrivească, să iasă biruitor în lupta cu satana.

Într-o noapte – povestea Grigorie –, în întunericul greu şi în adâncul somnului, i s-a arătat diavolul. Era strălucitor şi plin de lumină. Purta veşminte frumoase şi încerca să-l cucerească pe tânărul Grigorie. Între diavol şi Grigorie a avut loc următorul dialog:

- Grigorie, căsătoria este dorită de toţi oamenii; e legea firii.

– Nu, pentru mine jugul căsătoriei este sarcină de neridicat. Nu pot, nu doresc să mă căsătoresc.

– Gândeşte-te, prietene, la femeie. Ca un mir binemirositor te va învălui răsuflarea ei.

– Nu-mi plac mirurile.

– Te va îmbrăca în haine de mătase şi masa ta va fi îmbelşugată... Toate bunătăţile lui Avraam, tot ce-ţi doreşti...

- Nu-mi doresc aceste lucruri. Toate duc la plăcere şi la desfrânare. Îmi este de-ajuns puţină pâine. Mâncarea simplă. Mâncare sărăcăcioasă şi apă. Aşa îmi voi păstra mintea trează.

– Vei avea palate, Grigorie, dacă mă asculţi şi părăseşti ideea fecioriei.

– Ce să fac cu palatele, de vreme ce eu încap într-o cămăruţă? Niciodată n-am dorit să locuiesc în palate strălucitoare. Nici să am pământuri ale mele, câmpuri sau păduri, turme de oi sau capre...

- Vei avea sclavi, Grigorie, vei fi cinstit, vei avea putere şi funcţii înalte!

– Le las altora. Este lucru cumplit să ai sclavi. Tirania satanei a despărţit neamul oamenilor în stăpâni şi sclavi. Toţi suntem la fel, din acelaşi aluat. Nu trebuie să existe sclavi. Iar onorurile din partea oamenilor se pierd în vânt. Ce să fac cu ele? Slava omenească se stinge cât ai clipi din ochi. La fel şi puterea şi funcţiile. Le dispreţuiesc, pentru că toate sunt înşelătoare!

– Gândeşte-te la mărirea cuvintelor, a înţelepciunii, a ştiinţei...

- Aceasta, da! O vreau şi râvnesc la ea. O voi căuta peste tot unde voi putea, în Răsărit şi în Apus, chiar până la Atena. Ia aminte însă că vorbesc despre înţelepciunea pe care o voi pune la picioarele lui Hristos. Nu va fi spre slava mea.

Acesta a fost al doilea vis al lui Grigorie. Dumnezeu i-a arătat cu multă claritate drumul pe care trebuia să-l urmeze. I-a arătat cum trebuie să gândească acum, când devenise bărbat, pentru a fi pregătit pentru ceea ce urma, pentru lucrarea deosebită pe care avea să o împlinească.

Nonna a ascultat şi a primit povestirea visului ca un pământ însetat după ploaie. Din nou l-a sărutat pe frunte, apoi s-au ridicat şi au ieşit în salon. Se întorseseră şi tatăl cu Chesarie.

Peste puţine zile toate erau pregătite de plecare. Cei doi părinţi, bătrâni, îi conduceau pe cei doi băieţi ai lor, bărbaţi de acum, cu inima grea. O făceau însă cu toată dragostea, pentru că trebuia să ofere fiilor lor prilejul de a studia mai departe. Nu mai

măsurau amărăciunea părintească. Era important ca fiii lor să se pregătească aşa cum se cuvine pentru marea luptă a vieţii. Mai ales Grigorie. El trebuia să dobândească tot ce era omeneşte posibil pentru a rodi în Biserică.

STUDIILE SUPERIOARE

Palestina şi Alexandria

Ne aflăm la sfârşitul deceniului cinci al secolului al IV-lea, în jurul anilor 347 sau 348. În Biserică situaţia era foarte critică. Arienii dominau. Episcopii ortodocşi erau în exil. Împăratul Răsăritului, Constanţiu, devenise de la începutul împărăţiei sale (337) protectorul arienilor şi prigonitorul ortodocşilor. Un mare număr de episcopi ortodocşi, din teamă, interes sau puţinătate a credinţei, au cedat presiunilor lui Constanţiu. Nu reacţionau la politica acestuia sau pur şi simplu se prefăceau a fi supuşi, pentru a evita persecuţiile şi exilul. În toţi aceşti ani, din 328 până în 373, Ortodoxia l-a avut drept cap sfânt şi curajos pe Atanasie al Alexandriei. Acesta era purtătorul neînfricat al adevărului. Nu se temea de nici un împărat lumesc. Nu a cedat niciodată. Persecuţiile şi exilurile veneau una după alta.

Privirile ortodocşilor înfricoşaţi erau totdeauna îndreptate spre figura sfântă a lui Atanasie. Atâta timp cât îl vedeau în picioare pe meterezele adevărului, atâta timp cât acesta, cu cuvântul lui şi cu activitatea lui, îi fulgera pe ereticii, credincioşii erau siguri că Biserica Ortodoxă trăieşte şi va trăi. Primind curaj, tăceau şi aşteptau.

În Apus, situaţia Bisericii era mai bună. Acolo, în partea apuseană a Imperiului roman, era împărat Constans. Acesta avea sentimente oarecum filoortodoxe şi le îngăduia creştinilor occidentali să trăiască şi să mărturisească dreapta credinţă. Constans

însuşi a exercitat presiuni asupra fratelui său Constanţiu pentru a arăta înţelegere în cazul lui Atanasie, care în vremea aceea trăia exilat în Apus. Constanţiu, din interese politice, a cedat, şi astfel, în luna octombrie a anului 346, bărbatul sfânt a revenit în Alexandria. Pentru puţin timp, până în anul 352/3, a fost lăsat să-şi desfăşoare activitatea în linişte. După aceea însă au fost puse la cale noi prigoane împotriva lui şi împotriva ortodocşilor.

În această epocă frământată şi-a început Grigorie studiile superioare. Nu ştim câtă cunoştinţă avea în vremea aceea despre problemele teologice ale Bisericii. Trebuie să fi avut însă conştiinţa gravităţii situaţiei Bisericii. Oricum, auzise despre prigoanele împotriva ortodocşilor şi despre exiluri, despre tulburarea generală şi despre Atanasie.

Cezareea Palestinei. Au plecat într-o dimineaţă – Grigorie şi fratele său, Chesarie, precum şi pedagogul lor Carterie. Au urcat lucrurile lor pe mulari[1] şi s-au îndreptat spre apus. Au părăsit micul dar frumosul oraş Nazianz şi râul său. Au luat împreună cu ei, în adâncul sufletului lor, lacrimile părinţilor, legate cu urările şi rugăciunile acestora. Era prima mare despărţire a copiilor de părinţi.

Au luat drumul spre Colonia (astăzi Aksaray), centru comercial şi important nod de tranzit. Acolo urma să se urce într-una din corăbiile care coborau în Marea Mediterană. Călătorie obositoare. Romanii erau desigur mari meşteri în construcţia de drumuri în nesfârşitul lor imperiu. Cu toate acestea, drumurile nu încetau a fi foarte obositoare; mularii şi cămilele mergeau încet. Nopţile se odihneau câte puţin la vreun han. La fel şi animalele de drum, care la nevoie erau schimbate. Călătorind pe drumurile romane, au trecut prin Tiana (Bahieli) şi au coborât în Tars. La câţiva kilometri se afla Mediterana. De acolo nu mai ştim ce drum a urmat Grigorie. Este posibil să se fi îndreptat spre nord-est, către Isso, şi apoi spre nord, către Antiohia, pentru a-şi continua drumul către Palestina, până în oraşul Cezareea. Este iarăşi posibil să fi mers până la Isso şi de acolo, cu corabia, până

[1] Catâri.

la ţărmul Palestinei. Sau, din Tars, să se fi îndreptat în direcţia nord-vest, spre regiunea Seleuciei (aproape de Mersina de astăzi), şi de acolo, cu corabia, până în Palestina.

Orice drum va fi urmat şi oricât se va fi obosit, Grigorie a rămas plin de putere. Era foarte tânăr. Oboseala era copleşită de setea lui de cunoaştere.

A ajuns, aşadar, în Cezareea, la numai câţiva kilometri nord de Ierusalim, care la vremea aceea era un oraş mic. Nu-şi revenise încă după distrugerea completă din anul 70 d.Hr. Cezareea era din punct de vedere bisericesc mai puternică şi avea o tradiţie de aproape o sută de ani în învăţământul teologic. Acolo îşi organizase marele Origen şcoala sa, în jurul anului 234, şi pusese bazele unei valoroase biblioteci, pe care a îmbogăţit-o Pamfil (†309) şi a organizat-o celebrul istoriograf al Bisericii, Eusebiu (†339). Toate acestea nu erau cunoscute de Grigorie înainte de a ajunge în Cezareea. Ceea ce îl atrăsese în oraşul acesta era renumele marilor şcoli de retorică de aici. Cezareea era, într-adevăr, un vestit centru de cultură. Or, Grigorie era însetat de cultură şi dispus să nu precupeţească nici un efort pentru a învăţa. Unul dintre cei mai faimoşi dascăli de retorică din Cezareea era la vremea aceea sofistul Thespesie. Lecţiile acestuia le-a urmărit cel mai mult Grigorie, fiind impresionat de el. Atât de mult l-a apreciat şi la iubit pe profesorul său Thespesie şi atât de bine l-a păstrat în memoria sa, încât mai târziu va scrie pentru el un *Epitaf*.

În Cezareea trebuie să fi rămas un an, doi. S-a folosit cât a putut mai mult. A luat tot ceea ce-i puteau da profesorii de aici. Spiritul lui era totdeauna flămând de cunoştinţe. Absorbea totul ca un crater fără fund. Cezareea mai oferea încă un avantaj: aşa cum am spus, era aproape de Ierusalim şi cu siguranţă Grigorie se va fi închinat la locurile sfinte unde a trăit Domnul, va fi păşit cu multe întrebări în suflet pe locul unde a fost răstignit Dumnezeu Omul. Constantin cel Mare ridicase deja mărcaţa biserică a Învierii, alături de aceasta era înfricoşătoarea Golgotă şi locul pogorârii de pe Cruce. Peste tot, nenumărate lucruri dădeau mărturie despre trecerea, activitatea, minunile şi jertfa Mântuitorului Hristos. Le-a văzut pe toate. Pe toate le-a luat în sufletul său, deşi nu era încă botezat creştin. Urma şi el nefericitul obicei al multor

creştini din vremea aceea de a se boteza târziu. În anul 348, la Ierusalim, episcopul Chiril al Ierusalimului (†387) a rostit şi a scris renumitele *Cateheze*. Este greu de spus dacă Grigorie a ascultat aceste cateheze, din moment ce nu era catehumen. Dar cu siguranţă le-a citit mai târziu.

Alexandria. Înainte de a se încheia cei doi ani de şedere în Cezareea Palestinei, mintea lui Grigorie era deja îndreptată spre Alexandria Egiptului. Începând cu epoca elenistică, această metropolă a devenit cel mai vestit centru universitar din Răsărit. Au fost vremuri când concura pe drept cu Atena şi cu Roma. În Alexandria se adunau înţelepţi, profesori, dar şi aventurieri; oameni de carte, dar şi şarlatani. Reprezentanţi ai tuturor curentelor filozofice şi ai nenumăratelor religii, preoţi a tot felul de culte. În Alexandria a înflorit gnosticismul. Înainte de aceasta, tot aici a trăit marele filozof iudeu şi erminеut Filon din Alexandria.

Pe scurt, în Alexandria se încrucişau religiile greco-romane cu cele orientale şi curentele spirituale de toate nuanţele. Era firesc ca acest mare centru de cultură să atragă şi spiritul lui Grigorie, care avea un motiv în plus să viziteze Alexandria. Acolo studia fratele său, Chesarie. Acesta studia în principal medicina, dar şi matematica, geometria, astronomia.

La Alexandria a ajuns mai curând pe uscat decât pe mare. Nu a rămas mult. Nu ştim de ce. A rămas atât cât să culeagă ceva din înţelepciunea ei. I-au fost de ajuns câteva luni? Greu de crezut. Este probabil să fi fost şi un pic decepţionat de starea lucrurilor. Alexandria traversa o perioadă de decădere spirituală. Nu avea filozofi sau profesori de oratorie care să impresioneze. Nu mai avea vechea strălucire despre care ne vorbeşte istoria. În plus, Grigorie fusese cuprins de un mare dor pentru Atena şi pentru profesorii ei vestiţi. Grigorie va fi stăpânit tot restul vieţii, până la moarte, de această admiraţie pentru Atena. Vedea şi simţea Atena ca pe o cetate mondială a culturii, a înţelepciunii, a spiritului. Nimic nu putea umbri slava şi strălucirea sa. Atena nu însemna numai învăţaţii din vremea aceea, precum Proeresie şi Imerie. Însemna, înainte de toate, umbra marilor filozofi şi poeţi ai Antichităţii. Atena însemna Socrate, Sofocle, Euripide... Toţi

şi toate i se păreau vii în cetatea Atenei. Vii în imaginaţia sa, desigur, dar destul de puternice pentru a-l atrage acolo irezistibil.

Curios este faptul că Grigorie nu ne spune nimic despre Alexandria creştină, bisericească. Cu siguranţă îl cunoscuse şi ascultase pe marele episcop al oraşului, Atanasie. Nu avea însă la vremea aceea premisele necesare pentru a înţelege şi aprecia teologia şi mărimea staturii acestuia. O va face cu surprinzător succes treizeci de ani mai târziu, atunci când va rosti şi va scrie *Cuvântul XXI*, închinat lui Atanasie.

S-o fi informat Grigorie suficient despre cutremurătorul fenomen al monahismului egiptean din vremea aceea? Şi acest lucru rămâne necunoscut.

În Alexandria a rămas puţin timp şi ne-a lăsat să înţelegem că era grăbit şi că se pregătea pentru Atena. Ceea ce a cunoscut la Alexandria a cunoscut oarecum la suprafaţă, superficial. Se grăbea pentru împlinirea marelui vis care apăruse la orizont, Atena.

Furtuna de pe Mediterană

La sfârşitul lunii octombrie a anului 350, Grigorie nu-şi mai găsea liniştea. Se gândea numai la Atena. S-a dus până la ţărmul mării, în Alexandria, pentru a se apropia mai mult cu mintea de Atena. Perioada sfârşitului de octombrie şi a începutului de noiembrie nu era deloc potrivită pentru călătoria pe mare. Comandanţii de corăbii o evitau. Grigorie se hotărâse însă să găsească unul curajos.

Într-o zi -- începuse deja noiembrie – a văzut în port nişte cunoscuţi; se grăbeau să ajungă în Grecia – în Ahaia, cum era numit sudul Greciei. A intrat în vorbă cu ei şi aceştia i-au spus că pleacă. O corabie din Eghina urma să ridice ancora chiar zilele acelea. Nu a fost nevoie de timp pentru a se hotărî. A doua zi era gata de călătorie. Şi-a luat rămas bun de la fratele său, Chesarie, de la puţinii prieteni pe care şi-i făcuse, şi a doua zi dis-de-dimineaţă s-a îmbarcat. Părea a fi o corabie bună. Căpitanul şi marinarii erau încercaţi în meseria lor şi, mai presus de toate, curajoşi. S-au adunat şi ceilalţi călători, oameni care ignorau riscul

unei astfel de călătorii sau care erau presați de treburi. Vâslitorii stăteau în față, la vâsle. Marinarii erau atenți la pânze. Căpitanul a dat semnalul și corabia s-a pus în mișcare. În scurt timp se aflau deja în larg. Totul mergea bine și călătorii își vedeau de-ale lor nepăsători. Corabia înainta în largul mării. Urma să treacă paralel cu țărmurile Palestinei și Feniciei (Libanul de astăzi).

Comercianții se gândeau la câștigurile pe care aveau să le realizeze în urma acestei călătorii. Grigorie visa la bibliotecile și la înțelepții Atenei.

Nici unul nu a apucat să viseze prea mult. Iarna venea cu repeziciune și i-a ajuns din urmă. Pluteau în dreptul Ciprului și deodată cerul luminos al Mediteranei a început să se întunece, devenind ca de plumb. Întuneric beznă ziua în amiaza mare. Până când să-și dea seama marinarii și călătorii, marea a început să fiarbă. Vântul se întețea cu repeziciune și corabia se lupta cu valurile. Căpitanul dădea ordine cu sânge rece. Marinarii au strâns în grabă pânzele și le-au asigurat legându-le cu sfoară. Alergau care încotro pe punte, făcând cele necesare. Călătorii, cuprinși de frică, se apucaseră fiecare de ceva. Sperau să treacă repede furtuna. Dar, vai! În loc să treacă, se întețea înspăimântător. Cuprinsă de furtună, marea lovea corabia dintr-o parte și din alta, aruncând-o în față sau în spate, gata să o sfarme. Vântul îndoia catargul încât credeai că se apleacă până în valuri pentru a li se închina. Mâinile viguroase ale marinarilor nu mai puteau ține cârma și corabia se zbătea în derivă. Căpitan devenise vântul turbat iar marinari, valurile uriașe. Apa se repezea cu furie pe punte și mătura tot ce întâlnea în cale cu un vuiet și un scârțâit înfricoșător.

Toți cei din corabie erau deja cuprinși de frica morții. Moartea se juca cu ei jocul ei înfiorător. Credincioși și necredincioși, creștini sau păgâni, toți murmurau neîncetat rugăciuni. Rugau pe Dumnezeu și toate duhurile pentru viața lor. Făgăduiau totul în schimbul vieții și implorau.

Grigorie a arătat de la început stăpânire de sine. Se temea, tremura, dar își stăpânea nervii. Pentru cât timp însă? Furtuna nu se mai sfârșea. Toți cei din jur erau galbeni și sfârșiți de frică și de răul de mare. Erau ca niște cadavre. Apucaseră să-l cunoască pe Grigorie. Observaseră maturitatea și înțelepciunea lui. Acum îl

imitau, mai mult sau mai puțin conștient. Mulți dintre necreștini încercau să se roage ca Grigorie. Îl chemau și ei pe Hristos în rugăciunile lor și-I cereau iertare. Frica îi apropiase de adevăratul Dumnezeu.

Drama continua. Zile întregi nu au văzut lumină, nici țărm, nici vreo insulă. Unde mergeau? Nu știa nimeni. Corabia nu mai putea rezista mult valurilor. Singura lumină pe care au văzut-o timp de aproape douăzeci de zile au fost fulgerele care sfâșiau cerul și marea. La fiecare fulger se vedea starea jalnică în care se afla corabia. Niciodată Grigorie nu se gândise că lumina poate fi și înfricoșătoare. Ajunsese să-și facă o analiză a stării sale de la început, deoarece așa cum continua furtuna nu mai erau speranțe să supraviețuiască. Și în cazul în care corabia ar fi rezistat, lucru imposibil în mod firesc, oamenii ar fi murit de sete sau de boală, mai ales de răul de mare. Chiar în primele zile de furtună corabia s-a aplecat o dată atât de mult încât s-a desfăcut capacul rezervorului de apă și apa de băut s-a vărsat în mare. Oamenii rămăseseră în agonie, fără apă, deci fără speranță.

Toate acestea s-au transformat pentru Grigorie într-o situație fără ieșire. Pentru prima dată făcea în mintea lui legătură între moartea pe care o avea în față și botezul creștinesc, pe care nu-l primise încă. Bine, să moară, fie chiar și în mare! Dar nebotezat?! Oricum, mai devreme sau mai târziu, tânăr sau bătrân, omul moare. Dar să moară nebotezat? Să nu se fi curățit de păcate? Să nu se fi unit cu Hristos? De mic copil a crezut în Hristos, iar acum să piară fără să se boteze? Gândind aceste lucruri, din cauza tensiunii mari care s-a născut înlăuntrul lui, a fost cuprins de o amețeală puternică. Și-a cuprins capul cu amândouă mâinile. Se strângea puternic de tâmple ca să nu-i pleznească fruntea. Atunci a scos un strigăt de disperare și de jale:

– Dumnezeul meu, pier! – auzi băiatul care stătea lângă el. Hristoase, miluiește-mă!

Căzu în genunchi și începu să se roage fierbinte. Cu cât înainta în rugăciune cu atât își dădea seama mai bine de răul care îl amenința. Nebotezat fiind, va pierde Împărăția Cerurilor. Din moment ce nu se unise cu Hristos, va rămâne pe veșnicie fără Hristos. Sudoarea rece ca gheața îi inundă tot corpul. Fruntea lui

lată şi luminoasă se întunecă. Picături mari de sudoare căzeau pe podea, cerând mila lui Dumnezeu.

Câţiva dintre călători, care se mai puteau mişca, văzându-l, s-au apropiat de el. Auzindu-l cum se roagă şi cum plânge, s-au speriat. Cei care erau creştini le-au explicat şi celorlalţi de ce plânge cu atâta amar tânărul Grigorie. Tuturor li s-a făcut milă de el, dar ce puteau face?! Cum să-l boteze? Singurul lucru cu care-l puteau ajuta era puţina lor rugăciune şi mai multă înţelegere.

Grigorie Îl ruga pe Dumnezeu neîncetat şi plângea. Nu se mai ruşina de cei din jur. Singurul lucru care mai avea vreo însemnătate era să nu moară fără să se unească cu Hristos. Moartea însă se apropia, adusă de vântul sălbatic şi de valurile fioroase. Fusese cuprins de o teamă care-i sfâşia toată fiinţa. Se lupta cu toate puterile lui. Şi-a golit sufletul în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor. Strigătul către Dumnezeu străpungea zgomotul asurzitor al valurilor şi al tunetelor. Hristos trebuia să-l audă şi să-l miluiască. Trebuia neapărat să-l salveze de furia valurilor, să Se unească cu el prin botez şi după aceea să facă cu el ce va fi voit.

Îşi ridica mâinile sus, cădea la pământ şi se ruga pătimaş. Mâinile şi genunchii îi amorţiseră. Furtuna însă nu se oprea, ci dimpotrivă.

- Tu, Dumnezeule, ai făcut atâtea minuni pentru poporul Tău, pentru israeliţi. I-ai scăpat de egipteni, i-ai ajutat de nenumărate ori... Ce-ar însemna pentru Tine un semn cu mâna a face, să mă salvezi şi pe mine, robul Tău? Vreau şi-Ţi cer lucrul acesta pentru ca să ajung în sânul Tău, să fiu cu Tine în veci...

Şi când părea că s-a istovit, că s-au terminat şi ultimele lui puteri, Grigorie a găsit inexplicabilul curaj de a se târî cu mâinile şi cu picioarele, reuşind să iasă din nou pe punte. Vântul sufla nemilos. Valurile măturau totul în calea lor. Noapte; fulgere şi tunete nesfârşite. S-a agăţat cu disperare de un stâlp şi a început să strige din răsputeri spre înaltul cerului, la Dumnezeu:

- Dacă mă laşi, Dumnezeule, să trăiesc, voi trăi numai pentru Tine! Dacă scap de această dublă moarte, mă voi închina Ţie pe veci... Dacă pier, vei fi lipsit de un închinător...

După ce a spus aceste cuvinte, a picat aproape neînsufleţit. L-au adus cu greu înăuntru. L-au întins, însângerat cum era şi

palid, cu hainele sfâşiate, ud, într-un colţ. Nu ştiau dacă va mai rezista frământării sufleteşti care îl cuprinsese. Murea din pricina zbaterii sale pentru botez, sau din pricina naufragiului? Câţiva stăteau în jurul lui neputincioşi. Pentru puţin timp, l-a prins somnul. Se liniştise, deşi stihiile potopului nu încetaseră. A avut un vis ciudat. A văzut – spune el însuşi – o erinidă[2], care-l privea cu sălbăticie şi ameninţa că va răsturna corabia. El îi ţinea însă piept şi o împingea cu putere înapoi. I-a văzut clar silueta în noapte.

Şi minunea s-a săvârşit. Încet-încet, furtuna s-a domolit. Vântul s-a liniştit. Toţi aveau să scape în cele din urmă. Strigătul lui Grigorie către Dumnezeu a adus viaţă.

S-a întâmplat şi o altă minune. Părinţii lui Grigorie, aflaţi în Nazianz desigur, au fost stăpâniţi în noaptea aceea de o puternică şi inexplicabilă nelinişte. Nu au închis un ochi. Se rugau amândoi în genunchi. În inima lor a pătruns încet-încet certitudinea că Grigorie al lor era în mare pericol. S-au rugat cu tărie lui Dumnezeu pentru fiul lor, să depăşească pericolul. Şi în timp ce în Nazianz se întâmplau aceste lucruri iar Grigorie a avut visul acela scurt, un băiat din corabie a avut un vis în care a văzut–o pe Nonna, mama lui Grigorie, mergând pe mare, apropiindu-se de corabia lor şi, cu mult efort, reuşind să scoată corabia la uscat.

Dimineaţa în zori, înainte de a răsări soarele, cerul era aproape senin. Marea se mai frământa uşor. De departe, s-a văzut venind o corabie. Erau fenicieni. Au observat corabia zdrobită de furtună şi s-au apropiat. Au tras corabia lor lângă cealaltă şi s-au căţărat pentru a–i ajuta pe cei ce se aflau în ea, mai mult morţi decât vii. Le-au dat mai întâi apă să bea, apoi puţină mâncare. După aceea, cu multă greutate, i-au remorcat până la ţărm. Era insula Rhodos. Odată salvaţi, au început repararea corăbiei şi după câteva zile au pornit spre Eghina, destinaţia pentru care plecase corabia din Egipt.

Din Rhodos până în Eghina nu au avut probleme. Au ajuns cu bine. Grigorie a găsit destul de repede corabie şi a ajuns la Pireu – port mare, deşi nu mai avea strălucirea de altădată. Un

[2] Zeitate negativă din mitologia greacă.

cărăuş a încărcat lucrurile lui Grigorie pe mular şi au pornit spre Atena. Să fi fost pe la jumătatea lunii decembrie.

Mersul pe jos i-a făcut bine, l-a ajutat. Mişcarea pe care o presupune mersul acţionează pozitiv şi asupra dispoziţiei omului. Încet-încet, au dispărut şi cele din urmă semne de ameţeală pe care i le provocase călătoria pe mare. Înlăuntrul lui domnea acum o stare de optimism, care creştea o dată cu apropierea de Atena, visul lui.

Pe drumul de la Pireu la Atena nu a văzut nimic demn de luat în seamă. Doar ruine de la vestitul zid Makra, care începea la Atena şi ducea până la Pireu. Îl dărâmase împăratul roman Sylla, la anul 86 î.Hr, şi nu mai fusese refăcut. De la acest zid, mintea lui Grigorie s-a dus la destinul Atenei, la epocile de glorie şi la cele de declin. Mari înţelepţi şi clădiri strălucite. Marmora şi fildeşul îţi luau ochii. Străinii se minunau de înţelepciunea şi de arta care se dezvoltaseră aici. Stăpânitorii lumii se minunau de puterea ei în vechime, de organizarea politică, de democraţie, de puterea statală.

Grigorie ştia câte ceva despre toate acestea. Amănuntele îi scăpau însă. De altfel, una este să vezi lucrurile cu ochii tăi şi alta să fi auzit doar despre ele. După un timp l-a întrebat pe cărăuş:

– Auzi, prietene, cum este oraşul Atena, cel pe care l-a zidit împăratul roman Adrian? Zidurile pe care le-a ridicat Valerian mai sunt în picioare?

Cărăuşul însă nu ştia lucrurile acestea. A dat din umeri şi a spus numai că ştie de Poarta lui Adrian. Întrebarea lui Grigorie a rămas fără răspuns. Împăraţii romani Adrian (117-138) şi Valerian (253-260), mai ales cel dintâi, au făcut multe pentru Atena. Adrian, între altele, a ridicat şi măreţul templu al lui Zeus Olimpianul, care se păstrează până astăzi, în apropierea porţii care a fost ridicată mai târziu în cinstea sa. Atenienii nu s-au bucurat prea mult de aceste construcţii măreţe. În 267, în timpul invaziei erulilor, toate au fost distruse. A rămas numai Acropole, cu templele sale.

În vremurile care au urmat, Atena nu şi-a mai regăsit niciodată vechea sa strălucire. Nici chiar pe cea care a cunoscut-o sub stăpânirea împăraţilor romani. Singurul lucru pentru care se mai

străduiau atenienii era acela de a păstra în picioare câteva din vechile temple, câteva stadioane, piaţa romană, câteva băi şi, mai ales, şcolile. Înţeleseseră că în vremurile respective numai şcolile şi vestiţii sofişti mai puteau păstra faima Atenei. Celelalte trecuseră toate şi nu aveau să mai revină. Să ne gândim că Atena nu mai era nici măcar capitala provinciei romane Ahaia. Capitala era Corintul, care avea mai mulţi locuitori şi mai multă putere.

Aşadar, grija atenienilor se concentrase asupra şcolilor şi a înţelepţilor – cei mai buni din întreaga lume greco-romană. Cei mai buni dintre sofiştii din lumea aceea visau întotdeauna să ajung să predea în Atena. La fel şi tinerii bogaţi din nesfârşitul Imperiu roman aveau ambiţia să înveţe limba greacă şi filozofia la Atena. Profesorii şi învăţăceii care treceau prin Atena aveau în buzunarele lor un paşaport foarte valoros. Acesta le deschidea porţile spre şcoli şi demnităţi înalte din toate cetăţile imperiului.

În acest oraş intra acum Grigorie, informat despre multe dintre acestea, dar neinformat despre şi mai multe.

Atena. „Legea atică"

Studenţii din Atena nu s-au îngrămădit pe străzi pentru a-l primi pe Grigorie. Motivele erau multe: hotărârea lui grabnică de a părăsi Alexandria, condiţiile călătoriei, întârzierea cu care a ajuns în Eghina, apoi în Pireu. Studenţii nu ştiau de sosirea lui. Altfel, ar fi fost primit în Atena cu urale, cu dispute... Aşa se obişnuia în vestita cetate a înţelepciunii.

De îndată ce aflau că sosea în Atena un student nou, studenţii ieşeau pe drumuri, în pieţe, la răscruci, chiar şi pe dealurile care străjuiau drumul la intrarea în oraş pe unde avea să treacă tânărul respectiv. Se constituiau în grupuri numeroase, fiecare încercând să-l întâmpine primul pe noul venit şi să-l includă în grupul lor. Concurenţa era aşa de mare încât conducea adesea chiar la violenţă. În vremea aceea studenţii se grupau în echipe, având drept criteriu apartenenţa la un profesor-sofist ale cărui lecţii le urmăreau, dar şi în funcţie de ţara de origine: Italia, Asia Mică, Roma, Bizanţ, Armenia, Galatia, Spania, Egipt, Siria şi

altele. Gruparea care reuşea să şi-l adjudece pe noul student îşi întărea prestigiul. În plus, profesorul respectiv îşi sporea veniturile şi faima. Cel mai rău lucru era că în felul acesta era limitată libertatea noului student de a alege. Din cauza presiunilor studenţilor mai vechi, noul venit nu mai avea posibilitatea de a-şi alege singur profesorul principal, după ce ar fi audiat mai mulţi profesori şi ar fi cunoscut mai multe şcoli.

În cazul lui Grigorie, au fost de mare folos coincidenţele. La venirea lui, vechii studenţi nu au alergat să tragă de el fiecare înspre profesorul său. A avut libertatea primelor sale mişcări şi, firește, a primelor sale opţiuni. Se pare însă că nu a putut evita „legea atică" – o obişnuinţă a studenţilor atenieni care era păzită cu mândrie şi cu evlavie aproape religioasă.

Studentul nou venit era înconjurat în piețe de studenţii mai vechi. Unii dintre ei, mai impunători şi uneori chiar mai obraznici, îl supuneau la o serie de întrebări: „De unde vii?", „De ce ai venit aici?", „Cine te-a trimis?"... Noul venit trebuia să facă faţă cu răbdare ironiei şi iscodirii celor prezenţi, care luau uneori accente vulgare. Toţi cei din jur făceau fel de fel de gesturi, râdeau, se distrau. Trebuia să calce în picioare mândria noului student, pentru ca acesta să le fie supus. Continuarea era şi mai respingătoare: studenţii se împărţeau în două tabere, îl aşezau la mijloc pe noul venit şi-l conduceau la baia publică într-un vacarm de nedescris: strigăte, ameninţări, gesturi urâte, provocări. Ajunşi în faţa porţii băii publice, îl împingeau înăuntru pe noul student şi totul era terminat. Odată ieşit din baie, era primit cu urale binevoitoare. Din clipa aceea le era egal.

De „legea atică" – scrie mai târziu Grigorie – nu a scăpat decât Vasile, care a sosit în Atena puţin mai târziu. Grigorie s-a îngrijit să-i înştiinţeze pe studenţii mai vechi despre caracterul foarte sobru al lui Vasile, aşa cum s-a îngrijit şi de alte lucruri de dragul prietenului său.

Prietenia dintre Grigorie şi Vasile, care a început în Cezareea Capadociei, s-a întărit mult în Atena şi s-a adâncit tot restul vieţii lor, devenind exemplară pentru istorie.

Profesori şi studii

În epoca în care a ajuns Grigorie la Atena, cele mai multe şcoli se aflau la poalele Areopagului, lângă templul lui Hefaistos, faţă în faţă cu porticul lui Attalos. Acolo, înăuntru şi în afara şcolilor, studenţii se adunau în fiecare zi, pe grupe, fiecare grupă pentru un profesor sau pentru un grup de profesori. Grigorie a urmat cursurile celui mai vestit orator, Proeresie. Se întâmpla ca Proeresie să fie şi creştin. Toţi îl considerau a fi cel mai bun sofist al timpului. După ce a predat pentru un timp în Roma, a impresionat atât de mult, încât i-au făcut şi statuie. Impresiona mai ales pentru că avea un talent deosebit de a improviza. În vremea aceea era socotit mare sofist cel care, după ce primea tema de la auditoriu, începea imediat, fără nici o pregătire, să o dezvolte. La acest capitol Proeresie era foarte priceput, era genial.

Grigorie a mai ascultat şi alţi profesori. Pe Himerie şi foarte posibil pe Priscie, amândoi păgâni, valoroşi şi vestiţi de asemenea.

În afară de lecţiile de filologie şi filozofie, Grigorie şi-a deschis spiritul său flămând de carte şi spre alte domenii: astronomie, geometrie şi aritmetică. Acestora însă nu le-a consacrat mult timp. Cel mai mult timp îl închina filozofiei. Oricum, a dobândit o bună pregătire şi în celelalte domenii. La vremea aceea se considera că filozofia este chintesenţa cunoaşterii, cununa tuturor ştiinţelor.

Viaţa lui Grigorie în Atena era plină. Se folosea cât mai mult posibil de profesori şi de oratori. Lua de la toţi tot ceea ce găsea că este important. Spiritul său sorbea însetat gândirea lor, însă nu fără discernământ. Auzind sau citind părerile lor, punea imediat în funcţiune rafinăria proprie. Era el însuşi cea mai puternică rafinărie spirituală a timpului. Orice auzea trecea neîntârziat prin filtrele proprii. Grigorie era un spirit critic neîntrecut. Nu înmagazina pur şi simplu cunoştinţele. Studia, cerceta, aprecia şi judeca totul. De aceea gândirea filozofică nu numai că nu i-a slăbit credinţa, ci, indirect, i-a întărit-o şi confirmat-o.

Prima grupare studențească creștină

Colegii și prietenii îl admirau și încercau să-i urmeze exemplul. Isihie, Terentie, Sofronie, Eusebiu, Celsus și Eustohie îl urmăreau în tot ceea ce făcea. De toți acești colegi, care mai târziu vor deveni înalți demnitari de stat sau episcopi, s-a legat foarte mult. Cei mai mulți aparțineau grupării studenților creștini din Atena. Încet-încet și fără prea mult zgomot, studenții creștini s-au adunat în jurul lui Grigorie și Vasile. Toți încercau să le urmeze exemplul și se sprijineau pe ei. Cei doi erau primii la toate: la știința de carte și la virtute. În frunte era Vasile. Un astfel de loc nu era potrivit pentru firea lui Grigorie. Tot ceea ce avea legătură cu inițiativa lăsa totdeauna lui Vasile. Acesta era voluntar, se născuse pentru a fi conducător. Dumnezeu îl dăruise cu multă înțelepciune, așa încât inițiativele lui să fie spre binele tuturor.

Gruparea studenților creștini din Atena s-a făcut cunoscută nu numai în Atena și în Grecia, ci în tot Imperiul roman. Faima lor se răspândise pretutindeni. Studenții care veneau aici din toate părțile imperiului vorbeau, mergând în locurile lor natale, despre activitatea grupării.

Desigur, gruparea studenților creștini s-a făcut atât de cunoscută datorită lui Vasile și Grigorie. Aceștia i-au dat putere spirituală și strălucire. Datorită celor doi, toți și-au întors privirile asupra grupării, unii pentru a o admira – creștinii –, alții pentru a o invidia – păgânii.

Atât de mult i-au impresionat Grigorie și Vasile pe profesorii și pe colegii lor, încât cei doi au dobândit în lume o faimă asemănătoare celor mai vestiți profesori din Atena.

Constituirea grupării studenților creștini a avut efecte binefăcătoare asupra membrilor acesteia. Tinerii studenți creștini ajunseseră într-un oraș care rămăsese centrul idolatriei. Nici un oraș nu mai păstra atât de puternică viața idolatră ca Atena. Oriunde ar fi ieșit cineva în Atena, se afla într-o pădure de statui ale zeilor și demonilor. Orice grupare socială ar fi cunoscut, întâlnea distracții și desfătări materiale.

Viaţa aceasta îşi găsea sprijinul şi în profesorii păgâni, care deseori se aflau în primele locuri la ritualurile păgâne, în temple sau în locuri deschise, chiar şi pe drumuri. Cu alte cuvinte, mulţi profesori erau şi preoţi sau iniţiaţi ai zeilor şi ai religiilor păgâne. Viaţa socială constituia iarăşi, pentru studenţii noi, o permanentă provocare spre libertinaj, spre o viaţă uşoară. Studenţii creştini încercau să se opună atracţiei păgânismului şi a imoralităţii. Se întruneau, discutau şi înaintau în cele duhovniceşti. Pentru a evita modul de viaţă imoral, trebuia să cultive un alt mod de viaţă, plăcut şi virtuos.

La început, înainte de a ajunge Vasile la Atena, Grigorie se deschisese un pic şi spre lucrurile lumeşti – spre cele mai nevinovate. Mergea la întruniri lumeşti, urmărea întrecerile de la hipodrom... Când a venit Vasile, toate au fost întrerupte cu desăvârşire. Locuiau împreună. Mâncau la aceeaşi masă. Se rugau împreună şi discutau o mie şi una de probleme. Aveau serioase dispute, dar ajungeau totdeauna la înţelegere. Prietenia lor era admirată de întreaga comunitate academică ateniană. Drumurile lor erau două: cel care conducea la puţinele biserici creştine şi cel care ducea la şcoală. În biserici stăteau în partea din spate şi ascultau primele cântări ale dumnezeieştii Liturghii. Ascultau şi lecturile biblice şi predica. Numai până aici. Grigorie şi Vasile nu se botezaseră încă şi nu le era îngăduit să rămână la săvârşirea dumnezeieştii Euharistii. Bineînţeles că nu puteau nici să se împărtăşească. Acest lucru le producea multă amărăciune în suflet. Era obiceiul atunci – rău, desigur - ca unii creştini să întârzie botezul. Totuşi, cei doi tineri, precum şi ceilalţi studenţi creştini, se foloseau ascultând cântările şi predica.

Duminicile, după biserică, Grigorie şi Vasile aveau cea mai potrivită dispoziţie pentru discuţiile duhovniceşti şi teologice. Într-o duminică, seara, după ce discutaseră multe lucruri duhovniceşti, le-a venit pe neaşteptate amândurora gândul să se călugărească pentru a se ajuta unul pe celălalt. Este greu de închipuit cât de mult purta fiecare de grijă pentru progresul duhovnicesc al celuilalt. Au îngenuncheat amândoi şi au făgăduit lui Dumnezeu şi lor înşile că se vor călugări şi vor petrece împreună viaţă ascetică. Faptul că Grigorie nu avea să se căsătorească era deja

hotărât – lucru pecetluit şi de semne dumnezeieşti şi de făgăduinţele lui. Acum făgăduia împreună cu Vasile să devină ascet, să trăiască departe de lume. Lucrurile aveau să evolueze în aşa fel încât Grigorie avea să dea o luptă continuă pentru a se elibera de obligaţii şi a se retrage în sihăstrie. Uneori va reuşi, alteori nu. Vom vedea, urmărind drumul lui furtunos prin viaţă.

Întâlnirea cu Iulian

Ne aflăm la începutul verii anului 355. Era luna iulie când a ajuns la Atena un fecior de viţă împărătească, Iulian, în vârstă de 24 de ani, vărul împăratului Constanţiu (337-361). Iulian făcuse deja studii în Nicomidia, Constantinopol şi în alte părţi. S-a născut într-un mediu creştin, din moment ce era nepot al împăratului Constantin cel Mare. A fost nefericit însă din copilărie. Mama lui a murit în anul 336, când Iulian avea numai cinci ani. Anul următor, în Constantinopol, vărul său, împăratul Constanţiu, i-a ucis tatăl şi rudele apropiate. Au scăpat el şi fratele lui Gallos, deoarece amândoi erau încă mici. Aceste evenimente au rănit profund sufletul micului Iulian. Iar ceea ce a urmat, în loc să aline rănile, le-a adâncit. Atotputernicul său văr îl suspecta şi l-a trimis când în Nicomidia, când în Capadocia, când la Constantinopol, când la Milano, totdeauna păzit straşnic. Trăia în palate mai mari sau mai mici o viaţă bogată, dar totdeauna suspectat şi captiv. Cât despre profesorii lui, aici a fost şi mai puţin norocos. Primul care şi-a asumat educaţia lui a fost priceputul organizator al arianismului, Eusebiu de Nicomidia (†341/2). L-a ascultat pe vestitul sofist Libaniu, dar Mardonie şi Maxim (în Efes) l-au iniţiat pe tânărul Iulian în religiile antice şi i-au sădit dragostea pentru păgânism. În anul 354 a venit un alt eveniment înfricoşător: după ce l-au omorât pe fratele lui, Gallos, l-au închis şi pe el, din porunca lui Constanţiu, într-o locuinţă din Milano. A rămas izolat acolo şase luni, aşteptându-şi moartea. Sistemul lui nervos, în aceste condiţii, nu putea să-şi păstreze echilibrul. A scăpat de moarte numai pentru că era simpatizat de Eusebia, soţia împăratului. În 355, a venit poruncă de la Constanţiu să meargă la Atena pentru

studii. Astfel, tânărul principe, după martiriul sufletesc prin care trecuse, a ajuns în paradisul tuturor libertăţilor. De unde până atunci îşi aştepta moartea din partea împăratului creştin care îi era şi rudă, acum se plimba în Atena cu prieteni, profesori şi colegi.

Aşa l-a cunoscut Grigorie. S-au întâlnit, au discutat despre profesori, şi-au adus aminte de Capadocia, oraşul pe care-l cunoscuse şi Iulian... Relaţia lor nu a avut prea lungă întindere. Cei doi tineri constituiau două lumi total diferite. Iulian dorea să fie generos, dar inima lui rămânea împietrită. Grigorie, poet cu gândire înaltă, a înţeles repede că ceva nu merge bine cu principele Iulian. Grigorie nu ştia prin câte trecuse până atunci Iulian. A văzut că totul trăda la el lipsa de echilibru. Tânărul principe avea multe ticuri: mişca din cap ciudat, îşi ridica din când în când umerii, care tremurau permanent. Ochii i se mişcau continuu în orbite şi în adâncul lor aveau o strălucire stranie. Nu putea să stea într-un loc, nemişcat. Îşi muta continuu locul, iar grimasele sale îl făceau ridicol. Râdea fără rost şi râsul său arăta o lipsă de ritm lăuntric. Era de acord sau se împotrivea, fără nici o consecvenţă. Se oprea din vorbă pentru nimic. Punea întrebări şi dădea răspunsuri prosteşti. Toate erau pline de contradicţii.

Aceste impresii şi le-a făcut Grigorie din întâlnirea – scurtă, de altfel – cu Iulian. Celor apropiaţi le prevestea lucruri proaste despre principe:

– Măcar să mă dovedesc mincinos, dar omul acesta este sămânţă rea, va face mult rău.

A mai constatat Grigorie că scopul lui Iulian în Atena nu era numai acela de a studia filozofia. Urmărea să se iniţieze mai profund în religiile antice păgâne. Într-adevăr, foarte discret, fără să afle ceilalţi, s-a iniţiat în misterele eleusine. În felul acesta s-a îndepărtat definitiv de creştinism, pe care-l ura şi dorea să restrângă influenţa lui sau chiar să-l facă să dispară. Acest plan al lui a fost pus în lucrare imediat ce a devenit împărat, în anul 361. În 355 a fost făcut cezar al Galatiei, dar nu avea suficientă putere pentru împlinirea scopului său.

Grigorie prevăzuse că Iulian va deveni cauza multor nenorociri. Şi aşa s-a întâmplat. Nu pentru mult timp însă, pentru că în anul 363 a murit.

Catedra de retorică

În vara anului 355 sau 356, Grigorie şi Vasile termină studiile şi se pregătesc să se întoarcă acasă. Stătuseră destul la Atena. Amândoi se maturizaseră, atât ca vârstă cât şi ca ştiinţă de carte. Aveau aproape douăzeci şi şase de ani şi petrecuseră cinci ani alături de cei mai buni profesori ai timpului. Patria lor şi părinţii îi aşteptau. Dorinţa de a se retrage împreună pentru o viaţă ascetică în ţara lor îi presa o dată în plus să părăsească Atena filozofilor, pe care însă nu o vor uita niciodată.

Hotărârea lui Grigorie şi a lui Vasile s-a aflat. În câteva zile a fost organizată o întrunire, seara, plină de surprize şi de emoţie. Ce simţea Vasile nu ştim. Grigorie însă a fost foarte mişcat, văzându-se înconjurat de prieteni, colegi şi profesori. Atunci a constatat cât de mult era apreciat în Atena, cât de mult îl iubeau şi câtă nevoie aveau de el şcolile ateniene. Toţi îi rugau cu insistenţă pe cei doi să rămână profesori în Atena. Oraşul nu trebuia să piardă astfel de oratori. Vasile era însă de neînduplecat. Cu multă delicateţe, dar şi cu fermitate, a explicat tuturor de ce trebuie să plece neapărat. L-au lăsat pe Vasile şi s-au îndreptat spre Grigorie cu rugăminţi fierbinţi, cărora acesta nu a putut rezista. A cedat. I-au făgăduit că îi vor asigura imediat o catedră de retorică. De altfel, pentru acest motiv îl voiau la Atena.

Grigorie nu a uitat nici ţara sa şi nici pe Vasile. Predarea retoricii nu-l atrăgea prea mult. Filozofia ascezei prinsese rădăcini adânci în sufletul său şi căuta din ce în ce mai insistent ocazia de a părăsi Atena. Atenienii nu-l lăsau şi a fost obligat în cele din urmă să fugă pe ascuns. Trecuse aproape un an de când plecase Vasile. Nu a mai plecat pe mare. A străbătut Atica, Beoţia, Thessalia, Macedonia şi Tracia şi a ajuns la Constantinopol, cu caravana. Constantinopolul devenise deja centrul administrativ al întregii Europe. Era vara anului 356 sau 357. Coincidenţa a făcut să se întâlnească acolo şi cu fratele său, Chesarie, care, fără nici un fel de înţelegere cu Grigorie, plecase cam în acelaşi timp din Alexandria, unde-şi încheiase studiul medicinei şi al altor ştiinţe. Surpriza plăcută a întâlnirii a făcut să treacă mai uşor oboseala călătoriei. Şi-au amintit şi au vorbit multe lucruri.

De la Constantinopol la Nazianz

Constantinopolul, capitala Europei şi a Orientului Mijlociu – „cea dintâistătătoare", cum o numeşte Grigorie –, era deja o metropolă cu senat, funcţionari superiori de stat, înţelepţi şi filozofi, numeroşi comercianţi şi meşteşugari. Locuitorii întregului şi nesfârşitului Imperiu roman, din Marea Britanie, Spania, Germania, din părţile Dunării până în Armenia şi până la Tigru, din Palestina şi până în Egipt şi Africa de Nord, toţi erau cu privirile aţintite spre Constantinopol. În ciuda măreţiei şi faimei sale, nu-l încăpea pe capadocianul de douăzeci şi şapte de ani, Grigorie. Nici o clipă nu s-a gândit să rămână la Constantinopol. Mintea lui era numai la Capadocia şi în special la Nazianz.

I-a făcut însă probleme Chesarie, fratele său. Faima lui ajunsese repede de la Alexandria la Constantinopol. În câteva luni – cât se pare că au rămas cei doi în capitală – s-au făcut cunoscute calităţile deosebite de medic ale lui Chesarie şi cele de om cult în general. Toţi au înţeles că este foarte potrivit să se implice în problemele publice ale statului şi i-au făcut propuneri dintre cele mai măgulitoare.

I-au oferit funcţii şi bani, un loc în senatul Constantinopolului şi o căsătorie bogată. Chesarie era gata să le accepte pe toate. De altfel, studiase tocmai pentru a dobândi funcţii înalte şi pentru a le face faţă. Nu-l lăsa însă Grigorie. Zi şi noapte îi spunea că trebuie să se întoarcă şi să lucreze în patria lor, unde era mare nevoie de ei. Cel puţin să se întoarcă împreună în Nazianz, să facă bucurie părinţilor, şi după aceea ce va vrea Dumnezeu.

Când au văzut că Chesarie începe să cedeze la insistenţa şi argumentele fratelui său, mai-marii cetăţii au recurs la intervenţia împăratului Constanţiu. S-a format o comisie care să vorbească cu împăratul, ca să intervină personal pentru a-l opri pe Chesarie la Constantinopol. A ieşit biruitor Grigorie, dar nu definitiv.

ASCET ŞI PREOT

La Nazianz. Braţele deschise ale mamei

De trei ori fericiţi au fost bătrânul Grigorie şi Nona când au aflat că le vin copiii. Lipsiseră aproape zece ani. Plecaseră băieţandri şi se întorceau bărbaţi în toată puterea cuvântului. Inima Nonei bătea mai să iasă spargă. Cum o să-i vadă, cum or s-o vadă flăcăii ei? A strigat să i se aducă un coş, a aruncat înăuntru câteva poame şi fructe uscate (migdale, alune, fistic etc.) şi a ieşit din casă. A trecut podeţul răului şi a stat lângă via lor. Pe acolo ar trebui să sosească din lunga călătorie fiii ei. Deodată aceştia au apărut în depărtare. Grigorie şi Chesarie au descălecat şi au înaintat pe jos. Bătrânica a făcut şi ea câţiva paşi, cu inimă întinerită. Grigorie i-a căzut în braţe şi aproape că a luat-o pe sus. Şi Chesarie a făcut asemenea. Lacrimile Nonei curgeau din belşug, ca un cântec de mulţumire lui Dumnezeu.

Şi-au urmat tustrei drumul spre casă, ca să nu-i aştepte îndelung bătrânul tată. Toate şi toţi şi-au tras sufletul. Un vânt puternic de bun-venit a dat năvală în casa cea mare, aducând bucurie şi încredere, tărie şi nădejde. Masa sărbătorească, pe potriva marii bucurii a părinţilor, iar strălucirea ei oglindea strălucirea şi înţelepciunea tinerilor bărbaţi. Mulţi au fost cei chemaţi.

Când au trecut praznicele - şi au trecut repede – părinţii au discutat cu fiii ce vor face de acum încolo alesul dascăl de retorică Grigorie şi strălucitul medic Chesarie. Cel de-al doilea nu a stat prea mult pe gânduri: se va întoarce la Constantinopol şi va

face foarte lesne carieră. A rămas cel dintâi, Grigorie. Acesta a avut atâta smerenie şi dragoste, încât s-a aplecat să ridice bătrâneţile părinţilor lui. Şi a avut atâta măreţie, încât pe nesimţite s-a aplecat să ia pe umeri şi să ridice măreţia Bisericii şi a teologiei.

Îndatoriri mărunte. Predarea retoricii. Iniţiere în teologie

Marii bărbaţi se îndeletnicesc şi cu lucrurile mărunte. Aşa ajung în stare de cele mari. Grigorie a început întâi de toate prin a-şi ajuta părinţii. Tatăl său trecuse de optzeci de ani. Era nevoie de cineva care să poarte grijă de bogăţia de case şi acareturi din Arianz, Tiverini şi din celelalte părţi. Slujbaşii ce lucrau în ele voiau stăpân şi îndrumare. De acestea a trebuit să se îngrijească Grigorie, care detesta cu totul asemenea obligaţii. Pe de cealaltă parte, nu-i dădeau pace nici prietenii şi rudele:

- Hai, Grigorie, trebuie să urci la catedră. De-aia ai învăţat atâta amar de vreme! Ai cheltuit o avere întreagă. Acum trebuie să dai roada cuvenită. Oamenii din locurile noastre trebuie să audă de tine şi să se mândrească...

- Dar, prieteni – se împotrivea Grigorie -, nu-i nevoie. Atâţia şi-atâţia predau retorica: la tribunal sunt o mulţime de avocaţi...

Nazianzienii, capadocieni ce nu dau îndărăt, nu auzeau nimic. Căutau un mare retor. Voiau să-l pună înaintea celorlalte neamuri - a armenilor, sirienilor, egiptenilor... - ca să se poată spune că şi capadocienii sunt demni de luat în seamă.

Fără chef, Grigorie le-a făcut pe plac. A şi predat, a şi pledat. A şi impresionat, a şi fost admirat. Era într-adevăr un retor mare. Cuvântul îi era adesea poetic. Rezultatul era că-şi fermeca ascultătorii, care izbucneau în urale şi aplauze. Pe el însă nu-l interesau prea mult asemenea lucruri şi a părăsit repede catedra de profesor.

Îl preocupau alte probleme. Viaţa şi chestiunile Bisericii, care pe atunci trecea prin vremuri foarte grele. Arienii, cu ajutorul camarilei imperiale, stăpâneau aproape pretutindeni. Pe la 357, împăratul filoarian Constanţiu impusese în lungul şi în latul statului semiarieni. În Apus, puternicul episcop al Romei şi mult

respectatul bătrân Karduis semnaseră mărturisiri semiariene şi îl defăimaseră pe ortodoxul Atanasie. Din fericire, stânca aceasta tare a Ortodoxiei rezista. Se împotrivea ca un uriaş întregii împărăţii. Stătea neclintit. Şi cât îl vedeau rămânând aşa, puţinii ortodocşi se îmbărbătau. Îşi frângeau inima, îndurau şi răbdau urgia prigonirilor, alungărilor şi omorârilor. Aşteptau răbdători ca împăraţii să-şi schimbe cugetul – lucru anevoie. Aşteptau şi mari teologi, care să ducă mai departe lucrarea lui Atanasie. Nu ştiau atunci, sărmanii ortodocşi, că sosiseră din Atena în Capadocia doi bărbaţi tineri care le vor ridica stindardul împotriva întregului imperiu. Grigorie şi Vasile vor ajunge ceea ce a fost cândva Atanasie. Vor sfărâma împotrivirea imperială şi vor pierde îndărătnica erezie.

Toate acestea presupuneau însă luptă până la biruinţă sau până la moarte. Iar Grigorie ştia aceasta. Precum ştia bine şi că pentru a birui fiara trebuie să înduri multe şi să fii gata de jertfe. Jertfă deci! Nu şovăi câtuşi de puţin. Îşi puse la picioarele lui Hristos întreaga înţelepciune, cunoştinţele lui în slujirea Bisericii. Însă adevărul Bisericii nu se înţelege doar cu înţelepciune omenească. Lui Grigorie nu i-a fost greu să priceapă aceasta. Pe la mijlocul lui 357 s-a pus pe cercetarea scripturilor şi a scriitorilor bisericeşti. Acolo se arăta şi se zugrăvea adevărul. Iar înţelepciunea lumii, pe care o avea din belşug, îl va ajuta în pătrunderea textelor scripturistice şi patristice, precum îl va ajuta hotărâtor şi în formularea şi înfăţişarea adevărului dumnezeiesc, pe care va şi izbuti să-l trăiască.

Studii teologice Grigorie a făcut mai ales din toamna lui 357 până în 362, când s-a arătat predicând. Trebuie însă să explicăm că studiile teologice nu le-a făcut cu vreun anumit dascăl, nici nu le-a încetat vreodată. Teologul din el se îmbogăţea neîncetat. Şi a ajuns un teolog atât de important, încât Biserica i-a scris cu majusculă atributul de teolog.

Greutăţi în studiul său teologic a întâmpinat multe, cum era şi firesc. El însuşi considera teologia un munte preaînalt, pe care anevoie îl urcă cineva. În 359, când nazianzienii au cerut să li se explice relaţia Fiului cu Tatăl, a fost pus la grea încercare. A încercat să facă ceva, dar nu i-a fost pe plac. A alergat, bineînţeles,

la prietenul său Vasile, transferând problema pe umerii acestuia. Dar nici Vasile, care şi el tot atunci începuse teologia, nu a putut să-l ajute îndeajuns. Neputinţa amădurora a fost grabnicul motiv spre a se apleca cu o mai mare băgare de seamă asupra cercetării Scripturii şi scriitorilor bisericeşti, spre a se ruga mai mult să le dea Dumnezeu o mai adâncă înţelegere a adevărului.

Marea dilemă: ce cale să urmeze în slujirea lui Dumnezeu

În 358 şi 359, marele lui prieten, Vasile, se nevoia pustniceşte în Anisa, aproape de Neocezareea Pontului. De acolo scria şi îl ruga pe Grigorie să meargă să sihăstrească împreună, precum îşi făgăduiseră unul altuia la Atena. Lui Grigorie îi părea rău din toată inima, dar nu-şi putea ţine făgăduinţa, care fusese aproape un jurământ. Părinţii îl ţineau cu stăruinţă.

Biserica Nazianzului avea trebuinţă de marea lui pregătire cărturărească. Iar el? Se povesteşte în marele lui poem biografic (*Poeme epice XI*, 277-328).

Pe cât sporea în cercetarea celor dumnezeieşti, pe atât se încingea război înlăuntrul lui, fără să aibă însă duşman. Era tulburat, trăia o confuzie ce-l hărţuia insuportabil. Ce-o să facă în viaţă, cum o să lucreze duhovniceşte, ce rol o să joace în Biserică?

Toate erau îndreptăţite şi faţă de toate simţea ceva, însă... Înlăuntrul lui a aşternut – mai bine zis s-a aşternut de la sine – judeţ. Iar glasurile îi spuneau:

- Grigorie, sus mintea! Nu te îndeletnici cu cele trupeşti şi cu slava omenească. Bisericii să te afieroseşti!

Dar acestea toate pentru Grigorie erau hotărâte. Cu făgăduinţe şi vedenii dumnezeieşti îi era hotărâtă afierosirea lui Dumnezeu. Întrebarea era ce-i de făcut de-aici înainte, încotro să apuce?

- Ascultă, Grigorie - îi zicea alt glas. Găteşte-te pentru culmea vieţii duhovniceşti. Pustnic să te faci; nevoitor al rugăciunii şi al vederii dumnezeieşti în linişte desăvârşită. Ştiu cât îl preţuieşti pe Ilie, proorocul care a trăit pe Carmel şi a fost hrănit de

către corb. Văd că-ţi este mintea la Ioan Înaintemergătorul, care mânca doar rădăcini şi miere sălbatică. Ca aceştia fă-te!

Într-adevăr, asemenea viaţă îl fermeca. Liniştea desăvârşită îi dădea totul. În sinele lui slobod şi senin trăia cu adevărat pe Dumnezeu. Ce altceva să-şi mai dorească? Gândul isihiei îl lua cu dânsul şi se împăca, dar lupta nu luase sfârşit.

- Ia aminte şi la mine, Grigorie - îi zicea al treilea glas. Toate acestea sunt bune şi sfinte. Le văd şi le preţuiesc. Însă pe tine Dumnezeu te are spre lupta pentru adevăr. Prin tine Domnul va fulgera voia Lui şi va nimici eresul. Şi de vreme ce trebuie să te închini rugăciunii, trebuie şi să cercetezi. Despre pustnicii rugăciunii neîncetate nu există cărţi prea multe. Iar tu trebuie să ai toate cărţile trebuincioase. Astfel vei învăţa să cugeţi teologic. Mai întâi să dobândeşti cercarea dumnezeiască a acelora ce-au scris cărţile, şi-apoi să ceri de la Duhul Sfânt şi altă experienţă a adevărului. Aşa îi vei păzi pe credincioşi de eresuri. Aici, aşadar, aici să rămâi, să te vadă toţi şi să te audă toţi, ortodocşi sau nu.

Cu cumpătul său, Grigorie a luat aminte şi la al doilea, şi la al treilea glas. Toate le cântărea, toate le măsura, dar tot nu se hotăra.

Nu voia să se păgubească de isihie şi de dumnezeieştile ei daruri, dar nu trebuia nici să tăgăduiască lupta pentru teologie. Isihia îl fermeca. Teologia era o îndatorire sfântă. S-a luptat mult, cu sine şi cu Dumnezeul său, dar a găsit soluţia: va urma calea de mijloc. Între cei necăsătoriţi şi cei căsătoriţi, între sihaştri şi mireni. Cei dintâi se retrag din lume, trăiesc o viaţă aspră şi aparte, îngrijindu-se doar de suflet, sunt senini şi gânditori. Cei de pe urmă trăiesc viaţa cea obişnuită, fiind părtaşi necazurilor lumii, pierzându-şi liniştea şi îngrijindu-se de sufletele celorlalţi. Cei dintâi – văzători de Dumnezeu. Cei de pe urmă – făptuitori. Grigorie, urmând calea de mijloc, încerca totdeauna să ia de la isihaşti cele înalte şi de la făptuitori iubirea. Aşa şi-a rezolvat din clipa aceea marea lui problemă: o să rămână necăsătorit, însă va lucra în lume, păstorind şi teologhisind.

Dezlegarea însă era doar teoretică. În practică nu a avut o aplicare lesnicioasă. Grigorie îşi va petrece toată viaţa primejduindu-şi isihia şi luptându-se teologic în lume. Când se afla în

lume îl copleşea dorul după isihie, iar când trăia sihăstreşte dădea loc rugăminţilor de a sluji. Era limpede că soluţiile de mijloc sunt de neaplicat, iar atunci când se aplică devin chinuitoare. De obicei, dintre părţile pe care voim să le punem laolaltă precumpăneşte ori una, ori cealaltă. Sinteza deplin echilibrată nu-i cu putinţă. De pildă, Grigorie: deşi într-un fel cugeta şi hotăra, altfel ieşeau lucrurile.

În sihăstria Pontului, cu Vasile

În 360 Vasile îl presa tot mai mult pe Grigorie cu rugămintea de a sihăstri împreună, de astă dată în mica sihăstrie de lângă râul Irisului, în Pont. Grigorie a îngăimat un motiv părinţilor săi şi a fugit în sihăstrie. A făcut aceasta într-o zi când tatăl lui îi cerea stăruitor să-l hirotonisească preot. Atunci nimic nu l-a mai ţinut. A căutat mângâiere în sihăstria lui Vasile. S-au îndeletnicit însă şi cu teologia. Acolo Grigorie a alcătuit *Filocalia* lui Origen iar Vasile o parte dintre scrierile sale ascetice. Fiecare cerea sfatul celuilalt în orice scria.

S-au îndeletnicit, de-asemenea, şi cu lucrul mâinilor, pentru cele trebuincioase. Singuri tăiau lemne, singuri sădeau legume, singuri le udau, singuri îşi pregăteau puţina hrană. Ore de rodire duhovnicească şi comuniune, şi ore de linişte senină. Fiecare îl ajuta pe celălalt în dobândirea virtuţilor şi în pătrunderea adevărurilor dumnezeieşti. Fiecare se deda rugăciunii ore nesfârşite. Cerea de la Dumnezeu şi lua, predându-se pe el însuşi. Întâia oară au gustat cei doi tineri bărbaţi harisma sfântă a luminării. Citind şi rugându-se, au simţit că îi călăuzea Duhul Sfânt către adevărul dumnezeiesc. Tot ce se întâmpla venea de la Dumnezeu. În tot ce izbuteau se nevoiau pe tăcute. Zilele petrecute în sihăstria Irisului deveneau cele mai fericite din viaţa lor. Însă acestea nu au durat prea mult. Doar până în decembrie 361.

Apucaseră însă să trăiască experienţe irepetabile. Trecuseră treapta curăţirii de patimi şi înţeleseseră şi cercetaseră practica ascezei. Cunoscuseră roadele rugăciunii şi harismele şi luminările dumnezeieşti. Se încredinţaseră de ceea ce dinainte ştiuseră: că

toate le dă Dumnezeu acolo unde e asceză, viață în nevoința de orice fel. De aceea și Grigorie și Vasile, fiindcă Biserica îi chema neîncetat spre slujire și teologie, nu vor putea să se desfete cât ar fi dorit de iubita lor viețuire ascetică; însă în întreaga lor viață vor trăi ascetic.

Grigorie, care ca poet nu putuse totdeauna să se țină în frâu, zugrăvește direct și indirect viața ascetică pe care a trăit-o. Atunci când, în vârstă fiind, tinerii l-au întrebat despre asceză, le-a spus:

- Trupul, fiii mei. Acesta se răzvrătește și tulbură pe tânăr. E trebuință de multe nevoințe; apoi se liniștește. Pântecele nu mi l-am simțit îndestulat. Mă ridicam de la masă înainte de a mă sătura. De cum vedeam că mă stăpânește mânia, mă sălbăticeam asupra ei ca o fiară. Așa mă lăsa în pace. Iar noaptea? Ce era cu nopțile lungi de iarnă? Iarăși luptă și război. Pe pământ dormeam, fiii mei. Și patul – lângă mine. Mă acopeream cu niște zdrențe. Aținpeam puțin – scurtă vreme. Apoi iarăși în picioare. Rugăciune și mătănii. Adesea genunchii îmi sângerau și rănile rămâneau mult timp deschise. Mă rugam și îngenuncheam. Îmi plângeam slăbiciunile și lacrimi amare îmi ardeau ochii.

Așa izbuti Grigorie să-și supună patimile, poftele trupului, care îl împiedicaseră în viața virtuoasă. Mai mult încă: nu-i îngăduiau să înainteze în viața desăvârșită.

Călăuzit către altar. Este hirotonisit preot

Am spus că Grigorie și Vasile nu s-au bucurat prea multă vreme de viața cea senină și scăldată de Duhul a sihăstriei. Bătrânul Grigorie, episcopul Nazianzului, scria și poruncea necontenit fiului său:

- Vino, fiul meu, nu-i chip altfel. Ne-au ajuns vremuri grele. Și doar la tine mai am nădejde. Azi-mâine mor și nu te mai văd. Mama ta este și ea nemângâiată... Nu întârzia; o să tot ai vreme să pustnicești.

La sfârșitul lui 361, în decembrie, Grigorie luă drumul întoarcerii. Descălecă acasă și își află tatăl adânc căzut pe gânduri. Își îmbrățișă mama, pe Nona, și se așezară. Bătrânul episcop,

părintele lui gârbovit, cu barba albă, însă patriarh impunător, îi spuse cu gravitate în glas:

- Grigorie, ţi-a sosit ceasul. Cu jurăminte eşti afierosit lui Dumnezeu şi – slavă Domnului! – Îl iubeşti. Acum trebuie şi să-I slujeşti. O să te hirotonisesc preot, fără amânare.

Grigorie s-a cutremurat şi a dat să se împotrivească. A îngăimat câteva cuvinte – toate zicând „nu". Însă bătrânul episcop îl ţintui cu purtarea sa sfântă şi autoritară, ce nu lasă loc de împotrivire:

- O să te supui. E voia lui Dumnezeu şi nu-i îngăduit să te împotriveşti Lui. Pentru El trăim!

Candidatul la preoţie s-a adunat să vadă unde se află. Ochii îi trădau când frică faţă de taina preoţiei, când supărare faţă de tatăl său stăruitor. Bătrânul părinte înţelese zbuciumul din sufletul fiului său, însă acum era hotărât să meargă înainte. Adăugă, spre a-i învedera că vremurile sunt grele:

- Nu vezi cât rău se face în jurul nostru? Biserica suferă cumplit. Hristos este iarăşi răstignit. Din când în când se fac sinoade, fiecare tăgăduind pe celălalt. Acum doi ani i-am avut pe omiusianiştii[3] cu Vasile de Ankira şi Gheorghe al Laodiceii; de anul trecut Acachie face ce pofteşte, de vreme ce a izbutit să-l atragă pe împărat de partea lui, zicând că Fiul este doar asemănător Tatălui. Toţi îmi par odrasle îndepărtate ale lui Arie. Din păcate, nu pot să le pricep pe toate. De-aceea îţi zic, trebuie să te faci preot şi să rămâi aici. Să cercetezi bine lucrurile acestea. Nu face să mergem orbeşte! Eu unul nu pot nici să văd, nici să înţeleg adâncurile învăţăturii noastre. Ce mai aveam de făcut, am făcut. Acum e rândul tău.

Grigorie fiul şi-a venit puţin în simţiri şi şi-a întrerupt părintele:

- Dar nici eu nu-s teolog... N-am toate scrierile lor, să pot judeca. Doar Atanasie, Atanasie al Alexandriei; el o să ne zică.

- Asta o ştiu şi eu – a zis bătrânul tată. Da unde-i Atanasie? Nu ştii că l-au exilat iarăşi? Şi arienii şi împăratul îl prigonesc.

[3] Criticii care susţineau că Fiul era fire asemănătoare, şi nu aceeaşi cu a Tatălui.

Acum o să vedem ce-o să facă Iulian, pe care l-ai cunoscut la Atena şi despre care am aflat zilele astea că se visează împărat. A fost cezar al Apusului, acum s-a făcut şi al Răsăritului. Singur stăpânitor. Pricepi ce-nseamnă asta?

Auzind Grigorie fiul vorbele despre Iulian, i s-a strâns inima. Oare ce va aduce în Biserică omul acesta atât de problematic? O să îngăduie episcopilor ortodocşi exilaţi să se întoarcă la episcopiile lor? O să urmeze tactica arianofilă a înaintaşului său, Constanţiu? Cine ştie?! Ceea ce are importanţă este că, în vremurile acestea grele, Biserica are nevoie de un mare teolog. Iar Grigorie trebuie să înceapă exact de-acum. Unde o să ajungă? Cât de mare teolog va deveni? Nimeni nu ştia, nici el însuşi. Dumnezeu doar, care în ceasul acela a pus-o în acest sfânt joc şi pe Nonna, mama lui. Şi aceasta îl împingea pe Grigorie să primească preoţia. Nu cu cuvânt aspru şi greu, ca părintele lui. Aceasta, cu glas vesel, îi lua mâna în mâna ei, zicându-i:

- Bunul şi sfântul meu fiu, Dumnezeu te-a dăruit Nonnei celei fără de fiu, iar eu te-am făgăduit bisericii Lui, să-L slujeşti; ce-o să-I spun, ce-o să-I spui şi tu, dacă nu ajungi preot?

Încet-încet, Grigorie s-a liniştit. Va primi hirotonia. Le-a spus şi părinţilor, ca să se liniştească. S-a dus fiecare în odaia lui. Nimeni n-a avut poftă de mâncare. Bătrânii – fiindcă se săturaseră cu consimţământul fiului lor. Grigorie – fiindcă se umpluse de gândul preoţiei. Mâncarea era ultimul lucru la care se putea gândi.

Toată noaptea a rămas treaz. Ca în toate nopţile, şi-a început mătăniile. Sute de mătănii. A ostenit. Îngenuncheat, a plecat puţin capul pe pat, apoi s-a ridicat în picioare şi a intrat în norul rugăciunii. Mai întâi puţin, apoi mai adânc, tot mai adânc... a fost răpit la Dumnezeu. Luminându-se de ziuă, norul s-a retras pe nesimţite. A îngenuncheat cu atenţie şi s-a culcat pe jos, lângă pat, pe un preş. Într-o oră a fost în picioare. S-a spălat, s-a rugat şi mintea i-a fugit la Vasile. L-a căutat în gând. A pregătit pană şi cerneală, a tras sertarul, să ia o bucată ieftină de pergament, şi i-a scris scrisoare lui Vasile. Avea trebuinţă să fie mângâiat de prietenia lor.

I-a scris cât de consolator îşi amintea toate cele ce cu nevoinţă, în chip minunat, le trăiseră în sihăstria Irisului. Şi a aşteptat ziua pe care o va rândui părintele lui spre hirotonire. Data precisă a hirotoniei lui nu o ştim. Oricum, s-a petrecut între Crăciunul lui 361 şi Bobotează lui 362. Într-una din aceste zece zile şi-a plecat – în chip de nou Isaac – capul, şi, având jertfitor pe tatăl său, s-a jertfit voii dumnezeieşti şi părinteşti.

Fuga în sihăstrie şi pregătirea întoarcerii

N-a îndurat însă Taina Preoţiei. Când i s-a dat de către părintele lui – episcop - „părticica" Sfintei Împărtăşanii, s-a cutremurat. A trăit o spaimă înfricoşătoare, peste care n-a putut să treacă. S-a străduit tatăl său să-l liniştească, a încercat şi Nonna, cu dulceaţă... A fost cu neputinţă. De Bobotează a plecat la râul Irisului ca vai de el. Acolo ar găsi sprijin, la Vasile – care îi era ca un frate - şi în multdorita asceză. Şi nu a nădăjduit zadarnic. Vasile, care, după cum am zis, avea o mare voinţă şi putere de-a îndura, l-a ajutat să-şi găsească cumpătul. Au postit, s-au rugat... Au cugetat mult şi au dormit mai deloc.

Apoi Vasile, încet-încet, a pus lucrurile la locul lor. Au vorbit şi i-a arătat că, de vreme ce Dumnezeu a voit şi i-a dat preoţia, omul e dator să-şi asume greutatea ei. Cât de mare ar fi preoţia, Dumnezeu este mai mare şi-l face pe om în stare de ea. Dumnezeu dă preoţia, căci omul ce iubeşte pe Dumnezeu poate cu harul Lui să şi-o asume. Altfel, nu ar da-o.

Au trecut trei luni pe care cei doi asceţi nu le vor uita nicicând. Dumnezeu le-a dat, mai repede decât s-ar aştepta cineva, rod duhovnicesc. Au rămas surprinşi de seninătatea lor lăuntrică şi de pacea cea sfântă pe care o gustau. Atâta milă de la Dumnezeu! Şi-au sporit asceza spre a-I mulţumi. Iar Duhul Sfânt îi cerceta din vreme în vreme, cu o lumină de netălmăcit şi preadulce. Noaptea, în întunecimile firii înconjurătoare, ei îşi vedeau prea limpede sinele lor, înţelegeau tâlcul firii -, pătrundeau adânc în adevăr şi trăiau fericirea. Dimineaţa, treji încă, nu cutezau nici între ei să-şi povestească înfricoşătoarele luminări.

Doar din priviri se vesteau unul pe celălalt cum că lucru mare şi dumnezeiesc li s-a întâmplat noaptea. Şi fiecare se bucura neprefăcut de harismele celuilalt.

Suişurile acestea dumnezeieşti şi neaşteptatele daruri au fost tulburate de veştile care au ajuns la ei. Pretutindeni Biserica era tulburată de eres, de groaza arianismului, iar dezbinările episcopilor slăbeau cu desăvârşire lupta ortodocşilor. Ortodocşii exilaţi începuseră toţi, de prin februarie 362, să se întoarcă la episcopiile lor. Era semn bun. Lipseau însă marii teologi. Marele Atanasie ce să facă mai întâi? La sfârşitul lui februarie s-a întors şi el din exil şi a început numaidecât lucrul îndreptării. Era capul preacinstit al Bisericii. Toţi luau aminte la ce se face şi se spune. De aceea, în octombrie al aceluiaşi an, Iulian îl va exila iarăşi.

Acest Iulian, aşadar, era acum mare duşman al Bisericii. Şi nu era doar eretic. Era naţionalist, idolatru, păgân, iniţiat în tainele zeilor falşi. Vorbea despre toleranţă religioasă şi pe orice cale îi împuţina şi îi prigonea pe creştini. Avea de gând pur şi simplu să-i facă să dispară, însă într-un fel care să nu semene a prigoană.

De aceea, în sihăstrie au ajuns veşti tot mai rele. Ameninţarea se apropia acum de temeliile Bisericii. Nu ar lăsa nimic în picioare, ar duce cu sine toate. Dar cei doi asceţi ai noştri ce vor face? Vor intra în flăcări? Grigorie, cel puţin, îl cunoscuse oarecum pe Iulian, la Atena. Îl va lăsa nestânjenit? Se va pleca? Va tăcea? Sau se va ridica şi va lupta cât va putea? Toate acestea le cugetau şi le vorbeau cei doi asceţi.

Grigorie mai era şi preot. Compatrioţii lui aveau acum o şi mai mare nevoie de el. Şi aceştia făcuseră presiuni ca să fie hirotonisit preot. Şi imediat ce Grigorie a evadat de la îndatoririle lui din Nazianz, vuietul s-a ridicat în toată legea. Cei răi de gură şi neghiobi spuneau o mie de lucruri împotriva lui: „Nu ne înghite" - zicea unul. „E fătarnic şi fricos" - insista altul. „Nu-i ajungea că-i preot, voia să ajungă episcop, de-aceea s-a mâniat şi ne-a părăsit" - adăugau alţii.

Toate acestea i s-au făcut cunoscute lui Grigorie şi l-au întristat foarte, căci, bineînţeles, nu se potriveau adevărului. Şi pe lângă acestea, bătrânii lui părinţi. Rămăseseră singuri şi se apropiau de 90 de ani.

Pentru Grigorie, aşadar, lucrurile erau triste. Ceva trebuia să facă. Trebuia să se hotărască pe dată. Să părăsească liniştea şi bunurile ei, pentru afierosire şi slujire. A găsit curajul s-o facă. Cu durere şi tristeţe mare, dar a făcut-o. Atât de hotărât, încât îl miră până şi pe Vasile:

- Îmi pare rău, frate Grigorie. Îmi pare tare rău; dar n-ai încotro. Aşa a vrut Dumnezeu - îi zise Vasile.

- Ştii, Vasile, toate cele pe care le gândesc le voi scrie. Le voi aşeza de-acum pe hârtie şi cum ajung acolo, la Nazianz, le voi spune. Vreau să mă apăr, înţelegi... Mă acuză de-atâtea şi-atâtea... Apoi voiesc să le arăt, frate, ce înseamnă preoţia... Ce înseamnă să fii preot al lui Dumnezeu! După cum se pare, aceştia arată că n-au habar de-aceste lucruri!

Frica preoţiei şi supunerea faţă de voia dumnezeiască

Şi a început Grigorie înainte de Paştile anului 362 să-şi scrie apărarea pentru fugă. A scris-o auzind glasuri şi proteste ale compatrioţilor săi. Şi a scris-o în aşa fel şi cu atâta plinătate, încât avem primul text al Bisericii referitor la teologia minunată a preoţiei. Glasurile îi strigau împotrivă, iar el le răspundea deschis, fără înconjur:

- Ne disprețuieşti, Grigorie. Pe noi şi vrednicia preoţiei!

- Pentru Dumnezeu, fraţilor! Nici gând de-aşa ceva. De altfel, o mărturisesc: am fost biruit. Şi voi veni lângă voi. Cum să disprețuiesc preoţia cea rânduită de Dumnezeu, de vreme ce a dat-o spre plinirea trupului lui Hristos, Biserica? Întru ea are Dumnezeu pe păstoriţi şi pe păstori, pe cei ce sunt învăţaţi şi pe cei ce învaţă.

- Da, dar de cum ai fost hirotonit, ne-ai lăsat şi te-ai dus...

- Şi aţi putea să-mi ziceţi că n-am socotinţă, că n-am minte câtuşi de puţin. Ar putea cineva să zică: „Grigorie e-atât de înfumurat, încât nici de lucrurile dumnezeieşti nu-i pasă. Nu pricepe ce înseamnă să te apropii şi să vorbeşti cu preabunul Dumnezeu".

- Atunci cum de te-ai hotărât să te-ntorci la noi? - aude alt glas.

- Îngăduiți-mi, îngăduiți-mi să încep cu începutul. V-am mărturisit că am fost biruit. Da, m-ați biruit și vin. Dar nu v-am spus ce m-a făcut să fug. Întâi de toate, hirotonia a venit atât de pe neașteptate, încât m-am pierdut în fața măreției ei înfricoșătoare. Apoi, cunoașteți prea bine nesfârșita mea iubire pentru viața pustnicească. Liniștea și rugăciunea neîncetată mă farmecă. Sunt îndrăgostit de viața sihastrului. De destulă vreme m-am încredințat că bunul cel mai mare este slobozirea de cele materialnice. Să te aduni în tine însuți și acolo să asculți pe Dumnezeu. Să se facă lăuntrul tău oglindă și-acolo să strălucească cele dum-

au învățat să păstorească? Când au trăit în nevoință? S-au făcut toți neguțători de Hristos și șarlatani.

- Și unde să găsim alții, Grigorie? Nu pot fi toți ca tatăl tău, pe care-l cinstim cu toții...

- Nu știu, frații mei... Însă preotul nu-i oricine. Trebuie să fie încercat duhovnicește. Întru toate să fie pildă. Să-și biruiască patimile. Departe de bani! Păcatul să-l înfricoșeze. De virtuți să se îngrijească zi și noapte. Să urce treaptă cu treaptă, să nu se oprească. Să nu se măsoare pe el însuși privind la cei din jur, ci la Dumnezeu Însuși. Datoria lui nu-i doar să-i țină pe creștini în biserică. Trebuie să facă tot ce-i stă în putință ca aceștia să sporească duhovnicește. Să-i pregătească și să li-L aducă între ei pe Hristos, prin lucrarea Duhului Sfânt. Nici mai mult, nici mai puțin: trebuie să poarte grijă să se facă toți dumnezei, să se desfete de fericirea dumnezeiască. Câți din preoții noștri fac acestea? Și totuși, spre aceasta a venit Fiul lui Dumnezeu: spre a-i ridica pe oameni din stricăciune și spre a-i îndumnezei. Greu vă pare cuvântul... Însă așa este, frații mei! Și preotul este împreună lucrător la această mare lucrare. Cea mai de seamă, căci se îngrijește de lucrul cel mai de seamă – îndumnezeirea omului. Și cea mai anevoie, căci se luptă cu patimile omului și cu diavolii. Din fericire însă, Sfântul Duh este necontenit de față, întărindu-l pe preot și, în cele din urmă, făcându-l în stare să fie pe măsura lucrării la care este chemat.

Grigorie a simțit uimirea nazianzienilor și s-a oprit, pentru a le îngădui să-și tragă sufletul și să ia aminte la lucrurile înfricoșătoare pe care le spusese despre preot și preoție. Compatrioții lui însă păreau a se îndoi.

- Și încă puține v-am spus! Măcar să fi avut tăria să vă înfățișez câte-ar trebui. Însă ce mă întrebați? Nu luați aminte la Pavel, apostolul neamurilor, de câtă luminare a avut parte? O mie de fulgere l-au orbit spre a se preface în apostol. Și cât s-a nevoit, cât s-a pregătit spre a-și începe lucrul! Pentru a le vorbi creștinilor cerea să-l călăuzească Duhul Sfânt. Pentru a le propovădui Evanghelia a fost prigonit, s-a răsturnat cu corabia, s-a primejduit, a fost bătut, întemnițat, împroșcat cu pietre, a pătimit... Totdeauna era gata să sufere toate de dragul lui Hristos. A ajuns

şi la mucenicie. Dumnezeu l-a încununat... Şi cât a lucrat pentru Hristos, a avut înţelepciune, iubire de oameni, purtând mare grijă de toate Bisericile. Iată chipul preotului. Ce altceva să vă mai spun? Pavel dreapta credinţă o propovăduia, pe care o învăţase de la Ucenicii Domnului. Deci şi preotul dreapta credinţă a Bisericii trebuie să o deprindă. Departe de erezii. Câţi le vestesc pe-acestea necuraţi sunt. Iar pe Dumnezeu, Cel Unul Preacurat, şi-L poate apropia doar unul curat la cuget, adică în credinţă. Şi curat la suflet, adică izbăvit de patimi şi păcate.

Deodată, în tăcerea aşternută la aceste cuvinte, a răsunat o voce:

- Grigorie, în jur lumea se strică din pricina învăţăturilor. Toţi se-nfăţişează drept dascăli ortodocşi şi de seamă...

- E adevărat, din păcate, şi vai de mădularele Bisericii... Să ştiţi însă că dascăli ortodocşi sunt cu-adevărat aceia care mai întâi se străduiesc să se curăţească, să se lumineze, să înveţe, să se apropie de Dumnezeu, să se sfinţească. Aceştia pot mai apoi să caute să-i curăţească pe ceilalţi, să-i înveţe, să-i lumineze, să-i sfinţească, să-i unească cu Dumnezeu. Dascălii ce urmează această rânduială sfântă pot să teologhisească ortodox. Ca să nu vă înşir multe, luaţi bine aminte la aceste puţine lucruri despre credinţă: firea Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh nu se împarte, una este. Însă nu se amestecă cele trei Persoane, cum zice Sabelie. Căci alcătuiesc trei ipostasuri aparte, fiecare avându-Şi însuşirea lui proprie: Tatăl este nenăscut, Fiul - născut, Duhul - purces (38 al *Cuvântării a II-a*). Vedeţi ce simple sunt lucrurile când urmăm chipul în care a lucrat şi S-a descoperit Dumnezeu lumii spre mântuirea noastră? O dată cu lămuririle acestea teologice, avem înaintea noastră o profundă parte a teologiei Bisericii.

Întâia dată au fost zugrăvite cu atâta limpezime cele trei ipostasuri, care se disting prin însuşirile cu desăvârşire proprii fiecăruia.

- Ei, Grigorie, cât de bine ne-ai tâlcuit! Şi-ţi mai e teamă că n-ai să izbuteşti... Şi-ai lăsat toate pentru sihăstria lui Vasile, prietenul tău...

- Măcar de-ar fi aşa, fraţilor. Eu ştiu mai bine cât de slab sunt pentru teologie şi preoţie. Mă simt de parcă aş merge la nuntă

au învăţat să păstorească? Când au trăit în nevoinţă? S-au făcut toţi neguţători de Hristos şi şarlatani.

- Şi unde să găsim alţii, Grigorie? Nu pot fi toţi ca tatăl tău, pe care-l cinstim cu toţii...

- Nu ştiu, fraţii mei... Însă preotul nu-i oricine. Trebuie să fie încercat duhovniceşte. Întru toate să fie pildă. Să-şi biruiască patimile. Departe de bani! Păcatul să-l înfricoşeze. De virtuţi să se îngrijească zi şi noapte. Să urce treaptă cu treaptă, să nu se oprească. Să nu se măsoare pe el însuşi privind la cei din jur, ci la Dumnezeu Însuşi. Datoria lui nu-i doar să-i ţină pe creştini în biserică. Trebuie să facă tot ce-i stă în putinţă ca aceştia să sporească duhovniceşte. Să-i pregătească şi să li-L aducă între ei pe Hristos, prin lucrarea Duhului Sfânt. Nici mai mult, nici mai puţin: trebuie să poarte grijă să se facă toţi dumnezei, să se desfete de fericirea dumnezeiască. Câţi din preoţii noştri fac acestea? Şi totuşi, spre aceasta a venit Fiul lui Dumnezeu: spre a-i ridica pe oameni din stricăciune şi spre a-i îndumnezei. Greu vă pare cuvântul... Însă aşa este, fraţii mei! Şi preotul este împreună lucrător la această mare lucrare. Cea mai de seamă, căci se îngrijeşte de lucrul cel mai de seamă – îndumnezeirea omului. Şi cea mai anevoie, căci se luptă cu patimile omului şi cu diavolii. Din fericire însă, Sfântul Duh este necontenit de faţă, întărindu-l pe preot şi, în cele din urmă, făcându-l în stare să fie pe măsura lucrării la care este chemat.

Grigorie a simţit uimirea nazianzienilor şi s-a oprit, pentru a le îngădui să-şi tragă sufletul şi să ia aminte la lucrurile înfricoşătoare pe care le spusese despre preot şi preoţie. Compatrioţii lui însă păreau a se îndoi.

- Şi încă puţine v-am spus! Măcar să fi avut tăria să vă înfăţişez câte-ar trebui. Însă ce mă întrebaţi? Nu luaţi aminte la Pavel, apostolul neamurilor, de câtă luminare a avut parte? O mie de fulgere l-au orbit spre a se preface în apostol. Şi cât s-a nevoit, cât s-a pregătit spre a-şi începe lucrul! Pentru a le vorbi creştinilor cerea să-l călăuzească Duhul Sfânt. Pentru a le propovădui Evanghelia a fost prigonit, s-a răsturnat cu corabia, s-a primejduit, a fost bătut, întemniţat, împroşcat cu pietre, a pătimit... Totdeauna era gata să sufere toate de dragul lui Hristos. A ajuns

şi la mucenicie. Dumnezeu l-a încununat... Şi cât a lucrat pentru Hristos, a avut înţelepciune, iubire de oameni, purtând mare grijă de toate Bisericile. Iată chipul preotului. Ce altceva să vă mai spun? Pavel dreapta credinţă o propovăduia, pe care o învăţase de la Ucenicii Domnului. Deci şi preotul dreapta credinţă a Bisericii trebuie să o deprindă. Departe de erezii. Câţi le vestesc pe-acestea necuraţi sunt. Iar pe Dumnezeu, Cel Unul Preacurat, şi-L poate apropia doar unul curat la cuget, adică în credinţă. Şi curat la suflet, adică izbăvit de patimi şi păcate.

Deodată, în tăcerea aşternută la aceste cuvinte, a răsunat o voce:

- Grigorie, în jur lumea se strică din pricina învăţăturilor. Toţi se-nfăţişează drept dascăli ortodocşi şi de seamă...

- E adevărat, din păcate, şi vai de mădularele Bisericii... Să ştiţi însă că dascăli ortodocşi sunt cu-adevărat aceia care mai întâi se străduiesc să se curăţească, să se lumineze, să înveţe, să se apropie de Dumnezeu, să se sfinţească. Aceştia pot mai apoi să caute să-i curăţească pe ceilalţi, să-i înveţe, să-i lumineze, să-i sfinţească, să-i unească cu Dumnezeu. Dascălii ce urmează această rânduială sfântă pot să teologhisească ortodox. Ca să nu vă înşir multe, luaţi bine aminte la aceste puţine lucruri despre credinţă: firea Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh nu se împarte, una este. Însă nu se amestecă cele trei Persoane, cum zice Sabelie. Căci alcătuiesc trei ipostasuri aparte, fiecare avându-Şi însuşirea lui proprie: Tatăl este nenăscut, Fiul - născut, Duhul - purces (38 al *Cuvântării a II-a*). Vedeţi ce simple sunt lucrurile când urmăm chipul în care a lucrat şi S-a descoperit Dumnezeu lumii spre mântuirea noastră? O dată cu lămuririle acestea teologice, avem înaintea noastră o profundă parte a teologiei Bisericii.

Întâia dată au fost zugrăvite cu atâta limpezime cele trei ipostasuri, care se disting prin însuşirile cu desăvârşire proprii fiecăruia.

- Ei, Grigorie, cât de bine ne-ai tâlcuit! Şi-ţi mai e teamă că n-ai să izbuteşti... Şi-ai lăsat toate pentru sihăstria lui Vasile, prietenul tău...

- Măcar de-ar fi aşa, fraţilor. Eu ştiu mai bine cât de slab sunt pentru teologie şi preoţie. Mă simt de parcă aş merge la nuntă

neavând haină potrivită. Şi mă primejduiesc de a fi alungat de la nuntă. De-aceea am apucat de-am fugit, când m-am hirotonit.

- Tu zici acestea, Grigorie, om învăţat, crescut de părinţi evlavioşi, de-un tată episcop şi de-o mamă sfântă?...

- Şi nu doar aceasta, iubiţii mei. Nu doar că m-au crescut nişte părinţi sfinţi, ci maica mea m-a afierosit Domnului încă înainte de a mă naşte. Apoi şi eu însumi, când am mai crescut, m-am făgăduit lui Dumnezeu să-i fiu afierosit. Cu toate acestea, preoţia nu încetează a fi o slujire mare şi greu de purtat!

- Grigorie, nu zicem că toate-s lesnicioase. Însă, dintre toţi, tu ai cele mai multe daruri. Cine-ar scoate-o la capăt cu noul nostru necaz? Că nou idolatru şi nou prigonitor e noul împărat, Iulian. Doar de câteva luni a ajuns împărat, şi a şi tulburat toată Biserica! Astea nu le vezi?

- Nu de-asta mi-e mie teamă, iubiţii mei. Iulian e o nouă fiară, bineînţeles. Împărat puternic. Hotărât să se lupte cu noi. Ne-ameninţă cu sabia, cu prigoana... Vrea să ne facă una cu pământul. Însă o să mă lupt cu el. Nu mi-e teamă de dânsul. E-n afara Bisericii şi-i lesne de văzut aceasta. De vrăjmaşul din afară nu mă tem. Am înaintea lui o armă înfricoşătoare: hotărârea de a muri pentru credinţa mea. Îl voi război pe Iulian cu martiriul meu şi Biserica va birui.

- Atunci, de ce te temi, Grigorie?

- De războiul nostru. De vrăjmaşii ce-s înăuntrul Bisericii, pe care nu-i vezi. Ce par prieteni şi ortodocşi, însă sfâşie Biserica, batjocoresc şi schimbă învăţătura ei. Spre acest război n-am îndrăzneală. Mă simt neînsemnat. Unde mai pui şi patimile mele, slăbiciunile şi păcatele mele... De-astea mi-e teamă şi mă cutremur.

Au amuţit cu toţi. Gurile le-au rămas fără glas. Grigorie şi-a tras puţin sufletul şi a voit să dea dezlegarea; să zică ultimul cuvânt al întoarcerii lui. Cum s-a hotărât în cele din urmă să se întoarcă la Nazianz.

- Ascultaţi, fraţilor. Să vă spun şi cel de pe urmă cuvânt. Mă întorc. Vin la voi. Voi rămâne cu voi. Şi iată de ce, în ciuda tuturor celor pe care vi le-am spus, vă iubesc, fraţilor. Voiesc să vă ajut. Precum voiesc să-i ajut şi pe bătrânii mei părinţi. Mai

mult încă: sunt dator să fac ascultare. Ascultare de voia lui Dumnezeu. Voia Bisericii e voia dumnezeiască. Biserica mă vrea slujitor şi teolog sieşi. Îmi plec capul. Oricât m-aş vedea de neputincios spre slujirea aceasta ce-mi stă înainte, nu-i îngăduit să mă împotrivesc. Să fiu eu victima. Cea dintâi virtute-i ascultarea. De frică am tăcut. M-am biruit de voia lui Dumnezeu şi voi face ascultare. M-a biruit dragostea şi vin alături de voi.

În cele din urmă le-a spus pe toate. S-a îndreptăţit pe sine însuşi şi s-a simţit uşurat. S-a lăsat să se întindă puţin pe preşul pe care-l puse pe pământ, ca să doarmă. Cu întâiul prilej a recitit apărarea aceasta a lui. În postul Paştilor, cu puţine zile înaintea Săptămânii Patimilor, şi-a luat rămas bun de la iubitul său Vasile şi a apucat drumul întoarcerii. Încordarea pe care mai înainte o avusese în suflet a dispărut.

Cei doi asceţi au trăit atâtea experienţe duhovniceşti, încât acestea vor hrăni întreaga lor viaţă. În lunile acestea s-au făcut cunoscute cele dintâi semne ale măreţiei lor. Tot ceea ce odrăslise aici, în sihăstria râului Iris, va creşte uimitor în anii următori. Biserica avea mare nevoie acum de această măreţie a lor, o dată ce marele stâlp al Bisericii, marele luptător Atanasie, prinse a osteni. De prin 365 şi mai ales începând cu 370, apărea limpede că Atanasie se grăbeşte să predea ştafeta. Erau de trebuinţă, aşadar, teologi mari, pe măsura lui Atanasie. Iar aceştia vor fi Vasile şi Grigorie.

La Nazianz. Opoziţia lui Iulian

Călătoria s-a dovedit binefăcătoare. Grigorie s-a liniştit. Călare pe mularul său, a urmat o caravană. A avut toată vremea să se liniştească. Caravana păşea spre Sevastia. A trecut marele pod de pe râul Alis, apoi a intrat pe drumul Cezareii. Munţii aveau încă zăpadă, care se topea precum luptele şi şovăielile lui. A accentuat trebuinţa dreptei credinţe. Şi întâi de toate, atmosfera s-a umplut de poezie. Grigorie şi-a lăsat talentul său poetic slobod. Nimeni nu se aştepta la aşa ceva şi toţi au fost uimiţi. Le-a apărut

ca un mare poet. De-acum înainte vor şti ascultătorii şi citeţii că au de-a face cu un poet înnăscut ce a ajuns un mare teolog.

În Cezareea, unde a rămas puţin, şi mai ales la Nazianz, a fost înştiinţat amănunţit despre starea Bisericii şi despre tactica vicleană a tânărului împărat Iulian. Omului acestuia nu-i era de ajuns că apostaziase (se lepădase de credinţa Bisericii), că părăsise creştinismul. S-a apucat cu orice chip să distrugă tot ce era creştinesc. Şi, bineînţeles, a încercat să amărască şi să-i ia în batjocură pe Grigorie şi familia lui.

Iulian vedea limpede că marele lui adversar duhovnicesc este şi va fi retorul de seamă Grigorie. Îl cunoscuse la Atena şi i se vorbea neîncetat despre el, de când ajunsese la Constantinopol, adică din decembrie 361. În el, aşadar, va lovi. Cum? A aflat foarte lesne. Chesarie, vestitul şi mult căutatul doctor al capitalei. Trăia la curtea lui Constanţiu, însă îl ştia şi îl preţuia întreg Constantinopolul. Avea şi rangul de singhel. Iulian l-ar atrage de partea lui pe Chesarie. Îi va făgădui toate şi îl va băga în planurile lui păgâne şi idolatre. Aşa că Iulian va dobândi şi un colaborator de seamă, pe de-o parte, iar, pe de alta, îl va face şi pe Grigorie de ruşine.

Însă lucrurile nu-i ieşiră tocmai astfel. Chesarie nu arăta bunăvoire. Iar bătrânul lui părinte din Nazianz se lupta până la moarte. Poruncea şi iară poruncea:

- Ţine-te departe, fiule Chesarie; fugi de antihristul Iulian.

Bătrâneţile nu-i îngăduiau să alerge prin biserici, să-i întărească pe creştini, să rostească vorbe înflăcărate, să-i îmbărbăteze pe cei slabi. Toate acestea le aştepta de la fiul său, Grigorie, care pe atunci nu se hotărâse încă să se întoarcă de la sihăstria râului Iris.

Bineînţeles, către sfârşitul lui martie, Grigorie a sosit. Între timp, bătrânul s-a luptat cum a putut: cu nevoinţă şi rugăciune. Rămânea cam toată noaptea priveghind. Cerea cu lacrimi lui Dumnezeu să-i apere Biserica, să-i întărească pe creştini, să nu fie traşi spre idolatria împăratului. Fiindcă mulţi deja o făcuseră. Unii de frică, iar alţii pentru câştigul pe care-l făgăduia Iulian. Bătrânul Grigorie şi-a asprit şi mai mult postul. În puţina vreme în care mai umbla, părea o siluetă nematerialnică. Dormea foarte

puţin. Desfiinţase patul. Puţinul cât dormea îl dormea pe pământ, chiar de-l dureau oasele sale îmbătrânite de episcop aproape nonagenar.

Când a venit din sihăstrie la Nazianz, Grigorie a înţeles că tatăl său se luptă cu Iulian prin rugăciune şi nevoinţă. N-a priceput însă strălucirea nevoinţei acesteia. Întâmplător, intră într-o dimineaţă în odaia bătrânului. Îl văzu în vreme ce, epuizat de privegherea de toată noaptea, se întindea puţin pe pământ, să-şi revină, să doarmă un ceas. Aproape înfricoşat, lui Grigorie i se zbârli părul. Să nu-şi tulbure tatăl. A conştientizat şi mai limpede situaţia pe care o crease Iulian şi a făcut ceva care să-i întărească pe credincioşi. Iar lui Chesarie îi scrise o scrisoare, zicându-i fără ocol:

- Alege, frate: ori rangurile, ori pe Hristos. În vremurile noastre nu merge să le ai pe amândouă. Leapădă toate şi vino la noi. Şi sufletul ţi-l vei mântui, şi nouă ne vei fi într-ajutor.

La început, Chesarie fu nehotărât. Ar fi vrut să unească rangurile cu credinţa. Iulian, însă, îl silea. La sfârşitul primăverii, în prag de vară, când urma să plece în Răsărit, l-a chemat pe Chesarie la palat şi au vorbit. A făcut totul să-l câştige de partea sa pe tânărul medic. A vorbit cu băgare de seamă şi cu dibăcie. La toate făgăduinţele împăratului, acesta a fost însă clar:

- Luminăţia ta, sunt creştin şi creştin voi rămâne.

Iulian a fost dezarmat şi cuprins de dezamăgire, însă nu şi-a pierdut stăpânirea de sine. A lăsat să se înţeleagă că nu strică legătura cu Chesarie. Acesta însă a părăsit Constantinopolul şi a alergat la Nazianz. Uşurare mare avea să fie aceasta pentru bătrânul părinte şi pentru fratele său. În scurtă vreme, Iulian va merge în Răsărit. Va rămâne puţin în Cezareea şi apoi în Antiohia, să pregătească marea campanie împotriva perşilor.

Tâlcuieşte, teologhiseşte şi evită schisma

După Paştile lui 362, toate grijile pastorale şi predica au trecut în mâinile lui Grigorie. Tatăl său nu doar că îmbătrânise mult, însă şi fusese oarecum dat deoparte de ortodocşii cei mai

austeri. O grupare de monahi răspândise zvonul că bătrânul Grigorie nu mai e ortodox.

Nu erau de-ajuns atâtea amărăciuni, venise şi aceasta. Era adevărat că bătrânul Grigorie şi bătrânul Dianios al Cezareii, pe la sfârşitul lui 361 sau începutul lui 362, semnaseră un act – o mărturisire – care nu era pe de-a-ntregul ortodoxă. Nu se zicea, adică, limpede, că Fiul este de-o-fiinţă (*omoousios*) cu Tatăl. Se zicea doar că Fiul este asemănător (*omoios*) cu Tatăl după fire. Formularea aceasta o tâlcuiau în chip eretic. Una este să aibă Fiul fire asemănătoare şi alta să aibă întocmai aceeaşi fire. Bătrânul Grigorie a semnat fără să priceapă această subtilă deosebire, crezând, desigur, că astfel ajută la împăcarea Bisericii.

A ieşit însă pe dos. A luat naştere la Nazianz o tulburare, o mică schismă. Manifestări, proteste, ameninţări cu o nouă Biserică. Din fericire, când lucrurile au ajuns în punctul critic, a acţionat Grigorie. A alergat pretutindeni, a vorbit şi a explicat în toate părţile, stăruind că bătrânul episcop a fost şi este deplin ortodox, însă a fost pur şi simplu păcălit de simplitatea sa şi a semnat. A arătat limpede, în toate părţile, care este credinţa cea adevărată.

De altfel, pentru nazianzieni, Grigorie explicase care este credinţa ortodoxă în *Cuvântarea a 2-a* (*Despre Preoţie*). Nu le spusese doar despre aceeaşi fire a Fiului şi a Tatălui, ci le zugrăvise încă şi de ce Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt sunt trei ipostasuri deosebite, care, totuşi, alcătuiesc Dumnezeirea.

Acest punct al teologiei este de mare însemnătate. Pentru întâia oară în viaţa Bisericii se vorbeşte atât de limpede despre trei ipostasuri, ce au o unică Dumnezeire. Este întâia dintre marile străfulgerări teologice ale lui Grigorie, care a vorbit despre Sfânta Treime luminat fiind de Duhul Sfânt. Puţin după aceea, Vasile va dezvolta şi mai mult acest adevăr sfânt, care va deveni fundamentul întregii noastre teologii.

Schisma fusese înlăturată. Credincioşii se liniştiseră. Înaintea tuturor, Grigorie rostise o cuvântare minunată şi prăznuiră Învierea cu bucurie şi împăcare.

Prezent şi în problemele Cezareii

Între timp, şi Vasile ajunsese preot - în vara sau toamna lui 362. Îl chemase şi-l hirotonisise tânărul episcop al Cezareii, Eusebiu. Vasile a început numaidecât o uimitoare lucrare în Biserică. Lucrul său a rodit grabnic. Toţi au rămas surprinşi şi l-au admirat. De-aceea şi toţi luau aminte la el. Asta însă n-a putut-o îndura Eusebiu şi i-a arătat dizgraţie. Norodul, când a înţeles, a fost de partea lui Vasile. L-au chemat să devină el căpetenie şi apoi episcop; să-şi facă propria sa Biserică. Primejdie, deci, să se împartă Biserica. Vasile s-a dezorientat şi s-a întristat. În ceasul acesta greu a sosit Grigorie. A văzut, a socotit, a priceput primejdia şi a hotărât:

- Vasile, numaidecât, acum, înainte să se lumineze, vom fugi amândoi pe uşa din dos la râul Irisului. Sihăstria ne aşteaptă... Pentru numele lui Dumnezeu, nu trebuie să ne facem pricină de dezbinare a Bisericii pentru nimic în lume! Chiar de ai, chiar de n-ai dreptate. Şi bineînţeles că ai... O să fugim însă numaidecât şi o să Se îngrijească Dumnezeu... Afară sunt strânşi şi gata de schismă. Să plecăm cât mai e vreme.

Vasile i-a dat ascultare şi au plecat din Cezareea. Noaptea, ca să nu-i vadă înflăcăraţii susţinători ai lui Vasile, care stăteau lângă case, gata să iasă pe drumuri, să protesteze. Căutau să-l ia cu sila pe Vasile şi să-l alunge pe Eusebiu.

Dumnezeu avea însă trebuinţă de Vasile pentru lucrare şi slujire. Întâmplările politico-bisericeşti au luat brusc o întorsătură neplăcută. În 26 iulie 363, Iulian, cel care ar fi desfiinţat creştinismul, a murit. O rană de suliţă persană i-a adus moartea. Degrabă i-a urmat la tron un bătrân militar, Iovian. Bun la inimă, cu bună poftă de mâncare. Îi simpatiza pe ortodocşi şi i-a ajutat numaidecât. A murit însă foarte repede, în 17 februarie 364. I-a urmat imediat la tronul imperiului de Răsărit Ualis; bărbat puternic, cugetând cele ale arienilor. Ortodocşii au îndurat de la el lucruri mai rele decât de la Iulian.

Ualis i-a prigonit, asuprit şi exilat pe ortodocşii care nu s-au plecat eresului arian. A izbutit astfel să-şi supună mai toate Bisericile locale ale Răsăritului. Mai rămăseseră câţiva creştini în

Alexandria, la Atanasie cel Mare, şi în Capadocia. Prima ţintă a fost Capadocia. A fost înştiinţat că acolo lucrează doi teologi de seamă, Grigorie şi Vasile.

Grigorie abia sfârşea pe-atunci două tratate antieretice împotriva lui Iulian (*Cuvântările* IV şi V). Îl biciuia pe împărat, înfăţişându-l lipsit de argumente, calităţi şi posibilităţi. Şi-a organizat *Cuvântarea* după toate regulile retoricii, cu multe hiperbole şi cu scopul de a arăta apologetic creştinilor că oricine se împotriveşte Bisericii este antihrist şi n-are nici o şansă de biruinţă.

Precum am spus însă, de la începutul lui 364 se iscase altă furtună; de astă dată nu împotriva tuturor creştinilor, ci împotriva celor adevăraţi, împotriva ortodocşilor. Ualis şi cugetătorii de cele ariene curteni ai săi şi-au aţintit privirile spre Capadocia. Au tulburat cu adepţi bine plătiţi capitala - Cezareea, care n-avea nici un propovăduitor de seamă al cuvântului dumnezeiesc. Atunci a conştientizat Eusebiu marele gol pe care îl lăsase Vasile. Credincioşii aveau nevoie de cuvânt cu tărie pentru a spori în credinţa ortodoxă şi spre a se îmbărbăta în împotrivirea lor faţă de arienii rău-slăvitori. Eusebiu, îndemânatic în cele ale chivernisirii şi care rămăsese ortodox, avea în cele ale teologhisirii o neputinţă de nevindecat.

Iar starea lucrurilor din jurul lui se înrăutăţea din zi în zi. Devenea disperată pentru ortodocşi. Atunci Eusebiu s-a gândit la Grigorie, care venea adesea la Cezareea. I-a scris să se grăbească spre Cezareea, să-şi asume învăţătura, lupta contra arianismului. Grigorie i-a răspuns degrabă. I-a mulţumit, dar nu a primit. Aproape că l-a certat pe Eusebiu, care îl jignise odinioară pe Vasile. La stăruinţa necontenită a lui Eusebiu, a răspuns din nou, indicându-l pentru această slujire şi lucrare pe Vasile. Doar acesta ar putea-o scoate la capăt cu această treabă anevoie. Merse, desigur, şi în Cezareea. Vorbi faţă către faţă cu Eusebiu şi-i explică:

- De voieşti, voi merge eu însumi, singur, la Vasile. Se găseşte într-o mică sihăstrie, lângă râul Irisului. Vieţuieşte în nevoinţă, citind, scriind şi sfătuindu-i pe toţi câţi îl cercetează.

Eusebiu, de voie-de nevoie, a încuviinţat. Atunci Grigorie i-a scris epistolă lui Vasile, înfăţişându-i toate cu de-amănuntul. Şi după câteva zile s-a dus el însuşi spre sihăstrie. Acolo l-a

înduplecat pe Vasile. L-a luat şi s-au întors împreună la Cezareea. S-au dat explicaţii. Cele vechi au fost uitate. S-a cerut iertare... Îmbrăţişări... Vremuri noi pentru Cezareea, pentru Capadocia, pentru Biserică. Către sfârşitul lui 364, Vasile şi-a început numai-decât lucrarea în Cezareea. Grigorie, mulţumit, uşurat, s-a întors la Nazianz, la mica sa obşte şi la bătrânii lui părinţi.

Scrie, însă îşi aşteaptă ceasul

Din 364 până în 370, când Vasile a ajuns mitropolit al Cezareii, Grigorie a avut o activitate extraordinară. Au petrecut laolaltă zile grele şi plăcute, dezamăgiri şi satisfacţii duhovniceşti. Scria şi lucra pentru mica obşte din Nazianz, însă având totdeauna în minte întreaga Biserică. Scrierile şi le alcătuia pentru Biserica cea de pretutindeni şi pentru întreaga istorie. N-avea înfumurarea pe care o dă autorului măreţia scrierilor sale. Îşi dorea însă şi aştepta ca scrierile lui să fie citite de publicul larg. Ceea ce s-a şi întâmplat, în mare măsură. *Cuvântările* lui sunt cantitativ mai puţine decât operele oricărui alt Părinte şi scriitor bisericesc. Totuşi, aceste *Cuvântări* au fost citite mai mult decât oricare altă scriere teologică. Şi nu doar atât. Nici unui teolog de după el nu-i va fi cu putinţă să se îndeletnicească serios cu triadologia şi hristologia fără a studia cu luare aminte scrierile lui Grigorie şi fără a şi le însuşi.

Totodată, a călătorit mult în cetăţi mici şi mari, spre a-i întări pe ortodocşi. A avut schimb de epistole cu alte feţe bisericeşti şi dregători ai statului. Cei din urmă puteau fi şi necreştini, ca de pildă Candidian. Acestora le cerea să-i ajute pe oamenii Bisericii sau însăşi Biserica.

Înainte de toate, a călătorit mult la Cezareea. Acolo a fost alături de Vasile, care se pusese în slujba unei lucrări extrem de complexe. Iar Vasile simţea o uşurare aparte de cum îl vedea. Petreceau zile şi nopţi de bucurie duhovnicească. Nevoitori aspri amândoi, mâncau aproape doar ierburi. Dormeau te miri cât, iar cealaltă parte a nopţii se rugau şi se sfătuiau asupra chestiunilor teologice, care deveneau tot mai subtile. Vasile vorbea mai mult.

De altfel, își scrisese deja opera de căpătâi. Alcătuise în 364, în mica sihăstrie, vestita lucrare *Împotriva lui Eunomiu*. Pe aceasta s-a sprijinit teologia Capadocienilor și a întregii Biserici.

Îi mor frații

Anul lui 368 i-a adus o grea încercare lui Grigorie, din pricina lui Chesarie. Iubitul lui frate se înapoiase de la Constantinopol încă din 364. Cinstiri, slăviri, bani și ranguri îi fuseseră aduse din belșug. Înlăuntrul lor, însă, și ghimpele. Toate se întâmplaseră în vremea împăratului Ualis, temut prigonitor al ortodocșilor. În cele din urmă, lucrurile se limpeziseră.

În 368, nu se știe cum, Chesarie avea răspunderea vistieriei de obște a Niceii Bitiniei. Atunci, un cutremur cumplit a culcat la pământ cetatea și nu puțini au fost cei acoperiți de dărâmături. Chesarie s-a numărat printre cei ce au scăpat. O parte dintre bunurile lui s-au pierdut. I-a rămas însă în stăpânire o avere imensă. Ogoare, slugi, acareturi, bani... Și, deși a scăpat din cutremur, s-a îmbolnăvit rău. Pe timpul bolii a împărțit destui bani și destule case săracilor și slugilor sale. L-a vestit pe Grigorie că va sfârși cu îndeletnicirile lui lumești. O să lase totul, o să se întoarcă la Nazianz și, în cele din urmă, o să se închine slujirii Bisericii.

Însă Dumnezeu a hotărât în alt chip. Chesarie a murit. Părinții lui l-au plâns și l-au îngropat în mormântul pregătit pentru ei înșiși. Grigorie i-a închinat multe stihuri. La înmormântare a rostit un cuvânt plin de dragoste, durere și mândrie pentru mai micul și mult slăvitul său frate Chesarie: Din palate și putere, în țărână și giulgiu sărac, care și acesta se va destrăma!

Întristarea și încercarea lui Grigorie nu au luat sfârșit aici. Au sporit, căci de-acum trebuia să poarte și grija avuturilor lui Chesarie, care murise necăsătorit. Slugi, vecini și hoți se aruncaseră asupra acareturilor, dobitoacelor și hainelor scumpe. Grigorie îi vedea și nu-și credea ochilor. Oamenii aceștia, care mai înainte îl cinsteau și-l prețuiau, acum îl priveau sălbatic. Îl călcau în picioare, să treacă mai departe, ca să fure, să prade, să piardă totul. O ciocnire fără precedent. Și a fost nevoit să pună ordine și

să facă dreptate tocmai cel mai nepotrivit om pentru asemenea lucruri – Grigorie.

S-a dus la Niceea şi, în loc să limpezească lucrurile, şi-a agonisit amărăciune, vorbe urâte şi dezamăgiri. În astfel de clipe râvnea şi mai mult la neagonisirea măreaţă a pustnicului. Blestema grijile lumeşti şi căuta prilej să rămână singur cu Dumnezeu, să-i fie sufletul pururea cu Domnul. Îi părea că nicicând nu-şi va mai afla liniştea. Nădăjduia însă că, atunci când bătrânii lui părinţi vor închide ochii, va putea merge în pustnicie. Însă...

În sfârşit, a făcut ce a făcut la Niceea şi s-a întors la Nazianz, meleagurile lui iubite. La scurt timp însă avea să-i moară şi sora, Gorgonia. A jelit-o, a plâns-o, i-a închinat multe versuri şi un *Cuvânt de îngropăciune*. Gorgonia, cu puţin mai în vârstă, trăia, cu copiii şi nepoţii, în Licaonia, la Iconiu se pare. Era bogată, nobilă, ajuta săracii şi bisericile, postea, se ruga mult, cu lacrimi de pocăinţă. Într-un cuvânt, era chipul femeii creştine. Murise rostind stihuri din psalmi.

Vorbeşte despre căsătorie

Murind Gorgonia, Grigorie i-a închinat un *Cuvânt* mişcător, care se pare că nu a fost rostit la înmormântarea surorii lui. Grigorie s-a dus la Iconiu mai târziu - cu siguranţă, la una dintre primele ei pomeniri. Atunci a rostit acest *Cuvânt* despre viaţa ei sfântă şi despre căsnicia ei. Prin acest *Cuvânt* voia să-i înveţe pe ascultători multe, mai ales despre căsătorie.

Necăsătorit fiind, se confruntase odinioară personal cu problema căsătoriei. Însă întrucât încă înainte de-a se naşte mama sa îl afierosise Domnului şi fiindcă până în 361 a avut multe semne dumnezeieşti, era încredinţat că este chemat de Dumnezeu să vieţuiască necăsătorit, să nu se însoare. Pentru aceasta, cu mândrie istoriseşte în poemele lui cât de lesne dispreţuia plăcerile nunţii. Grijile pentru femeie, bucuriile pentru copii, toate îi păreau mici şi neînsemnate punându-le de faţă cu fecioria şi cu viaţa lui întru liniştire.

Însă Gorgonia s-a căsătorit. Şi-a luat bărbat necreştin, pe Alipiu, şi au făcut copii. I-a crescut şi a trăit ca o sfântă. A dobândit virtuţi minunate şi a ajuns pildă pentru alţii. Întrebarea s-a ivit de la sine: Oare cum nunta, care pentru Grigorie era o cale mai prejos, a avut pentru Gorgonia un deznodământ aşa de binecuvântat? A încercat să răspundă grabnic şi pe scurt:

— Două sunt căile vieţii, iubiţii mei: a nunţii şi a necăsătoriei. Necăsătorirea este mai înaltă şi mai dumnezeiască. Mai anevoie şi plină de primejdii.

Gândurile acestea, generale, nu explicau roada duhovnicească şi succesul Gorgoniei în căsătorie. A înţeles întrebările ce se citeau în ochii celor ce-l ascultau şi s-a străduit să răspundă:

— Gorgonia a fost o creştină desăvârşită. O fiică pe potriva mamei sale, Nonna. De-aceea, ca o albină, Gorgonia a ales dintre cele două căi pe cea mai bună şi a lăsat-o pe cea primejdioasă. A luat de la necăsătorire mai presusul şi de la nuntă neprimejduirea, siguranţa. A unit, adică, nunta cu necăsătoria.

Nedumeriri se ghiceau încă în ochii ascultătorilor, aşa că îşi urmă cuvântul:

- Cât ar părea de anevoie, Gorgonia şi-a atins ţelul. Marele meşter, Cuvântul cel ziditor a toate, adică Dumnezeu, le-a aşezat pe amândouă: şi nunta şi fecioria. De-aceea şi călăuzeşte deopotrivă întru virtute şi pe cel căsătorit şi pe cel dintru feciorie. Virtutea e ţinta. Ea este criteriul nostru. Cu mintea ei, Gorgonia cea căsătorită, cu ajutorul Bisericii, a fost dusă la virtute. Aşadar, nunta a fost aşezată de Dumnezeu şi duce la virtute. Aceasta are însemnătate.

Grigorie ştia că încă umblau prin Asia Mică vorbe batjocoritoare despre nuntă şi despre legătura ei. Acestea fuseseră condamnate de circa treizeci de ani, la Sinodul de la Gangra. Biserica i-a condamnat ca eretici pe cei ce respingeau nunta şi-i defăimau pe clericii şi laicii căsătoriţi. Cugetul rău nu dispăruse însă cu desăvârşire, aşa că Grigorie s-a gândit că trebuie să fie mai limpede, să vorbească şi mai lămurit:

— Acela care, fraţilor, este legat cu legătura nunţii nu înseamnă că s-a despărţit de cele duhovniceşti. Precum nici fata care îşi primeşte prin nuntă drept cap pe bărbatul ei nu înseamnă că L-a

uitat pe primul ei cap, pe Hristos. Iar Gorgonia a făcut întru nuntă cele ale nunţii. S-a purtat în cele ale nunţii după legea firii, a trupului. Precum voia legea trupului, însă şi precum voia Cel ce-a rânduit cele ale trupului, Dumnezeu. De-aceea a avut atâta roadă, atâta binecuvântare şi în cele ale familiei, şi în cele duhovniceşti.

Grigorie, purtat de interesul obştii şi de admiraţia faţă de viaţa Gorgoniei, a înfăţişat cu amănuntul în continuare lucrările şi purtarea unei bune soţii. A vorbit despre virtuţile pe care aceasta le poate dobândi prin nuntă, precum le văzuse la Gorgonia. A istorisit, desigur, semne minunate din viaţa ei, a amintit ţelul minunat în care se săvârşise din viaţă şi apoi îşi încheie *Cuvântul.*

Nu s-a înapoiat numaidecât la Nazianz. A rămas puţin la Iconiu. I-a sfătuit pe fiii şi pe nepoţii Gorgoniei, cu care va ţine totdeauna legătura. S-a întâlnit, cu siguranţă, şi cu vărul său, Amfilohie. Era şi acesta foarte învăţat şi vestit nevoitor, care mai apoi, la 373, avea să fie hirotonit episcop al Iconiului. De-abia apoi a apucat drumul întoarcerii. A urmat caravana, pe propriul său mular. De la Iconiu a înaintat spre miazăzi, până în Laodiceea, şi de-acolo, tot către răsărit, până în Colonia. Îi mai rămâneau cam 30 de kilometri. Până la Nazianz călătoria era plăcută, împrejurimile cunoscute. Toate îi păreau prietenoase. Îi vorbeau munţii şi copacii. Se simţea uşurat pe măsură ce se apropia de Nazianz şi de casa părintească de la Arianz, puţin mai sus.

Îl aşteptau părinţii, înlăcrimaţi şi nemângâiaţi. De-abia îl pierduseră pe Chesarie. Purtau pe umeri aproape nouăzeci şi cinci de ani. Nici vorbă să poată călători. N-au putut fi nici la înmormântarea mult iubitei lor fiice, nobila Gorgonia. L-au aşteptat pe fiul lor cel mare să le vorbească, să-i uşureze. Au fost de-ajuns prezenţa lui şi câteva cuvinte, ca părinţii să se liniştească.

Griji şi boli. Îi apare astmul

Mii de griji îl cuprindeau. De pretutindeni i se cerea ajutor, sprijin duhovnicesc, întărire. Însă şi el avea trebuinţă de acestea, mai ales după moartea lui Chesarie. Câţiva prieteni au simţit aceasta şi i-au scris sau l-au vizitat. A primit acestea ca pe un

balsam şi le-a mulţumit din toată inima. Îndeosebi în vremea aceasta voia să comunice cu oamenii care se legaseră prieteneşte de Chesarie. De pildă Sofronie, înalt dregător al statului, care a ajuns mai apoi eparh al Constantinopolului, sau Filagrios, care în ciuda pregătirii lui şi a bolii se îndeletnicea cu lucrarea pământului.

Filagrios, cum a aflat veştile despre Chesarie, i-a scris numaidecât lui Grigorie, să-l mângâie. Nu renunţa nici la studiu. Era creştin şi citea mult din scriitorii greci. Ceruse împrumut cărţi de la Grigorie - Demostene şi *Iliada* lui Homer. Pe prima i-a trimis-o. Pe cea de-a doua o dăduse cuiva, se pare, căci oricât a căutat-o, n-a găsit-o. Corespondau şi discutau multe lucruri. Fiindcă Filagrios avea multă şcoală, Grigorie putea să-i vorbească despre vechii filozofi greci. Îi înfăţişa părerile lui Aristotel, ale stoicilor, ale lui Epictet. Aprecia învăţătura lor şi încerca o critică obiectivă asupra celor pe care le susţineau. Nu-l uita nici pe iubitul său Platon. Adesea îi folosea expresiile (ca de pildă aceea că trupul este încătuşare a sufletului), cu toate că înţelegea altfel decât Platon legătura sufletului cu trupul - uneori mai mult, alteori mai puţin.

Când şi când călătorea spre a-şi întări personal prietenii sau Biserici întregi. Atunci îl înconjurau şi-l epuizau. Zi şi noapte trebuia să le vorbească, să-i înveţe, să-i îndrume în viaţa creştinească şi în dreapta credinţă. Odată, în Mataza, unde trăia Filagrios, a fost nevoit să tâlcuiască şi să analizeze o noapte întreagă Psalmul 72. Filagrios, ascultându-l, a simţit atâta străpungere din cele grăite de Grigorie, încât a căzut în genunchi, a ridicat mâinile spre cer şi I-a mulţumit lui Dumnezeu pentru marele privilegiu de a asculta cele pe care le ascultase.

Cam în aceeaşi vreme l-a aflat o suferinţă chinuitoare. I-a trecut foarte greu, pentru că trebuia când şi când să se ridice din pat. Doctorul îi striga să fie cu băgare de seamă, însă el trebuia să facă în biserică cele pe care bătrânul său părinte nu le mai putea face. Îl amăra aşa de mult slăbiciunea sa, încât i-a cerut lui Filagrios mângâiere şi răbdare, despre care acela ştia multe, căci petrecuse mulţi ani în suferinţă.

Lucrurile s-au înrăutățit când în gură i-a apărut o infecție groaznică, până în adâncul gâtului. Îl prinsese și un guturai ce-l îneca. A avut destulă răbdare, însă nu i-a trecut. Îl cuprinsese deznădejdea, căci de la o vreme încoace nu putea să respire liber. I se tăia răsuflarea cu desăvârșire și-i părea că este pe sfârșite. Însă nu s-a pierdut cu firea. Se ruga cât putea. Se lăsa în voia lui Dumnezeu. Se lepădase de toate bunătățile lumii și se simțea ușurat. Cu ceva ceaiuri ce i s-au dăt să le bea, i s-a deschis încet-încet gâtul. Răsufla oarecum liber. I se părea că a scăpat din iad. A dat slavă lui Dumnezeu și s-a consacrat iarăși lucrului său.

În urma acestei suferințe, i-a apărut pare-se întâia oară astmul, care îl va hărțui cumplit în tot restul vieții lui.

De cum și-a revenit din suferința aceasta, în prima jumătate a lui 370, l-a vizitat Vasile. Cea mai mare bucurie la care se putea aștepta. A simțit înlăuntrul lui desfătare duhovnicească. A voit să petreacă pe potrivă și cu mare cuviință venirea celui mai iubit de către el om din lume – Vasile. A lăsat deoparte orice ocupație. S-a îngrijit de masă. Era într-un anotimp când la Nazianz nu se găseau verdețuri. A căutat peste tot. A găsit te miri ce. Iar cei doi asceți mâncau îndeosebi verdețuri. Vor fi sărbătorit întâlnirea lor, vor fi prăznuit cu câte puțin bob și ceva verdețuri la fiecare masă, înfrânați până și-n aceste clipe plăcute. Vasile, desigur, era încă și mai auster în mâncare. Frugalitatea era regula pe care n-o călca niciodată. Grigorie trebuia, așadar, să aibă verdețuri. Și să caute peste tot. A trimis anume de veste în Ozizala, la mulți kilometri distanță, mai sus de Nisa, dincolo și de Parnas. Acolo se nevoia vărul lui, Amfilohie, care în trei ani avea să ajungă mitropolit de Iconiu.

- Sileşte-te, Amfilohie, și trimite-mi degrabă cât de multe verdețuri poți. Pe-aici sunt rare. Îmi sunt de trebuință, căci știi pe cine aștept? Pe Vasile, iubite. Da, pe Vasile cel Mare!

Acest amănunt are o însemnătate aparte, căci este întâia dată când Vasile e numit „cel Mare". Încă de pe-atunci, când Vasile avea doar patruzeci de ani, era considerat și numit „cel Mare". Numirea aceasta va rămâne ca ceva de la sine înțeles. În Biserică, Vasile este numit pe drept cuvânt „cel Mare". Întocmai ca Atanasie al Alexandriei. Și nu e deloc întâmplător că Grigorie e

cel dintâi care îl numeşte astfel. Grigorie îl ştia mai bine decât toţi ceilalţi şi doar el avea atâta putere de a discerne. El însuşi avea să ajungă cel de-al doilea „Teolog" al Bisericii, după Ioan Evanghelistul.

Bătrânul episcop Grigorie îl urcă pe Vasile în scaunul Cezareii

Cu împăratul Valens (364-378), Imperiul roman de Răsărit încerca zadarnic să se echilibreze. Duşmani la Răsărit, perşii şi armenii. Duşmani la graniţa de miazănoapte, goţii, hunii şi germanii. Treceau Dunărea şi ameninţau Iliria, Tracia şi Macedonia. Şi, de parcă acestea n-ar fi fost de-ajuns, a venit şi Procopie, o rudă a împăratului Iulian (361-363), în Galia. S-a răsculat, s-a proclamat împărat la Constantinopol şi s-a luptat să-l îndepărteze pe Valens, care însă l-a biruit. L-a învins pe Procopie şi pe aliaţii lui, goţii, şi şi-a întărit tronul.

Exista însă şi opoziţia dinăuntru. Ereticii arieni se aliaseră cu Valens, iar acesta, ascultându-i, se împotrivea ortodocşilor. Creştinii erau iarăşi împărţiţi, în vreme ce cu Iovian (363-364) spiritele se liniştiseră. Arienii se sălbăticiseră. Aveau în spate puterea lumească şi prin aceasta stăpâneau toate centrele bisericeşti. Mulţi ofiţeri, pentru a se face plăcuţi lui Valens, îi condamnau şi-i pedepseau pe ortodocşi cu o râvnă mai mare chiar decât cea pe care o arătau în lupta cu duşmanii imperiului. Mai ales până în 370, situaţia ortodocşilor în imperiul de Răsărit fusese de nesuportat. Exiluri, confiscarea averilor, asupriri, tot soiul de prigoniri. Se întâmplaseră chiar şi uciderі de preoţi. De-aceea mulţi se supuseseră. Aceia dintre episcopii ortodocşi care se împotriviseră fuseseră exilaţi şi neutralizaţi. Rămăseseră doar câteva enclave ortodoxe - în principal, mitropolia Cezareii cu cele câteva episcopii ale sale. Între ele, desigur, şi Nazianzul.

În Cezareea mitropolit ortodox era Eusebiu. Am vorbit deja despre el. În iunie 370 acesta a adormit întru Domnul. Vasile i-a închis ochii. Arienii şi-au aţintit ochii spre Cezareea; bun prilej s-o câştige, să şi-o facă mitropolie a lor. Să supună vârful de

lance al Ortodoxiei. Au făcut, aşadar, tot ce-au putut. Au tulburat totul. Au pus dregătorii lumeşti să-i ameninţe şi să-i silească pe episcopi să aleagă un mitropolit arian.

Vasile trăia în miezul vâltorii turbate şi vedea limpede răul care îi păştea. Cezareea era pe cale să fie pierdută de către ortodocşi. Astfel că a cerut să devină el însuşi mitropolit. Era nevoie însă de ajutor, cu atât mai mult cu cât s-a întâmplat să treacă atunci - prin iulie-august - printr-o boală. Bineînţeles, întâiul la care s-a gândit a fost Grigorie. I-a scris o epistolă şi l-a chemat la Cezareea.

Şi fiindcă ştia prea bine caracterul lui Grigorie, nu i-a spus tot adevărul, cum că-l vrea pentru lupta pentru tron. I-a spus că e pe moarte. Grigorie a priceput şi nici n-a voit să audă despre asemenea lucruri, asemenea lupte. Aşa încât a prins a-l certa pe Vasile că, deşi om atât de însemnat, nu arată şi de astă dată înţelepciune.

La Nazianz au ajuns grabnic veştile din Cezareea. Pentru o clipă, a fost mişcat de scrisoarea lui Vasile. Nu prea îi venea a crede că prietenul îi este pe moarte, că ar trebui să meargă să-i închidă ochii şi să-i ţină cuvântul la înmormântare, precum scrisese Vasile. S-a gândit, deci, să meargă la Cezareea. Însă s-a întâmplat să treacă prin Nazianz nişte episcopi arieni, care şi ei mergeau la Cezareea, pentru alegeri. I-a văzut înfuriaţi şi sălbăticiţi. Duhul şi purtarea nu le erau de episcopi. Aceasta l-a îngrozit pe Grigorie. Ce discuţii, ce sfaturi să ţină cu ei? Cum să intre în staulul lupilor în piei de oaie? A dat îndărăt, pe nesimţite. Şi i-a scris lui Vasile:

- Dar ni se potriveşte nouă, frate Vasile, să intrăm în asemenea lupte? Astea-s pentru demagogi, pentru cei ce ştiu să păcălească poporul cu vorbe frumoase! Ai uitat de făgăduinţele noastre? N-am făgăduit să pustnicim? Nu pricepi că suntem alt soi de oameni? Ce te-ai apucat acum să faci? Oricum, Vasile, eu ţi-o spun limpede: leapădă-te de toate şi fugi. Departe de toate tărăboaiele şi vicleniile astea!

Cuvintele acestea au lovit dureros în inima lui Vasile. Era foarte hotărât. Credea că este voia lui Dumnezeu să ajungă mitropolit al Cezareii şi, din fericire, n-a dat înapoi. Grigorie, stăpânit

de dragostea sfântă pentru viaţa sihăstrească, n-a socotit importanţa alegerilor.

A fost nevoie să intervină bătrânul episcop, părintele său. Era bolnav, sărmanul, în vara lui 370; grav bolnav. Nu se ridica deloc din pat. Îi ajunseseră însă la ureche câteva vorbe. Pricepuse că ceva se întâmplă cu Vasile, pe care-l iubea ca pe copilul său şi-l preţuia nespus. Îşi strigă, aşadar, fiul şi-l întrebă:

- Ce se-ntâmplă, Grigorie? Eusebiu a răposat. Ce se-aude cu alegerile? Se-ntâmplă ceva cu Vasile-al nostru?

Grigorie a fost nevoit atunci să spună tot. Bătrânul se mânie şi-şi certă fiul:

- Nu vezi, Grigorie, ce prăpăd ne paşte dacă Cezareea cade în mâna antihriştilor? Şi tu-l cerţi pe Vasile, în loc să-l susţii?!

Grigorie a început să vadă mai limpede situaţia. Tatăl lui şi, bineînţeles, Vasile aveau dreptate. Dar să meargă să se amestece el însuşi în cumplita bătălie, nu se putea hotărî. Cel puţin îşi ascultă tatăl şi scrise epistole câtorva cunoscuţi, oricui i-ar fi putut da o mână de ajutor lui Vasile. Dintre scrisorile acestea s-au păstrat câteva. Una dintre ele a fost trimisă Bisericii din Cezareea, de la care de-abia primise invitaţie pentru vizita episcopilor. Bătrânul episcop a spus câteva gânduri şi Grigorie a alcătuit scrisoarea. A redactat toate scrisorile pe care voia să le trimită tatăl său, le-a îmbogăţit şi le-a înfrumuseţat.

În acestea spunea, aşadar, fără înconjur responsabililor cu chestiunile bisericeşti şi politice că e mare nevoie să fie ales Vasile. El e cel mai bun dintre toţi şi doar el poate sta împotriva viforului arianismului. Le-a spus că nădăjduieşte că vor îmbrăţişa părerea lui şi că toate vor merge bine. Regreta că boala îl ţine imobilizat şi că nu va putea fi prezent la alegeri.

Zilele verii – fierbinţi şi încete. Şansele lui Vasile nu erau prea mari. Toamna, când trebuia să se întâmple alegerile, sosise. Din Cezareea, desigur, câţiva clerici îi scriseseră bătrânului episcop de Nazianz, cerându-i ajutorul şi prezenţa sa, pentru Vasile. Toate vădeau că pericolele crescuseră. Nădejdile pentru Vasile se împuţinau. Iar bătrânul era ţintuit în continuare la pat. Măcar să-şi scrie iarăşi epistola, să-i împingă şi pe alţii să-l susţină pe Vasile. Şi-a amintit întâi de Eusebiu, episcop ales al Samosatelor, în

Siria. Acesta îl ştia pe Vasile, era ortodox şi foarte înţelept. I-a cerut şi lui Eusebiu să meargă degrabă la Cezareea. Să meargă cât mai devreme cu putinţă şi să-l sprijine pe Vasile, înainte de a începe iarna şi de a fi prea târziu.

Încă l-a pus pe fiul său de-a scris şi episcopilor ce deja se strânseseră în Cezareea pentru alegeri – mai bine zis, pentru culisele alegerilor. Scrisoarea a fost aspră şi mustrătoare, căci căutau să-l dea deoparte pe Vasile şi răspândeau tot felul de zvonuri. I-a conjurat, deci, să lase pretextele şi să-l aleagă pe Vasile:

- Boala despre care vorbiţi e un pretext. Că doar n-o să alegeţi vreun atlet! Dascăl şi părinte duhovnicesc – asta o să alegeţi. Şi altul mai bun decât Vasile nu există.

A fost şi acesta un ultim demers, care din păcate n-a izbutit nimic.

Însă prezenţa la Cezareea a lui Eusebiu al Samosatelor s-a făcut oarecum simţită. Acesta ştia persoane şi lucruri. Vorbise pretutindeni despre superioritatea lui Vasile. Întâi de toate, i-a însufleţit pe episcopii ortodocşi. Căci existau ortodocşi, dar tăceau de frică şi, ameninţaţi, făgăduiseră că vor alege episcop arian.

La Nazianz, cei doi Grigorie şi-au înteţit strădaniile. Aveau oamenii lor care făceau un du-te-vino neîncetat între Nazianz şi Cezareea. Aflau totul, până la cel mai mic amănunt. Către sfârşitul lui august, spiritele se dovedeau nehotărâte. Majoritatea părea a fi de partea lui Vasile. Zilele treceau şi toate se puteau pierde, fie şi pentru un singur vot.

Bătrânul Grigorie mai-mai să moară de amărăciune:

- Acum ai îngăduit, Doamne, boala aceasta? Binecuvântat fie numele Tău, dar fă ceva! Avem nevoie de Vasile. Avem nevoie de el pentru Ortodoxia noastră!

Toată noaptea n-a dormit – bolnav şi în vârstă de nouăzeci şi cinci de ani. S-a rugat. La fel şi fiul, în încăperea de alături. Dimineaţa, în zorii zilei, fiul a auzit dinspre uşa de alături glasul tatălui:

- Scoală, Grigorie. Spune-le să înhame caii. Adu targa. Plec. Mă duc eu însumi, e mare primejdie. Mi-e frică de Dumnezeu dacă nu plec. Nu putem să-l lăsăm pe Vasile într-un ceas ca acesta. De vreme ce nu te duci tu, mă voi duce eu... chiar de-aş

muri. O să-l aleg pe Vasile, chiar de-o să mi se facă mormântul în Cezareea.

- Dar, tată... - dădu să îngâne Grigorie.

- O vorbă să n-aud. E vorba despre Biserică! Ori trăim, ori murim...

Grigorie s-a plecat. N-a mai scos un cuvânt. Simţea ruşine? Simţea micime? Nu ştim. Ultima şi, oricum, singura scuză a lui – că nu merge în Cezareea ca să nu se spună apoi că din prietenie ţine partea lui Vasile – nu-l mai mulţumea. Era prea mică într-o asemenea împrejurare.

A ieşit numaidecât din odaie, a coborât scările şi a strigat oamenii ce purtau grija animalelor şi a micii şarete, care de multă vreme era nefolosită. S-a întors iarăşi, să găsească şi să pregătească targa. A pregătit-o, privind-o câteva clipe şi gândindu-se că targa aceasta îi va fi mormânt tatălui său – atât de bolnav era. Toate au fost gata repede. Minunea era că bătrânul Grigorie arăta o vioiciune cu totul neaşteptată. O dată ce se hotărâse să meargă în Cezareea, i se citea pe faţă o bună dispoziţie la care nimeni nu se aştepta. Luându-l din pat, l-au aşezat cu băgare de seamă pe targă, apoi au pus targa în şaretă. Toţi priveau năuciţi şi făcându-şi cruce. Ce minune mai era şi aceasta? Bătrânul, care de-abia şoptit putuse zice ceva...

Bătrânul Grigorie a biruit. În câteva zile au ajuns în Cezareea. S-au înfricoşat cu toţii. Au simţit că intră în cetate un venerabil patriarh, semn de la Dumnezeu. S-au îmbărbătat ortodocşii. Au fost mişcaţi şi puţinii care încă şovăiau. Balanţa s-a înclinat. Vasile a fost ales mitropolit al Cezareii. Ortodocşii I-au înălţat doxologie lui Dumnezeu, pe care şi îngerii au invidiat-o.

O zi mare pentru Biserică. Cât de mare, se vede din următoarele: atacul lui Valens în Asia Mică s-a oprit. Era ştiut că nu va lăsa nici măcar un episcop ortodox pe scaunul lui. Până acum, oricine se împotrivea păţea o mie de necazuri şi era surghiunit. Valens s-a poticnit însă de stânca sfântă a Cezareii, de Vasile. De trei ori a încercat să-l depună din scaun şi să-l exileze, şi de trei ori a dat greş. A dat înapoi, ruşinat. De asemenea, nici pe Grigorie nu l-a exilat. Îl respecta. În conştiinţa tuturor, prieteni

sau duşmani, Grigorie era vulturul sfânt al Teologiei. Şi cine ar cuteza să-l prindă pe vultur, în înaltul cerului?

Vasile îl cheamă pe Grigorie la Cezareea şi-i acordă ranguri

Grigorie a răsuflat uşurat după alegeri. Mai mult încă, era mândru de fratele său, Vasile. Ştia că i se cuveneau pe merit tronuri şi cinste. Pentru toate era vrednic. Şi voia să alerge să-l îmbrăţişeze, să-l sărute. S-a înfrânat însă - totdeauna răsărea înlăuntrul lui înfrânarea, când era vorba de lucruri lumeşti. Înfrânare n-a avut niciodată când era vorba să se depărteze în pustie pentru nevoinţă. Acum s-a ţinut în frâu, căci nu putea suferi uneltirile şi intrigile care se întâmplau în Biserica Cezareii. Arienii şi cei fără de lege nu puteau înghiţi înfricoşătoarea biruinţă a ortodocşilor, în persoana lui Vasile, şi-i puneau o mie de beţe în roate.

Mai mult, îl ţinea departe şi extraordinarul său bun-simţ. Credea că, dacă îl vor vedea lângă prietenul său mitropolit, îl vor acuza pe Vasile de părtinire. „Şi-i strânge – ar fi zis – pe-ai lui, să ne dea afară pe noi, cei ai locului!"

De cealaltă parte, Vasile nu înţelegea purtarea lui Grigorie. Ajunsese de-i scria cuvinte amare - cum că l-a părăsit la ceasul cel mai greu, că nu-l mai avea la inimă. Grigorie, cum a citit acestea, s-a cutremurat. I se puneau la îndoială simţămintele, iubirea? Simţea că totul înlăuntrul său se întoarce pe dos. Vasile punea la îndoială tocmai ceea ce Grigorie avea mai curat şi mai sfant înlăuntrul său. A izbucnit, aşadar, în proteste şi întrebări către prietenul său:

- Cum purcezi, căpetenia mea sfântă, să cugeţi şi să scrii astfel de vorbe? Pe mine nu mă înţelegi, cu care ai stat laolaltă douăzeci de ani, sau pe tine însuţi? Ai uitat de Atena, de nevoinţele noastre ascetice, de studiile noastre? Tu-mi spui acestea, cel pe care te-am avut şi te am lumină a credinţei, trâmbiţă sfântă, soare şi primăvară a Ortodoxiei? Atât de mult mă chinuie amarele tale vorbe, că aş putea scrie o tragedie!

Şi iarăşi Grigorie nu şi-a putut birui şovăielile. Nici întâia dată nu mersese la Cezareea, în prima fază a alegerilor. Şi şi-a considerat atitudinea drept înţeleaptă, de filozof.

Şi acum a lăsat să treacă vreo lună-două. Zgomotul din Cezareea se stinsese. Vasile şi-a găsit primii colaboratori. Atunci Grigorie s-a dus să-l întâlnească pe mitropolit, pe prietenul său drag. Au trăit clipe de bucurie şi veselie. Au uitat de toate. Vasile îl lua cu el pe Grigorie încolo şi-ncoace - în vizitele pastorale, la slujbe şi la predici, la întâlnirile cu preoţii şi cu dregătorii Cezareii. Considera acest lucru necesar din două motive: întâi, ca să ştie cei din Cezareea ce teolog de seamă are ca prieten, alături de el, şi-al doilea, ca să-i arate lui Grigorie marile obligaţii şi problemele pastorale şi catehetice ale provinciei.

Grigorie îl urma cu dragoste şi cu simplitate. Până când Vasile îi dezvălui secretul:

- Grigorie, să vii să rămâi alături de mine. E nevoie de tine, desigur, la Nazianz, însă miezul problemelor este mai degrabă aici. Aici vom câştiga sau vom pierde lupta pentru Ortodoxie. Te voi face episcop. O să locuieşti în Cezareea sau undeva pe-aproape. Să fii catehet şi să aperi credinţa ortodoxă.

Toate acestea i s-au întâmplat lui Grigorie dintr-o dată. Însă când şi-a venit în fire, iarăşi a refuzat. Se simţise neînsemnat pentru preoţie. Cum să îndrăznească acum să ia asupră-şi arhieria? Nici să gândească nu putea.

- Îţi mulţumesc, frate Vasile. Îţi mulţumesc din toată inima mea, însă nu sunt eu pentru astfel de lucruri mari. Tu - şi sunt sigur de-aceasta – o să le biruieşti pe toate. Singurul lucru pe care ţi-l pot făgădui este că voi veni să te văd. Şi dacă pot ceva, te voi ajuta după putinţă. Însă episcop, nu, e cu neputinţă!

S-a întristat Vasile şi a dat înapoi, spre a nu-şi speria prietenul:

- Fie. Uită arhieria, de vreme ce te sperie. Îţi spun doar că n-ai dreptate. Gândeşte-te măcar la altceva. Să fii protoiereu. Să rămâi preot şi să fii mâna mea dreaptă. Întâiul meu colaborator. Căpetenia preoţilor.

Grigorie s-a împotrivit iarăşi. I-a explicat cu şi mai mult meşteşug că nu poate trăi într-un mediu cu atâta zgomot şi-atâtea

probleme. Totdeauna a căutat liniştea, pe care încă nu izbutise să şi-o asigure. I-a mai explicat şi că, dacă va rămâne lângă mitropolit cu astfel de responsabilităţi, toţi îl vor acuza pe mitropolit de părtinire, de nepotism. Duşmanii, dar şi prietenii, vor zice că noul mitropolit şi-a strâns în jur pe-ai lui şi i-a dat deoparte pe cei ai locului, care ştiau mersul lucrurilor.

Vasile a primit îndreptăţirile lui Grigorie şi l-a lăudat pentru dreapta sa judecată şi pentru bunul său simţ. În realitate, însă, nu şi-a schimbat părerea. Aceasta se vede din *Epistola 71*, pe care i-a trimis-o lui Grigorie prin a doua jumătate a anului 371.

În vremea aceea, cineva interpretase greşit învăţăturile teologice ale lui Vasile, în timp ce Valens aştepta în Cezareea cu multă înverşunare împotriva ortodocşilor şi a lui Vasile.

Aşadar, Vasile scria în epistolă cum că, dacă Grigorie ar fi acolo, lângă el, marele duşman – împăratul – ar putea fi înfruntat cu succes iar gurile răuvoitorilor ar fi închise de învăţătura lui Grigorie. Îl chema iarăşi, indirect, la Cezareea. Însă fără rezultat.

De faţă în clipele grele ale lui Vasile. Se împotriveşte împăratului

Împăratul Valens şi curtenii lui, toţi arieni, cugetaseră îndelung la ţinta pe care o vor lovi. Până acum le scăpase Cezareea. Împotriva tuturor strădaniilor lor, mitropolit fusese ales Vasile. Lucrurile erau acum grele, căci bărbatul acesta puţin la trup şi bolnăvicios nu semăna cu ceilalţi. Avea faimă de înţelept şi ascet. Ştiau şi că era luptător neclintit pentru Ortodoxie. Vor încerca, oricum. Nădăjduiau că vor izbuti să-l facă să se plece.

Curtenii şi arienii se bizuiau şi pe altceva. Pe prezenţa personală a lui Valens la Cezareea. La frica faţă de împăratul ce vine, prigonitorul de temut al ortodocşilor, ce-o să poată face Vasile, decât să se plece?

Către sfârşitul anului 371, Valens a pornit din Constantinopol, cu curteni şi armată, către Cezareea. Acolo avea să şi ierneze. În trecerea lui, nici o episcopie n-a rămas în picioare. Clericii, câţi nu s-au supus, au fost surghiuniţi, umiliţi... Au

suferit mai rău decât cele pe care le suferiseră înaintaşii lor din partea împăraţilor idolatri, în veacul al doilea şi-al treilea.

Vasile a aflat toate acestea. Vedea că toate sunt prologul prăpădului ce se va întâmpla în Cezareea. Trebuia să cadă şi întăritura pe care o ţinea el însuşi. De va cădea el însuşi, nu va mai fi nevoie de mari strădanii spre a cădea şi ceilalţi puţini ortodocşi. Toţi se vor supune de bunăvoie. Frica şi neştiinţa îi vor face să-i urmeze lui Vasile. Ţinta tuturor era, deci, Vasile. Să se prăbuşească marea întăritură!

Vasile avea ştiinţă despre scopurile lui Valens, dar şi conştiinţa propriei răspunderi în caz de împotrivire. Şi s-a împotrivit cu atâta vitejie şi cuviinţă, încât a devenit el însuşi stânca de care se va zdrobi Valens. Înfricoşătorul şi trufaşul împărat a fost învins. Şi a fost învins cu atâta răsunet, încât autoritatea lui Vasile a trecut graniţa Cezareii, s-a întins în Macedonia, a umplut Asia Mică, a ajuns în Apus şi i-a îmbărbătat pe ortodocşii întregului Imperiu roman. Începând de-acum, Vasile va fi „cel Mare"; şi pentru cei care-l cunoşteau, şi pentru cei care nu-l cunoscuseră. De acum încolo, în lumea întreagă, oriunde exista Biserică creştină, credincioşii simţeau că trebuie să ţină seama de ce zice şi face Vasile. Bărbaţii Bisericii timpului se vor face sau prieteni, sau vrăjmaşi ai lui Vasile. Nimeni nu-l putea ignora, cu atât mai mult cu cât ajungea la sfârşitul drumului său mărturisitor Marele Atanasie. Stâlpul acesta al Ortodoxiei sprijinise în chip vrednic Ortodoxia patruzeci şi cinci de ani, din 325 până prin 370. Atanasie a început să îmbătrânească şi a plecat din lumea aceasta la 2 mai 373. Prinsese însă să predea sfânta ştafetă celor trei Capadocieni. Lui Vasile întâi, apoi lui Grigorie Teologul, şi, în sfârşit, lui Grigorie al Nisei.

Nici Nazianzul n-a rămas în afara războiului lui Valens. Pricepuseră ce înseamnă să-l ia de partea lor pe preacinstitul şi bătrânul episcop al Nazianzului, Grigorie. Cât despre fiul lui, Grigorie, nici nu cutezau să se gândească. Toţi ştiau că nu e doar un înţelept teolog, ci şi omul pe care nu-l puteai îndupleca cu nimic sau prinde în mreje. Înainte de a merge la Cezareea, curtenii arieni au încercat să-l atragă la ei pe bătrânul Grigorie, cu vicleşug. Osteneală zadarnică; bătrânul patriarh ştia de-acum ce

căutau şi îl avea lângă el pe Grigorie, care-şi sprijinea tatăl. I-a explicat teologic problema, iar curtenii arieni şi-au strâns lucrurile noaptea şi au plecat. Au fost atât de impresionaţi de bătrânul şi de tânărul Grigorie, încât nu i-au exilat. Au simulat respect faţă de bătrân şi îngăduinţă faţă de fiu.

În ceasurile acestea de grea încercare pentru Biserică, Grigorie n-a avut o clipă de răgaz. Adulmecător, încercat în ale teologiei şi în virtuţi, mirosea încotro erau oameni în primejdia de a se pleca ereziei, care clerici îşi pierdeau curajul, având trebuinţă de explicări despre cele ale credinţei. Alerga zi şi noapte. Aici tâlcuia despre credinţă, acolo dădea curaj... Îi sprijinea pe ortodocşi în a se face mărturisitori, şi mulţi s-au şi făcut.

Împăratul cedează înaintea lui Vasile şi Grigorie

Nici prietenul nu şi l-a lăsat singur. Stâncă şi întăritură era, desigur, Vasile. Însă îi era dulce mângâiere prezenţa apropiatului său prieten în clipa de încercare. Valens l-a războit pe Vasile personal, faţă către faţă. Însă alături de Vasile era neîncetat Grigorie. Nenorocos Valens: cum s-o scoată la capăt cu cei doi vrăjmaşi înfricoşători, cu cei doi arhangheli ai lui Dumnezeu? A fost nevoit să le dea pace. Când şi când le arăta chiar preţuire. Rămăseseră oază de Ortodoxie pentru Răsărit. Arianismul, ocean, îi înghiţise sau îi zdrobise de stânci pe ortodocşi. De pildă, Meletie al Antiohiei fusese surghiunit. Asemenea şi prietenul lor, Eusebiu al Samosatelor, în 374. Şi Petru al Alexandriei. De la actuala Iugoslavie până în Tebaida Egiptului, arienii erau la putere.

Ce a câştigat Biserica atunci când Valens i-a lăsat slobozi pe cei doi Capadocieni ortodocşi? Ceva foarte însemnat: busola. Ortodocşii Răsăritului aveau busolă. Ştiau care episcopi rămăseseră în picioare, care cugetă în chip ortodox. Pe atunci ortodocşii erau prigoniţi, se ascundeau ori tăceau de frică. Îşi întorceau însă privirea spre Cezareea şi se încredinţau că Biserica lui Dumnezeu e vie şi în Răsărit. Era vreo nelămurire în ceea ce priveşte credinţa? Se adresau lui Vasile şi lui Grigorie. Aceştia le erau măsura Ortodoxiei. Iar cei doi stăteau la înălţime, în vârf, în văzul

tuturor. Şi toţi îşi măsurau ortodoxia lor după ortodoxia lui Vasile şi a lui Grigorie.

Şi a mai câştigat Biserica şi altceva, însemnat şi-acesta. Cei doi mari teologi rămăseseră liberi să teologhisească. Să înfrunte şi să dezlege marile probleme teologice ale Bisericii. De nu le-ar fi dezlegat, credincioşii ar fi fost luaţi şi mai abitir de valurile vechilor şi noilor eresuri. E cu neputinţă să ne închipuim ce prăpăd reprezenta mulţimea ereziilor de pe-atunci. Credincioşii aveau trebuinţă de tare şi dumnezeiască hrană teologică. Aveau nevoie de sprijin, ca să evite mrejele arianismului, ascuns în diferitele păreri teologice. Şi căutau noi argumente spre a se simţi siguri pe ortodoxia lor. Şi toate acestea le-a dat Dumnezeu în vremea aceea prin cele două trâmbiţe ale Lui: Vasile şi Grigorie.

Adăpost şi linişte

Ofensiva lui Valens asupra Cezareii şi Nazianzului se micşorase îndestulător. Atotputernicul împărat fusese nevoit să-şi plece stindardul. Atunci a răsuflat şi Grigorie, care se luptase aşteptând, desigur, ceasul cel mare al liniştii. Şi-a revenit, aşadar, din zbateri, din vizite şi călătorii, pe care le făcea neîncetat pentru biruinţa credinţei. Sosise ceasul să slujească şi iubirii lui statornice: liniştii şi însingurării, ascezei aspre şi rugăciunii. Uneori ceasuri, alteori zile întregi se încuia în odaia simplă a casei celei măreţe şi se străduia şi se ruga să-L aibă neîncetat în inimă pe Hristos. Spre aceasta doar ţinteau posturile, mătăniile şi lacrimile lui. Oamenii din jurul lui nu înţelegeau zăvorârea, însingurarea lui Grigorie. Aveau însă încredere într-însul. Ştiau şi-l vedeau cât de nevoitor este. Dar şi aceştia se întristau când iubitorul lor fiu dispărea când şi când la Arianz.

Pleca spre casa retrasă din Arianz încă înaintea zorilor. Trecea micul şi limpedele râu pe podul roman şi înainta spre poalele muntelui celui înalt. În două ore era acolo. Schimba două vorbe cu oamenii de pe la grajduri, apoi se închidea într-o cameră ce dădea în jos, spre loc şes, către Tiberini. Dindărătul ferestrei vedea iarna muntele înalt, strălucitor şi încărcat de zăpadă.

Grigorie nu se lăsa însă fermecat de frumusețile firii din jur. Deși poet, și încă mare, nicicând n-a fost vrăjit de acestea. Doar le admira.

Rămânea, așadar, zăvorât. Doar zidurile auzeau suspinele lui de pocăință. Dușumeaua gusta amărăciunea lacrimilor sale, ce izvorau din belșug, cerând iertare și sălășluirea lui Hristos în inima lui. Se lăsa în brațele rugăciunii neîncetate și cerea ca Duhul Sfânt să Se odihnească în mintea sa – marele său dor și marea sa bucurie.

Cu cât mai mult se deda isihiei și ascezei, cu atât mai vârtos le iubea. Se simțea în măsură să li se închine cu totul. Se întorcea însă iarăși la îndatoririle lui pastorale și teologice. Se îngrijea să ușureze și povara bătrâneților părinților săi. Și cum îi vedea pe aceștia bătrâni și neputincioși, în vârstă de aproape o sută de ani, îi venea totdeauna un gând:

- De cum Dumnezeu îi va chema lângă El pe bătrânii mei părinți, voi pleca și eu, mă voi pustnici, mă voi nevoi neîmpiedicat, cum îi place sufletului meu.

Gândul acesta l-a discutat o dată-de două ori cu Vasile, pe care-l întâlnea când și când, pentru scurtă vreme - câteodată în Cezareea, alteori la Nazianz. Vasile era de altă părere. Dar, fiindcă îl auzea pe Grigorie vorbind cu atâta căldură despre viața isihastă, nu voia să-l întristeze. Îi spunea că e de aceeași părere, că bine se gândește.

EPISCOP ŞI PUSTNIC

Au hotărât să-l hirotonisească episcop

În câteva săptămâni, lucrurile au luat o altă întorsătură. Împărţirea Cezareii în Prima şi Secunda i-a tulburat pe toţi: dregători, norod şi întâi de toate pe oamenii Bisericii. În Capadocia Secunda, care avea capitala la Tiana, episcop era Antim. Ajunsese acum mitropolit şi, din oportunism sau din convingere, trecuse la arianism. Acesta stăruia că regiunile ce aparţineau administrativ Capadociei Secunda trebuie să se supună bisericeşte mitropolitului Tianelor. Şi, pentru a izbuti, folosea orice mijloc, legal sau ilegal. Nu se poate spune că n-avea dreptate, însă Vasile, mitropolitul Cezareii Prima, încerca să ţină sub influenţa sa cât de multe regiuni putea. Căci mulţi clerici, în ascuns arieni şi de-o ortodoxie superficială, găsiseră motiv şi alergaseră la Antim. Apoi, episcopiile Capadociei ascultau înainte de mitropolitul Cezareii. Duelul dintre Antim şi Vasile lua proporţii.

Înainte de Paşti, Grigorie s-a apucat şi i-a scris lui Vasile să nu dea înapoi nici în împrejurarea de faţă. I-a făgăduit că, dacă Vasile găseşte de cuviinţă, va veni el însuşi la Cezareea, să-i stea alături.

Atunci Vasile n-a irosit acest prilej. A înhămat caii şi a plecat spre Colonia, coborând la Nazianz. Întâmplător, Grigorie lipsea, fiind plecat prin împrejurimi. Vasile a vorbit cu bătrânul episcop Grigorie. Era şi acesta de aceeaşi părere: să-l hirotonească pe Grigorie episcop al Sasimelor. Cu cât mai multe episcopii

se vor înfiinţa în Capadocia Secunda, cu atât mai bine va fi păstorită provincia. Iar dacă episcopii lor vor fi ortodocşi şi sub înrâurirea lui Vasile – cu atât mai bine pentru Biserică.

Când Grigorie s-a înapoiat şi şi-a găsit acasă prietenul, a simţit o bucurie nesfârşită. Însă aceasta n-a ţinut prea mult. După ce şi-au spus primele cuvinte şi s-au aşezat, Vasile a spus:

- Frate Grigorie, ştii situaţia Bisericii. Credincioşii sunt luaţi de valuri şi, fără a băga de seamă, cad în mrejele ereziei. Antim atrage lume multă la sine. Mâine-poimâine, picior de ortodox n-o să mai găsim în Capadocia Secunda.

Grigorie asculta cu atenţie. Se nedumerea însă şi se întreba: de ce să-i zică lucruri îndeobşte cunoscute? Nedumerirea i-a fost risipită de cele ce-au urmat:

- Aşadar, vrei-nu vrei, nu e cu putinţă altfel. O să te hirotonim, Grigorie. O să fii episcop al Sasimelor. E de trebuinţă...

Vasile s-a oprit, văzându-l pe Grigorie schimbat la faţă, mâniindu-se, aproape pierzându-se cu firea. De altfel, ce să-i mai explice omului, când însuşi le vedea pe toate? Ştia toate nevoile, dar nu-şi putea stinge chemarea adâncă pentru pustnicie. Grigorie – distrus. S-a împotrivit cu vorbe disperate, inconştiente. A dat din mâini, rugându-se să-l izbăvească. A protestat din nou, dar n-au mai ţinut seama de părerea lui.

Bătrânul Grigorie şi Vasile – neînduplecaţi. Hirotonia trebuia să se facă. Şi, bineînţeles, acum, repede, înaintea Paştelui, care cădea în 372 pe 8 aprilie. Tiran a fost tatăl său pentru Grigorie! Tiran acum şi prietenul său?! Mersese prea departe, însă n-a fost cu putinţă altfel. Nici mai mult, nici mai puţin, i-au spus lui Grigorie că aşa voieşte Duhul Sfânt. Atunci Grigorie s-a plecat şi toate au luat sfârşit.

I-a lăsat şi s-a dus să se adune din risipire, să se roage. Deja a doua zi, probabil Duminica Floriilor, s-a făcut hirotonia. Vestea s-a aflat, credincioşii au alergat: biserica era plină.

La dumnezeiasca Liturghie, după vohodul mic, după ce Evanghelia a fost aşezată în mijlocul bisericii – aşa se făcea pe atunci – Grigorie a vorbit, înainte de-a începe hirotonia lui. A vorbit liber. A spus doar câteva cuvinte arzătoare; cu amărăciune, dar cu predare de sine în voia Duhului Sfânt. N-a ascuns nimic.

Acest mare bărbat, ori fiindcă era mare teolog, ori fiindcă era mare poet, nu ascundea niciodată nimic. Tot ceea ce n-avea la inimă şi în minte scria, spunea. Şi acum la fel:

- Legat m-au adus înaintea voastră, iubiţii mei creştini, însă cu voia mea. M-au legat bătrâneţea cinstitului meu tată şi prietenia iubitului meu Vasile. E înfricoşător şi să mă gândesc. Tocmai eu, care zilele acestea aproape mă hotărâsem şi mă gândeam doar la pustie, munţi şi stânci, locuri liniştite... Eu, care visam Carmelul proorocului Ilie, pustia Înaintemergătorului... Eu, care las cinstiri şi măriri, răspunderi şi lupte celorlalţi... Eu însumi stau înaintea jertfelnicului, gata să fiu jertfit de tatăl şi de prietenul meu.

Am încercat, prieteni, şi Duhul mi-a stat în ajutor. Mi-am schimbat părerea. Am alungat dinlăuntrul meu tulburarea şi sunt împăcat. Nu mă-ncearcă supărarea, chiar dacă zic că cel mai bun prieten al meu mi-a făcut răul cel mai mare, vrând cu orice chip să mă hirotonească episcop. Marele Vasile a aşezat deasupra alegerii mele voia Duhului Sfânt, şi pentru aceasta îl îndreptăţesc. Dar iarăşi am s-o spun: cine mă sileşte să mă fac episcop, să am cinstiri şi răspunderi de care nu-s în stare? Vasile, cel dimpreună cu care am petrecut atâţia ani la Atena, care mi-e prieten nedespărţit şi cu care am citit, am mâncat, am luptat şi-am cugetat laolaltă.

Curios era că toate acestea Vasile le asculta tăcut şi drept, din uşile împărăteşti ale bisericii. Chipul său nu lăsa să răzbată nimic - nici mânie, nici încuviinţare la cuvintele usturătoare ale lui Grigorie. Desigur, cugeta la toate. Înţelegea cât de mult îşi întristează sensibilul prieten, pe care, prin hirotonia de-acum, îl îndepărta – aşa credea – o dată pentru totdeauna de sfintele lui planuri de viaţă ascetică, de nevoinţe duhovniceşti şi luminări dumnezeieşti, de neîncetată rugăciune şi vedere de Dumnezeu. Toate păreau acum pierdute şi aceasta îl întrista mult pe Grigorie. Întreaga lui viaţă îşi va aminti şi va spune cum Vasile este pricina chinurilor sale. Căci, de nu l-ar fi hirotonit episcop, ar fi sihăstrit undeva în pustie, fără a fi ţinta atâtor şi-atâtor duşmănii, fără a mai fi atât de chinuit...

- Dar ce să fac şi eu? - gândi Vasile. Ce să-ţi fac, nefericite Grigorie?! Trăim vremuri grele şi trebuie toţi să luptăm ca păstori şi teologi...

Grigorie a mai spus în cuvântul său multe. Mai ales ca să se uşureze. La sfârşit s-a predat. Să-l ducă la jertfelnic cele mai iubite şi cinstite fiinţe: bătrânul său tată şi Vasile. S-a plecat, lăsându-i să ceară coborârea Duhului Sfânt pe creştetul său.

A fost hirotonit aşadar episcop pentru Sasima – un târg prăpădit al Capadociei Secunda, pe lângă Nazianz. Grigorie avea despre episcopia lui cea mai rea părere. Vasile a rămas după hirotonie doar o zi-două, numai cât să slujească Grigorie prima sa liturghie, să-i dea curaj, să-l înduplece să meargă la Sasima.

A liturghisit şi a vorbit. A spus acum mai multe decât în ziua precedentă, la hirotonie. Iarăşi cuvintele lui ardeau. Iarăşi le-a amintit că nu l-au înduplecat să se hirotonisească, ci l-au silit. Însă azi a avut de spus obştii şi altceva. Le-a vorbit credincioşilor despre cutremurul pe care l-a trăit în ora hirotoniei. Despre cât de neînsemnat s-a simţit, despre câtă frică l-a cuprins. Iar când episcopii au cerut sălăşluirea Duhului Sfânt în noul episcop, aşa îngenuncheat şi încovoiat cum era, Grigorie s-a umplut de o nesfârşită iubire faţă de Duhul Sfânt. Şi în aceeaşi clipă frică mare a căzut asupra lui.

Mintea lui, inima lui, sângele lui, întreaga sa fiinţă erau pătrunse de o dulceaţă dumnezeiască dimpreună cu o copleşitoare spaimă. Străin lucru – cum amândouă laolaltă încap înlăuntrul omului? Străin lucru – cum neînsemnatul om are atâta măreţie încât Duhul Sfânt încape înlăuntrul lui, îndulcindu-l? Cum să dai de urma lucrurilor acestora? Grigorie a ştiut, în necercetatele împrejurări, să se plece Duhului. Iar pe Duhul i L-au descoperit acum lui Grigorie cei doi episcopi, tatăl lui şi Vasile. Le-a cerut, aşadar, să-l călăuzească. Să-l înveţe, astfel încât să se facă şi el bun păstor. Şi va ajunge bun păstor, însă în felul său propriu şi doar pentru scurtă vreme. Oricum, nu al Sasimelor.

Drama lui Grigorie: Sasimele

Zilele Săptămânii Patimilor trecuseră fără tulburări şi certuri. Vasile, cel ce neîncetat îi îndemna pe toţi la lucrare, plecase la Cezareea, să prăznuiască Sfintele Patimi şi Paştile laolaltă cu

păstoriţii lui. Noul episcop Grigorie săvârşi toate slujbele Patimilor. Nicicând nu trăise atât de adânc Dumnezeieştile Patimi, ca în anul acela. Prolog al propriilor lui patimi, ce vor urma.

Au prăznuit Paştile cu strălucire. Balsam pentru duhul zbuciumat al lui Grigorie. Nici în Săptămâna Luminată nu l-a tulburat nimeni. După aceea însă, a început tatăl său. Îi zisese şi iarăşi îi zisese că trebuie să se întronizeze la Sasima. Iar din Cezareea veneau scrisori şi rugăminţi de la Vasile, care fusese dezamăgit cu desăvârşire şi-şi pierduse răbdarea din pricina nemişcării lui Grigorie. Pentru primele zile, să zicem că era îndreptăţit - gândea Vasile. Trebuia să-şi ajute şi tatăl, care ajunsese aproape de o sută de ani şi căruia îi era foarte greu să mai slujească. Dar acum, după ce Paştile trecuseră şi Antim cu ai săi cutreierau locul sat cu sat?!

Aşadar, Vasile i-a scris vorbe mustrătoare lui Grigorie, lucru la care nimeni nu se aştepta. I-a scris că-i trândav şi necioplit, neprietenos şi nevrednic de a trăi, de vreme ce arată atâta nepăsare faţă de treburile Bisericii. Şi ceea ce a fost mai rău e că a primit scrisoarea aceasta mustrătoare de cum s-a întors de la Sasima. Pentru că, între timp, Grigorie hotărâse să meargă în episcopia pentru care fusese hirotonit.

A înhămat aşadar caii şi a pornit, cu mare apăsare în suflet. A luat cu el doar doi-trei oameni. N-a dat de veste că pleacă. Nimeni nu se aştepta la aceasta. Doar câţiva – vreun cleric, doi – l-au recunoscut. A intrat în micul târg şi apăsarea din suflet i-a crescut. Un loc uscat, fără copaci. Începând chiar de primăvara, un nor de praf se ridica pretutindeni. Drumuri pline de trăsuri trase de cai şi care încete cu boi. Oraşul – mai degrabă un sat – era răscruce de drumuri. Toţi câţi mergeau din Capadocia şi din Siria spre miazăzi şi apus, spre cetăţile Asiei Mici, treceau pe la Sasima. Era, adică, mare han, unde trăgea lumea de pe lume: negustori şi comişi voiajori, geambaşi şi cutreieră-lume, tot soiul de oameni. Oamenii buni însă nu prea rămâneau locului, aşa că localnicii erau puţini şi fără carte.

A cutreierat Grigorie – necunoscut între necunoscuţi – tristul târg al Sasimelor şi l-a apucat jalea:

- În mizeria asta mă trimiţi, Vasile... Tu, bunul meu prieten... Pe mine, care am gândul doar la isihie şi rugăciune, mă

trimiți la gloata asta... Să fac ce? Și, pe deasupra, mă mai și învinuiești că nu-s vrednic nici să trăiesc! Mi-e teamă că-n lumea asta nu există prieteni adevărați!

A cerut să meargă la Biserică. Acolo a descălecat, a intrat și s-a închinat. I-a fost adus un scaun. S-au strâns în jurul lui cei câțiva clerici care aflaseră între timp de venirea lui. Ceilalți clerici și oameni ai Bisericii nu s-au apropiat de dânsul. Trecuse deja pe-acolo mitropolitul Antim al Tianelor. Mai cu frica, mai cu vorba dulce, îi presase să nu-l primească pe Grigorie ca episcop, căci acesta și tatăl lui îl recunosc ca mitropolit pe Vasile.

Grigorie știa puține despre acestea. Acum i-au spus puține, dar a priceput multe. I-au povestit și câteva episoade mai tari – lupte în toată puterea cuvântului. Că, adică, Antim alcătuise cete de oameni primejdioși și fără preget. Aceștia, în afara satului, se pun la pândă la o trecătoare a drumului ce vine din Cezareea. De-o parte stânci, de alta pădure. Drumul trece pe la schitul Sfântului (prin partea Taurosului) și merge în Cezareea. Acolo așteaptă caravana cu mulari încărcați. Aceasta vine de la schit cu tot felul de lucruri destinate Vasiliadei, pe care o înălța pe atunci Vasile. Înarmați și fără preget, se aruncă asupra caravanei, îi bat și-i înfricoșează pe cărăuși, care-s oamenii lui Vasile, și înhață dobitoacele și încărcătura. Și sălbăticia asta Antim o înfățișa drept folositoare sufletelor oamenilor, de fapt interesându-l doar să fie căpetenia bisericească a locului.

Grigorie a priceput că, pentru a ține Sasima fără a-l recunoaște pe Antim, trebuie, nici mai mult, nici mai puțin, să facă baricade și să dea lupte adevărate. Pentru a rămâne în episcopia asta trebuie, așadar, vărsare de sânge. Doar gândindu-se la aceasta, simțea că-și pierde mințile. Ce-i de făcut, deci? Să rămână la Sasima?

Se pare, însă, că nu venise la Sasima hotărât să rămână. Mai degrabă pornise să vadă care-i starea lucrurilor și să-și facă o părere proprie. De altfel, auzind despre sălbăticii și intrigi, gândul i s-a prefăcut în hotărâre: dacă ar pleca fără să slujească, fără să săvârșească vreo rânduială de slujbă, n-ar fi legat veșnic de episcopia Sasimelor. Oricum, să rămână și să aibă zi de zi război de dus cu Antim, era peste putință.

Aşa că a părăsit Sasima pentru totdeauna; orice ar fi zis Vasile. S-a înapoiat la Nazianz, supărat. Tot drumul n-a scos o vorbă. Au ajuns, au intrat în curte şi au observat o vânzoleală neobişnuită. Grigorie a înaintat spre camera cea mare şi a fost plăcut surprins: doi Grigorie, unul bătrân, altul tânăr, şedeau şi vorbeau liniştiţi. Erau bătrânul Grigorie al Nazianzului şi Grigorie al Nisei, fratele lui Vasile, care fusese hirotonit pentru episcopia Nisei Capadociene, cu câteva luni înainte. S-au îmbrăţişat cei trei Grigorie şi bucuria li se putea citi pe faţă. Şi-a mai venit în fire, oarecum, şi nefericitul nostru Grigorie, însă pentru puţină vreme. Căci Grigorie al Nisei era trimis de Vasile să-l silească pe Grigorie să se instaleze la Sasima. Osteneală zadarnică, desigur.

A doua zi au slujit împreună tustrei Grigorie... Sfântă coincidenţă! Trei căpetenii preasfinte înaintea jertfelnicului. Împrejurare unică! Câţi dintre credincioşi au priceput oare că vedeau în ziua aceea trei uriaşi ai Bisericii? Unul, bătrânul episcop, sfânt, nevoitor, râvnitor de curăţie şi lupte pentru credinţă. Celălalt, Grigorie al nostru, cu teologia sa despre Sfânta Treime. Cel de-al treilea şi cel mai tânăr, Grigorie al Nisei, cu teologia sa ascetico-trezvitoare. Chiar de n-au priceput mulţi, bătrânul a priceput, văzând departe şi în adâncime. A înţeles foarte lămurit că i s-a dat în ziua aceea să liturghisească cu cei mai mari teologi ai Bisericii. Apropiindu-se de suta de ani, cu doi ani înainte de-a muri, Dumnezeu i-a dat bucuria aceasta. O experienţă pe viaţă. Apoi, las' să moară...

Din sihăstrie, la păstorirea responsabilă a Nazianzului

Începând din dimineaţa următoare, la arhondaricul bătrânului Grigorie s-a aşternut iarăşi liniştea. Grigorie al nostru a rămas două zile aproape zăvorât. Iar a treia, dis-de-dimineaţă, a plecat. Părinţii ştiau. Nu l-au împiedicat. A plecat spre Arianz, către Karvalis – Ghelveri de azi. A mers pe jos cam două ore şi jumătate. Era primăvară în toată puterea cuvântului, luna lui mai. Firea din jur prăznuia şi înfrumuseţa totul cu bucuria ei. Se străduia, surâzând, să crească, să umple şi să satureze totul. Grigorie păşea

grăbit. Intră în drumul mare ce venea de la Nigdi şi apoi coti la stânga, intrând pe micul drum către Arianz. Locul cu casa părintească se afla la poalele muntelui, în partea Tiberini - azi Sivrihisar. Acolo, lângă casa părintească, era o colibă micuţă. Grigorie o găsi potrivită să-i adăpostească asceza şi să-l ascundă de faţa lumii. Nu-l lăsară însă prea mult. Tatăl îi trimitea vorbă aproape zilnic, iar Vasile îi scrisese epistolă, învinuindu-l de lene, de trândăvie. Atunci Grigorie a răspuns cu scurta sa *Epistolă 49*, un monument de rostire şi teologie:

- Află, Vasile, că mie cea mai mare lucrare îmi este nelucrarea. Şi măcar de-ar lucra toţi nelucrarea aceasta. Ar înceta tulburarea Bisericii şi războiul cel dintre noi!

Înţelegea, desigur, nelucrarea celor lumeşti, nu lepădarea ascezei şi a rugăciunii. Dacă păstorii Bisericii ar avea mai puţină activitate şi mai multă asceză şi rugăciune, problemele s-ar împuţina mult. Se întâmpla însă contrariul. Păstorii, de parc-ai zice că toate în Biserică ţin doar de ei, se îndeletnicesc doar cu lucrarea cea din afară, uitând asceza, uitând să se roage mai degrabă lui Dumnezeu, ca Acesta să le descurce pe toate.

Grabnic, Grigorie a fost nevoit să se întoarcă la Nazianz. Bătrânul său tată exercita asupra lui un soi de „tiranie", după cum însuşi Grigorie spune. Iarăşi presiuni pentru Sasima, iarăşi nici un rezultat. Atunci tatăl, punându-i înainte bătrâneţile şi slăbiciunea lui, îl sileşte să lucreze ca ajutor-locţiitor al său. Lucrul său ar fi să stea alături de bătrânul său părinte, care-l ruga fierbinte. Grigorie primeşte, gândind că postul de episcop-locţiitor nu e ceva care să-i mănânce foarte mult timp. După canoane, nu e nevoit să rămână episcop al Nazianzului după moartea părintelui său, căruia – lucru puţin obişnuit – îi devenise locţiitor. Măcar, astfel, vor înceta să-l mai preseze pentru Sasima.

Bătrânul episcop al Nazianzului a vrut să dea un caracter sărbătoresc asumării îndatoririlor de locţiitor de către fiul său. Şi lui Grigorie îi era necesar acest lucru, pentru a explica creştinilor din Nazianz purtarea sa - fuga sa şi supunerea finală. Indirect, le va declara că primeşte vicariatul doar pe răstimpul vieţii tatălui său.

S-a făcut, deci, Sfânta Liturghie şi Grigorie a cuvântat. Multe îi stăteau pe suflet; anevoie să le grăiască. În multe mai şi

şovăia. Ce-o să înţeleagă obştea? A făcut o încercare şi cuvântul i-a ieşit nesilit, poetic şi extrem de teologic. Le-a explicat că, în viaţa noastră, deasupra tuturor trebuie să-L aşezăm pe Sfântul Duh. Lui să ne supunem! El însuşi - acelaşi şi acum când liturghiseşte, şi înainte, când se nevoia în linişte desăvârşită - s-a lăsat în voia Duhului. S-a făcut în mâinile Duhului ca o chitară, ale cărei corzi El le atinge cum şi când voieşte. Cu câteva zile înainte, Duhul fusese Cel care îl duse în pustiu, spre asceză şi tăcere. Azi, tot Duhul îi pune în minte ce să spună şi să propovăduiască, îi cere să le descopere credincioşilor dumnezeieştile cercări pe care le-a cunoscut la rugăciune. Îl împinge spre lucrarea de a-i învăţa pe credincioşi, pe care trebuie să-i ajute să curăţească chipul lui Dumnezeu cel dinlăuntrul lor. Îi cere să tălmăcească luminările pe care i le-a dat Dumnezeu despre Însăşi Sfânta Treime şi-i cere îndeosebi să vorbească despre dumnezeirea Sfântului Duh. Îi spune să nu se îngrijească doar de el însuşi, ci să lucreze spre propăşirea întregii Biserici, spre a avea credincioşii viaţă curată şi dreaptă credinţă.

Le zice Grigorie şi multe altele. Le explică aceea că a merge la Sasima îi este peste puteri. Rămânerea lui la Nazianz este pentru el soluţia de mijloc. De-ar refuza şi Sasimele şi Nazianzul, ar arăta dispreţuire faţă de harul pe care l-a primit prin hirotonie. Însă lucrarea sa în episcopie nu înseamnă uitarea trăirilor dumnezeieşti ale vieţii isihaste. Nu uită pustia şi bunătăţile ei, asceza şi luarea aminte neîmprăştiată la omul lăuntric, la inimă, împreună-vorbirea cu Dumnezeu, cea întru inima curată; strălucirile dumnezeieştii lumini. Măsura aceea în care lumina dumnezeiască îl umple pe om fără a se poticni de trupescul lui.

Contribuţia lui în Triadologie

Astfel de mărturisiri şi de descrieri indirecte ale propriilor trăiri sunt forte rare. Părinţii le ocolesc. Grigorie însă era poet autentic, aşa că exprima spontan tot ceea ce, ca teolog purtător de har, trăia din adevărul dumnezeiesc. Cutremurătoarele lui vederi dumnezeieşti le datorăm îndeosebi firii sale poetice.

Tot în această vreme, prin iunie 372, Grigorie a mers la Doara, pentru hirotonia lui Evlalios. A vorbit iarăşi şi spre sfârşitul cuvântului a formulat cea mai deplină teologie de până atunci despre Sfânta Treime, zicând către noul episcop:

„Învaţă-i (pre creştini) să se închine Dumnezeului Tatăl,
Dumnezeului Fiul,
Dumnezeului Duhul Sfânt,
În trei ipostasuri,
Dar întru o slavă şi o strălucire."

Doar ştiind cineva foarte bine mersul istoric anevoios şi plin de lupte al Bisericii poate preţui în chip cuvenit conţinutul cuvintelor acestora. Marele Atanasie, care era în aşteptarea sfârşitului, teologhisise îndeosebi despre Fiul, şi mai puţin despre Duhul Sfânt. Nu ajunsese la cele la care îi fusese dat lui Grigorie să ajungă. Doar indirect spusese că Duhul Sfânt este Dumnezeu. Întâiul care a spus-o cu atâta limpezime a fost Grigorie, în 372. Mai mult, Grigorie a deosebit clar cele trei ipostasuri având aceeaşi dumnezeire, ceea ce arienii, indiferent de orientare, respingeau în cor. Acelaşi lucru l-au făcut, desigur, şi toţi câţi mai erau influenţaţi de vechea erezie a lui Sabelie, din veacul al treilea. Strădaniile pentru o teologie a ipostasurilor le începuse prin 361 Vasile, punând început bun. Greutăţile erau însă imense, căci mulţi, auzind de trei ipostasuri, îi suspectau de triteism. Apoi (deoarece termenul de *substantia-ipostasis* e sinonim în latină cu termenul *essentia-usia*), când cei din apus auzeau de trei ipostasuri, mintea li se ducea la trei firi deosebite. Cum că, adică, o fire-ipostas are Tatăl, altă fire-ipostas Fiul şi alta Duhul.

Cei trei mari teologi – Vasile, Grigorie Teologul şi Grigorie al Nisei – tocmai pierderea acestor înţelegeri greşite şi-au asumat-o. Lucrarea lor – imensă după greutăţi, minunată ca ţel.

Pălmuit, însă luptând pentru credinţa ortodoxă

De pe la sfârşitul lui mai, la Nazianz şi în toată partea, episcop a fost propriu-zis Grigorie. Bătrânul Grigorie nu mai putea purta greutatea îndatoririlor sale. Slujbe, liturghii, păstorire, pre-

dică, întărire încoace şi-ncolo a credincioşilor presaţi de către cei rău-credincioşi - toate pe umerii lui Grigorie. De slujbe, liturghii, predici ziditoare de suflet şi teologice nu se temea. Le săvârşea zi şi noapte, fără greutate. Însă când era vorba despre intrigi şi cele asemenea, îşi pierdea tot curajul, leşina pur şi simplu. Şi, de vreme ce avea întreaga răspundere a Nazianzului, nu putea să ocolească mereu hărţuielile acestea, ce se datorau stăruinţei lui Antim şi a lui Vasile. Amândoi căutau jurisdicţie şi înrâurire asupra episcopiilor şi enoriilor capadociene. Astfel, la începutul verii, a avut parte de o foarte neplăcută întâmplare la Limnes. Nu ştim dacă era acolo şi Antim. Oricum, au avut loc discuţii spre a se rezolva chestiunea. Atunci au vorbit urât şi l-au ocărât pe blândul Grigorie. La un moment dat, de furie, au ridicat mâinile, căutând să-şi facă astfel dreptate, lovindu-l pe cel mai nepotrivit episcop pentru astfel de lupte şi pe cel mai mare teolog al Bisericii.

Zdrobit şi biruit, s-a întors la Nazianz. Îi era silă, dar a avut răbdare până la moartea tatălui său. Între timp, Antim a schimbat tactica. S-a înfăţişat într-o zi la casa celor doi Grigorie, la Nazianz. Aceştia s-au purtat politicos. El se făcea că venise să vadă şi să întrebe de bătrânul Grigorie. Repede, însă, după primele cuvinte, şi-a dat pe faţă adevăratul scop al vizitei. A căutat să discute deoparte cu tânărul Grigorie. Ştia că toate ţineau de Grigorie-fiul, că el hotăra în toate. Acesta a respins propunerile viclene, refuzând să-l părăsească pe Vasile, stânca Ortodoxiei, şi să facă ascultare de mitropolitul Antim, care avea orientare filoariană, din convingere sau de frica împăratului Valens.

Antim a plecat aşadar fără să izbutească nimic, însă nu şi-a sfârşit strădaniile. În câteva zile l-a chemat pe Grigorie la sinodul episcopilor, spre a discuta chestiunea graniţelor celor două mitropolii. Acela a refuzat iarăşi, căci se făcea aceasta fără ştirea lui Vasile. Atunci Antim, văzând că nu-i poate pleca pe Vasile şi pe Grigorie nici prin presiuni, nici prin susţinerea împăratului, a făcut prima concesie. L-a rugat pe Grigorie să mijlocească pe lângă Vasile, încât acesta să hotărască locul şi timpul pentru sinodul la care să se discute chestiunile arzătoare.

Dintr-un oarecare motiv, Vasile a înţeles greşit mijlocirea lui Grigorie. Credea că-l interesează Antim, de aceea i-a vorbit

foarte urât. Aceasta a fost picătura ce a umplut paharul. Grigorie s-a mâniat şi, nici mai mult, nici mai puţin, i-a scris marelui său prieten că toate acestea nu se vor mai întâmpla, căci răbdarea lui are şi ea o margine.

În lunile ce au urmat s-au aflat căi pe care diferendele celor două mitropolii au fost rezolvate. Din fericire pentru liniştea Bisericii. S-a liniştit şi Grigorie de intrigile mizerabile. Să aibă vreme să lucreze pozitiv şi rodnic în cadrul episcopiei. Să găsească timp să teologhisească şi să se mai dedea puţin şi iubitei lui vieţi ascetice. Cu toate cele ce se întâmplaseră între el şi Vasile, s-a străduit să-l ajute în marele său rol. Vedea limpede că, în Biserică, sosise vremea lui Vasile. Autoritatea lui devenise ecumenică. Şi întrucât era ortodox şi-i era prieten, se simţea obligat să-l ajute spre izbânda planurilor lui. Adică în răspândirea largă a Ortodoxiei şi în aflarea unităţii Bisericilor.

Aşa că mergea des la Cezareea, să-l viziteze pe Vasile şi să se sfătuiască cu el. Mergea pretutindeni unde era cu putinţă să lumineze episcopi şi să-i sfătuiască, îngrijindu-se să-i ţină sau să-i aducă în credinţa ortodoxă.

Din toamna lui 372 până în martie 373, a avut atâta activitate, încât el însuşi s-a mirat. Străbătuse Capadocia în lung şi în lat. Mersese în Isauria şi în Lichia, în Licaonia şi în Galatia. Prezenţa marelui teolog ortodox era necesară, căci pe cât puterea împăratului Valens creştea, pe-atâta se întindea şi stăpânirea arienilor. Doar în Apus rămăseseră liniştiţi ortodocşii. În Răsărit erau prigoniţi şi asupriţi pretutindeni. De-aceea aveau nevoie de sprijin şi de întărire teologică şi morală. Iar Grigorie alerga, prin zăpezi şi prin ploi. Din fericire, bătrânul său tată avea cai mulţi. De asemenea, şi oameni ce slujeau în casă. Toţi şi toate deveniseră instrumente spre sfântul ţel. Să ajungă şi să fie auzită pretutindeni vocea Ortodoxiei, prin gura lui Grigorie.

În cele din urmă, pustnic!

A venit, însă, şi clipa marii epuizări. Grigorie s-a istovit. Şi nu i-a fost greu unui asemenea om să istovească. Activitatea

neîncetată - necontenit să dea, să vorbească, să explice... - l-a epuizat. Se golise. I se părea că s-a făcut chimval de strigare, tinichea răsunătoare. Cetăţile şi oamenii îi aduseseră întristare. Pe toate voia acum să le ocolească. Nu credea, de altfel, că va mai trăi prea mult. Părtăşia cu ceilalţi, faptul de-a lua parte la toate luptele şi hărţuielile intrigilor, îl făcea câteodată să-şi piardă cumpătul.

Puţină mânie, o mică repulsie, şi curăţia de nea a sufletului său pierise. De cum a văzut aceasta, s-a întristat tare. A făcut judeţ cu sine însuşi. S-a învinuit de nevrednicie, căci întunecase cu micile patimi, fie şi puţin, chipul lui Dumnezeu dinlăuntrul său. Pe cât de curat dobândea chipul lui Dumnezeu în ceasurile de asceză aspră, pe atât îl întuneca în vremea lucrării în lume şi a grijilor.

Tristeţea i s-a prefăcut în durere. Noaptea plângea şi se tânguia. Se învinuia pe sine că se lasă târât de patimi, că-l biruie legea materiei, că-l trage spre cele pământeşti. Şi iarăşi se îmbărbăta puţin, când simţea înlăuntru Duhul lui Dumnezeu, când îşi înălţa mintea, curată, din patimile ce nu-i mai dădeau pace. Post aspru, rugăciune, mătănii noaptea şi lacrimi ce-i udau din belşug hainele... Trupul, de multa lucrare păstorească şi de nevoinţa aspră, îi ostenise atât de tare, încât se simţea bătrân şi cu sfârşitul aproape. Dar avea doar patruzeci şi trei de ani.

Sfârşindu-se februarie şi începând martie 373, treburile bisericeşti – îndeosebi la Nazianz – erau liniştite. Grigorie nu-şi mai putea ţine în frâu dorinţa neobosită de pustie. Dorul se înteţise şi într-o după-amiază plecă, mergând spre Arianz. Acum însă nu mai căuta, ca altădată, coliba. Găsi, nu departe de Arianz, un loc cu desăvârşire pustiu. Un loc sălbatic, pe coastele muntelui. Stânci mari şi pietre tăioase. Copaci puţini şi firavi. Adusese cu sine de la Arianz câteva lucruri. Dormise noaptea în casa părintească din Arianz. Şi-a lăsat acolo hainele cele bune, sandalele cele bune şi a îmbrăcat, direct pe piele, o cămaşă din păr, a aruncat deasupra ei cea mai veche rasă pe care a găsit-o, luând la subsuoară un sac prăpădit, cu care erau acoperite iarna animalele, şi a apucat spre culmile dinainte, spre pustia lui. A căutat cu atenţie printre stâncile şi puţinii copaci dintre ele. Voia să

găsească vreo stâncă crăpată, care să-l încapă şi să-l adăpostească de ploaie. A găsit o stâncă imensă care, căzută cu veacuri înainte, se rezema de una mai mică. Între ele rămăsese un gol în care putea încăpea un om. Pietre şi pământ îi închideau peştera din toate părţile. Doar intrare avea.

Peştera şi vederile dumnezeieşti

A hotărât să rămână acolo. Până după-amiază a dat deoparte pietrele ascuţite ce se aflau prin preajmă. A curăţat bine colţul în care să-şi facă mătăniile. A adunat câteva ramuri cu frunze din arborii uscăţivi dimprejur, le-a adus şi le-a aşternut în colţul cel dinăuntru. Alături a pus vechiul sac, să-l aibă de acoperire. Era deja gata de lupta crâncenă. Obişnuitele mătănii. Cădea la pământ. În primele zile, genunchii şi palmele l-au durut. Mai ales genunchii i se răniseră, cu toate că erau obişnuiţi cu asta. Acum însă, podeaua era cea a peşterii; neobişnuită şi dură, din pietre şi stânci. Dar Grigorie n-a dat înapoi. Cu cât va avea mai multă răbdare în reaua pătimire, cu atât vor dispărea patimile lăuntrice. Şi pe cât se va slobozi de patimi, pe-atât rugăciunea îi va fi mai curată, mai intensă, mai fierbinte. Rugăciunea îi era plină de pocăinţă. Se manifesta slobod prin nesfârşitele lacrimi ce-i izvorau din ochi, se scurgeau pe vechea sa cămaşă şi adăpau apoi pietrele şi puţina ţărână a peşterii. Durerea pocăinţei şi cererea de iertare de la Dumnezeu se făceau cu gemete şi strigăte. Din fericire, nimeni nu-l deranja.

Pustnicul se lupta singur, avându-L sprijin doar pe Dumnezeu. Oamenii erau departe. În peştera lui îndepărtată îl vizitau numai sălbăticiuni. Noaptea se perindau pe acolo şacali şi vulpi. Ziua, căprioare şi capre sălbatice. Suspinele sihastrului nedumereau jivinele ce treceau mai aproape de peşteră. Se aplecau să vadă prin deschizătura ei şi se speriau de strigătele îndurerate. Îşi întorceau capetele în altă parte, căutând vlăstari timpurii de primăvară. Cărei sălbăticiuni să-i pese de rugăciunea Sfântului? Care sălbăticiune să se minuneze de lumina dumnezeiască ce umplea, când şi când, chipul nevoitorului? De vreme ce semenii nu pricepeau

durerea şi prefacerile dumnezeieşti ale lui Grigorie, să aşteptăm aceasta de la fiarele necuvântătoare?!

Cerbicia semenilor Grigorie o cunoscuse foarte bine; de aceea, adesea se plângea şi scria:

- Să fug, să fug de oameni şi de cetăţi. Mai bine să vieţuiesc cu fiarele sălbatice. Or să-mi facă mai puţin rău!

A trăit în mica sa peşteră câteva luni. Nu ştim câte. Şi n-am şti nimic despre retragerea lui în locul acesta pustiu, de n-ar face el însuşi câteodată referinţe şi chiar descrieri, mai ales într-un minunat poem al său (*XLV*). Poemul acesta nu e strict istoric. E mai mult o referire la propriile trăiri, o prezentare a vieţii sale sufleteşti, scrisă la scurtă vreme după sfârşitul nevoinţei sale pe culmile Arianzului, către sfârşitul lui 373.

Grigorie cunoştea bine viaţa ascetică. Plecările genunchilor, rugăciunea îndelungată şi nedormitul pe pat alcătuiau pentru el viaţa de zi cu zi de mulţi ani de zile. Rânduiala pe care a urmat-o sus, în mica peşteră, se asemăna puţin cu rânduiala pe care o ţinuse cu treisprezece ani în urmă, împreună cu Vasile, în sihăstria râului Iris. Doar că aici n-avusese deloc lucru de mână, munca personală pentru puţinul necesar. Întreaga zi o închina plecării genunchilor şi rugăciunii. Afară de o oră, o oră şi jumătate, când îşi lăsa chinuitul trup pe pământ şi pe pietre, ale căror colţuri mai erau îndulcite puţin de câteva ramuri uscate. Ăsta îi era somnul, doar cât să se învioreze puţin. Iar hrana – mai puţină chiar decât avea trebuinţă un ascet: pâine, pesmet, bob. Înmuia câteva grăunţe în fiecare zi şi asta îi era mâncarea.

Râvna şi stăruirea lui în asceză creştea şi mai mult, cu cât auzea despre alţi asceţi. Auzise şi se minunase de un pustnic care-şi lega fiare de picioare; de altul care, ca să-şi înfrângă lăcomia pântecelui, îşi arunca cenuşă în mâncare; de altul, că îşi amesteca lacrimile în apa de băut; de altul, că rămânea în zăpadă; de altul că a stat drept, nemişcat, patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi; de altul că-şi pusese rânduială să-şi lase perii capului netunşi (căci pe atunci pustnicii nu-şi lăsau părul lung). Toate acestea îi aprindeau râvna, dar nu ştim pe care şi în ce măsură le punea în faptă. Ceea ce urmărea şi ceea ce a şi dobândit era slobozirea de patimi şi unirea minţii şi a inimii cu Dumnezeu.

Starea eliberării de patimi şi a unirii cu Dumnezeu este des pomenită de Grigorie. Adevereşte însă că nu e vorba de un proces gradat, cu etape. Ceea ce singur putuse măsura era doar lupta lui şi iubirea lui pentru Dumnezeu. Şi, de vreme ce căuta şi se străduia, de vreme ce plângea şi-L striga pe „Împăratul Hristos", deodată, fără s-o simtă venind, s-a umplut de o lumină lăuntrică. A simţit strălucirea acesteia ca pe o lumină preadulce.

De aceea se vedea şi se cunoştea pe sine însuşi drept, fără înşelare. Şi, cel mai de seamă lucru, numeşte această strălucire „lumină a Sfintei Treimi". Lumina pe care o vede în jur şi o trăieşte înlăuntrul său, în chip simţit şi în chip duhovnicesc, este lumina Sfintei Treimi. Este harul şi lucrarea Sfintei Treimi. Şi prin această lumină se dă cunoştinţa Treimii. Credea şi spunea că de adâncul şi de măsura acestei lumini dumnezeieşti ţine cunoaşterea adevărului, adică a Sfintei Treimi şi a lucrării ei de mântuire a omului.

În aceşti ani, precum am văzut, Grigorie îşi formulase teologia sa despre dumnezeirea Duhului Sfânt şi despre trinitatea lui Dumnezeu. Când se întâmpla ca unii să îi pună la îndoială teologia aceasta – care în scurtă vreme va ajunge credinţa şi tradiţia întregii Biserici – se simţea dezrădăcinat, hulindu-i-se duhul. De ce? Căci toate câte aşternuse în scris Grigorie erau consemnare a acelora pe care le văzuse şi le trăise în lumina Sfintei Treimi. Simţea atâta încredinţare despre lumina şi cunoştinţa aceasta câtă avea despre propria lui existenţă.

Iarăşi la grijile păstoririi. Adormirea tatălui şi a maicii lui

Viaţa pustnicească a luat sfârşit. Bătrânii părinţi şi credincioşii Nazianzului l-au adus din nou lângă ei. Se simţea ca smuls dintr-un mic rai. A primit însă, din dragostea de aproapele. Bătrânul Grigorie era foarte bolnav. Nu putea liturghisi. Şi nici nu va mai liturghisi vreodată.

Ne aflăm la sfârşitul lui 373 sau la începutul lui 374. Pe nazianzieni îi găsise un necaz neaşteptat: responsabilul imperial cu taxele se mâniase şi le fixase impozite mai mari. Îi înge-

nunchease economic. Deznădăjduiți, au alergat la Grigorie, iar acesta a făcut totul ca să-și scape compatrioții. Mai-marele eforiei era creștin și, când s-a dus acum la Nazianz, a fost la slujbă la biserică. Grigorie nu doar că l-a rugat, ci l-a și învățat cum să-și exercite puterea pe care o avea. I-a arătat că puterea întâistătătorilor există doar pentru buna rânduială a lucrurilor, pentru convietuirea armonioasă a oamenilor. În toate celelalte Îi datorăm ascultare lui Dumnezeu, Cel ce-a dat puterea aceasta.

În primăvara lui 374 l-a ajuns un mare necaz, care era totodată și o eliberare. Tatăl său, de aproape o sută de ani, a adormit în pace. Slujise altarului patruzeci și cinci de ani. Slujitorii casei și oamenii Nazianzului și-l aminteau dintotdeauna ca pe un om bătrân și respectat, și nimeni nu-și închipuia că va muri vreodată. Toți s-au mirat de un lucru firesc – moartea unui bătrân de o sută de ani. Vestea s-a răspândit ca fulgerul. S-a strâns lume multă, și de prin cetățile din jur. A venit numaidecât din Cezareea și mitropolitul Vasile. Cum să uite ceea ce bătrânul Grigorie făcuse cu trei ani și jumătate înainte, la alegerea lui? Cum să nu fie acum alături de prietenul Grigorie?

Înmormântarea a fost publică și cuviincioasă; în biserica pe care o construise însuși fericitul episcop, pe propria sa cheltuială. Grigorie a fost în tot acest timp plin de tristețe și reculegere. Bătrân tatăl, însă îi datora multe și-i purta o nemărginită prețuire. Îl iubise și-l îngrijise ca pe un copil mic, care însă avea maturitatea și înțelepciunea celor o sută de ani. Cei prezenți l-au văzut pe Grigorie plângând lângă racla răposatului, însă s-au încredințat și de marele său curaj. A doua zi l-au auzit rostind un cuvânt de îngropăciune, cu multe pasaje emoționante. A amintit întreaga viață a tatălui său: de la păgânism la botez, la altar, la slujirea credincioșilor. A înfățișat și a povestit amănunțit întâmplări știute și neștiute din viața și din slujirea bătrânului episcop. Încă și semne minunate. La fiecare pas însă pomenea puține cuvinte și despre maica sa, Nonna. Nu o putea rupe de tatăl său. Îi purta, de altfel, o prețuire caldă și un respect aparte. Aceasta îi stătuse alături întreaga viață, ca un înger păzitor. Când ceilalți îl împingeau să primească hirotonia, slujirea, ea îl mângâia și-i dădea curaj. Prezența ei fusese singura plăcută pe care o cunoscuse în întreaga

lui viață. Însă acum era şi ea bătrână. Se apropia de o sută de ani. N-a putut îndura plecarea sfântului ei tovarăş de viaţă şi, în câteva luni, i-a urmat. În cursul lui 374.

Nonna a murit rugându-se în biserică. În biserica zidită de soţul ei, din banii lor. Acolo unde petrecuse o mulţime de ceasuri, zilnic. Într-unele – în ciuda bătrâneţilor – îngrijind biserica, într-altele rugându-se.

Fiul ei, Grigorie, aminteşte de multe ori chipul în care bătrâna Nonna şi-a dat duhul.

Intrase în biserică. A trecut pe tăcute în sfântul altar. Ca totdeauna, a înaintat spre Sfânta Masă şi s-a oprit lângă ea, în partea stângă. Cu o mână se sprijinea de Sfânta Masă, cu cealaltă se închina. Aşa se ruga în fiecare zi, îndelung. Acolo a găsit-o clipa marii călătorii, în vreme de rugăciune. Murmurând rugăciuni, a auzit o voce dulce din cer zicându-i: „Vino!". O slugă de-a ei a văzut-o pierzându-şi puterile. A prins-o în braţe. Au adus-o acasă moartă, în camera mare. Sufletul îi era deja laolaltă cu sufletele alor ei, cu al sfântului ei soţ şi cu ale iubiţilor ei copii Chesarie şi Gorgonia.

Grigorie a plâns-o pe cuvioasa lui maică. Au plâns-o şi slujitorii casei pe sfânta lor stăpână. De decenii întregi, Nonna era ostenitoarea săracilor şi a nefericiţilor şi cel mai bun ajutor al clericilor locului. Orice aveau trebuinţă, alergau la bătrână şi ea le dădea cu generozitate.

După înmormântarea mamei sale, s-a întors acasă. Avea pe atunci cam patruzeci şi cinci de ani. Cu părul aproape alb, cu trupul firav, însă cu duhul sprinten, ascuţit. Înfăţişare ascetică. L-au urmat tăcuţi doi-trei preoţi. Când au ajuns la pridvorul casei, le-a făcut semn să rămână aici. A trecut singur în marea cameră de primire. Coloane multe, impecabile; ornamentaţie desăvârşită. Mobila din jur îi părea străină şi-i provoca tristeţe. A înaintat spre camerele separate ale părinţilor lui. Adevărate încăperi de asceză. Aproape că s-a închinat la ele. A mers apoi prin celelalte încăperi. Voia să se încredinţeze că nimic nu-l mişcă, nimic nu-l atrage în mult iubita casă a anilor copilăriei lui. Odată plecaţi părinţii, era vremea să plece şi el! Mai mult aceştia îl ţinuseră la Nazianz. Acum, că nu mai erau, se lăsă în voia dorinţei de a pleca.

Nimic nu e cu putință să-l țină la Nazianz

Puțin mai târziu, când au venit prietenii și oamenii de la biserică pentru a-l mângâia, le-a vorbit deschis. Slujirea lui în biserica Nazianzului se sfârșise. Trebuia să ceară de la sinodul episcopilor din Cezareea Secunda să fie ales alt episcop de Nazianz. Ora era nepotrivită, însă împotrivirea nazianzienilor a fost spontană. Toți stăruiau să-l țină lângă ei. Toți, mai ales consilierii bisericești, îl iubeau sincer, îl apreciau și-l admirau mult. Câțiva, care înțeleseseră și bogăția sa teologică, insistau din plin. Osteneală zadarnică. Chiar și atunci când îi aminteau porunca tatălui său dinaintea morții: „Fiul meu, să-mi îngrijești păstoriții".

El avea propria sa interpretare:

- Da, precum am îngrijit doi ani Biserica, așa voi face și acum, însă doar până va veni un nou episcop.

Fiindcă înțelesese că nazianzienii nu vor mișca un deget spre a fi ales un nou episcop, porni el însuși. Întreaga perioadă rămasă din 374, până către începutul lui 375, i-a scris lui Antim, mitropolitul Tianelor, cerându-i acestuia și episcopilor să aleagă alt episcop. Motivația lui tipică era că el nu fusese nicicând ales episcop de Nazianz. Doar din motive speciale primise să slujească drept vicar tatălui său, care era episcopul ales al locului.

Toți însă întârziau; cei mai mulți, nădăjduind să-l înduplece, iar câțiva din pizmă, ca să nu-i facă voia. Căci, neajungând la măreția lui, îl disprețuiau, îl amărau. Grigorie poate că ar fi fugit, măcar din toamna lui 374. Îl ținea însă locului o boală grea. A rămas multă vreme la pat. Se chinuia. A fost nevoit să ceară ajutorul celor mai buni medici ai Tianei. Însă boala îi avansa.

Cât timp nu s-a putut mișca liber, a rămas la Nazianz și a purtat de grijă Bisericii tatălui său. A urmărit însă și problemele generale ale Bisericii. Eusebiu al Samosatelor fusese surghiunit în Tracia de către împăratul Valens, fiindcă stăruise în Ortodoxie. Grigorie al Nisei, prin învinuire mincinoasă, fusese judecat și dat jos din tron în principal din același motiv. Iar Vasile al Cezareii călătorea cât putea prin Bisericile Asiei Mici, să învețe, să explice Ortodoxia, să-i întărească pe cei ce se clătinau în credință. Atanasie adormise în mai 373, iar toți ortodocșii se întorseseră

către Vasile, mai întâi, şi apoi către Grigorie. Vasile scria scrisori Bisericilor întregului Răsărit şi Apus, tratând marile chestiuni ale Bisericii. A făcut totul pentru unitatea ortodocşilor şi pentru înfrângerea rău-credincioşilor. Grigorie era totdeauna bine informat, dar nu se simţea chemat spre o asemenea lucrare.

Se retrage în Meriamlicul Seleuciei, la Sfânta Tecla

Când s-a încredinţat că într-adins prieteni şi duşmani ocolesc alegerea episcopului de Nazianz, a luat hotărârea cea de pe urmă. Boala dăduse simţitor înapoi. Şi într-o dimineaţă, fără a da de veste, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni, a plecat. Toamna lui 375. Firește, toţi din jur se aşteptau la aceasta. De luni întregi rânduise averea familiei sale. Multe le dăruise, altele le lăsase diferitelor persoane, rude sau nu. Şi, deşi se aşteptau toţi să plece, când s-a întâmplat aceasta i-a surprins. Vasile a alergat la Nazianz de cum a aflat. Nimeni nu i-a putut spune mai multe. L-au căutat prin locurile din jur, prin părţile pe unde se retrăgea la linişte şi la asceză severă. Nu era de găsit nicăieri!

În câteva zile i-au aflat adăpostul: la centrul monahal al Sfintei Tecla, în afara Seleuciei Isaurei, la câţiva kilometri de Marea Mediterană, în faţa Ciprului. Auzise multe despre Sfânta Tecla. După Tradiţie, sfânta se încuiase într-o peşteră subterană, care mai apoi devenise catacombă-cimitir. Spera oare Grigorie că va găsi prin preajmă vreo peşteră şi pentru sine însuşi? Se aştepta să găsească acolo vreo tradiţie de viaţă sihăstrească? Nu ştim.

Oricum, Grigorie ajunsese în Seleucia, la miazănoapte de râul Calicandului. Cam la doi kilometri de cetate, pe o colină care azi se cheamă Meriamlic, era biserica Sfintei Tecla. În jur vieţuiau călugăriţe, în „partenoane", adică mânăstiri. Mai precis, în jurul bisericii erau zidite căsuţe mici, în care se nevoiau maicile ce îngrijeau de biserică.

Grigorie şi-a găsit, ceva mai departe, o colibă şi şi-a început mult dorita nevoinţă. Însă biserica era loc de pelerinaj, iar renumele lui Grigorie nu prea putea fi ţinut ascuns. Pelerinajul aducea tot mai multă lume în părţile acelea. Iar faima lui Grigorie îi

atrăgea ca un magnet pe ortodocşii ce căutau un sfat, o tâlcuire teologică, puţin curaj. Şi cu toate că trăia retras, nu-l lăsau în pace. Marea sa luptă ascetică şi vederile dumnezeieşti îi erau adesea întrerupte. Rămase acolo până prin ultimele luni ale lui 378, însă nu acesta era locul liniştit pe care-l căuta, la care visa.

Despre cei trei ani şi jumătate ai retragerii lui pe colina Meriamlicului nu ştim mai nimic. El însuşi trece sub tăcere cele trăite de el în nevoinţa de la „Sfânta Tecla". Povesteşte doar despre lipsa lui de grijă. Nu-i păsa de nimic din bunurile şi averea lui. Uitase de cinstirile pe care le primise şi de aplauzele provocate de omiliile sale. Trăia în nevoinţă aspră, în mare înfrânare. Însă înfrânarea de la cele materiale îi aducea o nemăsurată desfătare duhovnicească.

În ciuda stânjenelilor, cel mai mult timp îl închina liniştirii şi ascezei. Trăia în pustie, singur cu Dumnezeu. Destul că-şi iubea semenii. Ca să-ţi iubeşti semenii, trebuie să te umpli de Dumnezeu. Altfel, doar ură se încuibează în inima omului. Pe cât te deschizi pe tine însuţi lui Dumnezeu, pe-atât de mult Acela Se sălăşluieşte înlăuntrul tău. Şi pe cât mai mult locuieşte Dumnezeu în tine, pe-atâta Îl cunoşti şi-L iubeşti mai mult. Astfel ajungi să-i iubeşti şi să-i cunoşti mai mult şi pe oameni. Această mare lucrare o săvârşea în coliba sa pustnicească Grigorie: iubirea şi cunoaşterea, a lui Dumnezeu şi a omului.

S-ar zice că aici, la „Sfânta Tecla", Grigorie se pregătea pentru marea sa bătălie; pentru lucrarea ce-l aştepta la Constantinopol, în vestita cetate de scaun a imperiului de Răsărit. Acolo va fi nevoit să vorbească despre Sfânta Treime. Trebuia, aşadar, s-o cunoască mai bine. Şi trebuia, de asemenea, să iubească nemărginit Sfânta Treime şi pe oameni, de dragul cărora să vorbească. Căci va vorbi în condiţii înfricoşătoare, în mijlocul vrăjmaşilor, deprinşi a sudui, a bate şi a omorî. Pentru toate acestea se pregătea Grigorie, pe cât putea. Slujea planului lui Dumnezeu fără s-o ştie – căci nu ştia că va fi silit să meargă la Constantinopol. Aşa îi pregăteşte Dumnezeu pe oameni şi rânduieşte împrejurări potrivite, dând viaţă planurilor Sale.

Presiuni şi rugăminţi să se silească spre capitală

Ereticii arieni ai Răsăritului se simţeau siguri. Dormeau liniştiţi şi socoteau cum să desfiinţeze şi puţinele oaze ale Ortodoxiei şi pe corifeii care le stăteau împotrivă - pe Vasile al Cezareii şi pe Grigorie. Îşi frecau mâinile de bucurie că cel dintâi cădea tot mai des bolnav şi că cel de-al doilea se retrăsese în pustie. Ortodocşii, văzând că înfricoşătorul Valens stăruie în cacodoxie şi că arienii cutreieră Răsăritul, erau dezamăgiţi şi înspăimântaţi.

S-a întâmplat însă ceva ce a zdruncinat din temelii starea aceasta. La 9 august 378, goţii s-au apropiat de Alexandropolis, în Tracia de Răsărit. Cu o cavalerie sălbatică şi numeroasă, au căzut asupra rău-alcătuitei armate romane şi au distrus-o. Valens a fost ars în cortul său sau a fost ucis în marea vâltoare. Goţii şi-au continuat incursiunile şi jafurile. Imperiul răsăritean era în primejdie. Graţian, împăratul Apusului, făcea tot ce putea pentru Răsăritul ce se primejduia, însă fără nici un rezultat. De aceea, după şase luni întregi, la 19 ianuarie 379, a fost proclamat împărat pentru statul răsăritean un vestit şi voluntar tânăr militar, spaniolul Teodosie. Acesta era filoortodox şi, încet-încet, va influenţa situaţia bisericească a ortodocşilor.

Noul împărat a ajuns la Constantinopol, în capitala lui, către sfârşitul lui noiembrie 379, şi i-a ajutat numaidecât pe ortodocşi.

Ce se petrecuse însă din 378 până în noiembrie 379? Ce vedeau şi ce gândeau puţinii ortodocşi? Prea multe veşti nu avem. Îi preocupa însă situaţia capitalei, al cărei rol era pe zi ce trecea mai hotărâtor. Nu era greu de înţeles pentru nimeni că ceea ce va predomina pe viitor în capitală, aceea se va impune în întreaga împărăţie.

Murind deci Valens, marele protector al arienilor, ortodocşii s-au organizat. Ceva trebuia făcut şi pentru capitală. S-o cucerească, pentru ca măcar să aibă acolo o prezenţă de luat în seamă. În Constantinopol nu mai exista acum nici măcar vreun paraclis ortodox. Arienii luaseră, cu sila şi cu protecţia curţii împărăteşti, toate bisericile. Ortodocşii fuseseră dizolvaţi. Unii fuseseră prigoniţi, alţii tremurau, neştiind cum să-şi scape viaţa şi averile. Iar

puținii care rezistaseră nu aveau episcop, nu aveau călăuză duhovnicească. Erau hărțuiți din toate părțile. Nici un paraclis nu le rămăsese. Se adunau pe ascuns, în afara cetății, prin colibe și peșteri; acolo săvârșeau Liturghia și Tainele. O situație insuportabilă. Nici pe vremea marilor prigoane din veacurile al doilea și al treilea nu fusese așa.

Acum însă, că murise Valens, au mai răsuflat puțin. De aceea trebuia să se găsească grabnic o soluție pentru capitală. Puținii episcopi ortodocși ai Asiei Mici se gândeau neîncetat. Se înțelegeau și cu vestiții ortodocși surghiuniți - cu Meletie al Antiohiei, cu Eusebiu al Samosatelor și cu alții. Vasile al Cezareii era tot mai bolnav. Mintea lui însă a priceput de cine era nevoie: de pustnicul din schitul Sfintei Tecla, de Grigorie. Altă ieșire nu aveau. Toți căzuseră de acord, așa reiese din întâlnirile lor.

Însă constantinopolitanii s-au mișcat mai iute. Era necazul lor, înlăuntrul lor, așa că se puseseră cei dintâi în mișcare. S-a alcătuit o delegație formată din ortodocși serioși și cu răspundere. Nu era vreme de pierdut. Au pornit din capitală spre Isauria. Acolo, aproape, la Seleucia, puțin mai încolo de schitul Sfintei Tecla, trăia pustnicul Grigorie din Nazianz. Faima lui trecuse hotarele Asiei Mici, înaintase în toată împărăția și mergea peste tot unde trăiau oameni învățați și, bineînțeles, creștini. Toți știau că omul acesta avea de toate: sfințenie, putere în cuvânt, știință nemărginită, harisma teologiei.

De cum a ajuns la schitul Sfintei Tecla, delegația reprezentanților ortodocși s-a închinat și a căutat numaidecât coliba lui Grigorie. Au înaintat într-acolo unde li s-a arătat. Sufletul fiecăruia era plin de teamă. Toți simțeau același lucru, dar nimeni nu spunea nimic celuilalt. Au bătut în mica ușă de lemn; au bătut iarăși. Peste puțin au auzit înăuntru un mic zgomot. Ușa s-a deschis întâi pe jumătate, apoi și mai mult. A apărut o siluetă firavă și puțin gârbovă, Grigorie. O frunte largă, luminoasă, un chip uscățiv, supt de posturi și de asceză. Îmbrăcămintea îi era zdrențuită, sălbatică.

Nu le-a făcut impresia unei mari personalități, inabordabile. Teama pe care o avuseseră în suflet le-a dispărut dintr-o dată. I-a

aşezat, simplu, pe o bancă de lemn. Ei i-au vorbit deschis, fără înconjur:

- Grigorie, ne trebuie cineva care să-i adune pe ortodocşii înfricoşaţi. Lăcaş nu avem. Are însă grijă Dumnezeu. De-o să vii în capitală, toate se vor schimba, aşa ne-au spus cei ce te cunosc. Arienii au retori, predicatori şi teologi. Cu aceştia ne războiesc. Să le stăm şi noi cu ceva împotrivă.

Grigorie i-a ascultat cu capul plecat. Îi părea rău de ortodocşi, însă dinlăuntru îl apăsa dragostea de isihie şi pustie. La un moment dat, a ridicat nedumerit capul şi l-a spus:

- Şi ce-aţi venit la mine, oameni buni?! Nu vedeţi că-s un biet ţăran, care nu face de capitale şi măriri?... Şi-apoi, aici în pustie, cu grădiniţa şi cu drumeţii, am uitat şi picul de retorică pe care-l mai ştiam; s-a dus teologia mea... Daţi-mi pace, fraţii mei, în pustia şi-n iubita mea sărăcie...

Trimişii Constantinopolului se aşteptau la una ca aceasta, după câte auziseră despre Grigorie. Dar acum, că o auzeau, erau încurcaţi. Unul, însă, cuteză şi îi vorbi deschis, pe faţă:

- Aşadar, vedeţi că v-am spus adevărul?... O să găsiţi pe altul pentru lucrul de care aveţi nevoie.

Oamenii Constantinopolului, de vreme ce n-aveau altă soluţie, au stăruit şi i-au explicat totul, pe rând:

- Am întrebat, Grigorie. Am căutat pretutindeni unde ne-a tăiat capul. N-am găsit om potrivit. Toţi - Vasile al Cezareii, Eusebiu al Samosatelor, din exilul lui, şi mulţi alţii - la tine ne-au îndrumat. Toţi de la tine aşteaptă... Şi noi de asemenea. Ştim, nu-ţi plac treburile administrative; o să ne îngrijim noi de ele. Ţi-o făgăduim. Tu - doar cu predica, cu teologia, Grigorie. Să-i întorci pe ereticii capitalei, să-i întăreşti şi să-i convingi pe ortodocşi. Aşa se vor întoarce la adevăr şi fraţii noştri cei rătăciţi. Să se vadă, să se întâlnească Ortodoxia în capitală. Iartă-ne, dar n-avem încolo. De decenii întregi capitala e cuibul ereticilor. Nu ne erau de-ajuns arienii de tot felul şi eunomienii, mai vin acum peste noi şi sabelienii, înmulţindu-se. În ultima vreme se pornesc cu o mulţime de adepţi ucenicii lui Apolinarie al Laodiceii. Lucrul lui Dumnezeu să-l faci, Grigorie, nu pe-al nostru. Nu

pentru noi ţi-o cerem, ci pentru slava lui Dumnezeu, pentru mântuirea oamenilor...

I-au mai zis şi multe altele. Refuzul său însă a rămas statornic, până când i-au învederat următorul fapt: că e voia lui Dumnezeu să-şi asume lucrarea aceasta. Atunci, înlăuntrul său, a cedat. Ar fi o dovadă de egoism din partea lui să-i pese mai mult de sine însuşi decât de voia lui Dumnezeu. De l-ar încredinţa, aşadar, că e voia lui Dumnezeu, o să se supună numaidecât. Fusese înduplecat, deci, din ceasul acela, însă nu le-a răspuns trimişilor. Aceia stăruiau, el tăcea.

- Mergeţi cu Dumnezeu. O să cuget. Şi dacă e să vin, degrabă mă voi înfăţişa la voi.

Oamenii s-au privit nedumeriţi. Mai mult n-au putut să facă. Şi-au luat rămas bun de la pustnic şi au plecat. S-au închinat iar la moaştele Sfintei Tecla şi s-au înapoiat în jungla eretică a Constantinopolului.

Cedează şi se pregăteşte pentru marea misiune

În noaptea ce a urmat Grigorie n-a închis ochii. S-a străduit să se gândească. Dar la ce să se gândească? La Constantinopol situaţia nu se schimbase. Şi ştia prea bine că la acea oră, în Biserică nu exista nici un teolog capabil, disponibil, care să repună pe picioare Ortodoxia în marea capitală. S-a gândit la alte soluţii. Nici o ieşire. S-a lăsat atunci rugăciunii - să-i descopere Dumnezeu voia Sa. Se luminase de ziuă; în jur, răcoare primăvăratică. A ieşit din coliba sa şi a apucat spre biserica Sfintei Tecla. S-a închinat. Balanţa înclina către capitală. Căuta cu mintea vreo ieşire, vreo cale. Întunericul gros rămânea deasupra capitalei; iar balanţa înclina neîncetat într-acolo.

I-a venit un gând, o dorinţă puternică: să meargă mai întâi în Capadocia; să sărute mormintele alor săi, să-şi îmbrăţişeze prietenii. Să mai odihnească puţin şi sufletul prietenului său, Vasile, care se lupta cu bolile.

A plecat, aşadar, puţin în Capadocia. Prieteni, bucurii, veselie. Nu mai prididea să-i îmbrăţişeze pe toţi. La Nazianz,

unde-l ştiau foarte bine, cunoscuţii au văzut pe faţa lui şi în ochii lui o schimbare. Parcă se adâncise, parcă devenise şi mai profund. La prima privire, îl simţeau departe, străin de lumea lor. S-au apropiat, l-au privit cu atenţie şi au simţit pe faţa lui o dulceaţă, o sfinţenie adâncă. Doi-trei dintre cei mai încercaţi în cele duhovniceşti au spus deschis:

- Pe faţă i Se oglindeşte Duhul Sfânt. Grigorie al nostru e luminat de Duhul Sfânt!

A ajuns apoi şi în Cezareea. Cele două vase preasfinte ale lui Dumnezeu, Vasile şi Grigorie, au căzut unul în braţele celuilalt. Fiecare îl cinstea pe celălalt ca pe un sfânt şi ca pe un mare teolog. Se priveau unul pe altul şi lacrimile curgeau liniştit. Fiecare vedea pe chipul celuilalt sălăşluirea lui Dumnezeu, lucrul pe care îl săvârşise Dumnezeu.

Grigorie a rămas lângă bolnavul Vasile. Nu ştim cât. Ce au vorbit nu am aflat. Ce anume au hotărât nu cunoaştem. Oricum, Vasile a stăruit pentru misiunea la Constantinopol. Grigorie nu se mai putea împotrivi. Dacă însuşi Vasile i-o spune, cu siguranţă e voia lui Dumnezeu să meargă la Constantinopol... cu Dumnezeu înainte!

ÎN CONSTANTINOPOL ÎNVIE ORTODOXIA

Soseşte în jungla Constantinopolului

Toamna desfrunzea firea înconjurătoare. Melancolia îi umplea pe cei sensibili. Iar sfântul nevoitor intra pe drumul cel mare. Era luna lui octombrie sau noiembrie 378. Grigorie avea 48 sau 49 de ani. Era în puterea vârstei, la ceasul marii lui bătălii niptice. Se alăturase caravanei şi străbătea acum, până la venirea zăpezii, pământul central al Asiei Mici. Din Cezareea la Soando şi de acolo la Parnas, Ancira, Dorilaios, Niceea. Trecuse pe la Niceea şi îi fericise pe episcopii aceia care la 325, prin luminarea Duhului Sfânt, dogmatizaseră despre adevăr. I-au venit toţi în minte: bătrânul Alexandru al Alexandriei, hotărâtorul Evstatie al Antiohiei, figura preasfântă a lui Osie de Cordoba... Ce arhierei binecuvântaţi şi luminaţi!

S-a lăsat în voia gândurilor, slăvindu-L pe Dumnezeu... Mai-mai să-l uite pe Atanasie, protagonistul Sinodului de la Niceea. Un diacon neînsemnat, nici măcar preot. Şi, totuşi, a fost cel dintâi, cel mai capabil în discuţiile teologice. Îi pregătea pe episcopi, îi deprindea cu cele ale teologiei şi aceştia intrau la adunările sinodale şi teologhiseau corect.

Caravana îşi urma calea spre Nicomidia. Mai rămăsese ultima staţie. Ajunseseră la Hrisopolis, azi Scutari. Ultimii călători ai caravanei se risipiseră şi ei. Grigorie a luat o barcă şi a lăsat în urma sa Asia, cu iubita lui Capadocie. Din clipa aceea s-a simţit înstrăinat, pribeag. Ghimpele rece al pribegiei i-a pătruns adânc

în inimă şi a simţit durere. A îndurat-o însă şi şi-a văzut de drum cu stăpânire de sine.

Era toamnă şi apele Bosforului erau liniştite. Barca îl lăsase pe ţărmul european. Acum trebuia iarăşi să meargă câteva ore cu un mular, pentru a ajunge vizavi de vechiul Bizanţ, la Constantinopol. În faţa golfului – Cornul de Aur, o fâşie de mare ce intra în uscat, pe o lungime de aproape 7,5 kilometri. Având Cornul de Aur într-o parte şi Marea Marmara în cealaltă, Constantinopolul apare ca un triunghi, aproape isoscel, ce se închide cu zidurile.

În faţa golfului, pustnicul şi poetul nostru stătuse şi scrutase trufaşa capitală. Nu o vedea pentru prima oară. Faima ei îi biruise şi pe cei mai şovăielnici. În ultimii ani, mai ales, apărea limpede că rolul hotărâtor în tot ceea ce se întâmpla îl avea această cetate. Apusul slăbea tot mai mult. Imaginea Romei se micşora. Alexandria şi Antiohia îşi pierdeau şi ele, câte puţin, strălucirea. Toţi căutau spre cetatea lui Biza megaritul. Marele Constantin, când o inaugurase, în 330, îi dăduse propriul său nume. Din Bizanţ, ajunsese Constantinopol. Şi ajunsese atât de minunată şi aparte, încât toţi o ştiau sub numele de Polis (cetate). Chiar şi numele turcesc tot din greceşte vine (*Istanbul = εις την Πολη = în cetate*).

Grigorie admira de la distanţă puternicele ziduri. Cerul era senin, în depărtare se distingeau acoperişurile impunătoarelor palate. Se vedeau marile clădiri până la Acropole, centrul vechii cetăţi a lui Biza. Cetatea şi toată partea erau numai suişuri şi coborâşuri. Cele şase culmi se vedeau limpede. Exista şi o a şaptea, în depărtare, către Tracia. Desigur, culmile nu erau înalte, de doar aproximativ şaizeci de metri. Dădeau însă o frumuseţe aparte locului. Căpăta o gingăşie anume şi devenea fermecător.

De altfel, întreaga cetate – cel puţin de la depărtare – arăta fermecător. Însă înăuntrul ei adăpostea eretici, care îl urau pe Grigorie şi Ortodoxia lui. Iar el mergea acolo să învie această Ortodoxie prigonită, exilată. Era o cetate cu 250-300 de mii de locuitori, care n-avea însă decât o mână de ortodocşi. Ereticii, avându-i în spate pe împăraţi, stăpâniseră totul şi îi prigoniseră pe ortodocşi. Le smulseseră toate bisericile şi îi proscriseseră. În oraş existau încă şi păgâni idolatri. Puţini şi aceştia - poate doi din zece locuitori.

Majoritatea zdrobitoare a creştinilor – conştient sau de frică şi neştiinţă – erau ereticii. Credeau că Fiul lui Dumnezeu e o făptură, o creatură, că nu are aceeaşi Fire cu Tatăl. Cu ei va avea de-a face în capitală Grigorie, de cum îşi va începe lucrarea. Cei mai mulţi fuseseră atraşi cu forţa în erezie. Cei mai binevoitori îi vor asculta argumentele. Măcar să fie auzită dreapta credinţă. Va reuşi Grigorie? Întrebarea îi îngheţa sângele şi-l ameţea. O voce însă, l-a scos din agonie:

- Hai, părinte. Ţi-am încărcat lucrurile. Dă mâna şi urcă-te în barcă. Pornim.

Grigorie s-a supus. A urcat şi s-a aşezat în partea din spate a bărcii. Barcagiul a înşfăcat vâslele, care au început să se afunde cu plescăit în apele liniştite ale golfului. Ce seninătate! Cât de liniştite erau toate în după-amiaza aceea de toamnă! S-a liniştit şi el. Aproape că nici un gând nu-l mai supăra. Nici inima nu şi-o mai simţea grea. Iar barca înainta. De altfel, distanţa pe care o aveau de străbătut nu era mai mare de jumătate de kilometru, chiar mai puţin.

Se apropiaseră. Ajunseseră la Perama, puţin mai la dreapta de portul cel mare, Neorio. Acolo se legau bărcile ce veneau de vizavi, de la Galata.

Îl primesc cu pietre

Barcagiul, care vedea vizavi, se nedumeri şi-l scoase pe Grigorie din neaşteptata lui toropeală:

- Pe cine o aştepta, Avvo, toată lumea asta?

Şi într-adevăr, la chei aştepta o mulţime de oameni. Nimeni nu se clintea, nimeni nu scotea o vorbă. Grigorie – parcă atunci ar fi deschis ochii! Se uita şi nu-i venea a crede. Nu ştia însă, bineînţeles, că oamenii aceia pentru el se adunaseră. Episcopul arian Demofil şi alţi câţiva clerici dăduseră de veste adepţilor lor de încredere ca toţi să vină pe dig şi să-l primească cu hule pe Grigorie.

Însă, unuia mai puţin, altuia mai mult, tuturor le trecuse pe la ureche ceva despre Grigorie. Puţini erau cei care nu ştiau nimic

despre dânsul. Faima lui ajunsese pretutindeni - că are o pregătire cărturărească uriaşă, că-i un retor extraordinar, că e înstărit, că în teologie nu-l ajunge nimeni, că bogăţia familiei lui e nemăsurată, că, deşi ortodox, nimeni nu cutezase să-l prigonească, nici măcar necruţătorul Valens. Şi acum, iată-l înaintea lor. Vedeau cu proprii lor ochi această măreaţă personalitate. De aceea nu strigau, nu făceau nici cel mai mic zgomot. Erau tare curioşi să-l vadă de aproape, să-i cunoască chipul feţei, să-l iscodească din priviri.

Barcagiul încetă vâslitul, frânând din rame şi aruncând sfoara, ca să-şi lege barca de chei. Grigorie era încă dezorientat, pierdut. Încercă să se ridice; şovăia. Însă încet-încet se ridică în picioare. Acum îl vedeau mai bine şi-l puteau observa mai cu amănuntul. O uşoară rumoare se auzi pe chei. Oamenii care îl aşteptaseră îl vedeau. Dar ce era de văzut? Un om între două vârste, care mai degrabă era bătrân. Mult slăbit de post şi rugăciune, cu faţa palidă, destul de pleşuv; cu puţinele fire de păr albe, asemenea şi barba. Oarecum gârbov. Iar hainele... mai sărace decât ale săracilor. Nici vorbă de om înstărit. Un omuleţ smerit şi înţepenit. Părea un provincial pierdut prin capitală. Doar fruntea lui surprindea: largă şi luminoasă, cu ochii mari şi senini. Cei de pe mal au fost cuprinşi de o nedumerire ciudată şi de o teamă, ce nu se puteau distinge de la distanţă. Însoţitori, desigur, Grigorie nu avea.

A făcut câţiva paşi în barcă. A ajuns la prora. L-a ţinut barcagiul şi, anevoie, bătrâneşte, a urcat pe uscat. Arienii, pe cât îl urmăreau, pe atât se însufleţeau. Din fericire – gândeau –, veştile minţiseră, fuseseră înşelaţi.

- Ăsta-i Grigorie, de care se vorbeşte ca de Dumnezeu? Părinţelul ăsta-i faimosul teolog, boierul capadocian? Pe-ăsta l-au trimis ortodocşii să ne războiască?

Şi spiritele s-au încins numaidecât. Clericii s-au aprins. Oamenii de rând au prins a striga, ridicând mâinile. Se strâmbau şi îl ameninţau pe Grigorie, care nu mai ştia ce să facă. Nu scotea o vorbă. Arienii de pe chei se înfierbântau din ce în ce, manifestându-se tot mai zgomotos. Unii se apropiau de Grigorie şi-l scuipau. Doi oameni din casa lui Avlavie şi foarte puţinii ortodocşi ce prinseseră de veste şi veniseră îl apărau de mâinile ce se

ridicau să-l lovească. N-a scăpat însă de pietre. Când gloata ariană l-a văzut pe smeritul şi gârbovul omuleţ înaintând spre cetate, şi-a pierdut cumpătul. Urlau împotriva lui. Îi arătau că trebuie să se întoarcă înapoi şi să fugă... Mulţi, mânioşi din cale-afară, se aplecau spre pământ şi orice găseau aruncau în sărmanul Grigorie. Multe l-au lovit, însă cele mari, din fericire, nu l-au nimerit. Şi aşa, chiar lovit de pietre, a putut să înainteze, gârbov şi tulburat.

Oamenii lui Avlavie şi ai verişoarei lui Grigorie, Teodosia, înfricoşaţi şi ei, l-au tras deoparte pe sfântul bărbat, l-au băgat într-un mic car, au lăsat drumul lui Mavrian cu pridvoarele şi magazinele lui, au intrat pe-un drum lăturalnic, au trecut în spatele drumului lui Domnin şi au înaintat pe tăcute către drumul principal - strada de mijloc, cum i se spunea. Acolo, aproape, între Piaţa lui Constantin şi viitoarea piaţă a lui Teodosie, s-au oprit. Era reşedinţa familiei lui Avlavie şi a Teodosiei. Grigorie a coborât şi rudele sale l-au primit cu bucurie şi l-au mângâiat pentru primirea mizerabilă şi lovirile cu pietre. Nu-şi închipuiseră că arienii vor ajunge până la asemenea gesturi.

Bogatul nobil Avlavie nu-l cunoscuse pe Grigorie. Soţia lui, Teodosia, verişoara lui Amfilohie, vrednicul episcop al Iconiului, îi vorbise cu mult entuziasm despre Grigorie. Avlavie însă, a rămas surprins. S-a strâmbat şi el, văzând un bărbat între două vârste, îmbătrânit înainte de vreme şi gârbovit. Până şi Teodosia, care-l ştia de mică, căuta să ghicească în ochii lui vechea lor strălucire şi n-o afla. Îşi aţintise luarea aminte spre chipul lui şi rămăsese dezamăgită. Ea însă, ca verişoară ce-i era, găsea justificări pentru toate - oboseala drumului, îşi zicea în sine... pătania hulirii şi azvârlirea pietrelor... Acestea i-or fi furat puterile şi vioiciunea. Apoi, Teodosia ştia multe despre asceza, posturile şi rugăciunile de noapte ale lui Grigorie. De aceea înţelesese... Avlavie însă şi slujitorii casei arătau o dezamăgire făţişă. Bine că erau toţi ortodocşi şi de aceea se purtau cu bună cuviinţă. L-au lăsat puţin să se odihnească, să-şi revină după oboseala şi primirea de pe chei.

Către seară îl aşteptau cu toţii în camera de oaspeţi a marelui conac al lui Avlavie. Grigorie se odihnise puţin. Mai mult se rugase.

Cum a ieşit din odaia sa, Avlavie l-a întâmpinat numaidecât:

- Frate Grigorie, hainele tale sunt rău chinuite... Să-ţi aduc altele... Ştii, aici suntem în capitală...

Grigorie l-a privit senin, şi-a ridicat mâna şi a pus-o pe umărul lui Avlavie, zicându-i:

- Avlavie, Duhul Sfânt m-a trimis aici pentru Ortodoxie. Nu pentru hainele tale mătăsoase.

Avlavie s-a căit adânc. A fost cuprins înlăuntrul său de respect pentru smeritul şi sfântul om care îi sta înainte. L-a condus în salon. Se-adunaseră deja doi-trei clerici înfricoşaţi şi câţiva ortodocşi de seamă ai Constantinopolului. Şi aceştia au încercat aceeaşi dezamăgire. Însă pentru scurtă vreme; până în clipa în care oaspetele cel sărac la înfăţişare a prins să le vorbească despre Sfânta Treime. Să le spună cum, unde şi când îşi va începe lucrul. Atunci prima impresie a fost, pe nesimţite, dată uitării. Au înţeles cine e bătrânul cel palid şi gârbov şi s-au umplut de însufleţire sfântă. Încet-încet, se năştea în sufletul lor respectul şi teama. Din ceasul acela, toţi, fără a pricepe de ce, s-au simţit în stare să lupte pe faţă pentru Ortodoxie. „Gata cu treburile pe ascuns. Gata cu Liturghia noaptea, în afara cetăţii. În cetate, la lumina zilei! Destul ne-am ascuns, destul am suferit. Acum la luptă!" - s-au îmbărbătat ei. Trecuseră peste teama de până atunci ascultându-l pe bătrân şi privindu-l în ochi. Omul acesta răspândea o putere dumnezeiască. De-aveai sufletul deschis, privindu-l cu încredere, te puteai face mărturisitor al credinţei, mucenic al lui Hristos, puteai orice!

În bisericuţa cea improvizată, „întâia" înviere a Ortodoxiei

Unde, însă, să se arate ortodocşii? Unde să se adune pentru Liturghie? Pentru ei nu exista biserică. Întreg Constantinopolul, cu aproape trei sute de mii de locuitori, cu două sute cincizeci de creştini, n-avea nici măcar o singură biserică ortodoxă. Arienii le luaseră pe toate, până şi pe cea mai mică. Îi alungaseră cu sila pe ortodocşi, le luaseră bisericile şi pe preoţi îi bătuseră. Puţinii ortodocşi ce mai rămăseseră se adunau pentru slujbă noaptea, pe

ici şi pe colo, în afara zidurilor cetăţii, prin case singuratice, prin pivniţe. Cel mai des se adunau în afara cetăţii, pentru mai mare siguranţă. Chiar şi în peşteri. Doar acolo puteau liturghisi liber.

Acum, însă, prezenţa lui Grigorie i-a mobilizat. Erau gata pentru tot ce-o să hotărască, pentru tot ce-o să-i roage Grigorie! Însă acesta era străin. Nu ştia bine cum merg lucrurile. I-a lăudat pe ortodocşii de faţă pentru hotărârea lor de a-l urma. Însă când i-a întrebat concret: „Unde o să ne adunăm, fraţilor? Şi când? Trebuie să ne grăbim...", nimeni n-a fost în stare să-i răspundă. Tăcerea ce s-a aşternut preţ de câteva clipe le-a părut o veşnicie. De faţă era şi Teodosia, stăpâna casei şi verişoara lui. Simţind apăsarea ce se lăsase, privi cu înţeles spre Avlavie. Şi acesta vorbi hotărât:

- O să-ncepi aici înăuntru, Grigorie. Casa mea îţi aparţine. O să liturghiseşti aici, până o să vedem ce-om face. Avem loc. Nu prea mult însă; la început, nu o să fim nici noi prea mulţi. Apoi om mai vedea, are Dumnezeu grijă...

Cuvintele lui Avlavie le-au adus uşurare tuturor. Celor de faţă le părea că trăiesc în primele veacuri creştine. Atâta simplitate, atâta bucurie...

S-au dus cu toţii într-o mică încăpere de la subsolul marii clădiri. Au împărţit-o provizoriu şi au început. Acolo, aproape, într-o mică încăpere a subsolului, s-a instalat Grigorie. Zona era centrală - lângă Piaţa lui Constantin, vizavi de baia lui Daghistaios. Pe acolo trecea „mijlocul", marele drum ce străbătea întreaga peninsulă, venind din Tracia. Acolo aproape lucrau şi brutarii, care făceau pâine pentru toată zona aceea.

Ortodocşii au fost înştiinţaţi, unul de la altul. În câteva zile, aflaseră cu toţii. Cei mai curajoşi merseseră de la început la liturghiile săvârşite de Grigorie. Erau atât de puţini, că încăpeau fără probleme în micuţa biserică; chiar mai rămânea ceva loc... Erau norocoşi că îl auziseră primii pe de Dumnezeu insuflatul teolog explicându-le dogma Treimii. Simţiseră cei dintâi flăcările de Dumnezeu trimisului propovăduitor.

Firavul omuleţ liturghisea şi simţeai că umple totul cu prezenţa lui. Vorbea dintre uşile împărăteşti şi toţi amuţeau. Impresiile alergau ca fulgerul - la hipodrom, în pieţe şi în port,

prin casele nobililor şi prin vecini. Şi lumea se aduna tot mai mult. Biserica se umpluse. În faţă - lipiţi de altar; în spate – împingeau şi alţii, să intre. Asemenea liturghii nu mai trăiseră. Grigorie rostea rugăciunile şi se citea pe faţa lui că e părtaş cu Dumnezeu. Strălucea şi răspândea o seninătate dumnezeiască. Vedeau înaintea lor minunea Harului dumnezeiesc şi toţi, unul mai mult, altul mai puţin, gustau din el. Predica era puternică, ziditoare, îmbărbăta, întărea. Cum ieşea dinlăuntrul lui? Cum îi liturghiseau mintea şi inima? Parcă ar fi fost o chitară având pe Duhul cântând dintr-însa! Adevărul pe care li-l înfăţişa se sădea adânc în fiinţa lor. Şi le explica de ce Arie şi Eunomie, Sabelie şi Apolinarie nu spun adevărul. Le înfăţişa amănunţit de ce toţi aceştia învaţă rătăciri. Le spunea astfel încât fiecare dintre credincioşi putea să se împotrivească ereticilor, în discuţiile cu ei, şi să-i dezbrace de toate argumentele lor.

Ortodocşii s-au întărit. Inimile li s-au umplut de adierea adevărului. Mintea lor a găsit sprijin şi arme împotriva ereticilor. Întreaga fiinţă li s-a îndreptat, li s-a îmbărbătat şi discutau şi polemizau deschis pretutindeni - în toate colţurile, în toate pieţele, în forum, în băi, peste tot...

- Veniţi să liturghisiţi adevărat. Veniţi să auziţi cum vorbeşte despre adevăr Duhul Sfânt. Învaţă Grigorie din Nazianz. O să vedeţi ce-i este dat omului acestuia să grăiască.

Arienii şi ceilalţi eretici s-au tulburat. De patruzeci de ani şi mai bine, ortodocşii nu cutezaseră să sufle în cetate.

- Ce facem? Cum să ne împotrivim? – se gândeau. Puteau ei să facă orice, mult şi bine... Degeaba. Vremurile se schimbaseră. Doar să-i mai stânjenească pe ortodocşi, atât mai puteau. Şi nu s-au dat înapoi de la aceasta.

Între timp - nu trecuseră decât câteva săptămâni -, ortodocşii şi-au dat seama cu amărăciune: biserica era mică, neîncăpătoare, nepotrivită; una singură pentru întreaga cetate, pentru vestita Nouă Romă. Avlavie însă era şi el acolo! Plin de adevăr şi de prezenţa lui Grigorie, nu şovăi:

- Aici, fraţilor, pe locul ăsta; îl am de la bunicul meu... aici ne vom clădi împreună o biserică nouă, mai mare.

Şi au început, într-adevăr, să-şi clădească singuri o încăpere lungă şi îngustă, pe care au făcut-o biserică. Au numit-o biserica Anastasiei[5]. Şi nu întâmplător: i-au spus aşa fiindcă acolo înăuntru a înviat Ortodoxia pentru toată regiunea aceea. Acolo înăuntru s-a descoperit în chip extraordinar şi unic adevărul despre Sfânta Treime. Slujitor şi descoperitor - Grigorie. Şi lui însuşi îi plăcea să lege numele bisericii de restaurarea Ortodoxiei în Constantinopol.

În scurtă vreme, ortodocşii s-au bucurat de o biserică de dimensiuni normale, a lor. Arienilor nu le venea să creadă văzând propăşirea ortodocşilor şi îşi ascuţeau ura.

Bineînţeles, nici noua biserică nu era foarte mare. Curând, avea să fie chiar neîncăpătoare. Nu se putea asemăna bisericii Sfinţilor Apostoli, care se afla foarte sus, mai sus chiar şi de vestitul viaduct al lui Valens, nici cu „Sfânta Sofia", care pe atunci era o biserică obişnuită. Însă în biserica Învierii încăpea destulă lume, era bine proporţionată, avea o catapeteasmă normală, balustradă şi gineceu.

În biserica Anastasiei

Acum, ridicându-şi ortodocşii şi biserică, îndrăzneau şi mai mult. Întreaga parte situată la vest de hipodrom şi mai sus de Piaţa lui Constantin s-a schimbat. Nu doar duminica. Şi dimineaţa, şi la prânz, şi seara, lume multă era într-un neîncetat du-te-vino la biserica Anastasiei. Avlavie pusese slujitorii să dea la o parte gardul ce împrejmuia locul cu pricina. Aşternuse drumuri până la biserică şi sădise în jur straturi de flori, ca oamenii care veneau să găsească toate lucrurile frumoase şi plăcute. Îi păsa de frumuseţea bisericii. Ştia că oamenii aceştia suferiseră mult şi meritau tot ce era mai frumos. Grigorie le aducea adevărul mântuitor; Avlavie – mediul plăcut şi odihnitor; fiecare, ce avea şi ce putea. Toate pentru om, care neapărat trebuie mântuit.

---

[5] *anastasis* = înviere, ridicare.

Grigorie se simțea în biserica Anastasiei liber și puternic. Preotul liber se simte mai mare chiar decât împăratul. Acolo, deci; neobosit ziua întreagă, noaptea întreagă. Desigur, în sinea lui se simțea neîncetat străin în capitală. O spunea adesea, chiar o scria. Dar asta nu avea importanță. O spunea ca să știe toți că nu-i păsa de bogăția și măreția noii Rome, Constantinopolul. Altceva poftea el: să învie Ortodoxia. Fiindcă, odată înviată acolo Ortodoxia, va lumina ca o mie de lumini lumea întreagă. Constantinopolul ajunsese deja buricul pământului. Către el se întorceau toți, lui îi urmau cu toții.

A început o activitate fără repaus. Toată dimineața îi primea pe cei care îl căutau. Le explica, îi călăuzea, îi odihnea. Zilnic, slujbe și privegheri, predică și teologie, catehеză și sfat. Nu scăpa nici un prilej. Fiindcă peste tot erau răspândite cacodoxii și erezii, accentul îl punea pe teologie. Adică încerca să arate cu orice chip care-i adevărul. Căci doar cel ce are și trăiește adevărul, doar acela se mântuiește. Vorbea despre legătura pe care o are Fiul cu Tatăl și Duhul Sfânt cu Tatăl și cu Fiul.

Avea el însuși, prin luminarea Duhului Sfânt, experiența legăturii acesteia. I se descoperise, precum spune, nu doar că Fiul, ci și că Duhul are aceeași fire cu Tatăl. Și că, precum Tatăl este Dumnezeu, așa și Fiul este Dumnezeu și așa și Duhul Sfânt este Dumnezeu. Asta trebuia s-o creadă cu toții, altfel nu se vor mântui.

Discuțiile despre *Cuvântările* lui Grigorie și despre lucrarea lui împânzeau orașul. Erau destui cei ce-l admirau. Mulți tăgăduiau unele din formulările lui. Cei mai mulți însă - care, desigur, erau arieni - îl urau. Ziceau... Dar ce nu ziceau?!... Nu doar despre învățătura lui, care dărâmase tot ce spuneau Arie și Eunomie, dar și despre purtarea lui. Aceasta îi deranja în chip deosebit. Crease o antiteză țipătoare: căpeteniile arianismului mâncau bine și beau bine; în schimb, Grigorie postea aspru, mâncând te miri ce. Cât un pustnic, chiar mai puțin. Aceia alergau și se închinau boierilor cetății, iar Grigorie îi ocolea. Aceia se îmbrăcau luxos și apăreau cu însoțitori, spre a-și arăta puterea; Grigorie se îmbrăca simplu și sărăcăcios. Înfățișarea lui nu avea nimic impunător, nimic special. Oamenii simpli, câți nu-l ascultaseră vorbind, nici nu-i dădeau importanță văzându-l trecând. Ba dimpotrivă: îl

dispreţuiau sau îl depăşeau nepăsători. Ereticii băgaseră de seamă aceasta şi, la momentul potrivit, aveau s-o speculeze.

În biserica Anastasiei se adunau tot mai mulţi credincioşi. În cetate, în discuţii, tema principală era persoana lui Grigorie. Toţi voiau să-l audă. Căpeteniile arienilor nu îngăduiau adepţilor mai simpli să meargă la „Anastasia". Îşi trimiteau doar oameni aleşi şi citiţi, să asculte cu atenţie, să-i noteze ideile şi argumentele, astfel încât să-şi poată apoi şi ei organiza rezistenţa. Ceilalţi însă, neamestecaţi cu arienii, mulţi dintre ei oameni cu carte, alergau să-l asculte pe Grigorie.

Adesea, înainte de a ieşi între uşile împărăteşti să predice, doi vechi locuitori ai cetăţii îl înştiinţau pe Grigorie, în Sfântul Altar:

- Părinte, astăzi ai un auditoriu ales. Au venit nobili, singheli şi un patrician. Ai însă şi străini. Par învăţaţi; nu-i cunoaştem. Or fi ortodocşi, or fi arieni – nu ştim. Poa' să fie ortodocşi, că-i vedem cuviincioşi şi evlavioşi. Nu au ciudăţenii. Ţi-au venit însă şi iscoade. Ucenicii lui Eunomie şi aceia care zic că Sfântul Duh e o putere îngerească.

Sfântul îi asculta şi ieşea între uşile împărăteşti. Stătea nemişcat. La început, privirea nu i se vedea. Lua aminte la el însuşi. Chema, rugându-se, luminarea Duhului Sfânt, se ruga cu tărie, ceea ce se băga de seamă din uşoara sudoare de pe frunte. Vorbea cu Duhul şi privirea îi devenea nemişcată. Fixa obştea adunată în biserică şi era tot numai lumină care îi mângâia şi îi odihnea pe binecredincioşi. Erau oameni care veneau la capela Anastasiei numai şi numai pentru sfânta strălucire a ochilor lui.

Înainte de a începe predica, adesea credincioşii vorbeau între ei pe şoptite. Puteai să-l auzi pe câte unul zicând:

- Fii atent ce chip are! Ai mai văzut, frate, asemenea om? Fruntea-i pare luminată! Faţa – ca a sfinţilor din vechime. Luminoasă se făcea, se zice, fruntea mucenicilor. Uită-te la el, uită-te la el...

Şi Grigorie începea. Pătrundea pe tărâmul sfânt al teologiei, cu aripile smereniei, cu luminarea Duhului. Şi să nu uităm că pe vremea aceea „teologie" se numea doar cuvântarea despre persoanele Sfintei Treimi, dimpreună cu cuvântarea despre evenimen-

tele de seamă ale dumnezeieştii iconomii, adică lucrarea lui Dumnezeu pentru mântuirea noastră, întâi de toate prin întruparea Fiului lui Dumnezeu.

Cuvântul i se revărsa uneori ca un pârâu adăpând florile, alteori ca un râu iute, ce udă pământul însetat. Alteori îi mângâia pe cei rătăciţi şi le tâlcuia cu răbdare adevărul. Fulgera însă şi uneori îi ironiza pe arţăgoşii eretici. Toate măsurile le încerca. Cu un singur scop: să umple inimile şi mintea cu adevăr.

E adevărat că multora le era greu - acelora care nu auziseră multe despre teologie şi nu ştiau decât puţină carte. Aceştia nu pricepeau şi adesea cereau cu glas tare:

- Învăţătorule, mai simplu, să pricepem şi noi!

Marele teolog se milostivea şi vorbea mai simplu. Însă cei câţiva mai înaintaţi în teologie nu erau de aceeaşi părere. Îşi lăsaseră treburile, veniseră de departe şi voiau să audă cuvinte adânci, teologie adâncă.

- Dă-i înainte, dascăle, îi ziceau. Mai adânc. Astea le ştim. Le poftim pe-acelea de care doar tu eşti în stare... Pentru acelea am venit.

Iar Grigorie când îşi adâncea cuvântul pentru cei puţini, când şi-l făcea simplu, pentru cei mulţi.

Desigur, toţi aveau dreptate. Însă în vremea aceea critică era trebuinţă de adâncime, de părţile adânci ale teologiei. Altfel, dacă luminatul teolog nu ar arăta adâncul adevărului, nu i-ar convinge pe cei binevoitori şi nu i-ar izbăvi de îndoieli. Nu ar fi biruite învăţăturile greşite ale cacodocşilor, ale ereticilor.

Însă pentru ca sămânţa lui Grigorie să încolţească în inimile oamenilor, Dumnezeu trebuia să o lucreze. Şi lucra oriunde I se cerea, oriunde oamenii Îl căutau. Unde-L căutau nu cu vorba, ci cu fapta, cu rugăciune, cu post, cu priveghere. Nevoinţa aceasta care îl înmoaie pe omul cel dinlăuntru se străduia să o înveţe cetatea.

Grigorie ştia prea bine că, cu cât mai mult se ţine omul de asceză, cu atâta şi Duhul suflă înlăuntrul lui. Şi cu cât Îl are mai mult pe Duhul, cu atât se întăreşte mai mult în credinţa adevărată. Ştia bine şi sigur regula aceasta. Pe seama lui. O trăise şi dovadă îşi era el însuşi despre adevărul acestei reguli.

De aceea nu precupețea nimic. Stătea ca o stâncă în calea valurilor arienilor. Până și ai lui, care-l știau din Capadocia, se mirau. Trupește, Grigorie fusese firav. Postul însă totdeauna îi fusese aspru. Se îmbolnăvea din mai nimic. Și, ceea ce era mai important, de cum avea greutăți, de cum începeau prin culise vorbele urâte despre el, lăsa totul baltă și fugea în pustie. Acum toate se schimbaseră. Ai zice că îi provoca pe toți și toți se zdrobeau de el. Ca vulturul cel mândru, pe care nici o pasăre nu-l poate concura. Acela stă totdeauna mai presus.

Toate acestea îi tulburaseră mult pe eretici. Și, colac peste pupăză, trebuia să mai înghită una: Grigorie învăța că, în Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt deopotrivă. Dumnezeu este Tatăl, Dumnezeu este Fiul, Dumnezeu este Duhul Sfânt. Ereticii prinseseră a răspândi vorba prin bisericile lor și prin piețe că Grigorie propovăduiește trei Dumnezei, nu unul. Așadar este triteist, idolatru.

Învinuirea a alergat din gură în gură și a răzbătut peste tot. Ortodocșii s-au înfricoșat și au cerut explicații de la Grigorie. Și acesta le-a răspuns. De altfel, pentru aceasta venise în Constantinopol. Sfânta Treime „Se primejduia", și despre aceasta vorbea - în toate duminicile, în capela Anastasiei, și zi de zi, oriunde se nimerea. Cu răbdare și luminare, le explicase că Dumnezeu este doar Unul, căci Tatăl și Fiul și Duhul au o singură fire, comună. Reprezintă însă trei ipostasuri deosebite (sau Persoane), fiindcă fiecare ipostas își are propria însușire, aparte. Le dăduse și pilda oamenilor: Pavel, Petru și Atanasie au aceeași fire, căci tustrei sunt oameni. Dar sunt proprii. Așa și Sfânta Treime. Este o Dumnezeire, un Dumnezeu în trei ipostasuri. O singură fire, trei ipostasuri.

Problema aceasta era a Bisericii întregi, pretutindeni unde existau creștini. Au alergat deci într-acolo și biserica s-a umplut. Iar el nu înceta. Ieșea între ușile împărătești și, cu graiul lui, lumina adevărul despre Sfânta Treime. Vorbea cu râvnă dumnezeiască. Toată obștea se făcea părtașă celor grăite de el. Credincioșii trăiau simțăminte preasfinte. Vulturul teologiei mergea tot mai adânc în adevăr. Lua cuvintele Scripturii și pătrundea în profunzime, în adevărul dezvăluit de ele. Căuta să arate

credincioşilor „frumuseţea tăinuită" - cum zicea. Frumuseţea copleşitoare ascunsă dincolo de litera Scripturii.

Era o luptă anevoioasă, cu neputinţă omului. Doar prin asceză şi luminare de sus o poate izbuti cineva. Şi nu doar în mică măsură. Dovadă stă faptul că, în istoria Bisericii, puţini au reuşit. Primul şi cel mai iscusit – Grigorie. În clipele acelea, înlăuntrul său era un vulcan din pricina luptei pentru adevăr şi a lucrării descoperitoare a Sfântului Duh. Aceasta o vedeau pe chipul său câţiva dintre credincioşi. Erau clipe – atunci când vorbea despre Treime – când îl vedeau strălucind de lumină. Faţa sa căpăta o dulceaţă nemaivăzută. Se umplea de o lumină negrăită. Puţinii care vedeau acestea trăiau clipe de adâncă fericire. Ochii lui se umpleau de lacrimi şi se rugau să nu treacă ceea ce se întâmpla. Însă desigur, încet-încet, trecea. Stările dumnezeieşti sunt repezi, scurte. Doar în Împărăţia lui Dumnezeu starea aceasta va fi desăvârşită şi veşnică.

Să teologhisească puţini

La sfârşitul unor asemenea cuvântări, obştea din biserica Anastasiei era liniştită şi senină. Se bucura Grigorie; Îl slăvea pe Dumnezeu. Însă lucrurile nu erau aşa de uşoare. Aceeaşi obşte avea şi viermele împărţirii. De ani de zile lipsea profunda cultură duhovnicească şi cateheza adevărată. Chiar şi pentru cei ce erau încă ortodocşi. Chiar şi pentru cei ce acum se simţeau străpunşi de cuvintele lui Grigorie; şi aceştia se arătau nestatornici. Fiecare o ţinea pe-a lui. I se părea că ceea ce crede el este corect şi cădeau în extreme. Îşi făcea ceata lui şi îi învinuia pe ceilalţi de cacodoxie şi erezie.

Să le acordăm însă şi circumstanţe atenuante: multe puncte din învăţătura Bisericii nu erau pe atunci lămurite. Aşa că, o dată ce arianismul îi umpluse pe toţi de îndrăzneală şi încăpăţânare, toţi se credeau în stare să teologhisească. Tuturor li se părea că sunt capabili să vorbească despre marile teme ale credinţei, ale adevărului.

Mentalitatea aceasta adusese cu sine două lucruri rele: Dispăruse ordinea şi respectul în sânul Bisericii, de vreme ce tuturor li se părea că pot vorbi despre orice. Erau susţinute păreri dintre cele mai ciudate şi greşite, de vreme ce oameni nepregătiţi îşi dădeau cu părerea despre lucrurile sfinte şi anevoioase.

Grigorie vedea toate acestea şi se amăra. Dacă ar fi avut împuternicirea s-o facă, ceva ar fi făcut, cu enciclice şi porunci. Însă nu o avea. Îi rămăsese deci doar rugăciunea şi cuvântul, puterea de convingere.

Astfel, în 379, înaintea Paştilor, care cădea în acel an pe 21 aprilie, vorbea adesea despre tema dihoniei, a păcii şi a bunei rânduieli. Toţi trebuie să se liniştească, să-şi mărturisească credinţa şi să se roage; dar doar câtorva le este potrivit să teologhisească. Doar cei ce au dorul acesta, care au primit de la Biserică slujirea aceasta.

- Iată, deci, unde ne-a dus dihonia. Ne-am împărţit într-o mie de părţi. Aşa că ne-am slăbănogit şi păgânilor nici nu le mai pasă de noi. Gândiţi-vă, fraţilor, că odinioară – cu un veac-două în urmă – erau puţini creştini, să-i numeri pe degete, însă uniţi şi împăcaţi. Şi aceia puţini au biruit pe-atunci lumea. Acum suntem mulţi, dar ne-am făcut de râsul lumii. Asta face dihonia: se bate creştin cu creştin, ca duşmanii. Ne pierdem pe noi înşine, singuri, n-avem nevoie de duşmani. Ne văd păgânii şi-şi freacă mâinile de bucurie.

Cei mai aprinşi s-au împotrivit vorbitorului:

- Şi noi de ce să tăcem? Pentru ce? Nu suntem membri ai Bisericii? Nu ne doare şi pe noi de dreapta credinţă?

Ce să le mai zică Grigorie? Cum să-i convingă că nu toţi sunt puşi să teologhisească? Cum să schimbe această mentalitate greşită pe care o sădise arianismul? Şi mai ales excesele acestea de zel!

A luat lucrurile de la început. Încet. Le-a spus că în lume există o ordine; la fel şi în cer. Că Dumnezeu a dat felurite harisme şi Biserica ţine seama de acestea. Harismele desemnează ordinea în sânul Bisericii. De pildă, preotul are harisma şi îndatorirea de a păstori, de a călăuzi, pe când mireanul este păstorit şi este călăuzit.

Unul l-a întrerupt şi i-a amintit că Pavel vorbeşte despre harisme multe, pentru toţi. Atunci Grigorie a devenit mai clar, dar şi mai tranşant:

- Da, Pavel vorbeşte de harisma proorociei, învăţăturii şi a ştiinţei. Dumnezeu le dă unora puterea înţelepciunii şi a vederii, altora ştiinţă şi descoperiri, altora puterea facerii de minuni, altora altele. Însă nu-mi vorbiţi prea mult despre harisme. Nu te duce cu sacul mare la pomul lăudat. Cinci vorbe să spun şi-mi vine greu. Nu vă duce mintea să vedeţi cât de rar este dat să aibă cineva harisme... Toată viaţa m-am ostenit cu acestea şi ştiu din proprie experienţă. Ceea ce cu siguranţă vă pot spune este că e mare lucru este să vorbească cineva pentru Dumnezeu. Şi încă: primejdios lucru să-i înveţi pe ceilalţi, în vreme ce neprimejdios este să înveţi de la altul. Lăsaţi, aşadar, cele mari şi apucaţi calea cea sigură. Închinaţi-vă nevoinţei şi pocăinţei. Rugaţi-vă să vă dea Dumnezeu pocăinţă. Aplecaţi-vă cu răbdare spre studiu... Aşa veţi trăi mai adânc adevărul. Şi o să vă izbăviţi de-atâta îndrăzneală şi zelotism şi o să stăpânească smerenia în inimile voastre.

- Da să nu vorbim deloc? – i-au replicat. Să nu suflăm o vorbă?...

- Nici chiar aşa, adăugă Grigorie. Să vorbiţi, însă spre a mărturisi credinţa. Să arătaţi pretutindeni, şi prin cuvinte, credinţa Bisericii. Tot ceea ce până acum învaţă şi cugetă Biserica. Şi, întâi de toate, să aveţi numele lui Dumnezeu pe buzele şi în inima voastră.

- Şi teologie – nimic? - se auzi o voce.

- Lăsaţi-o, fraţilor. Frică şi cutremur este teologia. Şi totodată frumuseţe negrăită şi copleşitoare. Cine e însă în stare de ea? Cine-i cel ce are putere şi har să ajungă la „frumuseţea tăinuită", la adevărul ce se ascunde sub litera Scripturii, dedesubtul celui ce-l ştiţi cu toţii? Nu pricepeţi? Trebuie să te faci lumină ca să vezi prisosul de lumină. Iar cel nepregătit pentru asemenea lucruri se va întuneca cu desăvârşire înaintea luminii dumnezeieşti. Iată de ce şi eu o ocolesc şi mă mulţumesc cu ceea ce ştim până acum din Tradiţie. Nu din trândăvie, cum mă învinovăţesc mulţi dintre voi, ci de frică şi de cutremur şi din sfială şi respect faţă de adevăr. Aşadar, dacă vreunuia dintre aprinşii şi zeloşii

propovăduitori îi pare că are harul lui Moise, să înainteze... Şi să intre precum acela în nor, în norul adevărului. Cine se crede în stare, să meargă şi să vorbească cu Dumnezeu!

Chiar şi celor mai înflăcărați ascultători le-a pierit zelul. S-au potolit. Au priceput că, după cum le spusese Grigorie, nu toți sunt Moise, ci sunt simpli oameni şi trebuie să rămână jos, la poalele muntelui teologiei, mărturisindu-L şi slăvindu-L pe Dumnezeu şi ascultând de păstorii şi învățătorii lor.

Le-a mai spus şi un alt lucru de luat în seamă pentru sporire duhovnicească:

- Smerit nu-i cel ce-şi mărturiseşte micimea, ci cel ce mărturiseşte că puține ştie despre Dumnezeu, cel ce puțin şi vorbeşte despre Dumnezeu.

Nu auziseră bieții oameni până atunci asemenea cuvinte; au fost impresionați. Era adevărat că mulți, pe cât de lesne ziceau că-s păcătoşi, pe-atât de lesne vorbeau despre Dumnezeu. Din rătăcirea aceasta se chinuia Grigorie să-i izbăvească, stăruind şi zicându-le că, pentru teologie, afară de curăție şi rugăciune, e nevoie şi de multă ştiință, de mult studiu. E nevoie de ştiința celor dumnezeieşti, dar şi de ştiința celor omeneşti; de înțelepciunea dumnezeiască, dar şi de cea omenească.

Toți câți nesocotesc acestea se aseamănă celor ce vor să zidească un turn fără să aibă din ce, celor ce merg să înoate în larg fără a şti să înoate. Or să se facă de râs, or să se înece. Or să-şi piardă şi credința pe care o au.

Arienii pun la cale un atac în noaptea Sâmbetei Mari

Lucrarea lui Grigorie aducea zi de zi roadă tot mai strălucită. Nu doar că-i dezbrăca pe eretici de argumente; nu doar că acei creştini de bună credință şi învățați erau atraşi tot mai mult de către Grigorie. Era şi viața lui ascetică. La început, lumea nu o luase în seamă. Însă cu timpul, fusese cu băgare de seamă şi îi văzuse petrecerea întru sfințenie. Văzuse minunata armonie între viața şi învățătura lui. Se făceau privegheri şi el era primul. Îl vedeau toată ziua în picioare, ținând cateheze, sfătuind, psalmo-

diind. Îl vedeau şi la vremea mesei; până şi păsările mâncau mai mult...

Discuţiile despre persoana lui au împânzit oraşul. Nu exista creştin de bun simţ care să nu-l considere sfânt şi mare teolog. Asta îi durea pe arieni, îi înnebunea. Căutau şi n-aveau cum să se împotrivească.

Aprilie 379 a fost luna în care Grigorie s-a liniştit. Toată atenţia îi era îndreptată spre zidirea credincioşilor. Nu avea vreme de altceva. Nu ieşea mai deloc din biserica Anastasiei şi dimprejurul ei, unde şi locuia, în căsuţa de la subsol.

Îl ajutau, se înţelege, câţiva preoţi din partea aceea, dintre puţinii ce rămăseseră ortodocşi – ortodocşi în ascuns. Mai mult îl ajutau oamenii ce veniseră din Capadocia, din episcopia Nazianzului şi din casa lui de acolo. Erau diaconii Grigorie şi Evagrie, Teofil şi fratele lui, Eupraxie, notarul Teodosie cu colegul său de breaslă Elafie şi alţi câţiva, care ajutau după putere.

În aprilie, biserica Anastasiei avea şi altă îndatorire: de a pregăti catehumenii pentru botez. Grigorie nu întorsese doar mulţi arieni, ci atrăsese şi mulţi păgâni spre Biserică. Aceştia, apropiindu-se Paştile, trebuia să fie botezaţi. Şi aceasta, desigur, în noaptea Sâmbetei Mari. Veneau aşadar mai des la biserică, pentru ultimele cateheze ale lui Grigorie şi pentru pregătirile cuvenite.

Grigorie urma să prăznuiască Paştile cu izbânzi copleşitoare. În ziua Învierii urma să prăznuiască învierea Ortodoxiei. Şi praznicul va fi şi mai luminat de botezul catehumenilor. Ce lucru mai îmbucurător decât acesta, ce biruinţă duhovnicească mai mare, mai strălucită?

Asta însă îi înnebunea pe eretici, care-şi pierdeau cumpătul. S-au adunat căpeteniile lor între „Sfânta Irina" şi „Sfânta Sofia", lângă palatul cel mare al împăratului. Acolo locuia episcopul cetăţii, Demofil. Cu acesta în frunte, se convinseseră cât se primejduiesc de către „pseudosfântul zdrenţăros", cum îi ziceau lui Grigorie. L-au ocărât, l-au băgat în fundul iadului.

Demofil nu-l putea suferi. De Paşti, Grigorie urma să săvârşească Liturghia ca episcop canonic al Constantinopolului. Nu era aşa, desigur, dar aşa apărea, fiindcă urma să facă botezul catehumenilor. În vremea aceea, botezul în grup al catehumenilor

se făcea cu fast, sărbătoreşte, doar de către episcopul locului, în noaptea Sâmbetei Mari. Asta nu putea s-o îndure Demofil. El însuşi, episcopul noii cetăţi a Constantinopolului, să nu aibă catehumeni, iar Grigorie să aibă atâţia? De neconceput!

Mânia îl stăpânea. Oamenii lui erau de acord cu el. Au trimis şi le-au strigat pe căpeteniile călugărilor, pe cei ce răspundeau de fecioarele afierosite Domnului, care ajutau la buna rânduială şi la curăţenia numeroaselor biserici ale oraşului. S-au strâns în curtea episcopului cei mai aprinşi, cei mai înrăiţi eretici. S-au auzit vorbe aţâţătoare împotriva lui Grigorie:

- Pseudosfântul zdrenţăros ne-a stricat liniştea. Eram bine-mersi, iar acum s-a sfârşit! Vedeţi câtă lume ne fură cu vorbele lui mieroase? Numai minciuni, precum el însuşi mincinos este! Face pe postitorul şi pe ajunătorul, iar în Capadocia jumătate din Nazianz e al lui.

La început, un murmur a străbătut, apoi câteva strigăte. Gloata se aprindea. Din mulţime a răsunat o voce:

- Să-l alungăm, să se cărăbănească din oraşul nostru, din Roma cea nouă. Noi avem aici credinţa noastră şi cetatea noastră. Să plece...

Ei bine, gloata era gata de orice. Demofil şi ai lui s-au liniştit. Toate mergeau de minune. Pe lângă acestea, cineva mai strigă, nemulţumit:

- Să-i strângem şi pe cei săraci, zise, pe înfometaţi... Vor fi alături de noi.

Pentru o bucată de pâine, toţi au fost de partea arienilor, capabili de orice. Le-au fost date instrucţiuni. Li s-a dat ordin, mai întâi de toate, să nu spună nimănui nimic. De acord. Or să se strângă târziu, seara, în Sâmbăta Mare. Pe 20 aprilie. Să se întunece bine, să fie beznă pretutindeni.

Şi a fost o minunăţie de zi - primăvară îmbătătoare. Însă oamenii aceştia se învârteau de colo-colo, ca fiarele sălbatice... Prin pieţe, pe la răscrucile de drumuri, cu copaci înfloriţi şi flori gingaşe. Toate bineînmiresmau, toate dezmierdau şi se pregăteau pentru Învierc. Oamenii simpli, preocupaţi cu ultimele pregătiri, însă liniştiţi şi blânzi, aşteptau Învierea cea luminată.

La ora pe care o stabiliseră, au început să se adune. În jurul hipodromului căscau gura şi mişunau o mulţime de săraci. I-au luat şi pe aceştia la episcopie, mai jos de „Sfânta Irina". Toţi au înşfăcat câte ceva şi au apucat spre apus. Au trecut de Piaţa lui Constantin, s-au întâlnit cu alţii şi au înaintat spre apus. Dinspre „Sfinţii Apostoli" se porniseră şi monahii şi monahiile, întărâtaţi. Mergeau pe lângă marele viaduct al împăratului Valens. Li s-a părut de folos să nu intre pe drumul mare, prin mijloc. Înaintau pe străzile lăturalnice, din toate părţile, şi s-au întâlnit în faţa bisericii Anastasiei.

Înăuntru în biserică, lume multă. Înainte de miezul nopţii erau botezaţi catehumenii. Prieteni şi rude umpleau biserica. O împodobiseră pentru marea sărbătoare. Pe Sfânta Masă străluceau toate. Pe tâmplă, la amvon – toate sărbătoreşti, pregătite de întâmpinarea marelui praznic. Sfintele vase la locul lor. La fel şi cele trebuincioase botezului: untdelemnul sfinţit, apa, veşmintele albe, naşii. Diaconii, preoţii, psalţii şi citeţii fuseseră cu băgare de seamă, să nu se facă tulburare, dezordine. Între credincioşi – linişte şi cuviinţă; nu se auzea o şoaptă. Evagrie diaconul a dat ultimele instrucţiuni femeilor care se botezau. Grigorie a început să citească în faţa uşilor împărăteşti rugăciunile dinaintea Botezului şi lepădările. I-a alungat pe diavoli cu puterea preoţiei. Credincioşii s-au înfiorat. Toţi stăteau amuţiţi, dar cu inimile deschise.

Atacul şi prăpădul. Grigorie – în picioare

Exact în clipa aceea s-au auzit primele strigăte, sălbatice şi întărâtate. Au deschis numaidecât, cu lovituri de picior şi bubuituri, uşile bisericii. O gloată înnebunită a dat buzna înăuntru ocărând, călcând totul în picioare şi răsturnând totul cu susul în jos. Înarmaţi cu ciomege şi pietre, loveau tot ce aflau în cale. Au fost mulţi oameni răniţi şi, se pare, şi doi morţi. Credincioşii nu ştiau ce să facă. Îi cuprinseseră panica şi spaima.

Ştiau prea bine duritatea arienilor. O mai încercaseră şi altădată, de aceea mulţi îşi tăinuiseră credinţa până la venirea lui

Grigorie. Şi iată că acum arienii o luaseră de la capăt. Singurul chip de a scăpa era fuga. S-au întors cu toţii către uşile bisericii, înghesuindu-se. Se năpusteau în dezordine, la puţina lumină din biserică, spre uşi. Ereticii, tot mai întărâtaţi, loveau cu ciomegele şi izbeau cu picioarele. Au intrat în Sfântul Altar şi au răvăşit totul. Nimeni nu vedea în clipele acelea dacă cei ce intraseră în altar erau neştiutorii săraci flămânzi, care fuseseră plătiţi, sau monahii, care ştiau foarte bine ce făceau.

Femeile, sus, în gineceu, fuseseră cuprinse de panică şi începuseră să ţipe. În zadar diaconul Evagrie, care era acolo, se străduia să le liniştească şi să le apere. Zadarnic. S-au rostogolit de-a valma pe scări, însă acolo le aşteptau barbarii, cu ciomege şi ocări. Le-au aruncat în obraz o sumedenie de vorbe urâte şi le-au lovit fără milă.

Diaconul Evagrie, văzând că nu poate mai nimic, căuta să vadă, de sus, ce se întâmplă cu Grigorie, care slujea. Hărmălaia era groaznică.

Îl băgaseră la mijloc. De-o parte atacatorii, care intrau tot mai mulţi în locul lăsat de credincioşii ce ieşeau; de altă parte, catehumenii. Grigorie stătea pe mica solee. Se distingea de ceilalţi clerici, care şi ei făceau ce puteau să se ferească, să scape. Mâini şi ciomege se ridicau şi se coborau ameninţător, sălbatic. Pietre zburau pretutindeni. Priveliştea l-a făcut pe Evagrie, acolo sus, să se înfricoşeze. I se părea că lui Grigorie îi sosise sfârşitul; genunchii îi cedaseră.

- Vai nouă de-l vom pierde pe marele nostru teolog, sfânta noastră mândrie - gândi. Cine ne va mai ţine drepţi, în picioare? Cine ne va mai îndestula cu adevărul?

Îşi ţinea cumpătul, cât putea. Cu ochii, cu mintea, cu inima – la Grigorie. Îl vedea şi nu-i venea să-şi creadă ochilor, îl vedea şi era copleşit. Stătea acolo, pe mica lui solee, neîncovoiat, drept, în veşmintele lui arhiereşti albe ca zăpada, fără nici o cusătură aleasă, fără nici o podoabă, fără nici un lux; cu cruci negre pe ele. În mâini ţinea cartea de slujbă, din care citea rugăciunile. Privirea lui căuta la toate cele ce se petreceau. Se aţintea asupra credincioşilor, care sufereau necazul, se aţintea şi asupra răufăcătorilor. Avea în ea linişte şi durere, multă durere. Toţi, şi buni şi răi, erau

de plâns, vrednici de milă. Laolaltă, şi buni şi răi! Şi mai vrednic de milă era Pavel, tânărul acela ce venea adesea în ultima vreme la biserică. Îi arăta respect lui Grigorie şi părea că va face lucru bun în Biserică. Acum însă, de cum îi văzuse pe barbari urlând şi culcând totul la pământ, se schimbase înlăuntrul lui. Prinsese să-l ocărască, alături de ceilalţi, pe Grigorie. Cât de josnic ajunge câteodată omul! Câtă durere naşte micimea aceasta a lui!

Evagrie aştepta vreo mişcare a lui Grigorie - să facă ceva, să se aplece, să se păzească... Când mâinile îl ameninţau, când pietrele zburau de pretutindeni... Şi aşa era suferind şi epuizat; o simplă lovitură îl putea trimite pe lumea cealaltă.

Însă sfântul slujitor stătea netulburat. Doar adânca sa durere i se citea în ochi, brăzdându-i chipul senin şi palid. Involuntar, Evagrie rămase ţintuit locului, desfătându-se de chipul lui Grigorie. Atunci se încredinţă, o dată pentru totdeauna, că omul acesta era trimisul lui Dumnezeu, că Duhul Sfânt umplea cu lucrarea Sa toată fiinţa lui Grigorie. Această lucrare răzbătea din purtarea, din cuvântul omului acestuia. Şi, mai mult, i se citea pe chipul strălucitor. Acesta îi strălucea, arătând pe de-o parte compasiunea faţă de cei ce pătimesc, iar pe de altă parte, pe Dumnezeu Însuşi, cu adevărat. Orice om bun care s-ar fi întors în clipele acelea spre Grigorie ar fi citit pe sfântul lui chip prezenţa lui Dumnezeu, strălucirea omului îndumnezeit, care nu se mai teme de nimic, nu-i mai pasă de ameninţări, nici chiar de moarte.

Grigorie n-a scăpat neatins din toată vâltoarea aceea. Fusese lovit pe ici, pe colo, însă nu şi în faţă - în faţa aceea în care Se oglindea Dumnezeu. Ereticii se mai potoliseră puţin, o dată cu dispariţia aproape a tuturor credincioşilor. Uluiţi, îl priveau fără să vrea pe singurul ce stătea încă drept, în picioare. Un chip îndurerat, dar luminos; fruntea înaltă şi largă, limpede. Vrând-nevrând, au priceput că există o legătură adâncă între Dumnezeu şi chipul acela. Şi pe nesimţite s-au oprit, unul câte unul, au lăsat pietrele din mâini. Gurile nu mai ocărau. Se lăsase tăcere; tăcere desăvârşită. Şi apoi, după câteva clipe, s-a auzit un uşor zgomot de paşi. Unul, cinci, zece, douăzeci se întorceau cu capul plecat şi căutau uşile. Se zăpăciseră. Rămăsese prăpădul şi sfântul.

Luminându-se de zi, au venit iarăşi la biserica Anastasiei toţi credincioşii care mai prinseseră curaj. Au făcut curat în biserică, i-au îngrijit pe cei loviţi şi au prăznuit Învierea. Au sărbătorit Paştile cu biserica pustiită. Au putut, fiindcă înviase înlăuntrul lor Ortodoxia; fiindcă de Dumnezeu trimisul Grigorie stătea de faţă, gata de mucenicie, gata să le descopere tuturor adevărul.

L-au dus la judecată pentru omor

Imediat după Paşti, după ce căpeteniile arienilor au mâncat şi au băut bine, le-a venit ideea să-l pârască pe sărmanul Grigorie dregătorilor. Să-l prezinte ca pricină a tulburărilor şi a nenorocirii de la biserica Anastasiei! Trebuia repede să se despovăreze de răspunderea pentru pagube, răniţi şi victime. Toate, aşadar, pe capul nevinovatului! Ticăloşia n-are hotar. Odată robit cineva de ea, nu mai are limite.

Şi a fost lesne ca o astfel de învinuire să aibă trecere, căci în toate dregătoriile arienii îşi aveau oamenii lor. Murise marele lor protector, împăratul Valens. Însă aceştia îşi ţineau încă scaunele şi influenţa lor.

Au venit, deci, soldaţii şi l-au luat pe Grigorie, să-l ducă la palat. L-au dus acolo ca pe un ucigaş. Aşa au spus arienii. Şi-aşa Grigorie nu mai fusese la palat. Era imens şi luxos - turnuri, pridvoare, marmură, coridoare, dregători, strălucire. Se afla între hipodrom şi „Sfânta Sofia"; i se spunea Augusteul. Într-o aripă a lui erau şi sălile eparhului cetăţii, care era totodată şi marele judecător, în vreme ce împăratul lipsea. Eparhul judeca dimpreună cu ceilalţi judecători; toţi, îngâmfaţi din cale-afară. Nici nu catadicseau să se uite la împricinaţi, ca să nu le cadă rangul.

Acum găsiseră şi alt motiv: faima lui Grigorie ajunsese peste tot, în lung şi-n lat. Din vecini până în palat şi la dregători. Nu puteau înghiţi ca prostimea să cinstească un ţăran neînsemnat!

L-au adus pe Grigorie înaintea lor. Stătea drept, nemişcat. Judecătorii erau de gheaţă. Nici n-au întors capul să-l privească. Grigorie se ruga lui Dumnezeu să aibă putere şi pricepere să-şi arate nevinovăţia. Procurorii se molipsiseră şi ei de aroganţa

judecătorilor. Majoritatea erau idolatri, păgâni. Câțiva arieni și restul, puțini, aproape indiferenți. Toți căutau însă să se pună bine cu poporul, să-l ia cu vorba dulce. Dar acum nu-i vedeau pe prea mulți strigând, ca de obicei. Aceia ce făcuseră marele prăpăd din noaptea Sâmbetei Mari se risipiseră. De bine, de rău, preferaseră să nu se arate. Unii ca să nu-și afle beleaua, alții fiindcă oarecum se căiau. Iar cei ce se înfățișaseră nu erau deloc demni de a fi luați în seamă. Grigorie își putea dovedi lesne nevinovăția. Puținii martori care îndrăzniseră să-l susțină au arătat limpede cum se petrecuseră toate.

Dezamăgiți că nu le fusese lesne să-l umilească în fața lumii, judecătorii l-au lăsat pe Grigorie liber. Arienii turbau. Nu doar că nu-l nimiciseră pe Grigorie, ci dimpotrivă, cu toate câte se petrecuseră, îl făcuseră martir și erou în ochii lumii.

Destui ortodocși l-au însoțit pe Grigorie la biserica Anastasiei. Nu era prea departe; au mers pe jos. Acolo, ortodocșii care se adunaseră i-au făcut o intrare triumfală. Au aclamat, au aplaudat și au cântat apoi cu toții cântare de mulțumire. Nenorocirea trecuse. Barbarii dăduseră înapoi. Așa se părea. Grigorie și-ai lui au răsuflat ușurați. De altfel, era și timpul... destule suferiseră ortodocșii!

Lupta însă nu încetase. Rămăsese lupta pentru împăcare. Măreția duhovnicească a lui Grigorie l-a dus repede către iertare. I-a iertat pe toți. Aceasta poate îi va înmuia pe cei care îi făcuseră necazuri. Așa credea și așa era.

Dovedirea nevinovăției lui – la o zi-două după Paști – a dat multă îndrăzneală celorlalți. Două persoane ce aveau mare trecere în cetate și erau cunoscute tuturor, Teodoros și Teoctenos, s-au hotărât să-i dea în judecată pe arieni. Cel dintâi a luat această hotărâre de la sine, personal. Datorită poziției sale sociale, îi ajutase mult pe monahii și pe săracii orașului, adică pe aceia care loviseră și distruseseră mai mult biserica Anastasiei. Cel de-al doilea, pentru că în noaptea nenorocirii își avea în biserica Anastasiei soția și fiica; amândouă suferiseră, mai mult sau mai puțin. Voiau, așadar, ca vinovații să fie aduși în fața tribunalului și pedepsiți.

Grigorie s-a căznit din răsputeri să-i facă să se răzgândească. Într-o mie de chipuri s-a străduit să-i convingă că e mai bine

să-i iertăm pe cei ce ne fac rău – precum făcuse el însuşi, care suferise mai mult decât toţi, la urma urmei. Au ascultat de sfântul bărbat şi n-au mai mers la judecătorie.

Poporul, care fusese atras în arianism şi în fapte tâlhăreşti împotriva lui Grigorie, a apreciat mult, desigur, poziţia aceasta a sfântului. Astfel, răceala antiortodoxă pe care poporul o mai avea încă înlăuntrul lui începea să se stingă. Câte puţin, bineînţeles, dar începutul se făcuse. Şi ceea ce începe nu încetează.

Explică cine are „primatul" în Biserică. Despre Atanasie

Grigorie, fire bolnăvicioasă cum era, dar şi datorită multei nevoinţe, a ieşit foarte ostenit din toate aceste evenimente. Trebuia să-şi revină. S-a dat puţin deoparte. Avlavie şi Olimpiada, bogatul Stratighie cu Paladie au făcut tot ce le-a fost cu putinţă ca Grigorie să-şi afle liniştea şi odihna, afară din cetate.

Se pare că mai mult de trei-patru zile n-a fost chip să stea. Nu doar ortodocşii cetăţii, de la biserica Anastasiei, aveau nevoie de el. Se apropia şi praznicul Marelui Atanasie, la 2 mai. Adormise în Domnul cam cu şase ani în urmă, în 373. Acum, la praznicul lui, Grigorie simţea nevoia să vorbească. Era un prilej să arăte ortodocşilor o mare pildă, cu care pot să se mândrească. Să-l înalţe împotriva tuturor rău-credincioşilor pe bărbatul pe care Dumnezeu îl luminase şi îl întărise mai mult decât pe oricare altul; pe care îl întărise să stea împotriva vijeliei arianismului şi să arate adevărul în acele vremuri de grea cumpănă.

S-a înapoiat, deci, la „Anastasia" lui. Şi până să vină ziua praznicului Sfântului Atanasie cel Mare, Grigorie a vorbit neîncetat despre el. Creştinii, dar şi păgânii împărăţiei, auziseră cu toţii de Atanasie, episcopul Alexandriei, care ajunsese sfânt, erou, legendă... Cel ce avusese de-a face cu toţi ereticii şi cu patru atotputernici împăraţi romani: Constantin cel Mare (†337), Constanţiu (†361), Iulian (†363) şi Valens (†378).

Atât de greu de crezut erau cele săvârşite de Atanasie, încât chiar şi mulţi dintre ortodocşi îl întrebau pe Grigorie:

- Dar chiar aşa de mare a fost, pe cât îi e numele?

- Şi încă mult mai mult - răspundea el. Mult mai mult decât mare. Doar una să vă spun, şi-i destul să înţelegeţi. A fost dintre cei trimişi de Dumnezeu spre a-i călăuzi şi a-i lumina pe oameni, să se împotrivească ereziilor... Alesul lui Dumnezeu. Atât de ales, încât se poate compara cu toţi sfinţii pe care i-a trimis odinioară Dumnezeu spre mântuirea noastră pe pământ.

Ascultătorii s-au nedumerit. Se uitau unul la altul, aşa că Grigorie a înţeles şi a continuat:

- E-aşa precum vă spun! Atanasie se aseamănă proorocilor, dreptilor Legii Vechi, ucenicilor Domnului! Pe unii dintr-aceştia i-a ajuns în virtute şi-n harisme; pe alţii, chipuri din Legea Veche, i-a întrecut. Să fiţi siguri de-aceasta!

- Văzător de Dumnezeu? - întrebă unul.

- Neîndoielnic. S-a luptat atât de mult pentru curăţirea de patimi, l-a războit atât de mult pe diavol şi-atâta s-a rugat, încât Dumnezeu l-a dăruit în chip minunat.

Chipul lui Grigorie a prins a se înveseli şi a se lumina. A fost cuprins de o caldă străpungere sufletească:

- Iubiţii mei fraţi, Atanasie a străbătut, a trecut dincolo de trupescul lumii şi a pătruns adânc în adevăr, s-a făcut văzător de Dumnezeu, a văzut însuşi adevărul. Mai bine zis, a trăit însuşi adevărul. Nu pot să v-o tâlcuiesc aceasta. Este înfricoşător... S-a înrudit cu Dumnezeu, L-a întâlnit, a împreună-petrecut cu Dumnezeu! Cum? Nu ştiu. Vă pot spune doar că s-a umplut de dumnezeiască lumină, s-a amestecat şi s-a făcut una cu aceasta, făcându-se el însuşi lumină, pe cât îi este cu putinţă firii omeneşti. În această fericită stare petrecând, fraţii mei, a cunoscut adevărul, şi de-aceea ştiinţa şi teologia îi sunt cu totul fără greşeală. Dumnezeu Însuşi îl învăţa; pentru aceasta, teologia lui e de Dumnezeu insuflată, descoperire dumnezeiască!

Din sfială, Grigorie a tăcut. Şi-a plecat fruntea. Nici el însuşi nu putea suferi adâncul şi sfinţenia celor spuse despre Atanasie. După puţin, a ridicat fruntea, a privit către cutremuratul auditoriu şi a continuat:

- Şi dădu Dumnezeu – după atâtea prigoane şi chinuri – ca teologia lui Atanasie să se facă încet-încet credinţă de obşte a Bisericii. Acum, că înfricoşătorul nostru prigonitor s-a pierdut (se

referea la împăratul Valens) şi frica de el s-a stins, creştinii se întorc puţin câte puţin la credinţa ortodoxă.

- La Niceea a fost întâistătător Atanasie? – au întrebat unii.

- Încă şi mai înainte, fiii mei - le-a răspuns. Din primii ani când s-a ivit arianismul. Prin 320, Atanasie, pe-atunci tânăr diacon, a ajutat la lupta împotriva lui Arie şi a ereziei lui. Măreţia lui s-a arătat însă tuturor la Niceea, la Sinodul ecumenic, în 325. Nu poate pricepe mintea... Deşi încă diacon, el îi călăuzea pe episcopi la adevăr. Se făcuse trâmbiţă a Duhului Sfânt, arătând care-i adevărul. Toţi s-au încredinţat atunci că Dumnezeu e Cel ce l-a trimis pe diaconul Atanasie spre pierderea arianismului. S-a făcut, aşadar, stâlp şi temelie a Bisericii. Toţi au fost nevoiţi de atunci să ia aminte la ce învaţă şi la ce face Atanasie. Câţi îl urmau erau ortodocşi; câţi nu primeau cele zise de el erau cacodocşi, rău-credincioşi. De aceea şi în 338, când Atanasie a ajuns episcop în Alexandria, Dumnezeu i-a dat cu adevărat purtarea de grijă faţă de întreaga lume, de întreaga Biserică.

- Dar Ierusalimul, Roma, Antiohia, Constantinopolul? - le-a venit tuturor pe buze. Era oare Atanasie deasupra tuturor acestor scaune apostolice?

Ce înseamnă mai presus sau mai prejos, feţii mei? Aici este vorba despre adevăr! Celui pe care Dumnezeu îl luminează mai mult, aceluia trebuie să-i urmăm. Cel ce se luptă mai mult şi suferă mai mult pentru adevăr şi pentru Biserică, acela are „primatul", întâietatea. Celelalte lucruri sunt de mâna a doua, pentru ordinea care, bineînţeles, trebuie să existe în Biserică. Dumnezeu a judecat şi l-a arătat pe Atanasie „legiuitor" al Bisericii întregi, ca pe un al doilea Moise. Mai putem sta pe gânduri, întrebându-ne cui să-i urmăm? După aceea, din nou, Dumnezeu l-a arătat pe Marele Vasile al Cezareii. Ce importanţă are dacă-i vorba de Alexandria, Cezareea, Roma sau Ierusalim? Duhul suflă unde voieşte. Dumnezeu judecă singur unde, când şi pe cine va lumina în chip cu totul aparte, ca aceluia să-i urmăm cu toţii. Dumnezeu hotărăşte de fiecare dată cine va avea „primatul", întâietatea adevărului. Iar dacă Dumnezeu hotărăşte, noi să urmăm voii Lui!

Despre Atanasie şi despre călugării Egiptului

Grigorie a tăcut iarăşi. Vremea trecea. Adânca sa participare la cele spuse despre Atanasie îl istovise trupeşte. Însă nu avea încotro, trebuia să adauge măcar alte două lucruri - foarte importante, după părerea lui. Două subiecte care-i erau tare dragi şi-l dureau: ce căuta Atanasie prin pustiurile egiptene şi ce făcuse pentru monahi - unul. Cum teologhisise acest sfânt bărbat despre Duhul Sfânt - celălalt. Dar de unde să înceapă şi unde să sfârşească? Se străduí să fie scurt şi limpede:

- Sfântul nostru, dragii mei, mergea iarăşi şi iarăşi la mânăstirile Egiptului şi la sihăstriile pustnicilor. Stătea lângă ei. Le asculta puţinele vorbe. Vedea nevoinţa lor aspră. Lua seama la virtuţile şi la harismele lor. Căuta la chipurile lor şi la dumnezeiasca dulce lumină de pe ele...

- Când şi cât stătea cu ei? - îl întrerupseseră.

Grigorie nu-şi amintea amănunte. Ştia însă bine îndelungul exil al lui Atanasie, din 356 până în 362. După evenimentele în forţă şi după înjunghieri, Atanasie căutase adăpost printre monahi, care-l ascunseseră şi-l păziseră ca pe un sfânt dar dumnezeiesc. Toţi călugării, pustnicii sau cei din chinovii, erau conştienţi cine e Atanasie: omul prealuminat al lui Dumnezeu; episcopul Bisericii lor locale. Îl aveau învăţător şi măsură. Se sfătuiau cu el şi-l ascultau cu mare evlavie. Aveau trebuinţă de el, căci nu lipseau pe atunci nici neînţelegerile dintre ei. Astfel, adesea, dar mai ales în anii aceştia, Atanasie ajungea cu deosebire în sihăstriile, colibele şi peşterile unde se nevoiau pentru Dumnezeu mii de călugări. Îi învăţa măsura. Le explica cum că, pe lângă marea asceză şi însingurare, trebuie să aibă şi iubire, ca să împărtăşească şi celorlalţi fraţi dintr-ale lor. Apoi, în mânăstiri, stăruia că bună este viaţa de obşte şi dragostea de fraţi, însă trebuinţă are monahul de nevoinţă aspră, ca să aibă virtutea pustnicilor.

Marile spirite luminate evită extremele. Au multă putere de distingere şi văd orice duce la extremă.

- Rămânerea lui Atanasie prin pustia egipteană - continuă Grigorie – i-a adus lângă episcopul lor şi pe cei mai dificili monahi. Îşi dădeau seama că, monahi şi mireni, cu toţii alcătuiesc un

trup, o Biserică, cu un episcop în frunte. Văzând, de asemenea, câtă lipsă de episcopi buni era în eparhiile Egiptului, îi îndupleca pe unii dintre monahi să lase mânăstirea şi să se facă episcopi din dragoste pentru poporul lui Dumnezeu, care avea trebuinţă de păstorire. De-atunci adesea unii monahi se fac şi episcopi.

Întoarcerea triumfală a lui Atanasie

- Atâţia ani, părinte - întrebară unii iarăşi – atâta timp cât Atanasie a lipsit, Alexandria nu l-a dat uitării? Urmaşii arieni la tron şi dregătorii nu l-au defăimat, astfel încât poporul să-l urască?

- S-a întâmplat minunea, fraţilor. Mult norod rămăsese drept, nu se plecase ereticilor. Când şi când, Atanasie îşi trimitea oameni la Alexandria, în ascuns, să-i sfătuiască şi să-i călăuzească pe ortodocşi. De altfel, cine putea uita chipul acela impunător, pe vulturul Duhului? De aceea, de cum s-a aflat că Atanasie se întoarce din exil, la 20 februarie 362, mare cutremur a fost în oraş. Împăratul Iulian dăduse amnistie. Astfel, dregători şi norod se mişcau degrabă. Mici şi mari, negustori şi dascăli, meşteri şi calfe, umpluseră drumul ce ducea la Cairo, care pe atunci se chema Vavilona. Dintr-acolo urma să vină Atanasie. Merseseră mulţi kilometri într-acolo, să-l întâmpine. Iar înăuntru, în cetate, pe drumul mare ce ducea la biserică, boierii şi căpeteniile breslelor rânduiseră cum să stea puhoiul de lume. Îi aşezaseră după meserie şi după vârstă. Arienii dispăruseră. Nu-şi credeau ochilor, văzând prin crăpăturile ferestrelor zăvorâte bucuria şi freamătul poporului cetăţii. Drumul, pe mai mulţi kilometri, se prefăcuse într-un râu de oameni, aclamându-şi părintele duhovnicesc. Eroul Bisericii, multprigonitul şi neplecatul bărbat sfânt, intra acum în cetatea sa smerit, călare pe un asin. La fiecare cotitură, de cum apărea, cutremur nemaiîntâlnit. Văzându-l iarăşi pe alesul lui Dumnezeu alături de ei, credincioşii strigau, urându-i bun venit şi înecându-se cu toţii în lacrimi. Toate drumurile erau pline de ramuri şi de stâlpări de finic. Pretutindeni, de cum ajungea, omenii îşi întindeau hainele pe pământul ud, ca să păşească sfântul. O astfel de primire, fraţilor, nu s-a mai întâmplat nicicând, şi nici

apoi nu s-a mai văzut. Şi pe drept cuvânt, căci Atanasie se zbătuse şi biruise toate lucrurile anevoioase şi de seamă: se luptase pentru adevăr, suferise prigoană şi surghiunuri, se jertfise pentru nevoile turmei sale, învăţase, se luminase, se îndumnezeise... Ce-i mai rămânea să facă? Ce să-i mai dea Dumnezeu? Poporul înţelegea, ghicea toate acestea şi-l cinstea. Acestea, aşadar, s-au întâmplat pe-atunci cu Atanasie, şi-mi pare rău că v-am ţinut atâta vreme, da nu era chip să nu vi le spun, nu le puteam ţine doar pentru mine însumi.

Ascultătorii erau fermecaţi în toată puterea cuvântului. Minunate erau cele spuse despre Atanasie. Însă şi cum le înfăţişase Grigorie, cu meşteşug, cu adevărat fermecător. I-au dat grabnic de înţeles că nu doar că nu obosiseră, dar voiau chiar să asculte şi altele.

- Nu sfârşi vorba, părinte. Te-am asculta până mâine.

- Da, fraţilor, şi eu am nemărginită dragoste pentru Atanasie. Îl citesc şi simt cum mă duce tot mai aproape de Dumnezeu, cum mă fac şi eu părtaş puţin de înaltele lui virtuţi. Şi a avut atâtea, şi-n aşa măsură, încât atunci când aud cuvântul „virtute", mintea îmi zboară numaidecât la Atanasie. La fel: de zici „episcop", mintea-mi zboară la episcopul Atanasie. Căci a fost cu adevărat cel mai desăvârşit episcop pe care l-a cunoscut Biserica.

Grigorie pricepu că n-o să mai termine niciodată să vorbească despre Atanasie, aşa că le zise:

- Dar să mai şi sfârşim odată. Vă mai spun şi-al doilea lucru despre Atanasie, făgăduind că voi fi scurt. E vorba de vestita lui teologie despre Duhul Sfânt. Despre aceea că Sfântul Duh are aceeaşi dumnezeire cu Tatăl şi Fiul, că firea Duhului nu-i una străină de-a Tatălui. Şi toţi ştiţi că mai demult – dar şi astăzi – credincioşii au avut multe nedumeriri în privinţa Duhului Sfânt. Nu puteau şi nu îndrăzneau să mărturisească legătura Lui fiinţială cu Tatăl şi cu Fiul. Vă amintiţi cât s-a căznit Biserica să ajungă la mărturisirea că Fiul este fiu Tatălui după fire, aşadar deofiinţă cu Tatăl? Cunoştinţa şi mărturisirea aceasta s-a dat mai întâi Părinţilor de la Niceea, unde lucra Atanasie. Mărturisirea, însă, şi cunoştinţa că Sfântul Duh are faţă de Tatăl aceeaşi legătură după fiinţă ca şi Fiul i s-a insuflat lui Atanasie mai apoi. E cel dintâi,

deci, care a fost luminat să formuleze limpede şi clar acest adevăr despre Duhul Sfânt. Până atunci existaseră îndoieli pe această temă şi o mulţime de păreri.

Acestea am avut de spus, deci, fraţilor. Şi fie ca Marele Atanasie, de-acolo de unde este, să ne cerceteze şi să ne apere!

Rusaliile anului 379 (9 iunie)

De parcă înrăiţii arieni nu erau de ajuns, în ultima vreme apăruseră în capitală şi pnevmatomahii, adică luptătorii împotriva Duhului Sfânt. Căpeteniile lor erau monahi, chiar dintre cei mai aspri, mai austeri. Adică nevoitori, înfrânaţi, lepădaţi de bogăţia lumească. Nu fuseseră încă organizate mânăstirile cu viaţă de obşte. Monahii trăiau cete-cete şi erau pildă pentru creştini. De aceasta se temea Grigorie cel mai mult. Lumea lua aminte la monahi datorită vieţii lor ascetice şi totodată credeau orice învăţau aceştia.

Dar nu învăţau drept. Desigur, teologia lui Atanasie şi a Capadocienilor îi convinsese să-L mărturisească pe Fiul (pe Hristos) drept Dumnezeu desăvârşit şi deofiinţă cu Tatăl. Nu voiau însă să mărturisească acelaşi lucru şi despre Duhul Sfânt. Deci, rău-credincioşi şi aceştia. Îi numiseră „pnevmatomahi". Nu erau însă atât de rău-credincioşi precum arienii. Se purtau mai blând cu ortodocşii. Mulţi dintre ei mergeau şi-l ascultau pe Grigorie vorbind în biserica Anastasiei.

Nu erau puţini nici ortodocşii care gândeau:

- E cu putinţă ca asemenea oameni, atât de curaţi şi nevoitori, să fie osândiţi de Dumnezeu?

Nu mică era sarcina lui Grigorie. Cum să arate, în mod convingător, că evlavia adevărată şi asceza au nevoie şi de dreaptă credinţă? Nevoinţa ascetică şi cu roadă o face creştinul ce are credinţă dreaptă. Doar atunci Duhul Sfânt Se sălăşluieşte înlăuntrul nevoitorului, bucurându-l, doar atunci îi dă cununa nevoinţei.

Dar nu era încă vremea de a asculta Constantinopolul adânca teologie despre Duhul Sfânt. Aşa credea Grigorie în clipa aceea. Voia ca mai întâi credincioşii să înţeleagă unimea Treimii,

unitatea Ei, să se obişnuiască cu tradiţia Bisericii, iar mai apoi să le vorbească despre Duhul Sfânt, cu precizie. De aceea le-a vorbit doar în parte despre Duhul Sfânt.

Au venit şi Rusaliile anului 379. Cădeau pe 9 iunie. Biserica Anastasiei se umpluse până la refuz. Sărbătoare strălucită. Sfânta Liturghie înainta iar Grigorie se simţea tot mai preschimbat. Fusese cuprins de harul Duhului şi trăia din el şi pentru el.

Venise vremea predicii. Stătea între uşile împărăteşti. Plănuise să le vorbească despre înţelesul numărului şapte. Să tâlcuiască textele scripturistice referitoare la Cincizecime. Şi a făcut-o, desigur. Însă fără să bage de seamă, cuvântul i-a ajuns grabnic la Sfântul Duh.

Era vremea când în Antiohia fusese convocat un sinod având ca principală temă teologia despre Sfântul Duh. Personalitatea cea mai de seamă era Meletie al Antiohiei. Bărbat ortodox, mărturisitor curajos. Acolo, aşadar, a fost mărturisită dreapta credinţă în dumnezeiasca şi deofiinţimea Duhului şi au fost condamnaţi pnevmatomahii. În ciuda acestora, Grigorie nu putea fi aspru şi prea dur cu pnevmatomahii. Aşa cum stătea între uşile împărăteşti, îi vedea pe câţiva înaintea sa.

De aceea, lăsând deoparte multe din ceea ce plănuise, vorbi părinteşte, cu o nesfârşită dragoste. Nădăjduia că aceia se vor întoarce la credinţa adevărată. Vorbea harul dinlăuntrul lui, vorbea ca un văzător de Dumnezeu ce se afla. Se lăsase în voia darului său poetic atâta, încât părţi dintr-acest *Cuvânt* au fost folosite literă cu literă de către imnografii Bisericii.

- Ceea ce vă spun, fraţilor, e de la Duhul Sfânt. Acela mă călăuzeşte, Acela mă insuflă să spun ceea ce spun.

Dacă enoriaşii lui nu l-ar fi cunoscut, l-ar fi înţeles greşit. Ba, l-ar mai fi acuzat şi de hulă. S-au găsit însă şi câţiva răuvoitori, care în sinea lor s-au tulburat:

- Auzi la el, insuflare de la Duhul Sfânt... Tot ce zice-i descoperire de la Duhul!

Însă pe cât îl priveau în faţă, pe-atât ceva îi liniştea.

S-au potolit, aşadar, răuvoitorii. Omilia a continuat. Grigorie le-a vorbit despre preasfânta sălăşluire a Duhului, la sfârşitul lucrării lui Hristos pe pământ. Începând de atunci, pe pământ –

adică în Biserică – va lucra Duhul. Nu că înainte n-ar fi lucrat, n-ar fi fost prezent în tot ceea ce făcea Dumnezeu Tatăl şi Fiul; fusese pretutindeni şi pururea - şi-n prooroci, şi-n apostoli... Acelaşi Duh lucra. Însă acum lucrarea Lui are alt chip şi altă întindere.

În punctul acesta, lui Grigorie i-a fost greu. Nu putea să explice cu exactitate ce deosebire exista şi a folosit cuvintele pe care le-a aflat la îndemână, dar care n-au fost tocmai fericite. Le-a spus că până la Cincizecime Duhul lucrase şi fusese prezent „prin lucrare", prin lucrarea Sa. De la Cincizecime înainte, lucrează „mai desăvârşit" şi „fiinţial". Voia să spună că acum, în Biserică, Persoana ce săvârşeşte lucrarea principală este Duhul. Acesta lucrează acum, în principal, precum în vremea Noului Testament lucrase mai ales Fiul şi precum în Vechiul Testament lucrase mai ales Tatăl. Pe-atunci, în vremea testamentară, Fiul fusese Cel ce împreună-petrecea cu oamenii şi-i învăţa. Acum, Duhul Sfânt „împreună-pătimeşte şi împreună-petrece" cu noi oamenii. Doar că, spre a se face aceasta cu fiecare dintre noi, trebuie ca fiecare să aibă o legătură reală cu Duhul. Să creadă drept că Duhul are aceeaşi fire cu Tatăl şi cu Fiul.

Lui Grigorie i-au căzut ochii pe pnevmatomahi şi a adăugat:

- Dacă unii se tem să folosească termenul „fire" despre Duhul, să mărturisească măcar că una este dumnezeirea Tatălui, a Fiului şi a Sfântului Duh. Nu insistăm mult pe cuvinte. E de ajuns, fraţilor, să mărturisiţi acelaşi lucru, adică acelaşi adevăr, că Duhul este cu adevărat Dumnezeu. Faceţi aceasta şi atunci praznicul Cincizecimii se va face înlăuntrul vostru sărbătoare preastrălucită şi veţi trăi o bucurie nespusă!

Pnevmatomahii de faţă au ascultat cu atenţie. A ascultat cu uimire şi ciudatul „filozof" Maxim. La scurt timp, destui dintre aceştia s-au unit cu Biserica, iar alţii în anul următor (380), când au auzit cel de-al cincilea Cuvânt teologic al lui Grigorie, *Despre Duhul Sfânt*.

Un ciudat filozof şi un prieten fățarnic: Maxim cinicul

Roadele aduse de predicile teologice ale lui Grigorie i-au însufleţit pe ortodocşii din cetate. Avea conştiinţa împăcată; îşi făcuse datoria. Însă întâmplările triste de la Paşti, boala, Cincizecimea, încercările de tot felul de a convinge şi de a lumina îl istoviseră. Se simţea îngreunat. Căuta ieşire.

În astfel de ceasuri, inima i se întorcea înapoi în timp, zbura către prietenii şi meleagurile îndrăgite. Îl purta acolo unde îşi trăise anii copilăriei, unde se nevoise; îi iubise pe oameni şi fusese iubit de ei. Îi era dor de locurile acelea şi se simţea al lor. Şi, curios lucru: în cetatea aceasta nu se simţea de-al locului. Aici săvârşise cea mai de seamă lucrare a sa şi, totuşi, se simţea străin. Şi nu înceta a o spune şi a o scrie.

Peste un an şi jumătate avea să dobândească totul. Toate bunurile capitalei: palate, puteri, bogăţie, parade, cinstiri din partea împăratului, biserici cu mare fast, aplauze, preşedinţia Sinodului... Toate îl lăsau nepăsător; în afară de una. Până la suflarea cea mai de pe urmă îşi va aminti cu emoţie de biserica lui şi de mica sa obşte. Ai fi zis că întreaga viaţă i s-ar rezuma la aceasta. Doar acolo simţea alinare. Şi nu pe nedrept. Acolo îl învrednicise Dumnezeu să învie Ortodoxia. Acolo se jertfea clipă de clipă pentru lucrarea lui. Nu are importanţă că n-a murit mucenicește, că nu-l uciseseră în cele din urmă. El era în fiece zi gata de mucenicie. Bineînţeles, mucenicia lui de zi cu zi din biserica Anastasiei.

Şi în vreme ce trăia şi lucra astfel, a venit în cetate, prin primăvară, un om ciudat; îl chema Maxim. A impresionat imediat lumea. Avea părul lung, căzându-i liber şi cochet pe umeri. Purta toiag şi mantie, precum obişnuiau filozofii, şi zicea că în patria lui, vestita Alexandrie, fusese filozof, şi anume cinic, şi că fusese botezat de însuşi Atanasie. Avea ochi pătrunzători şi o mare experienţă a lumii. Se vâra peste tot. Căuta să afle esenţialul. Şi l-a aflat. S-a apropiat de ortodocşi şi le-a turnat o grămadă de istorii – adevărate ori ba, nimeni nu ştia atunci, sau nu căuta să afle.

Le-a povestit că în ţara lui luptase alături de ortodocşi. Părinţii lui, mărturisitori ai credinţei, suferiseră prigoane şi

surghiun. El însuşi fusese prigonit de arieni, pentru ortodoxia lui. Se adăpostise prin pustiurile egiptene şi trăise lângă monahi, pe care – chipurile – îi preţuia mult.

Toate acestea se întâmplaseră, zice-se, curând după 373, după ce adormise în Domnul Marele Atanasie, pe care Valens se temea să-l exileze, în ciuda puterii lui împărăteşti. Însă pe urmaşul lui Atanasie la scaunul episcopal al Alexandriei îl prigonise în tot chipul. Urmaşul acesta era Petru, fratele lui Atanasie.

Mai apoi, după uneltirile lui Maxim, precum vom vedea, s-au aflat în cetate despre viaţa lui lucruri deosebite de cele pe care însuşi le înfăţişase. Au aflat că era un mic escroc şi că de mai multe ori fusese judecat şi condamnat de dregătorii locului. Că hoinărea de colo-colo, fire nestatornică... Şi altele, mult mai rele.

Acest Maxim, aşadar, venise în cetate. Cu ochiul său exersat, văzuse cine-i marele teolog; mirosise încotro vor merge chestiunile politico-bisericeşti. Triumful Ortodoxiei se apropia. S-a înfăţişat deci lui Grigorie ca admirator al său. Şi, bineînţeles, ca mărturisitor al credinţei, gata – chipurile – să sufere şi mucenicie pentru Ortodoxie.

Ce să facă bietul Grigorie? Îl primi. Şi nu doar atât. Aşa sărac văzându-l, dar cu carte şi dedicat credinţei, se hotărî să-l ia acasă. În mica lui căsuţă, lângă biserica Sfintei Anastasia.

E de mirare că Grigorie, cu pătrunderea sa duhovnicească unică, n-a priceput imediat firea uneltitorului Maxim. O mare minte, de Dumnezeu insuflată, să se poarte cu atâta nebăgare de seamă! Inexplicabil, şi totuşi adevărat.

Câteva luni, Maxim a rămas lângă Grigorie, în odaia alăturată. Mâncau împreună, discutau... Grigorie i-a vorbit despre planurile lui de viitor în Constantinopol. Nici prin cap nu-i trecea să fie atent cu un astfel de om.

Au trecut aşa destule luni. Maxim, totdeauna comesean şi protejat al lui Grigorie. Au încercat unii să-i spună două vorbe, părerea lor:

- Părinte Grigorie, mi se pare ciudat Maxim. Nu prea ne-am întovărăşi cu el...

Grigorie însă nu pricepea. Nebăgarea de seamă îi ținea ochii închişi. Activitatea dură de zi cu zi îl absorbea cu totul. Lupta lui pentru Ortodoxie îl istovea. Şi toate la un loc îl osteneau peste măsură.

Istovirea îl nevoieşte să plece din cetate. Se întoarce la începutul lui octombrie

Puterile îl părăseau, cu atât mai mult cu cât nu micşora asceza şi postul. Medicii l-au silit să părăsească oraşul, să lase puţin lucrarea de păstorire. Prin ultimele zile ale lui septembrie, zece sau cincisprezece zile, a fost oaspetele casei verişoarei sale Teodosia, în afara oraşului. Tot ea îl adăpostea şi în oraş.

Avea mare trebuinţă de linişte şi odihnă. Şi le-a aflat. Nimeni nu l-a deranjat în aceste zile. Simţea o adevărată fericire în liniştea aceasta.

Zilele bune, însă, trecură grabnic. Septembrie se sfârşise. Vremea era dulce, liniştită; nici cald, nici frig. Începuse octombrie. Grigorie, rupt de lume, uitase de sine. Rugăciune şi metanii. N-a citit câtuşi de puţin. Nu ştia nici în ce zi se află.

Pe 2 octombrie, dimineaţa, înainte de revărsatul zorilor, cum a sfârşit rugăciunea, o întâmplare i-a amintit de marea sărbătoare din ziua aceea. Se lumina de ziua Sfinţitului Mucenic Ciprian. De cum îşi dădu seama, se ruşină.

- Asemenea zi – gândi -, şi eu să nu fiu la biserică! O să se strângă lumea... Cine-o să vorbească despre Ciprian, marele păstor al Cartaginei? Dar ce zic?! A fost păstorul întregii Africi şi al întregului Apus! Până aici la noi a ajuns grija lui. Atât de mare a fost... S-a făcut cap al întregii Biserici, în veacul trecut. Toţi de el ascultau şi la el priveau pe-atunci, în anii lucrării lui...

La răsăritul soarelui căută să se întoarcă în Constantinopol, cu un mular pe care-l silea să meargă mai repede. Ajunse la zidurile înălţate de Marele Constantin. Intră pe drumul mare, din mijloc, ce ajungea la Piaţa lui Constantin. Înainte de a ajunge acolo, făcu un mic ocol prin curtea casei lui Avlavie. Descălecă grabnic, dădu dobitocul slujitorilor şi apucă spre biserică.

Nu sfârşiseră. Liturghisea un anume preot. Măcar va apuca să predice. Nu se pregătise însă; nu citise despre Ciprian. Doar auzise câte ceva. Dar auzise şi despre Sfântul Ciprian din Siria, vrăjitorul care ajunsese creştin şi fusese martirizat.

În graba lui, dar şi din neştiinţă, Grigorie încurcă vieţile celor doi. Puţine câte ştia despre vrăjitorul Siriei le-a spus ca despre marele Părinte şi învăţător al Cartaginei. Dar chiar şi despre acesta ştia doar că fusese martirizat, că scrisese mult şi că se făcuse învăţător preacinstit al întregii lumi.

În ziua aceea Grigorie a vorbit mai mult despre martiriu. Fiecare creştin trebuie să se lupte pentru virtuţi, pildă având chipul luptei mucenicilor.

Cu prilejul acesta mărturisise obştii bisericii şi ceva din trăirile lui. Le spusese câtă fericire a aflat în liniştea pe care o trăise. Dar şi cât de dor i-a fost de toţi:

- Cele câteva zile cât am lipsit s-au făcut pricină – le spuse – de a înţelege cât vă iubesc de mult. Şi aceasta-i cu atât mai mişcător cu cât ştiu că şi voi mă iubiţi.

Îşi ceru iertare în ceea ce-l priveşte pe Sfântul Ciprian, că nu fusese la Vecernia praznicului său. Îi chemă pe toţi să-l cinstească împreună pe sfânt şi se nedumeriră cu toţii când le spuse:

- Când mi-aduc aminte de lucrarea şi mucenicia lui Ciprian, mă minunez şi mă umplu de o mulţumire negrăită. Mă cuprinde bucuria şi râvna de-a lupta pentru virtute... Sunt clipe în care - nu ştiu cum – mă simt şi eu ca şi Ciprian. Îmi pare că-s şi eu părtaş la luptele lui...

Violenţe şi crime ale aerienilor

Anul 379 a adus multă mângâiere ortodocşilor. Episcopii exilaţi se înapoiaseră la eparhiile lor. Sinodul din primăvară din Antiohia hotărâse cele drepte despre Duhul Sfânt. Datorită stăruinţei Marelui Vasile, puternicul Damas, episcopul Romei, îşi înţelesese greşeala şi nu mai folosea, referitor la Dumnezeu, mărturisiri care confundau firea şi ipostasul. La Alexandria, acest

mare centru cu o puternică tradiție în lupta pentru adevăr, Petru se întorsese din exil.

Se înapoiase din surghiun și Eusebiu, prietenul lui Grigorie, pe care-l trimiseseră la Dunăre. Era un viteaz ortodox din Siria, din cetatea Samosatelor, cu știință și pricepere în a lupta. N-a apucat însă să trăiască și să lucreze prea mult. O femeie din Dolihiul Siriei, ariană cu credința, l-a omorât. L-a așteptat să treacă pe lângă casa ei. Ținea în mâini o cărămidă uriașă. De îndată ce Eusebiu a ajuns în dreptul casei ei, și-a adunat toată puterea și ura pe care o avea și a azvârlit piatra în creștetul lui. Sfântul om fusese lovit de moarte. Își dădu sufletul aproape pe loc. Și astfel, un mărturisitor al credinței a ajuns și mucenic. A crescut slava Bisericii, dar s-au umplut de amărăciune prietenii și toți ortodocșii. Grigorie l-a plâns îndeosebi, căci îi lega o veche prietenie și lupta comună pentru Ortodoxie.

Nici treburile împărăției nu mergeau prost. Împăratul Teodosie se lupta cu sfințenie iar goții, cu incursiunile lor, se potoliseră. Fuseseră nevoiți ori să trăiască laolaltă cu împărăția romană de Răsărit, ori să plece spre miazănoapte, dincolo de hotarul ei. De altfel, și poziția filoortodoxă a lui Teodosie se făcea tot mai clară. Se făcea cunoscută lumii, iar ortodocșii se îmbărbătau.

La Constantinopol însă lucrurile nu erau atât de mulțumitoare. Arienii, presimțind primejdia, se străduiau din răsputeri să păstreze ceea ce dobândiseră. Aveau toate bisericile cetății, marea parte a credincioșilor, mulți prieteni – căpetenii locale; într-un cuvânt, făceau ce pofteau...

Se umplea și biserica Sfintei Anastasia, care era tot mai neîncăpătoare. Vrând-nevrând, arienii care pricepuseră au recunoscut măreția lui Grigorie. Dar puțini erau cei ce-l ascultau cu atenție, critic. Toți ceilalți se țineau deoparte și răspândeau o sumedenie de învinuiri la adresa lui, ca să-l defaime lumea... Și în general, reușeau.

Prin piețe și locuri publice, prin pridvoarele bisericii, prin magazine, se vorbea doar despre Grigorie.

- Un țăran să ne-nvețe pe noi, în capitală?! Ăsta nici să vorbească nu știe prea bine. Nu caută la mutra lui strâmbă, ci tot

vrea să iasă primul! Se strâng toţi sărăntocii, le vorbeşte, chipurile, cu înţelepciune şi crede că i-a convins pe toţi! Uitaţi-vă bine la el şi ziceţi: e ăsta bun de conducător spiritual? Ăsta-i vai de capul lui, o rasă n-are mai de Doamne-ajută... Zdrenţe poartă pe el, nu-l vedeţi?... Şi vrea s-ajungă capul Bisericii!

Asemenea vorbe şi altele, mai urâte, se auzeau despre Grigorie, şi încet-încet ajunseseră şi la urechile lui sau le ghicea din spusele pe jumătate ale oamenilor săi.

Mai trist era că unii ortodocşi se simţeau puţin stânjeniţi de înfăţişarea lui sărăcăcioasă. Li se părea că, pentru a se impune drept căpetenie, drept întâistătător al Bisericii, trebuia să aibă o înfăţişare impresionantă. Să păşească mândru, să iasă cu însoţitori, să poarte haine preţioase. Apoi, să aibă relaţii pe plan social cu persoane suspuse, să mănânce bine şi să mai şi glumească la masă...

Şi mai era şi accentul lui capadocian care, zice-se, deranja. Căci cei din capitală aveau o pronunţie mai subţire. Vehiculau, desigur, cu pronunţia lor aleasă o sumedenie de lucruri mărunte şi învăţături greşite, în vreme ce acela, cu pronunţia lui grosolană, vorbea cu adâncă înţelepciune. N-avea însă prea multă importanţă, acestea nu le putea judeca mulţimea neştiutoare şi superficială.

Fusese Grigorie şi aşa chinuit; acum îi ajunseseră la urechi şi toate aceste bârfe, ce-l răneau adânc. Singura lui vină era că se născuse prea sensibil, prea cu bun simţ... Şi mai era pe-atunci de vină şi toamna, care îl umplea de atâta melancolie, aproape sugrumându-l... Apăruse, ameninţător, şi astmul.

În asemenea ceasuri nu mai voia să iasă deloc din casă. Se zăvora în mica sa căsuţă şi, mai adânc, în el însuşi. Acolo plângea, acolo se apăra, acolo se întorcea câteodată către Hristos, întrebând:

- Mai am şi altele de îndurat, Doamne, în străinătatea asta?

Rugăciunea şi lacrimile îl alinau. Astmul mai bătea şi el în retragere, astfel încât putea să respire mai lesne.

Într-o după-amiază dulce de toamnă, a ieşit în sfârşit din chilia lui. Rugăciunea îl liniştise. Înainta către biserica lui. Se opri peste drum de ea. Îi venea s-o îmbrăţişeze, s-o sărute, piatră cu piatră. Coti apoi către mare. Dinaintea lui – soclul imens şi

statuia lui Constantin cel Mare. Mai jos – „Sfânta Sofia". Îl stăpânea amărăciunea:

- Ce mă tot ponegresc, ce mă tot prigonesc? Am cerut eu oare asemenea cinste, să locuiesc lângă Forum, lângă Piaţa lui Constantin, să stau lângă palatele slăviţilor împăraţi? Am cerut eu să intru în Senat şi-n încăperile luminate? Sau am dorit cumva să fiu aici unde sunt? Alţii m-au presat, m-au adus cu sila... Aceştia şi Sfântul Duh...

Împotrivirea dinlăuntrul său se transformă într-un rău ce-l înecă. Şi, cum stătea, se întoarse în loc. Coti către drumul Traciei. Sus se mai vedea partea aeriană a vestitului viaduct înălţat de Valens. Mult prea departe, renumita biserică a Sfinţilor Apostoli nu se zărea. Aici se făceau toate celebrările solemne. Marile sărbători, încoronarea şi ungerea împăraţilor... Toţi şi toate pe acolo treceau. Îşi dorea să se închine la moaştele Apostolului Andrei, să vadă mormântul Marelui Constantin şi pe ale celorlalţi împăraţi. Grigorie avea tot timpul în minte amărăciunea lui. Cugeta la această biserică de seamă şi-i venea să strige:

- Am venit, arieni fără de lege! Am venit, da, din mica şi îndepărtata mea patrie, însă pentru nimic nu v-am invidiat. Ale voastre-s bogăţiile şi slava; ale voastre bisericile cele mari. Nu m-am atins niciodată de ce-aţi zidit voi. Mulţimea norodului e acum de partea voastră. Altceva o să fie mâine, când vor fi de partea mea, când va învăţa să se închine drept Sfintei Treimi. N-am decât biserica cea mică, însă în ea se slăveşte Treimea, şi aceasta mă mângâie. Puţină turmă am în jur, dar bine păzită de pierzare, de reaua credinţă. Nu mă înspăimânt văzând-o mică.

Pe ce trecea vremea, pe-atât îşi amintea hărţuielile pe care le urzeau arienii, protestând înlăuntrul său:

- Spuneţi-mi dacă am lovit pe cineva. Spuneţi-mi de-am ocărât pe vreunul. Bun am fost cu voi, şi cu cuviinţă. Amintiţi-vă însă faptele voastre! Nu-i rău pe care voi să nu-l fi făcut. Toată fărădelegea... Şi nu mă gândesc doar la cele ce-mi faceţi mie acum. Uitaţi de ucideri, de surghiunuri, de junghierile ortodocşilor? Nici să mă gândesc la acestea nu cutez. Dar vi le-amintesc, ca măcar întru sfârşit să vă înţelepţiţi cumva, să vă opriţi. Nu voi sunteţi cei ce i-aţi lăsat neîngropaţi pe ortodocşii pe care i-aţi

omorât, pradă fiarelor? Nu voi i-ați pedepsit pe cei ce-au îndrăznit să-i îngroape? Nu voi i-ați torturat pe cinstiții episcopi? Nu voi ați închis preoții ortodocși în pântecele corăbiilor, lăsându-le apoi în voia valurilor, după ce mai întâi le-ați dat foc, ca nu cumva să scape vreunul dintre nefericiții călători? Nu voi l-ați omorât pe mărturisitorul Eusebiu, bătrânul episcop al Samosatelor, lovindu-l cu cărămida? Ce altceva să vă mai amintesc? Dacă-i dau înainte, nu voi sfârși niciodată... Vă cer doar să-mi spuneți dacă i-am pricinuit cuiva vreun rău, cât de mic. Cât despre mărețiile pe care le-aveți, păstrați-le, vi le dăruiesc. Dar să știți că toate acestea trec, fug de la noi. Rămâne doar curăția sufletului și a minții. A sufletului – de păcate, a minții – de învățături greșite. Nimic nu-i mai plăcut lui Dumnezeu decât inima curată și cugetul drept și ortodox!

Încet-încet, întunericul căzuse și acoperise măreția orașului. Nici clădiri, nici palate nu se mai zăreau. Pretutindeni întuneric. Grigorie a înaintat, intrând în biserica lui; a stat puțin, a îngenuncheat, s-a rugat, apoi s-a ridicat.

Iarăși în chilie; a luat instinctiv pana și a înmuiat-o în cerneală. A început să scrie ceea ce avea de spus arienilor, dar și sieși, alcătuind cel de-al XXXIII-lea *Cuvânt* al său, închinat, zice-se, unui anume filozof Heron; în realitate însă, îi era închinat lui Maxim, despre care am vorbit și, din păcate, vom mai vorbi.

Solia prin filozoful Maxim

În lunile din urmă avusese o mângâiere - pe Maxim, acela ce venise din Alexandria să-i stea alături ca mărturisitor și admirator. Nu că Grigorie i-ar fi trecut cu vederea pe apropiații săi colaboratori de până atunci, însă fusese atras fără voia sa, pe nesimțite, și acum îl prețuia și îl ajuta mult pe Maxim, deși nu-l știa bine și nici n-avea informații despre el.

În toamna anului 379, Maxim s-a hotărât să se întoarcă. La Alexandria, firește. La Constantinopol aflase ce-l interesa, iscodise terenul. Era vremea să-și ticluiască planul. Grigorie nu bănuia nimic, căci Maxim lucrase cu mare băgare de seamă.

Maxim a vorbit cu Grigorie despre călătorie, a găsit un pretext şi toate păreau normale. Grigorie s-a emoţionat atât de mult, încât într-o duminică, înaintea plecării lui Maxim, a vorbit în biserica Sfintei Anastasia despre filozoful creştin. L-a lăudat personal pe Maxim. A povestit câte păţise, chipurile, de dragul credinţei, din dragostea de monahism pe care-o avea. A spus multe şi despre Atanasie şi Petru, episcopii Alexandriei. I-a cerut lui Maxim să-i povestească lui Petru ceea ce a văzut în Constantinopol, luptele lui Grigorie pentru Ortodoxie şi prigoanele din partea arienilor:

- Să nu uiţi, Maxime, starea noastră: biserica mică, ortodocşii puţini, în faţa puzderiei de arieni. Puţini, dar evlavioşi. Asta contează. Dacă acolo puteţi să faceţi ceva pentru noi, nu întârziaţi, căci avem trebuinţă. Ai grijă să le arăţi limpede care ne este credinţa, cugetul nostru ortodox.

Şi a făcut, cu acest prilej, o scurtă trecere prin triadologie, aşa cum o întemeiase Marele Atanasie, cum o completase Marele Vasile şi însuşi Grigorie. Grigorie a crezut necesară această scurtă prezentare sinoptică. Petru nu era teolog şi avea greutăţi cu teologia celor trei ipostasuri şi a firii celei una a lui Dumnezeu. Această teologie o dezvoltaseră Vasile şi Grigorie. Roma şi Alexandria aflaseră mai târziu despre ea, de aceea la început le-a fost greu să o primească. Până nu demult, Damas al Romei stăruia în greşeala de a confunda la Dumnezeu firea cu ipostasul. Din fericire, la insistenţele lui Vasile, fusese convins şi cedase.

Şi apoi, Grigorie avea şi alte motive să fie cuviincios şi să-l laude pe Petru. Fusese mărturisitor şi luptător; îi trimisese de curând lui Grigorie, la Constantinopol, o scrisoare prin care îl recunoştea episcop al cetăţii (deşi încă nu fusese întronizat) şi-l întărea în dificila sa lucrare. Asemenea lucruri – într-o vreme în care arienii îl înecau pe Grigorie – aveau mare însemnătate.

Maxim îl atrage în cursă pe Petru al Alexandriei

Maxim a ajuns aşadar la Alexandria. Cum s-a amestecat în treburile Bisericii, ce-a lucrat, nu ştim. Doar rezultatul ne este

cunoscut. L-a convins pe Petru că, pentru binele Bisericii, e absolut necesar să fie dat la o parte Grigorie, iar episcopul capitalei să fie el însuşi, Maxim. Doar aşa, chipurile, vor merge toate bine, iar scaunul Alexandriei îşi va păstra puterea, în primejdie acum de-a fi pierdută în favoarea Constantinopolului.

Ca să îi schimbe părerile lui Petru, care până în decembrie 379 îl preţuia şi-l recunoştea pe Grigorie în Constantinopol, Maxim s-a muncit toată iarna - din decembrie 379 până în februarie 380. La sfârşitul lui februarie s-a aflat un fapt bineplăcut, care probabil l-a făcut pe Petru să cadă în încântare de sine. Împăratul Teodosie, care se aşezase la Tesalonic cu armata, dăduse lege: ortodox este cel ce crede aşa cum crede Damas al Romei şi Petru al Alexandriei.

Aşadar, toţi răsăritenii trebuiau să-l aibă pildă pe Petru. Altfel, nu vor găsi sprijin din partea statului. Etalon şi arbitru era deci Petru, care se luptase din plin pentru credinţă, dar fără să fie un mare teolog. Iar marele teolog al veacurilor, Grigorie, smeritul ascet va trebui să-l asculte. Aşa ziceau documentele, aşa pusese Teodosie să se scrie.

Şi nu-i era greu să-l asculte. Aceasta căutase totdeauna să nu fie nevoie să fie el deschizătorul de drumuri, înaintemergătorul. Însă Dumnezeu nu avea acelaşi gând. Dimpotrivă. Îl luminase şi Grigorie se supusese, teologhisea şi era el însuşi pildă şi măsură a Bisericii şi a teologiei ei. Toate bune până acum pentru Maxim, care izbutise cu iscusinţă să-l atragă pe bătrânul Petru în capcană.

Prin martie, când marea s-a mai potolit puţin, Maxim a plecat spre Constantinopol. Se căzuse de acord şi urma ca în câteva zile să vină şi episcopii credincioşi lui Petru, să-l hirotonească pe Maxim episcop la Constantinopol.

În Cetatea lui Constantin, lucrurile mergeau oarecum bine pentru ortodocşi. Se limitau deocamdată doar la biserica Sfintei Anastasia, însă arienii nu mai aveau vechea lor putere. Creau mai puţine probleme, văzându-l pe Grigorie dezinteresat de rangurile lumeşti.

Pe de altă parte, Grigorie suferea de frig şi oboseală. Când şi când, cădea bolnav. Sănătatea i se zdruncinase puternic. Obosise mult în ultimele luni, cu pnevmatomahii. Se zbătuse să le explice

rătăcirea lor sau ezitările lor cu privire la deofiinţimea Duhului. Se străduise mult cu ei, căci se aflau aproape de Ortodoxie, nu aveau o organizare bisericească strictă, iar o parte dintre ei ascultau cu interes predicile lui Grigorie.

Maxim se întoarce la Constantinopol

Era noapte când Maxim a debarcat la Constantinopol. A alergat repede să găsească un preot, om de încredere al lui. I-a spus veştile cele bune: Petru fusese de acord. Episcopii alexandrini vor veni orice-ar fi. Îl iniţiase, oare, pe preotul acesta în planurile sale înainte de a pleca la Alexandria? I le dezvăluise în noaptea aceea? Nu ştim.

Oricum, s-au înţeles. Erau gata de orice. Un singur lucru le lipsea: banii. Diavolul le-a sărit în ajutor. Zilele acelea hoinărea prin cetate un preot din Tasos, mai nebăgător de seamă. Îl trimiseseră aici, cu mulţi bani, credincioşii bisericii lui, să cumpere marmură de Propantida pentru biserică. Cei doi uzurpatori l-au acostat, i-au făgăduit câte-n lună şi în stele de va ajunge Maxim episcop, iar el le-a dat banii.

De acum nu mai existau piedici. Alergau noapte de noapte, tocmindu-şi oameni gata de stârnit hărmălaie. Pentru câţiva bani, i-au cumpărat pe toţi netrebnicii, chiar şi dintre ortodocşi. Lesne l-au uitat pe Grigorie! Au ajuns să răscumpere şi destui marinari de pe corăbiile alexandrine, ca să aibă oameni puternici, la bine sau la rău.

Toate, aşadar, erau gata. Iar primăvara înfrumuseţa locul – Dumnezeu era prezent pretutindeni: în flori, în verdeaţă, în toate cele vii. Toată firea din jur tresălta, slăvindu-L cu buna ei mireasmă. Doar Maxim şi cei împreună cu el nu erau mişcaţi. Alergau pentru planurile lor şi nu apucau să-L vadă pe Dumnezeu în jur.

Într-un amurg, au debarcat la Prosforian, marele port, şi episcopii alexandrini. Au fost aşteptaţi şi conduşi în vizuina lui Maxim. Au rânduit totul, şi încă foarte degrabă. S-au lăsat cumpăraţi de Maxim şi au plecat să se odihnească. Trebuia să fie gata înainte de a se lumina de ziuă.

Hirotonia lui Maxim

Maxim ştia că toate trebuie să se întâmple repede. Acum, cât Grigorie era bolnav. În starea în care era, nu se putea trezi dis-de-dimineaţă să meargă la biserica Sfintei Anastasia, precum îi era obiceiul. Îşi dezlănţui aşadar oamenii plătiţi să strângă lumea la biserică înainte de a se lumina. Toţi au lucrat bine, demn de plata lor. Se adunaseră cu toţii lângă brutării, mai jos de „Sfânta Anastasia", şi de cum ajunse Maxim cu episcopii, înaintaseră pe tăcute spre biserică. Poarta curţii era deschisă. În câteva clipe erau cu toţii în biserică. Toate erau gata pentru hirotonie. Trebuia însă ca mai întâi să se facă Utrenia, apoi să se săvârşească Sfânta Liturghie şi, în cadrul acesteia, să se facă hirotonia. Le-a luat ceva timp. În zori, i-a văzut din întâmplare un ortodox. S-a apropiat, a văzut ce fac şi a înţeles cine sunt. A ieşit apoi în oraş şi ca fulgerul a dat de veste preoţilor şi tuturor celor pe care i-a găsit. Când s-au adunat destui, au dat buzna în biserică. Cu strigăte şi îmbrânceli, i-au alungat pe Maxim şi pe adepţii lui. Din fericire, hirotonia nu se sfârşise. Ortodocşii nu îngăduiseră aceasta. S-au mâniat, uluiţi de nerecunoştinţa şi neobrăzarea lui Maxim.

Acesta, în ciuda tuturor celor întâmplate, se zorea să ajungă la capăt. Însă cum? Unde să fie continuată slujba? S-au oprit gâfâind, el şi episcopii lui, pe o uliţă mică şi întunecoasă de prin împrejurimi, căutând o soluţie. I-a scos din încurcătură un lăutar: le-a propus să-i ducă la el acasă şi să sfârşească acolo ceea ce începuseră.

Şi într-adevăr, Maxim, episcopii şi cei câţiva care mai erau s-au înghesuit în insalubra casă a lăutarului şi au sfârşit, cu chiu, cu vai, slujba hirotoniei. Mizerabila asistenţă l-a felicitat în grabă pe episcopul Maxim şi s-a împrăştiat numaidecât. Rămăseseră cu el doar vreo doi-trei oameni. Ce era de făcut? Unde să meargă? Erau în încurcătură. Dar Maxim mai avea încă destul curaj. O să încerce...

Grigorie – fără scuză

Veştile despre cele întâmplate s-au aflat pretutindeni. Cetatea era în picioare. Chiar şi ereticii erau împotrivă. Toţi îl ocărau pe Maxim. Şi atât de mare le era mânia, că nefericitul se ascundea neîncetat. În zadar a încercat să-i găsească pe tocmiţii de ieri şi să le făgăduiască mai mult. Se temea de mânia poporului ortodox şi de dispreţul celorlalţi.

Grigorie zăcea la pat. Mai mult decât boala îl chinuia amărăciunea. I se tăiau picioarele. Nu era puţin lucru - cel mai drag prieten din oraş... Îl adunase de pe drumuri, îl pusese la masă cu el, şi-acum să-şi trădeze binefăcătorul, pe cel mai sfânt dintre sfinţi... Să fie dat jos cel ce înălţase Ortodoxia în Cetate, marele teolog, ca să-i ia locul, pe nepusă masă, un escroc, cum se dovedise a fi Maxim...

Discuţiile se învârteau toate în jurul acestei teme, care interesa atât Răsăritul cât şi Apusul. În Apus, întâistătători fiind puternicul Ambrozie al Milanului şi Damas al Romei, era preferat Maxim. Curios: vesticii, în general, care îl cinsteau şi îl urmau pe Marele Atanasie, se apropiau anevoie de teologia Capadocienilor. Se amăra Grigorie, dar situaţia nu se putea schimba. Din fericire, în Răsărit aproape toţi trecuseră de partea lui Grigorie. Întârzia Petru al Alexandriei, dar şi acesta avea să priceapă în curând. Grigorie se mâhnea doar la gândul că un asemenea episcop, bătrân, căzuse de acord cu murdarele planuri ale lui Maxim. Îşi ţinea capul în mâini şi stătea aşa, deznădăjduit, ore întregi.

Şi de-ar fi fost doar amărăciunea pe care i-o provocase Alexandria şi Apusul, încă n-ar fi fost nimic. Dar mai era şi întristarea alor lui, a clericilor lui, a ortodocşilor Cetăţii, chiar şi a ereticilor. Toţi îşi spuseseră cuvântul. Unii din ochi, alţii din gură:

- Părinte, cum de n-ai priceput că-i înşelător? Atâtea luni l-ai avut lângă tine şi l-ai mai şi lăudat... Ţi-aminteşti? În tot felul ţi-am spus: să nu te-ncrezi în el; pare el bun, dar...

Între ei, ortodocşii se exprimau şi mai aspru. Iar cei ce nu prea avuseseră legătură cu Grigorie spuneau răspicat:

- Naiv şi prea naiv Grigorie... Şi atâta îl mai admiră lumea... Să încălzeşti şarpe la sân şi să n-ai habar?!

Discret, Grigorie a fost înştiinţat de ceea ce se vorbeşte, care e părerea lumii şi ce învinovăţiri i se aduc. Se simţea foarte stânjenit. N-avea ce răspuns să dea şi-i era ruşine. Ceru, smerit, iertare. Recunoştea că dovedise o naivitate de neiertat. Încerca oarecum să se justifice. Abia murmură:

- M-am lăsat păcălit, fraţilor, de spusele lui că s-a luptat pentru Ortodoxie, că a fost prigonit... Acestea-s vremurile noastre, avem atât de puţini ortodocşi cu carte. Fără a-l mai iscodi prea mult, l-am luat lângă mine. Şi-apoi, un om de felul meu, care nu poartă grija celor lumeşti, vede în ceilalţi lucrul pe care-l doreşte, adică bunătatea; nu caută ce ascunde celălalt. Dar şi voi, de-abia acum aţi aflat cine-i Maxim? Abia acum aţi cercetat despre el şi aţi aflat cu cine avem de-a face? Înainte n-aveaţi decât suspiciuni şi întrebări... Nu vreau să-mi scuz, cu aceste vorbe, greşeala. Nu am, cu adevărat, nici o scuză. Mi-e atât de greu... Mai bine mi-ar fi tăiat limba... mai bine mi-ar tăia-o cineva şi-acum... Nu din rea intenţie am făcut-o, o ştiţi cu toţii...

Maxim merge să ceară recunoaştere de la împăratul Teodosie, la Tesalonic şi la Alexandria

Escrocul se confrunta cu propriile greutăţi. Una plănuise şi altceva îi ieşise. Taman pe dos. Majoritatea dintre cei care-i făgăduiseră ajutor dăduseră înapoi. Pe cât cugetau la Grigorie şi la ceea ce făcuse acesta până acum, pe-atât şovăiau să-l mai sprijine pe Maxim. La început nu prea cumpăniseră cu băgare de seamă lucrurile. Crezuseră că, de cum se vor înfăţişa episcopii alexandrini, toţi vor ceda. Căci, bineînţeles, autoritatea Bisericii Alexandriei era imensă, în vreme ce la Constantinopol Grigorie nici nu era întronizat oficial, datorită situaţiei aparte a ortodocşilor în capitală. Însă nu socotiseră influenţa pe care Grigorie o avea în jur. Înaintea lui ori stătea cineva cu admiraţie, ori se pleca demonilor şi-l războia. Dar puţini se plecaseră demonilor, foarte puţini dintre ortodocşi.

Aşa că Maxim rămăsese cu o mână de susţinători. De aceea, în disperarea lui, către sfârşitul primăverii sau la începutul verii anului 379, hotărî să meargă la Tesalonic. Acolo poposise cu armata împăratul Teodosie. Maxim, cu suita lui de episcopi egipteni, ajunge şi cere să i se înfăţişeze împăratului. Din fericire, Teodosie era deja înştiinţat cum stau lucrurile. Nu se pricepea prea bine nici la teologie, nici la rânduiala bisericească, însă i se spusese că Grigorie este o minte mare, dintre cei mai autentici ortodocşi, şi că merită să-l cunoască şi să-l sprijine.

Maxim a plecat fără nici o izbândă, însă fără să-şi piardă curajul. Şi-a adunat puterile şi s-a îmbarcat pentru Alexandria. Aştepta ca măcar bătrânul episcop Petru să-i stea alături. S-a dus la el, l-a aflat, i-a spus păsul, l-a rugat, însă zadarnic. Petru îşi înţelesese greşeala, aflase mai multe despre Maxim, aşa că l-a alungat. Acesta însă nu a plecat şi a încercat să-l constrângă pe bătrân. Atunci, eparhul şi-a făcut datoria: l-a alungat pe Maxim din Alexandria. Acesta apucă drumul Apusului, cerând recunoaştere de la Ambrozie al Milanului şi papa Damas al Romei. Cei doi, din păcate, l-au recunoscut, lucru care nu i-a influenţat însă câtuşi de puţin pe răsăriteni.

Petru al Alexandriei îl recunoaşte iarăşi pe Grigorie

Petru a găsit un bun prilej să-şi arate căinţa: un convoi de nave pleca din Alexandria spre Constantinopol - corăbii pline cu grâu, marinari mulţi, toţi ortodocşi. Petru a vorbit cu una dintre căpetenii, spunându-i ce anume vrea pentru Grigorie.

În arşiţa verii, ortodocşii alexandrini aduceau în Constantinopol hrană şi odihnă sufletelor. S-au entuziasmat locuitorii cetăţii; s-au entuziasmat şi puţinii ortodocşi din cetate.

Duminică dimineaţa, biserica Sfintei Anastasia s-a umplut de marinari. Erau toţi ortodocşi şi voiau să meargă la o biserică ortodoxă. Aşadar, veniseră aici. Nu mai era loc nici să arunci un ac. Mulţimea de-abia se ţinea să nu fie strivită în grilajul catapetesmei. Afară - iarăşi lume. Tot locul era plin. Grigorie şi apropiaţii lui nu-şi ascundeau bucuria. Părea că alexandrinii aceia

erau pecetea biruinţei lui Grigorie, învederarea că lucrul său nu dăduse greş şi că recunoaşterea venise, după ce se rătăcise puţin în cale. Toţi au simţit duminica aceea ca pe un Paşte, Paştele Domnului, de după Postul cel Mare.

Grigorie a ieşit atunci să vorbească între uşile împărăteşti, să le ureze în chip oficial bun venit alexandrinilor. E vorba de cea de-a XXXIV-a *Cuvântare* a sa. A vorbit cu o dragoste nemărginită. Suferise atât de mult din pricina duşmăniei arienilor cetăţii. De cum i-a văzut înaintea sa pe străinii ortodocşi, i-a şi simţit ai lui. Îi venea să-i îmbrăţişeze şi le-a şi spus aceasta. Îi numea neîncetat „poporul meu, poporul meu" şi din ochi îi picurau lacrimi de bucurie.

A găsit din nou prilej să-şi înfăţişeze triadologia, patima lui cea sfântă. A stăruit însă mai mult pe Sfântul Duh. Era în vremea când pnevmatomahii căutau să se vâre pretutindeni. Şi-apoi, în Egipt, la Alexandria, nu exista nici un teolog capabil să înfăţişeze cât şi cum se cade învăţătura despre Sfântul Duh. Aşa că a socotit de cuviinţă continuarea învăţăturii aşezate de Marele Atanasie cu douăzeci de ani înainte. Avea însă şi elemente noi, precum şi o mai mare întindere şi profunzime. Era contribuţia lui Grigorie, ce teologhisea având luminare de la Însuşi Duhul Sfânt.

Hotărăşte să plece din Constantinopol. Împotrivirea ortodocşilor

Toamna se instalase pretutindeni. O vreme liniştită, cu natura biruindu-se de melancolie, pierzându-şi frumuseţea ei strălucită. Se întorcea în sine însăşi. Podoaba începuse a i se veşteji. Frunzele, luate de adierea vântului, erau încredinţate micului pârâiaş, apoi, putrezind, sfârşeau în marile râuri şi în apele mării. Toamna, toată firea prinde a se despovăra. Trag şi oamenii învăţătura lor: să se obişnuiască cu simplitatea, să trăiască întorşi spre sinele lor, spre ceea ce au în adâncul lor. Dar nu toţi suferă aceasta, aşa că unii se împotrivesc, căutând scăpare în lucrarea şi întoarcerea spre cele din afară.

Grigorie se liniştise şi el de toate cele puse la cale de Maxim. Amărăciunea i se îndulcise o dată cu întoarcerea lui Petru. Obştea bisericuţei se înseninase. Toate reveniseră în matca lor. Aşa că în suflet îi încolţea, ca odinioară, dorinţa de a pleca; de a merge undeva... Cel mai bine, în mult dorita lui ţară, să se liniştească. Fără griji, să-l vorbească doar lui Dumnezeu. Să fie singur şi liniştit, spre a trăi mai adânc dumnezeiescul har...

Aşa cugeta Grigorie, aşa socotea în sinea lui. Însă ortodocşii cetăţii altceva aveau în minte: pe Grigorie şi ochii lui... Câţiva îi ghiciseră gândurile, erau bănuitori. Simţeau ceva în privirea lui, ca un cuvânt rostit pe jumătate. Şi şi-au luat măsuri. Nu era vreme de primejduiri. Stăteau la pândă. Îl păzeau, să nu fugă dintr-o dată, pe neştiute. Din conacul lui Avlavie la biserica Sfintei Anastasia, prin curtea mare a bisericii, câţiva erau într-un du-te-vino neîncetat, cu schimbul, cu ochii în patru. Să nu le scape vulturul, vulturul teologiei.

Aceeaşi nelinişte o aveau şi ereticii. Nu se ştie cum, dar mirosiseră şi ei gândurile lui Grigorie. Trimiseseră şi ei iscoade – „Ia să vedem, nu cumva, în cele din urmă, pleacă Grigorie?"... Ar fi fost mană cerească pentru ei. Ortodocşii şi-ar pierde căpitanul, stânca de care se spărgeau ca valurile toate uneltirile ereticilor. Astfel ar mai avea poporul urechi şi pentru ei. Cu puţină străduanie din partea lor, predania lui Grigorie o să se uite.

În zadar s-au nevoit nevăzuţii străjeri. Tot va pleca Grigorie, şi nu pe ascuns. Va pleca în împrejurări la care nimeni nu se gândea pe atunci, nici ortodocşii, nici arienii, nici chiar el însuşi. Pentru moment, lucrurile îşi urmau cursul lor.

Într-o după-amiază, pentru o cateheză aparte, se strânseseră în biserică mai toţi ortodocşii. Grigorie s-a rugat, s-a lăsat biruit de emoţia pe care o încerca şi şi-a deschis sufletul, căutând totuşi să nu-şi trădeze zbuciumul dinlăuntru. A ieşit între uşile împărăteşti, şi-a privit cu o nesfârşită duioşie credincioşii şi a grăit:

- Fiii mei iubiţi, păziţi întreagă Treimea, Sfânta noastră Treime. Faceţi aceasta de dragul meu, acum că plec... Şi nu uitaţi ostenelile mele...

Ce-a fost pe capul sărmanilor credincioşi!... S-a iscat vijelie. Mâinile s-au ridicat valuri-valuri, să-şi oprească părintele.

Parcă îi ardea cineva cu fierul înroşit, parcă le-ar fi dat cineva leacuri amare. Biserica vuia. Glasurile au rupt tăcerea, alungând seninătatea caldă a bisericii. Nu ştiai când erau rugătoare şi când ameninţătoare. Tineri, bătrâni, bărbaţi, femei, dregători, ostaşi, toţi protestau, cu mâinile ridicate. Femeile plângeau nenorocirea ce stătea să vină, plecarea părintelui Grigorie. Îşi aminteau de starea în care erau înainte de a veni el şi îi cuprindea deznădejdea. Îl jeleau pe Grigorie şi îi apuca mânia gândind ce bucurie va fi pe eretici.

Zarva sporea tot mai mult. Câţiva s-au impus. I-au vorbit cei mai respectaţi. Grigorie stăruia să plece. Le spunea că săvârşise lucrul dat lui spre săvârşire prin porunca Duhului Sfânt. Stăruiau şi credincioşii. Iarăşi tulburare, agitaţie... Grigorie stătea între uşile împărăteşti, încurcat, dar hotărât. La fel şi ortodocşii, hotărâţi şi ei. Cei mai înfierbântaţi ieşiră în faţă:

- Te facem arhiepiscop! Vom izbuti să câştigăm şi o biserică mai mare... Vom lua „Sfânta Irina"! Suntem puţini, dar o să ne răsculăm cu toţii... O să-i alungăm pe arieni, o să ne luptăm... Numai rămâi cu noi, şi-o să vezi... Îţi făgăduim c-o să luptăm. Suntem gata chiar de moarte, numai rămâi...

I-au spus şi altele, i-au făgăduit, şi-au ridicat glasul, l-au rugat, l-au constrâns. Zadarnic. Tronurile nu-l mişcau. Şi alteori îi propuseseră să-l proclame arhiepiscop printr-o răscoală. Nu primise. Tronul lui cel mare şi dorit era sihăstria. Însă pe aceasta nimeni nu voia să i-o dea.

Obştea întreagă i se plângea că-i lasă la mila ereticilor:

- Ne-ai scos, sfinte, din gura lupului, ne-ai hrănit cu adevărul, şi acum ne laşi iarăşi pradă lupului... Nu-l vezi întărâtat şi mai vârtos de răul pe care i l-ai pricinuit?

Nimic, Grigorie nu se pleca. Dragostea pentru rugăciunea neîncetată şi pentru nevoinţă ocupa înlăuntrul lui locul cel dintâi.

Larma şi jeluirile nu conteneau. Ziua se sfârşea. Soarele apusese în munţii Traciei; se scursese pe tăcute înapoia lor şi amurgul căzuse. Nimănui însă nu-i venea să plece din biserică. Toţi stăteau acolo, îndârjiţi. Degeaba le spunea Grigorie să meargă acasă, să se liniştească.

- Înţelege, părinte, nu plecăm nicăieri! Doar dacă ne făgăduieşti că rămâi, doar aşa vom pleca.

Şi toţi s-au jurat că nu vor da înapoi, chiar de va fi nevoie să moară în biserică. Nu-l vor lăsa pe Grigorie să plece din Cetate.

Şi atunci, când de nicăieri nu se întrezărea vreo ieşire, cineva

octombrie, firea se pregătea de odihnă. Arienii strângeau rândurile, îşi adunau puterile, de parcă ar fi presimţit că nu mai au mult până la ultima lor bătălie... Pe viaţă şi pe moarte de data aceasta; se sfârşise cu minciunile.

În Apus, treburile bisericeşti mergeau bine. Doi oameni stăpâneau în acea vreme: episcopul Ambrozie al Milanului şi papa Damas al Romei. Cel dintâi – sfânt şi teolog de seamă, însă necunoscând îndeaproape cele ce se întâmplau în Răsărit. Celălalt – om puternic şi hotărât, dar îngrijindu-se prea mult pentru a se impune în faţa celorlalţi. Amândoi l-au nedreptăţit pe Grigorie, neînţelegându-l.

În Răsărit, lucrurile se întorceau în sfârşit pe calea cea bună. Arienii dădeau pretutindeni înapoi. Marea lor întăritură – Cetatea lui Constantin; acolo urma să se dea bătălia hotărâtoare.

Grigorie vedea şi el cursul lucrurilor, dar, curios, o linişte tot mai adâncă îl stăpânea. După întâmplările pricinuite de Maxim, zbuciumul, uneltirile, intrigile se împuţinau, se stingeau toate. Se închidea şi mai mult în chilia sa. Vorbea cu Dumnezeu, îşi plângea păcatele, îşi curăţa şi-şi lumina, după putere, inima şi mintea, înaintea Domnului. Căuta să simtă în sufletul său curat suflarea Duhului Sfânt, făcându-se el însuşi oglindă, răsfrângând în adâncul lui adevărul; trăia clipe negrăite, înfricoşătoare şi preadulci.

Când şi când, ieşea din marea curte a lui Avlavie, lăsând împrejurimile bisericii. Dar niciodată noaptea. Ceasurile nopţii erau totdeauna închinate rugăciunii.

Treceau pe la dânsul, din vreme în vreme, Postumian, Paladie, Stratighie - oameni cu ranguri şi putere, care strângeau în jurul lor mulţime de oameni; prezenţa lui Grigorie îi întărea în Ortodoxie. Se mai odihnea însă şi el. Avea trebuinţă de odihnă multă. O mai afla mergând din timp în timp pe la casele acestor prieteni, care îi slujeau cuviincios şi cu simplitate. Mulţi din cetate erau încurcaţi văzându-l în aceste case mari, boiereşti. Îl ştiau doar în chilioara lui simplă de lângă biserică, îmbrăcat sărăcăcios. Nu şi-l închipuiau în stare a se simţi în largul lui în casele nobile, cu bune maniere, în marile saloane cu catifea şi mătăsuri, cu podoabele cele de aur şi argint. Mulţi abia acum au

conştientizat că ascetul şi sărăcăcios îmbrăcatul Grigorie se născuse şi crescuse în asemenea case, în conacul din Nazianz, care poate nu va fi fost atât de luxos ca cele din capitală, dar fusese totuşi conac în toată puterea cuvântului.

Vizitele acestea şi întâlnirile cu oamenii în afara bisericii l-au făcut să ia aminte la un aspect pe care îl nesocotise. Îi vedea adică pe creştini - şi nu doar pe bărbaţi – prinzându-se în discuţii teologice şi vorbind cu atâta destindere, de-ai fi zis că e vorba de ogoare sau de averile fiecăruia. Răul şi mai mare era la cei rău-credincioşi. Habar n-aveau sărmanii oameni de premisele şi cumplitele greutăţi pe care le presupune teologia. Pe cât conştientiza răul acesta, pe atât se îngrozea şi se întrista mai mult. Am zice că vedea, la propriu, tauri în magazinul de porţelanuri.

Pe de altă parte, simţea că se apropie deznodământul dramei. Rămânerea lui în cetate nu va mai dura prea mult. Sosise vremea căderii arienilor. Trebuia să pregătească totul. Dar cum? Înapoi la rugăciune! Duhul să-l lumineze, să-i descopere ce-i de făcut în ceasul de cumpănă pe care îl simţea apropiindu-se.

Şi într-adevăr, Dumnezeu i-a vorbit şi de această dată, cu aceeaşi limbă pe care o folosise în ultimii doi ani. Căzuse, sleit de puteri, la miezul nopţii, să doarmă. În cel mult două ore o să se trezească iarăşi, pentru rugăciune. Îl prinsese somnul când Vasile se înfăţişă limpede dinaintea lui. Da, prietenul său, Marele Vasile! Şi îi arătă, îi dădu de înţeles ce-i de făcut.

Trebuia ca Grigorie, înainte de a veni alte vremuri zbuciumate, să-şi desăvârşească teologia. Trebuia să recapituleze, să sistematizeze contribuţia sa teologică. Să desăvârşească şi cele spuse de Vasile. Să aşeze temelia cea tare, pe care să se sprijine generaţiile viitoare.

Înfricoşat şi totodată uşurat, s-a trezit. S-a sprijinit de patul cel de lemn – căci dormea jos, pe podea - şi i-a zis „da" prietenului Vasile şi I-a zis „da" lui Dumnezeu. Încet-încet, şi-a venit în fire, a aprins opaiţul şi a început numaidecât pregătirea - rugăciunea şi studiul, studiul şi rugăciunea. Arareori Grigorie le despărţea pe cele două. Avea aceasta ca principiu de căpătâi. A început întâi cu mătăniile lui, cu nenumăratele plecări ale genunchilor. Apoi, rugăciune în nemişcare. Pe urmă, studiu. Trupul şi

octombrie, firea se pregătea de odihnă. Arienii strângeau rândurile, își adunau puterile, de parcă ar fi presimțit că nu mai au mult până la ultima lor bătălie... Pe viață și pe moarte de data aceasta; se sfârșise cu minciunile.

În Apus, treburile bisericești mergeau bine. Doi oameni stăpâneau în acea vreme: episcopul Ambrozie al Milanului și papa Damas al Romei. Cel dintâi – sfânt și teolog de seamă, însă necunoscând îndeaproape cele ce se întâmplau în Răsărit. Celălalt – om puternic și hotărât, dar îngrijindu-se prea mult pentru a se impune în fața celorlalți. Amândoi l-au nedreptățit pe Grigorie, neînțelegându-l.

În Răsărit, lucrurile se întorceau în sfârșit pe calea cea bună. Arienii dădeau pretutindeni înapoi. Marea lor întăritură – Cetatea lui Constantin; acolo urma să se dea bătălia hotărâtoare.

Grigorie vedea și el cursul lucrurilor, dar, curios, o liniște tot mai adâncă îl stăpânea. După întâmplările pricinuite de Maxim, zbuciumul, uneltirile, intrigile se împuținau, se stingeau toate. Se închidea și mai mult în chilia sa. Vorbea cu Dumnezeu, își plângea păcatele, își curăța și-și lumina, după putere, inima și mintea, înaintea Domnului. Căuta să simtă în sufletul său curat suflarea Duhului Sfânt, făcându-se el însuși oglindă, răsfrângând în adâncul lui adevărul; trăia clipe negrăite, înfricoșătoare și preadulci.

Când și când, ieșea din marea curte a lui Avlavie, lăsând împrejurimile bisericii. Dar niciodată noaptea. Ceasurile nopții erau totdeauna închinate rugăciunii.

Treceau pe la dânsul, din vreme în vreme, Postumian, Paladie, Stratighie - oameni cu ranguri și putere, care strângeau în jurul lor mulțime de oameni; prezența lui Grigorie îi întărea în Ortodoxie. Se mai odihnea însă și el. Avea trebuință de odihnă multă. O mai afla mergând din timp în timp pe la casele acestor prieteni, care îi slujeau cuviincios și cu simplitate. Mulți din cetate erau încurcați văzându-l în aceste case mari, boierești. Îl știau doar în chilioara lui simplă de lângă biserică, îmbrăcat sărăcăcios. Nu și-l închipuiau în stare a se simți în largul lui în casele nobile, cu bune maniere, în marile saloane cu catifea și mătăsuri, cu podoabele cele de aur și argint. Mulți abia acum au

conştientizat că ascetul şi sărăcăcios îmbrăcatul Grigorie se născuse şi crescuse în asemenea case, în conacul din Nazianz, care poate nu va fi fost atât de luxos ca cele din capitală, dar fusese totuşi conac în toată puterea cuvântului.

Vizitele acestea şi întâlnirile cu oamenii în afara bisericii l-au făcut să ia aminte la un aspect pe care îl nesocotise. Îi vedea adică pe creştini - şi nu doar pe bărbaţi – prinzându-se în discuţii teologice şi vorbind cu atâta destindere, de-ai fi zis că e vorba de ogoare sau de averile fiecăruia. Răul şi mai mare era la cei rău-credincioşi. Habar n-aveau sărmanii oameni de premisele şi cumplitele greutăţi pe care le presupune teologia. Pe cât conştientiza răul acesta, pe atât se îngrozea şi se întrista mai mult. Am zice că vedea, la propriu, tauri în magazinul de porţelanuri.

Pe de altă parte, simţea că se apropie deznodământul dramei. Rămânerea lui în cetate nu va mai dura prea mult. Sosise vremea căderii arienilor. Trebuia să pregătească totul. Dar cum? Înapoi la rugăciune! Duhul să-l lumineze, să-i descopere ce-i de făcut în ceasul de cumpănă pe care îl simţea apropiindu-se.

Şi într-adevăr, Dumnezeu i-a vorbit şi de această dată, cu aceeaşi limbă pe care o folosise în ultimii doi ani. Căzuse, sleit de puteri, la miezul nopţii, să doarmă. În cel mult două ore o să se trezească iarăşi, pentru rugăciune. Îl prinsese somnul când Vasile se înfăţişă limpede dinaintea lui. Da, prietenul său, Marele Vasile! Şi îi arătă, îi dădu de înţeles ce-i de făcut.

Trebuia ca Grigorie, înainte de a veni alte vremuri zbuciumate, să-şi desăvârşească teologia. Trebuia să recapituleze, să sistematizeze contribuţia sa teologică. Să desăvârşească şi cele spuse de Vasile. Să aşeze temelia cea tare, pe care să se sprijine generaţiile viitoare.

Înfricoşat şi totodată uşurat, s-a trezit. S-a sprijinit de patul cel de lemn – căci dormea jos, pe podea - şi i-a zis „da" prietenului Vasile şi I-a zis „da" lui Dumnezeu. Încet-încet, şi-a venit în fire, a aprins opaiţul şi a început numaidecât pregătirea - rugăciunea şi studiul, studiul şi rugăciunea. Arareori Grigorie le despărţea pe cele două. Avea aceasta ca principiu de căpătâi. A început întâi cu mătăniile lui, cu nenumăratele plecări ale genunchilor. Apoi, rugăciune în nemişcare. Pe urmă, studiu. Trupul şi

duhul îi erau pregătite pentru adevăr. Trupul neîmpiedicându-l, iar duhul primind adevărul. Rânduiala aceasta Dumnezeu o răsplătea şi l-a înălţat pe Grigorie, făcându-l vas ales al teologiei. L-a dăruit, aşadar, cu o cunoştinţă de Dumnezeu mai adâncă şi mai curată decât cea a celor din vremea lui. De altfel, într-un *Cuvânt* al său, arătând cine este „cel mai de seamă teolog", stăruie zicând: teologul cel mai de seamă e acela care a primit înlăuntrul lui – cu privire la un adevăr anume, la o parte a adevărului – mai multă lumină, care adică a cunoscut adevărul în chip mai adânc decât ceilalţi teologi din vremea lui. Şi, iarăşi, aceasta nu înseamnă că ştie întreg adevărul, ci doar cel pe care-l dă Dumnezeu, atât cât îi e de trebuinţă omului spre mântuirea lui.

Cine, când şi cât se cade să teologhisească

În ceasurile dimineţii a ieşit din chilie. A strigat doi diaconi şi le-a vorbit. Trebuia dat de ştire pretutindeni: în după-amiaza aceea urma să predice – desigur, în bisericuţa lui. Diacii au plecat numaidecât. Vestea s-a dus din gură-n gură; toată cetatea a aflat. După-amiază, ortodocşii s-au strâns. Dimpreună cu ei şi câţiva cacodocşi, arieni, pnevmatomahi şi apolinarişti. „Anastasia" se umpluse, gineceul se umpluse şi el, lume multă şi în afara bisericii.

Sosi şi Grigorie, la un moment dat. Puţin la trup, osos, adus puţin de spate. Salută din ochi mulţimea credincioşilor, iar aceştia îi făcură loc să treacă. Intră în Sfântul Altar, îngenunche dinaintea Sfintei Mese şi câteva clipe rămase nemişcat. Se ridică, trase dvera şi ieşi între uşile împărăteşti. Se opri pe solee, privi obştea cu dragoste şi începu, cu o voce aspră:

- Destul cu răul, prea mult s-a răspândit. Prea mulţi vorbesc despre cele dumnezeieşti fără nici o sfială. Caută doar frumuseţea frazei, să impresioneze cu cuvintele lor, să fie aplaudaţi. Îşi găsesc desfătarea în luptele acestea de cuvinte, sunt mai răi decât sofiştii din vechime.

Deveni apoi şi mai aspru şi, privindu-i în ochi, urmă:

- V-aţi învăţat să vorbiţi despre orice, chiar fără a avea habar despre ce vorbiţi. Prea mare-i neobrăzarea. Învăţaţi pe alţii ceea

ce voi înşivă nu ştiţi, călcând în picioare taina adevărului, înjosind-o în ochii lumii...

Cei mai îndrăzneţi au dat să-l întrerupă. Se obişnuia în vremea aceea să fie întrerupt vorbitorul, să i se aducă obiecţii sau să i se ceară explicaţii. Erau acolo şi iscoade, trimise să asculte şi să-i fure argumentele, să le ducă adversarilor lui Grigorie şi, desigur, lui Eunomie, care trăia pe atunci la Calcedon, nu departe de Cetatea lui Constantin.

- Aveţi răbdare şi nu mă întrerupeţi - le spuse hotărât. O să vă spun una şi bună. Nu-i pentru oricine să teologhisească, să filozofeze despre Dumnezeu. Treaba aceasta e doar pentru cei încercaţi, care au trăit cele dumnezeieşti, care şi-au curăţit sufletul de păcat sau, cel puţin, se luptă neîncetat spre a dobândi această curăţie. Este înfricoşător şi primejdios lucru să se apropie cineva de Preacuratul Dumnezeu, fără ca el însuşi să fie curat. Când razele arzătoare ale soarelui cad pe ochiul bolnav, ochiul se îmbolnăveşte şi mai rău. Luaţi aminte, aşadar: nu vă prindeţi a teologhisi fără a fi în stare de aceasta. Iar prima condiţie spre a putea teologhisi cineva este curăţirea de patimi.

Interesul auditoriului crescuse. Mulţi s-au mâniat. Grigorie continuă nestingherit cu a doua condiţie:

- Să teologhisească cei ce s-au izbăvit de osteneala lumească de zi cu zi. Cu cât mai mult se dedică cineva lucrului teologiei, cu-atât mai mult izbuteşte ca teolog. E jalnic ce se petrece: îi vezi pe unii că se fac teologi de pe-o zi pe alta... Seara se culcă meşteşugari şi se trezesc înţelepţi, teologi hirotoniţi de ei înşişi.

Din cuvintele acestea au priceput cu toţii că majoritatea zdrobitoare a credincioşilor nu se cade să teologhisească. Şi vorbitorul a mers mai departe, la cea de-a treia condiţie:

- Şi să nu se facă teologie oriunde şi oricând. Nu după petreceri şi teatre, după mâncăruri şi băuturi, după hipodrom. Pentru a înţelege cineva adevărul are trebuinţă de multă pregătire duhovnicească.

Mai avea să le învedereze şi o altă condiţie:

- Încă, trebuie să fim cu băgare de seamă la chestiunile teologiei şi la profunzimea lor. Nu despre toate se cade să teologhisim, nici să ne avântăm orbeşte în adâncul lor, ci pe potriva

puterilor noastre duhovniceşti şi ţinând seama de priceperea celor ce-ascultă, de puterea lor de pătrundere.

O rumoare a trecut printre cei ce-l urmăreau şi Grigorie a văzut în ochii lor o sumedenie de întrebări.

- Adică, părinte, să ne îndeletnicim cu Dumnezeu în loc de îndeletnicirea de zi cu zi?

- Dimpotrivă, prietene - îi răspunse Grigorie -, să te îndeletniceşti cu şi mai mult. De poţi, să-L ai pe Dumnezeu în mintea ta mai des chiar şi decât răsufli. Poţi? Nu te sfătuiesc, deci, să teologhiseşti fără a avea acestea pe care le-am zis.

Grele erau cerinţele lui Grigorie... Altfel li se păruse până atunci credincioşilor. Parcă-i strângea cineva de gât cu cleştele, aşa se simţeau. Dar Grigorie îi mai uşură puţin, că prea fusese dur dintr-o dată:

- Ascultaţi, fraţilor. Înţeleg, mulţi aveţi mare plăcere în a teologhisi, dar nu îndepliniţi aşa cum ar trebui aceste condiţii. De-aceea vă mai spun şi aceasta: puteţi, de poftiţi, să filozofaţi şi să teologhisiţi despre multe, ca de pildă despre lume şi firea înconjurătoare, despre suflet, despre înviere, despre judecată, despre patimile lui Hristos. Despre acestea, dacă spuneţi ceva corect, este folositor celorlalţi. Dacă însă greşiţi întru ceva, este primejdios pentru mântuire. Însă cuvântul nemijlocit despre Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt şi despre dumnezeiasca iconomie – teologia propriu-zisă – are neapărată trebuinţă de condiţiile anevoie de împlinit pe care vi le-am spus. Şi v-o spun acum fără înconjur: este trebuinţă de luminare dumnezeiască; cine o are, să meargă mai departe...

Cuvântarea luase sfârşit. Au început numaidecât discuţiile. Cum, de ce, în ce chip...? O ţinea fiecare pe-a lui. Din Sfântul Altar, Grigorie vedea, pricepea, dar nu găsea de cuviinţă să continue în seara aceea. De altfel, era şi groaznic de obosit.

Înainte de-a se retrage la chilia lui, hotărî ziua şi ora când va continua pe aceeaşi temă.

Întâi s-a făcut părtaş dumnezeieştii vederi, apoi a teologhisit

Era iarăşi într-o după-amiază, înainte de apusul soarelui. Atmosfera era dulce, mângâietoare. Bosforul trimitea puţină răcoare. Grigorie trecu de acropolele lui Biza, cu vechile palate, înaintă spre hipodrom, străbătu colonadele Forumului lui Constantin şi intră slobod în curtea plină de flori a lui Avlavie. Iată şi biserica, din nou plină, şi pe dinăuntru şi pe dinafară. Trebuia acum ca Grigorie să dea o grămadă de explicaţii pentru cele spuse mai înainte. Trebuia să-şi urmeze cuvântul despre teologie. Apoi să intre în triadologie, să explice care este relaţia dintre persoanele Sfintei Treimi, adică Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Se pregătise, le rânduise bine pe toate.

Şi-a făcut semnul crucii, a îngenuncheat lângă Sfânta Masă şi s-a rugat pentru scurtă vreme. S-a ridicat apoi şi a ieşit între uşile împărăteşti. Ca să le amintească tuturor tema – deşi nu era nevoie –, a rezumat puţinele cuvinte ale omiliei anterioare şi a stăruit pe rolul Sfintei Treimi. Le-a spus că în teologie Tatăl binevoieşte, Fiul împreună-lucrează iar Duhul insuflă. Toate, în cele din urmă, reprezintă luminarea dumnezeiască. Aceste din urmă cuvinte l-au încurcat oarecum. A pierdut firul, planul pe care îl pregătise. Fără a prinde de ştire, inima şi mintea i se agăţau de ceea ce el însuşi trăise zilele acelea, în nopţile în care se ruga şi Îi cerea lui Dumnezeu să-i descopere adevărul şi în ce chip să vorbească despre el. Fuseseră trăiri cutremurătoare, experienţe pe care nu le rabdă mintea omenească; pătimise ceea ce şi Pavel pătimise, cel „răpit la al treilea cer" şi văzător de adevăruri negrăite.

Grigorie se silea pe sine însuşi să lase cele ale lui şi să meargă mai departe. Zadarnic. Se îngrozi înţelegând că nu poate. Picături de sudoare îi alunecară pe fruntea lui limpede. Nu putea da înapoi. Se încredinţă simţămintelor din adâncului sufletului. Plecă fruntea de-a stânga, către icoana lui Hristos, şi se lăsă în voia şuvoiului ce-l cuprinsese în apele lui săltătoare, limpezi şi sfinte:

- Mă luptam, fraţilor. Mă nevoiam şi mă rugam. Plângeam şi-I ceream lui Dumnezeu darul de a trăi adevărul, de a cunoaşte

mai adânc Dumnezeirea, spre a-i învăţa drept pe ceilalţi. Mă sileam pe mine însumi să urc la înălţime, pe muntele teologiei, să pătrund în norul gros al adevărului. O doream nespus... dar adevărul este cât un munte! Însă eu nădăjduiam, căci iubeam. Mă cutremuram şi mă luptam, căci îmi ştiam micimea şi simţeam măreţia lui Dumnezeu. Şi deodată se petrecu, fraţii mei; am pătimit acea dulceaţă şi acea înfricoşare. Căutând şi luptându-mă, m-am aflat deodată în nor, în duhul lui Dumnezeu... Fost-am acolo, cu Dumnezeu; trăiam întru El, nu mai simţeam materia şi cele lumeşti, ci înlăuntrul meu vedeam şi trăiam, cu mintea şi inima, tot ceea ce se poate trăi din Dumnezeire. Nu spun că am văzut dumnezeiasca fire, care-i neapropiată şi neştiută. Nu; pe aceasta doar Tatăl, Fiul şi Duhul o văd. Ci am văzut „firea cea de-a doua", slava lui Dumnezeu, adică dumnezeiasca lucrare, strălucirea firii dumnezeieşti, lumina pe care o scânteiază, care ajunge la om, dacă acesta iubeşte, dacă se nevoieşte să se slobozească de patimi. În ceasul acela toate erau o fericire negrăită, o desfătare nemărginită. Cel ce ajunge la înălţimea aceasta anevoie de privit înţelege că fără hotar este vederea lui Dumnezeu şi fără hotar frumuseţea Lui. Şi acestea-s puţine, prieteni. Nimica toată faţă de ce vede omul în clipele acelea. Aş zice că nu vede decât o oglindire depărtată a unui noian de lumină. Însă vai de cel ce voieşte să urce acolo necurat fiind, fără haină pe potrivă. Cade, se rostogoleşte şi se pierde. Ca să rabde cineva vederea preastrălucitei Dumnezeiri trebuie să-şi fi curăţit ochii duhovniceşti, căci altfel orbeşte, pierde şi ceea ce avea, lumina cea firească. Aşa că cel nepregătit n-ajunge acolo. Doar cei osârduitori. Dar şi aceştia, iarăşi, nu prin ei înşişi, ci prin harul bunului Dumnezeu, ce ne-a strălucit nouă de la întruparea lui Dumnezeu-Cuvântul. Doar astfel ne facem părtaşi dumnezeieştii fericiri, doar după Întrupare se sălăşluiesc în noi la altă măsură lucrările dumnezeieşti...

În curând îşi întrerupse cuvântul. Auditoriul i se predase. Nu se-aşteptase la o asemenea revărsare de experienţe personale, de dumnezeiască vedere. Chiar şi cacodocşii prezenţi gustară ceva din cele cercate de sfântul bărbat.

Nu se cuvenea însă să meargă mai departe. Era prea înaltă măsura pentru cei ce-l ascultau. Încercă în fel şi chip să treacă la

planul pe care-l pregătise dinainte: ce ştim, ce nu ştim despre Dumnezeu, ce exprimă cunoştinţa aceasta şi aşa mai departe. Întreruperea cuvântului a făcut să-şi vină oarecum în fire şi ascultătorii. Cei mai nervoşi din fire, a căror inimă nu fusese străpunsă prea mult, şi-au amintit de protestele lor. Au găsit curajul, în ceasul acela, să le spună pe scurt, în două cuvinte:

- Părinte, Îl putem exprima pe Dumnezeu? Că unii filozofi zic că nu...

- Platon – le-a răspuns numaidecât –, unul dintre filozofii elini ce teologhiseau, spune că este anevoie să-L înţelegem pe Dumnezeu şi cu neputinţă să-L exprimăm. Însă, dacă înţelegi ceva, cu siguranţă că vei găsi vreo cale să exprimi aceea, fie şi mai puţin limpede. Chestiunea este aşadar cum să-L înţelegi pe Dumnezeu! De unul singur omul nu poate. Dumnezeu vine şi ne luminează, adică Se descoperă pe Sine Însuşi, în felurite chipuri. Nu-Şi descoperă însă nicicând firea Lui, care rămâne neapropiată; de aceasta nu vorbim niciodată în teologie.

Unul din cei de faţă, cu pregătire filozofică, a intervenit şi a amintit de neoplatonici:

- Dar pe calea apofatismului, părinte, Îl putem cunoaşte pe Dumnezeu?

- Nu. Nu, prieteni. Noi voim să-L trăim cu adevărat pe Dumnezeul nostru, să-L cunoaştem spre a trăi! Nu o chestiune de căutare filozofică. Metodă apofatică au neoplatonicii, dar aceia nu trăiesc ceea ce caută să cunoască, fiindcă în cele din urmă n-ajung la aceea. A spune ce nu este Dumnezeu nu înseamnă că ai ajuns la Dumnezeu. Noi vrem adevărul ce dă viaţă, aşadar trebuie să ne unim cu adevărul. Nu ne este destul să notăm ce nu este adevărul. Căci doar aceasta face apofatismul. Îţi zice doar câteva lucruri care nu sunt Dumnezeu. Este ceva şi acesta, dar nu aceea ce căutăm. Dacă te întrcabă cineva cât fac cinci cu cinci şi tu îi zici că nu fac trei, nu fac şapte, nu fac opt sau cincisprezece şi aşa mai departe, nu-l mulţumeşti pe cel ce te-a întrebat. Aşa e şi cu apofatismul; a zice că Dumnezeu nu este materie, nu-i principiu, nu-i ţintă, este negrăit şi tot aşa nu înseamnă a răspunde la întrebarea despre Dumnezeu. Dimpotrivă, noi ne străduim şi murim ca să-L dobândim pe Dumnezeu înlăuntrul nostru, ca să-L

trăim. Cu harul Lui, bineînțeles, dar trăim și avem experiența harului Lui, a lucrării Lui, nu a firii Lui. De-aceea și întreaga noastră teologie vorbește mai ales despre cum să-L dobândim pe Dumnezeu, această experiență a lui Dumnezeu, și nu despre ce nu este Dumnezeu. Pentru a vedea voi înșivă cât de neînsemnat este apofatismul, socotiți și aceasta: ca să poți zice cu temeinicie că Dumnezeu nu-i materie, că n–are început și tot așa, cele asemenea, trebuie ca mai întâi să-L fi cunoscut. Așadar, formulările apofatice sunt – sau ar trebui să fie – rezultatul dobândirii trăirii și cunoașterii lui Dumnezeu, și nu invers (adică nu aceste expresii ne duc la Dumnezeu, la cunoașterea Lui). Le folosim doar pentru cei începători și adesea prin acestea ne exprimăm teama noastră înaintea lui Dumnezeu. Și le mai folosim și spre a arăta că nu cunoaștem firea lui Dumnezeu, pe care însă niciodată nu o căutăm...

A sfârșit și acest cuvânt. Limpezise două chestiuni fundamentale: cine este teologul și ce anume este teologul; cu ce e dator să fie înzestrat teologul și care e structura lăuntrică a teologiei. E adevărat că, din multele lucruri înalte spuse de Grigorie, cei mai mulți înțeleseseră prea puține. Dar alt chip nu era. Așa rânduise Dumnezeu, ca cei mai mulți să urmeze celor puțini. Totdeauna s-a întâmplat așa și așa se întâmplă și astăzi.

Despre Fiul lui Dumnezeu-Tatăl

În împrejurarea de față era mare nevoie ca Grigorie să vorbească astfel. Cu prima ocazie, el avea să explice obștii sale triadologia. Va înfățișa mai întâi teologia despre Fiul și apoi despre Duhul Sfânt. Însă ca să explici un punct al adevărului de credință, când acesta n-a fost înfățișat cu limpezime până atunci, trebuie ca mai întâi tu însuți să trăiești mai profund acel punct. Trebuie să dobândești mai întâi tu însuți o mai profundă experiență a acelui adevăr. Iar aceasta se izbutește totdeauna doar cu ajutorul lui Dumnezeu. Harul lui Dumnezeu îl călăuzește pe teolog în înțelegerea respectivului punct al adevărului. De aceea vorbea Grigorie despre „luminare dumnezeiască", despre *theoria*

(vederea de Dumnezeu), vedere pe care omul o datorează lui Dumnezeu. De-aceea zicea că „cel mai de seamă teolog" este acela care, cu luminarea Duhului Sfânt, înțelege adevărul mai mult decât îl înțeleg ceilalți.

Așadar acum, că va începe a teologhisi despre Fiul și Duhul, trebuia ca toți să știe că se va întemeia pe toate cele spuse mai înainte. Mai mult, trebuia să fie precis, argumentele să-i fie puternice. Căci toate vor ajunge mâine dimineață la Calcedon. Acolo, de cealaltă parte a Bosforului, vizavi de Constantinopol, unde locuia Eunomie; preaînvățatul și preaarianul Eunomie. Lui îi duceau argumentele lui Grigorie și de la el primeau călăuzire în cele teologice arienii.

Și a rânduit și următoarea omilie, a treia din seria aceasta, despre Fiul. Faptul că arianismul stăpânea cetatea dovedea că această temă – despre Fiul – era arzătoare. Arienii învățau că Fiul este creatură a Tatălui. Odinioară, Marele Atanasie arătase cum și de ce Fiul este deoființă cu Tatăl, și nu creatură. Din Calcedon, Eunomie dăduse noi argumente arienilor, iar aceștia se simțeau încă puternici.

Grigorie primea pe de-a-ntregul adevărul arătat de Atanasie. Acum încerca nu doar să-l răstoarne pe Eunomie, ci și să arate – tot prin luminarea și călăuzirea Sfântului Duh – cum avem trei ipostasuri dumnezeiești și o singură fire dumnezeiască. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, în vreme ce sunt ipostasuri (sau persoane) deosebite, au una și aceeași fire. Și de aceea avem o singură lucrare (energie), o singură mișcare, o singură voință. Numele fiecărui ipostas dumnezeiesc (Tată, Fiu, Duh Sfânt) nu arată o fire deosebită, ci doar modul în care Acesta există veșnic. Numele arată doar legătura pe care o au întreolaltă cele trei ipostasuri (cele trei persoane dumnezeiești).

Chestiunea era tare anevoioasă. Trebuia să folosească termeni și scheme filozofice. Și era nevoie deoarece cărturarii vremii știau să cugete și să se pună de acord cu teoriile vechilor filozofi elini, mai ales cu cele ale neoplatonicilor. Aceștia din urmă mai ales – precum Plotin și Porfiriu – dezvoltaseră o teorie aparte, în chipul unei triadologii. Indirect influențați de creștinism, vorbeau despre trei ființe ce proveneau una din alta, prin

emanație. Adică revărsându-se prima, precum un vas, apare-provine cea de-a doua. Și, la fel, revărsându-se cea de-a doua, apare-provine în chip necesar cea de-a treia. Cărturarii trebuie să înțeleagă că aceste teorii sunt străine și n-au nici o legătură cu cele trei Persoane ale Sfintei Treimi. De-aceea era necesar să arate - cu multă băgare de seamă, în cadrele tradiției Bisericii și după luminarea de care Grigorie era părtaș - în ce chip există cele trei Persoane, cu ce premise și în ce condiții. Ca să se întărească și mai mult credincioșii în ceea ce-i învățase despre Fiul și ca să-i convingă și mai mult, îi chemă la o a patra omilie.

Și într-adevăr, nu doar că și-a convins ascultătorii de corectitudinea triadologiei sale, nu doar că Eunomie a amuțit, dar și toți teologii ce vor urma se vor sprijini pe aceste omilii atunci când vor purcede a face triadologie. Toți i-au urmat și îi vor urma lui Grigorie, smeritul nostru capadocian, a cărei măreție se descoperă doar cu puterea Duhului Sfânt, de care și era luminat.

Se pregătește să vorbească despre Sfântul Duh

În toate acele zile, subiectul de căpătâi în discuțiile creștinilor cetății era teologia lui Grigorie. Succesul era evident. Guralivii arieni amuțiseră, își înghițeau cuvintele. Ortodocșii umblau pretutindeni cu sentimentul biruinței. Vulturul teologiei îi izbăvise din defăimarea adversarilor și de propriul sentiment al inferiorității.

Grigorie – ascultătorii săi o știau – nu sfârșise ciclul acestor omilii - care vor rămâne în istorie sub numele de *Cuvântări teologice*, datorită extraordinarelor valori teologice. Nu se grăbea. Să rumege și creștinii cele ce auziseră zilele trecute. Întâi de toate, voia să se adune iarăși și iarăși în sine însuși. Acolo nădăjduia să trăiască ceva mai mult decât adevărul despre care vorbea.

Era vremea Duhului Sfânt. Teamă și cutremur să vorbești despre Acesta... Și a așteptat cu răbdare. Neîncetat în chilia lui, zi și noapte. Se ruga stăruitor Duhului și cugeta. Mătăniile parcă nu se mai sfârșeau. Mai ales noaptea, strigătele cele din adânc către Duhul Sfânt se făceau auzite și de cei ce treceau pe-afară, pe lângă chilia lui. Pe pat nu se întinsese nici o clipă. Puținul timp

cât se odihnea, stătea întins pe pământ. Postul era mai aspru. Până când, într-o după-amiază, le-a spus oamenilor săi, lui Evagrie şi celorlalţi:

- Mâine, în amurg, o să vorbesc. Daţi de ştire lumii. Vremea a trecut... Nu ştim ce ne mai aşteaptă, fac şi eu ce pot. Cât de precis o să vorbesc, nu ştiu. Nădăjduiesc în luminarea Duhului Sfânt, şi apoi... Cuvintele vin, e de ajuns să vină mai întâi Duhul... Dacă vine Acesta, cu siguranţă că prin săracul de mine Se va slăvi Dumnezeu... Aceasta-i măreţia noastră, fraţilor: prin neînsemnaţii de noi, prin trupeştii şi păcătoşii de noi, să Se slăvească Cel desăvârşit şi fără de început... Mare-i numele Tău, Doamne! Aşadar, cum spuneam, mâine pe înserate...

Mijlocul lui noiembrie. Dimineaţa, răcoare. Oamenii celor şapte coline ale cetăţii simţeau iarna pe pielea lor. Pe la amiază, nişte nori negri au început a coborî din munţii Traciei. Încet, s-au lăsat către Bosfor. N-a plouat în cetate. Norii doar au trecut peste cele şapte coline şi, oarecum, frigul s-a mai risipit. În depărtare, marea le-a primit toată povara.

Credincioşii începuseră să intre în curtea lui Avlavie. Au mai înaintat puţin şi au ajuns la biserică. Acolo, înăuntru ortodocşii simţeau atâta căldură, atâta mângâiere, că n-ar fi dat-o pe nimic altceva. O iubeau mai mult decât pe maica lor. De aceea, nu spuseseră minciuni acum câteva luni, când se juraseră că-s gata să moară pentru Grigorie şi „Anastasia" lor.

La ora cu pricina, un pai nu mai încăpea în biserică. Chiar şi afară se îmbrânceau, doar-doar vor prinde prin uşă sau prin ferestre glasul lui Grigorie.

Acesta intrase devreme în altar şi se ruga. Ore întregi se lupta cu înfricoşătorul şi multdoritul lui Duh Sfânt. Nu mai simţea trecerea timpului. Cercările lui n-aveau legătură cu lumea aceasta, ci cu lumea cea necreată a adevărului dumnezeiesc.

Credincioşii aşteptau răbdători. Cei mai mulţi, desigur, în picioare. Mulţi vorbeau între ei, aşa, ca să-şi învedereze neînţelegerile şi îndoielile pe care le aveau. Dar fiindcă vremea trecea, Evagrie încercă ceva, însă nimeni nu se hotăra să-l tulbure pe Grigorie, în străpungerea în care se găsea. Totuşi, stăruiră pe lângă iubitul lui diacon, Teodul:

- Mergi înăuntru, Teodule, şi aminteşte-i cuviincios că a cam trecut vremea... lumea e nerăbdătoare, stă în picioare.

Diaconul a intrat cu frică, s-a apropiat de sfântul bărbat, care era îngenuncheat, şi i-a şoptit ce trebuia. Grigorie a prins a înţelege. Şi-a întors încet capul, a privit cu nedumerire... Peste puţin, a dat să se ridice. S-a sprijinit de Sfânta Masă, şi-a îndreptat trupul, şi-a făcut semnul crucii şi s-a întors spre uşile împărăteşti. Teodul a prins un semn abia schiţat, a mers şi a tras dvera. După trei paşi nesiguri, Grigorie s-a oprit, sub privirea însetată a obştii. Avea pace dumnezeiască. Chipul i se făcuse oglindire a sfintei lumini.

A intrat direct în subiect. Le-a reamintit cele spuse cu câteva zile înainte despre Fiul. A stăruit asupra greutăţii pe care o are cuvântul despre Duhul. I-a certat pe cei ce teologhisesc nepregătiţi despre El, făgăduind să arate ce anume zic Scripturile despre Duhul şi, înaintea tuturor, a chemat luminarea Duhului.

A început numaidecât să le explice că cele ce sunt valabile pentru Tatăl şi Fiul sunt valabile şi pentru Duhul Sfânt. Precum cele două Persoane sunt amândouă Dumnezeu şi lumină adevărată şi deofiinţă, tot aşa şi Duhul este Dumnezeu. Aparte au doar modul existenţei: Tatăl este nenăscut, Fiul este născut, iar Duhul este purces. Şi deşi ni s-a descoperit modul existenţei fiecărei Persoane dumnezeieşti, nu putem analiza nimic mai mult despre acesta. Putem, însă, prin diverse pilde, să ni-l apropiem.

E nevoit să folosească cuvinte şi expresii care nu există în Scriptură

Ştia din toate câte i se spuseseră – o vedea şi-acum, în ochii multora dintre cei de faţă – că marea lor problemă sunt „cele nescrise". Cele pe care el li le explică sunt „nescrise". Adică Scriptura nu spune nicăieri că Duhul e deofiinţă cu Tatăl şi cu Fiul şi că este Dumnezeu adevărat. Nici mai mult, nici mai puţin, arienii îl învinuiau pe Grigorie:

- Introduci în credinţă un Dumnezeu care-i „străin" de Scriptură şi „pe-alăturea literei", nescris.

Grigorie le arătase cu multe prilejuri „mărturiile" Scripturii, multele ei locuri în care vorbeşte despre Duhul. Acelaşi lucru o să-l facă şi acum, mai sistematic, căci toate cele pe care le susţinea se cuprindeau în Scriptură. Să facă însă şi altceva, ce până acum se temuse să facă. Se temuse că nu-l vor înţelege, că-l vor înţelege greşit. Dar de-acum sosise vremea, ajunsese funia la par. Nici nu se putea altfel, de vreme ce din mulţime se strigase cuvântul „nescris" despre Sfântul Duh. Marele nostru teolog lăsă deodată deoparte orice şovăială şi prinse a arăta preaadâncul teologiei.

Prin luminare dumnezeiască trece dincolo de litera Scripturii

- „Nescrise" şi iar „nescrise", zici şi iarăşi zici. Mare greşeală, iubitul meu. Scriptura aminteşte - şi neîndestulător – cele pe care le zic despre Duhul. Doar că numai cei ce cugetă mult şi cu rugăciune, numai aceia le pricep; cei ce nu rămân doar la litera Scripturii; celor ce li s-a dat să pătrundă litera, să se aplece spre adâncul nesfârşit al adevărului sălăşluit în literă. Cei ce se luminează de către dumnezeiasca lumină, fraţilor, doar aceştia se învrednicesc să vadă dedesubtul literei, „frumuseţea tăinuită", frumuseţea adevărului, adică pe Dumnezeu Însuşi. Iată cine-s cei ce pot vorbi pe drept despre Duhul. Iată ce înseamnă să cercetezi şi să tâlcuieşti Scriptura. Să înaintezi dincolo de literă, dedesubtul literei. Litera arată adevărul. Acesta însă e nesfârşit şi nu poate încăpea în nici un cuvânt, în nici o schemă. Şi măcar de n-am fi avut cacodoxii şi erezii! Ne-ar fi ajuns cele zise şi tâlcuite de Scriptură. Am fi putut trăi şi doar prin acestea, şi ne-am fi putut mântui. Nu ne îngăduie însă cacodoxiile, învăţăturile greşite. Şi, de-aceea, trebuie să explicăm şi mai pe larg adevărul, mai amănunţit decât se află explicat de litera Scripturii. Şi aceasta o facem „străbătând" litera şi mergând mai adânc în adevăr, dar totdeauna în acelaşi adevăr. E vorba totdeauna de acelaşi adevăr, de cel arătat în Scriptură. Iar străbaterea literei, cercetarea adâncului, se face doar cu călăuzirea Duhului Sfânt Însuşi.

Cu aceste cuvinte se aştepta să-şi liniştească auditoriul. S-a întâmplat însă contrariul. N-au vorbit, dar Grigorie a văzut în ochii lor o sumedenie de întrebări:

- Cum de nu ne este de-ajuns Scriptura? Cine ne zice că Duhul Sfânt îl luminează pe om să înainteze dincolo de literă? Că poate zice ceva despre adevăr, ceva ce nu e arătat pe faţă de litera Scripturii? Şi, în sfârşit, de ce Domnul, cât a fost pe pământ, nu ne-a spus totul?

Vrând sau nu, trebuia să răspundă, ceea ce nu era deloc lesne. Era nevoie de multe explicaţii. S-a silit pe el însuşi, încercând să pună în ordine cele cuvenite şi să le prezinte pe scurt. Fu nevoit să o ia de la început:

- Mult v-a nedumerit ceea ce v-am spus. Dator eram, însă, să vi le spun. E chestiunea de căpătâi a vremii noastre; adâncă teologie. În asemenea vremuri, pentru aceste chestiuni nu-s de-ajuns explicaţiile lesnicioase. Fiţi, aşadar, iarăşi cu luare aminte. O să vă duc şi mai în adâncime. Vom afla temelia pe care se sprijină toate câte-am spus. Adică cele despre luminarea Duhului Sfânt, cu care teologul harismatic înaintează dincolo şi dedesubtul literei Scripturii, care dobândeşte o experienţă a adevărului mai largă decât cea pe care o au ceilalţi.

Dumnezeu Se descoperă treptat

Interesul, îndeosebi al cărturarilor, sporea. Învăţaţi în general cu lipirea de litera Scripturii, ajunseseră ca iudeii. Aceştia se închinau literei şi nici nu bănuiau duhul Scripturii. Grigorie se străduia acum să le deschidă ochii, să vadă limpede rânduiala dumnezeieştii iconomii şi îndeosebi lucrarea Sfântului Duh:

- Două schimbări radicale s-au întâmplat în lume. Apoi urmă şi-a treia; toate, asemenea cutremurelor ce au cutremurat şi-au dat chip lumii. Firește, toate trei de la Dumnezeu. Care-s acestea? Cele două Testamente şi lucrarea Duhului Sfânt de la Cincizecime încoace. De ce li s-a zis „schimbări", „mutări" şi „cutremure"? Căci la cea dintâi lumea a fost învăţată despre un singur Dumnezeu şi astfel a lăsat idolii. Adică prin Vechiul

Testament sunt părăsiți idolii, idolatrii devin iudei, închinându-se adevăratului Dumnezeu. Au ținut însă jertfele de animale. La cea de-a doua S-a înomenit[6] Domnul, a învățat despre El însuși și a făgăduit să-L trimită pe Duhul Sfânt. Acestea se întâmplau în Noul Testament, care și el, la rândul lui, a lăsat deoparte ceva: a desființat jertfele Vechiului Testament. De acum, rânduiala dumnezeiești iconomii e desăvârșită. Tot ceea ce a dat Domnul prin Noul Testament este definitiv și neschimbabil. Ceea ce va veni apoi, prin lucrarea Duhului Sfânt, nu înseamnă lăsarea deoparte a ceva din Noul Testament, nici venirea vreunui nou adevăr, neștiut și contrar descoperirii Domnului. La cele două dintâi cutremure, așadar, am avut lăsări deoparte, desființări. Vechiul Testament leapădă idolii, iar Noul Testament lepădă jertfele de animale.

Cei mai aprinși nu aveau răbdare și și-au spus cu glas tare neînțelegerile:

- De ce n-a făcut Dumnezeu schimbarea una și bună? Și, dacă la Cincizecime nu avem lepădări și desființări, atunci ce avem?

De-acum, teologia devenea tot mai anevoioasă. Grigorie, în ciuda șovăirilor, va merge înainte. Unii or să priceapă, alții nu. El se cădea să vorbească, să vestească ceea ce de la Duhul primise:

- Avem de la Dumnezeu această rânduială, adică treptata descoperire și arătare a adevărului, fiindcă omul este și slab și liber. Dintr-o dată nu putea să le priceapă pe toate și să și le însușească. S-ar fi îngreunat și ar fi vărsat prisosul primit. Nu și-ar fi însușit, adică, adevărul descoperit, nu l-ar fi conștientizat. Și, fiindcă-i liber, era nevoie de timp, de pregătire, spre a i se descoperi liber, cu voia lui, toate cele ce i s-au descoperit treptat. Dumnezeu nu ne silește la nimic.

Trebuia însă să le explice și ceea ce a urmat de la Cincizecime încoace. Se strădui, pe cât cu putință, să fie simplu:

- Am zis că în Vechiul Testament și-n cel Nou avem lepădări, desființări. Aici, dimpotrivă, avem adăugiri. De la Cincizecime încoace, mersul treptat al iconomiei dumnezeiești trece la adăugiri, nu mai săvârșește lepădări. Câte avem în Noul Testa-

[6] A luat trup omenesc.

ment sunt curate şi definitive. Şi ca să înţelegeţi tactica adăugirilor, vă spun şi aceasta: în Vechiul Testament Dumnezeu Tatăl S-a descoperit cu limpezime, S-a arătat, în vreme ce Fiul a fost cunoscut în mică măsură. Noul Testament Îl arată pe Fiul şi doar sugerează dumnezeirea Duhului. Acum însă, la Cincizecime, Duhul, lucrând înlăuntrul nostru, adică în Biserică, arată limpede tot ceea ce s-a zis despre El în Noul Testament, fără a schimba ceva din cele spuse acolo. Vedeţi cum lumina Sfintei Treimi străluceşte omenirii treptat? Cu aceste „adăugiri" avem „propăşiri" şi „sporire" întru slava dumnezeiască. Asta-i valabil şi pentru ucenicii Domnului. Treptat au primit luminarea şi progresiv au priceput adevărul.

Unora, vorbele acestea le-au părut logice, altora curioase. Grigorie nu se amăgea, nu-şi făcea iluzii. Era absolută nevoie să sprijine toate acestea pe Scriptură. Şi a făcut-o cu o claritate unică, nemaiajunsă vreodată în Biserică:

- Nu vă îndoiţi, iubiţii mei. „Adăugirile" de care vorbesc Însuşi Domnul le-a făgăduit. Amintiţi-vă doar ce le-a spus Apostolilor, când a sosit vremea patimilor Lui. Ce anume le-a făgăduit? Că, atunci când Se va înălţa de pe pământ, li-L va trimite pe Mângâietorul, pe Sfântul Duh. Pentru ce? Ca să-i întărească, ca să-i mângâie. Dar şi pentru altceva, foarte important. Domnul le-a zis: „Multe altele am a vă zice, pe care însă acum nu le puteţi purta. Însă când vă voi trimite pe Duhul Sfânt, Acela vă va învăţa şi vă va lumina. Şi vă va tâlcui toate câte v-am spus Eu. Acela vă va călăuzi la tot adevărul" (vezi Ioan 16, 12-14).

Luaţi aminte bine la cuvintele Domnului: îi lasă pe Apostoli să înţeleagă că Duhul Sfânt va continua lucrarea Domnului. Nu va înfăţişa însă vreo învăţătură contrară Domnului. Va continua pe aceeaşi linie. Va lumina cele ce s-au zis şi s-au descoperit în Noul Testament. Aşadar, una dintre învăţăturile-adevărurile pe care Domnul nu le-a tâlcuit Apostolilor este cea despre dumnezeirea Duhului Sfânt. Aceasta ne-o dă acum, prin luminarea Lui, Duhul Sfânt Însuşi. E cu putinţă şi-acum ca unii să se lumineze despre dumnezeirea Duhului Sfânt, dar eu am să o mărturisesc totdeauna şi sunt gata să mă jertfesc pentru ea, căci am, în toată puterea cuvântului, „strălucirea" Sfântului Duh. Aceasta m-a

adus aici, aceasta mi-a descoperit dumnezeirea Lui. De aceea, fraţii mei, ţin învăţătura aceasta ca pe un dar dumnezeiesc. Cu aceasta trăiesc şi cu aceasta am să mor, slăvind şi închinându-mă Tatălui, Fiului şi Duhului Sfânt, care au una şi aceeaşi dumnezeire, de obşte.

Îşi sfârşi şi omilia despre Duhul Sfânt. Îşi făcuse datoria de învăţător. Se linişti. Două-trei zile trecură senine. Ceva se petrecu însă, ceea ce nu ştim. Anumite discuţii, anumite împotriviri... Şi în următoarea duminică găsi de cuviinţă să revină asupra chestiunii teologiei. Cine se cuvine să teologhisească şi cine nu (*Cuvântarea a XX-a*).

Astfel, stărui iarăşi, în biserica Sfintei Anastasia:

- Vai de cel ce teologhiseşte fără curăţie şi nevoinţă. Mă străduiesc şi doresc să mă fac pe dinlăuntru oglindă preacurată, spre a Se răsfrânge acolo Dumnezeu, adevărul.

Şi fiindcă îl vedea în mulţime pe un anume zelot care vorbea fără teamă despre orice punct din adevărul de credinţă, îşi opri cuvântul şi-i spuse:

- Voieşti să ajungi şi tu vreodată teolog? Păzeşte poruncile dumnezeieşti, umblă întru cuvintele Domnului. Şi nu uita nicicând că, pentru a trăi întru vederea dumnezeiască, trebuie să treci prin făptuire. Întâi asceza; apoi vine ea şi vederea de Dumnezeu (*theoptia*).

ARHIEPISCOP ŞI PREŞEDINTE AL SINODULUI ECUMENIC

Împăratul Teodosie la Constantinopol. Îl cheamă pe Grigorie, să-l cunoască

Zilele treceau încet; se bătea pasul pe loc. Grigorie avea multe de făcut, însă puterile trupeşti i se împuţinau. Întreaga cetate – ca să nu zicem întreaga împărăţie – era cu mintea la împărat şi la oastea lui. Teodosie, din iulie, părăsise Tesalonicul şi apucase hotărât spre miazănoapte. Goţii, care pătrunseseră şi-şi supuseseră toate părţile până sus la Dunăre, luptaseră cu vitejie. Oarecum dezordonat, dar cu vitejie. Însă fermitatea şi iscusinţa lui Teodosie biruiseră. Îi alungase pe goţi departe, spre miazănoapte. Îi silise să treacă Balcanii şi să se stabilească acolo, între Balcani şi Dunăre. Mai mult nu fusese cu putinţă.

Tânărul împărat al Răsăritului, Teodosie, voia să şi guste roadele biruinţei sale. Simţea o dorinţă de neînvins de a merge în vestita sa capitală, în Constantinopol. Auzise de ea, dar nicicând nu o văzuse. Se născuse în Spania, se făcuse militar, se distinsese, se retrăsese câţiva ani şi împăratul Graţian îi ceruse ajutorul. La 19 ianuarie 379 îl proclamase împărat al Răsăritului. Dar nici măcar o clipă nu-l slăbiseră goţii, aşa că nici măcar de departe nu-şi văzuse capitala.

În anul 380, după mijlocul lui noiembrie, a pornit spre Constantinopol fără să anunţe oficial. A ajuns în Tracia, a trecut şi a înaintat spre cetate. A făcut tabără cu armata înainte de a ajunge, spre a trece noaptea, iar a doua zi dimineaţă, pe 24

noiembrie, a intrat din Via Egnatia în cetate. Era într-o zi de marți. A înaintat pe malul mării și, cum a ajuns la zidurile lui Constantin, uimirea i-a sporit. Străzile, clădirile, cisternele, magazinele, Forumul lui Constantin cu pridvoarele sale, porturile Propantidei, toate erau mari și minunate.

La un moment dat, caleașca împărătească a ajuns și la palat. Oastea și ofițerii alergau, aclamând. Slujitorii, năuciți, făceau tot ce puteau. Și, cum era toamnă, ziua a trecut repede. S-a lăsat întunericul, bun prilej de odihnă întâiului luptător, împăratului.

A doua zi, miercuri, pe 25, și-a pus dinainte planul său: să repare turnurile, garnizoana armatei, să îngrijească miile de soldați. Aflase de la eparhul cetății – Flaviu cel tânăr - toate problemele. Însă ca să se liniștească cetatea trebuia făcut ceva în cele bisericești. Fusese botezat în urmă cu câteva luni de un episcop ortodox, Asholiu al Tesalonicului. În ianuarie același an dăduse decret în favoarea ortodocșilor. Fusese înștiințat: arienii, în urmă cu patruzeci de ani, luaseră cu sila toate bisericile și le țineau cu dinții. Iar Grigorie, acest teolog capadocian de seamă, slujește și cuvântă într-o bisericuță înjghebată, bisericuța Anastasiei. N-a mai fost nevoie de altceva. A dat numaidecât poruncă să fie adus la palat Grigorie, cu o suită oficială. Dregătorii cetății s-au zorit către conacul lui Avlavie, puțin mai sus de Forumul lui Constantin. Caleașca a intrat în curte. Au întrebat și li s-a arătat căsuța scundă unde era și chilia marelui teolog. Era vlăguit, abia putea vorbi. N-a făcut nici o impresie dregătorilor. Îl așteptau afară, să se pregătească.

Auzise de sus și nobilul Avlavie și ieșise să vadă ce se petrece. A vorbit cu trimișii împăratului, care începuseră și ei să afle câte ceva despre Grigorie.

L-au ajutat pe suferindul Grigorie să urce în caleașca oficială. Cei doi cai călcau cu mândrie pe drumul așternut cu pietre. Au trecut de zidurile lui Sever și au intrat în partea cazărmii. N-au întârziat să-l ducă pe marele teolog marelui împărat. Suita a trecut de încăperile palatului și a ajuns în sala de primire. Împăratul i-a făcut semn Grigorie și s-a apropiat. Atotputernicul și vigurosul Teodosie, fără să bage de seamă și împotriva protocolului, s-a ridicat de pe tron. L-a primit cu respect pe sfântul și

suferindul bătrân, deşi nu ştia că are în faţă un văzător de Dumnezeu. Au şezut şi au vorbit. Teodosie era puţin la vorbă; de altfel, nici nu ştia prea multe despre teologie. I-a arătat o încredere desăvârşită lui Grigorie. I-a adus, desigur, cuvinte de laudă, care l-au făcut pe de Dumnezeu văzătorul ascet să plece capul de ruşine.

Lui Grigorie nu-i prea păsa, în general, de cinstiri şi împăraţi, şi întâi de toate nu se prea simţea în largul lui aducându-i-se asemenea laude. Vlăguit şi nemişcat, şopti acestea împăratului:

- Măria ta, îţi mulţumesc, dar nu-s vrednic de asemenea cuvinte; smerit sunt şi neînsemnat. Dumnezeu este totul pentru mine... Tot ce-am făcut şi tot ce fac, pentru Dumnezeu este. Şi fie ca El să-ţi răsplătească evlavia cea mare pe care o arăţi în clipele acestea de grea cumpănă pentru Biserica lui Hristos...

Au intrat apoi în chestiunile fierbinţi ale zilei. Se cădea să fie de faţă şi eparhul cetăţii, cel mai puternic om după împărat. A fost chemat Flaviu cel tânăr. Teodosie dorea ca înfruntarea arienilor să se facă prin convingere, nu cu sila. Grigorie a fost numaidecât de acord, deşi ştia că încăpăţânatul episcop al arienilor, Demofil, şi celelalte căpetenii nu vor da un pas înapoi, nu vor ceda bisericile pe care de mai bine de patruzeci de ani le luaseră de la ortodocşi.

Au căzut de acord deci să-l cheme imediat pe Demofil şi să-i ceară mărturisire de credinţă ortodoxă. Colaborarea a luat sfârşit pentru moment, însă Teodosie mai avea şi altceva. Îşi plecă fruntea, gânditor, rămase o vreme tăcut, apoi se îndreptă şi-i spuse cu un ton oficial lui Grigorie:

- Prin mâna mea Dumnezeu îţi dă biserica cea mare, ca răsplată a suferinţelor şi a jertfelor tale pentru dreapta credinţă!

Despre ce biserică era vorba, Teodosie n-a explicat. La auzul vorbelor acestora, smeritul ascet a rămas fără glas. Neaşteptatul şi marele dar aproape că l-a înspăimântat şi inima îi bătea cu putere... Voia să alerge la mica sa bisericuţă şi la sărăcăcioasa lui chilie, să se roage. În grabă, a mulţumit din inimă şi a plecat. Teodosie îşi avea planul său.

Aşezarea în biserica împărătească a Sfinţilor Apostoli

Teodosie, cu toate că avea atâta slavă după biruinţele asupra goţilor, nu-şi făcuse încă apariţia oficială în capitala sa, înaintea mulţimii. În ziua care trecuse nu voise să intre triumfal în cetate. Lăsă aşadar aceasta pentru ziua de 27 noiembrie. Voia ca toate să aibă gravitate, şi nu doar un simplu caracter sărbătoresc.

Era într-o vineri. Urma să meargă cu o suită oficială şi numeroasă, să se închine în biserica Sfinţilor Apostoli, unde urma să se săvârşească o slujbă oficială de doxologie. Alesese această biserică – cea mai mare a cetăţii – pentru că aici se aflau moaştele apostolilor, precum şi mormintele împăraţilor şi, bineînţeles, cel al Marelui Constantin.

Aşa că Teodosie urma şi să intre în marea biserică a cetăţii pentru slujba oficială, şi să-i cinstească pe înaintaşii lui la tron. Crainicii anunţaseră aceasta pretutindeni şi urma să se facă şi o defilare măreaţă. Ceva, însă, avea să schimbe cele rânduite.

Teodosie l-a chemat miercuri pe episcopul arian Demofil şi i-a cerut mărturisire de credinţă ortodoxă. Acela a refuzat. Atunci, Teodosie a dat poruncă: începând de a doua zi (joi, 26 noiembrie), arienii să-şi părăsească toate bisericile. Adică toate bisericile cetăţii, căci le aveau pe toate. Porunca a fost îndeplinită mai mult sau mai puţin, însă deţinătorii se împotriveau în fel şi chip. Arienii fanatici, în frunte cu Demofil, au organizat proteste, l-au presat pe împărat şi l-au ameninţat pe Grigorie, căci înţeleseseră limpede gândurile împăratului şi cinstea pe care i-o purta lui Grigorie.

Aşa că a doua zi, pe 27 noiembrie, când urma să se arate în chip oficial Teodosie, mergând în procesiune spre „Sfinţii Apostoli", s-a făcut mare zarvă. Teodosie îl chemase în procesiune şi pe Grigorie. Acesta, cu toate că era vlăguit de puteri, se trezise devreme şi ajunsese la Palat. Urma ca alaiul să pornească foarte devreme. Armata era aşezată încă din zorii zilei de-a dreapta şi de-a stânga drumului pe care urma să treacă alaiul împărătesc. Căpeteniile şi dregătorii – toţi în Augusteu. De acolo vor merge împreună. Împăratul a coborât, îmbrăcat impunător, în porfiră şi aur. Toţi au plecat capetele şi s-au închinat cu respect tânărului şi

preaputernicului împărat. Fiecare în rangul lui, ofiţeri şi senatori, şi-au luat locul cuvenit. La un semn al împăratului, l-au aşezat pe Grigorie de-a dreapta lui, în semn de adâncă preţuire şi respect. Semn că Grigorie este episcopul ortodox al cetăţii.

Trâmbiţele răsunară în văzduh şi sunetul îi izbi pe toţi. Timpanele bubuiră puternic, ca întunericul să se risipească şi alaiul să purceadă. Alaiul măreţ porni, însă întunericul rămase. Pe neaşteptate, nori groşi de plumb acoperiseră cerul. Stăteau nemişcaţi asupra cetăţii. În marele pridvor al Augusteului aştepta mulţime nenumărată. Cei mai mulţi îl aclamau pe împărat. Alţii însă protestau faţă de hotărârea acestuia de a le fi luat bisericile – arienii, desigur. Înaintând, alaiul trecu pe lângă hipodrom, intră în Forumul lui Constantin şi apoi pe drumul cel mare, din mijloc, la poalele nou ridicatului apeduct al lui Valens. Depărtare de vreo doi kilometri. Şi pretutindeni lume multă, aşteptând. Pe drumuri, în casele cu două şi trei caturi, în pieţe, peste tot mulţime nenumărată strigând nebuneşte, neputându-se înţelege care aclamă şi care protestează şi blesteamă.

Arienii, pe cât îl vedeau pe Grigorie alături de împărat, pe atât se sălbăticeau. Deja înţeleseseră că nu mai au nici o nădejde să-şi ia înapoi bisericile. Prigoniţii ortodocşi, văzându-l acolo, pe primul loc, pe sfântul lor luptător, se umpleau de entuziasm şi-şi strigau până la cer bucuria de a li se fi sfârşit chinul.

Apropiindu-se de „Sfinţii Apostoli", vuietul mulţimii spori. Se distingeau acum urletele nebuneşti şi cererile arienilor:

- Bisericile noastre, preacinstite împărate, lasă-ne bisericile... Blestem şi foc să vină peste cel ce-ţi stă alături! Alungă-l pe Grigorie şi suntem cu tine...

Aceia care îl aprobau pe împărat, cu strigăte şi semne, erau elinii, rămaşi încă idolatri - şi nu erau puţini. Îl aprobau strigând şi ortodocşii, dar parcă ceva îi ţinea înţepeniţi. Erau norii aceia întunecoşi, norii care stătuseră din zori asupra cetăţii şi o ţineau în întuneric. Şi-aceasta le dădea prilej arienilor să alerge prin mulţime şi să strige:

- Uite că Dumnezeu nu-i voieşte pe fârtaţii celor de la Niceea... Uitaţi-vă, de cum ne-a lăsat împăratul şi l-a luat pe

Grigorie, Dumnezeu aruncă întuneric pe pământ... Semn rău... O să ne-ajungă un mare prăpăd.

Astfel de lucruri se zvoneau şi arienii turbau. Şi iată că alaiul s-a apropiat de biserică. Lăsase drumul cel mare şi apucase la dreapta. În curând, impunătoarele oficialităţi intrară înăuntru. Mare biserica - cu marmură pe pereţi, cu coloane împodobite... Bolta strălucea de aur. Grigorie vedea pentru întâia oară o asemenea biserică. Lumea – puzderie şi acolo. Vuiet şi mâini nenumărate ridicate în sus. Pentru orice eventualitate, fuseseră aşezaţi o mulţime de soldaţi şi înăuntrul bisericii. Grigorie continua, nemişcat. Zarva şi tărăboiul care se făceau îl întrista mult. De-ar fi fost cu putinţă să fugă pe undeva, să evadeze, ar fi făcut-o. Toate îi păreau zadarnice. Nu i se potrivea lui, care avea atâta dragoste de viaţă pustnicească, să stea în mijlocul unui astfel de vuiet!

În clipa în care împăratul şi Grigorie au fost conduşi la locurile lor înalte, doi arieni şi-au ridicat mâinile şi l-au lovit pe Grigorie. Numaidecât, un ostaş şi-a tras sabia să-i lovească pe arieni, care însă se pierduseră repede în mulţime. Grigorie s-a speriat însă şi mai tare, ca nu cumva să se facă pricina vreunei nenorociri.

Toate oficialităţile îşi ocupaseră locurile. Preoţii ortodocşi, precum le rânduise Grigorie, au înaintat spre uşile împărăteşti, pentru slujba sărbătorească. Toate erau gata şi, o dată cu binecuvântarea, psalţii au început cântarea. Imensa biserică s-a umplut îndată de preadulcea şi mişcătoarea doxologie a lui Dumnezeu. Şi exact în clipa aceea s-a petrecut minunea. O mână nevăzută şi puternică a risipit norii. Nici urmă de nor nu se mai vedea pe cer şi o mare lumină a coborât înăuntrul bisericii celei mari prin toate ferestrele şi uşile. În locul cel sfânt, toate s-au prefăcut în lumină. Arienii au amuţit. Cei mai fanatici s-au întors şi au ieşit afară, nerăbdând minunea. Cei mai smeriţi s-au plecat, primind semnul lui Dumnezeu.

Dar ortodocşii?... Aceştia, de-acum, plângeau cu toţii. Recunoştinţa le adusese tuturor lacrimi în ochi, nesfârşite lacrimi de bucurie şi totodată de pace.

O dată cu minunea, toate în jur se potoliseră. Nici chiar psalţii, nemişcaţi, n-au mai trecut la următoarea cântare. Se aşter-

nuse liniştea. O vreme, nu se mai auzi nimic, de parcă toţi ar fi aşteptat ceva... Atunci, unul după altul, toţi ortodocşii, fără să bage de seamă, şi-au întors ochii spre chipul paşnic şi luminos al lui Grigorie. Şi unul dintre ei glăsui:

- Grigorie pe tron!

Au urmat numaidecât şi toate celelalte guri, asemenea. Şi nu doar această frază zicând, ci rugându-l şi poruncindu-i împăratului:

- Pune-l, mărite împărate, pe Grigorie pe tron, căci lui i se cuvine... Al lui este... Acum să i-l dai...

Glasurile s-au înteţit şi s-au înmulţit. Prigonirile cele de patruzeci de ani întunecaseră sufletele ortodocşilor, care îşi cereau acum dreptatea, sărbătoreşte.

Pierduseră măsura şi strigau necuviincios. Femeile veniseră în mijloc. Multe dintre căpetenii preluaseră şi ele lozinca şi cereau, la rândul lor, acelaşi lucru de la Teodosie, care nu mai ştia ce să facă. Crezuse că, o dată ce intrase în biserică avându-l alături pe Grigorie, o dată ce-i alungase pe arieni din biserici, toate se sfârşiseră.

În fapt, bisericile cetăţii fuseseră date lui Grigorie. Iar acesta, de vreme ce era deja hirotonit episcop, ar fi lucrat şi s-ar fi purtat ca episcop al capitalei. Ar fi avut răspunderea treburilor bisericeşti. Însă toate acestea trebuia să se facă în mod canonic. Trebuia să se facă prin judecata episcopilor şi a oamenilor Bisericii, adunaţi în Sinod. Şi Grigorie ştia, însă Teodosie nu.

Fireşte, mai era ceva. Prezenţa lui Grigorie la Constantinopol se datora invitaţiei şi hotărârii „păstorilor" şi „adunării" (deci a Sinodului), adică a oamenilor Bisericii. Prin urmare, Grigorie se putea considera pe sine însuşi episcop al Constantinopolului. Însă n-o făcea, din două motive. Unul – că era de un nemaivăzut bun-simţ. Celălalt, pentru că în sinea sa şovăia să-şi asume toate răspunderile episcopale. Acceptase să vină în cetate pentru a propovădui, pentru a sluji, pentru a teologhisi... astea, da. Dar să se bată cu preoţii şi cu epitropii, să controleze treburile băneşti ale bisericilor, să îngrijească de clădiri şi cele asemenea... asta, nu; nu se simţea potrivit pentru asemenea fapte.

Şi acum, în juru-i, toţi cereau să-l vadă pe tron, în adâncul Sfântului Altar. Pe vremea aceea catapeteasma era scundă, ca un simplu grilaj, iar în spatele Sfintei Mese era tronul de marmură al episcopului. Era foarte înalt, spre a fi văzut de către toţi credincioşii, din toate colţurile bisericii. Vuietul mulţimii sporea tot mai mult. Grigorie simţea înlăuntrul său ceva de felul „să treacă paharul acesta". A şovăit mult, dar la un moment dat s-a hotărât: Nu. Cel puţin, nu acum. Nu găsea de cuviinţă să fie acum întronizat oficial... Mai apoi, are Dumnezeu grijă...

Din pricina vlăguielii şi a răcelii, nu putea vorbi prea tare, să se facă auzit în vuietul acela. Alături, între oficialităţi, stătea şi Postumian, un înalt ofiţer ortodox. Îi explică pe scurt ce avea de spus şi acela se ridică să zică următoarele:

- Încetaţi, *silentium*! Faceţi linişte, vă roagă episcopul nostru! Nu mai strigaţi aşa. Astăzi suntem aici ca să mulţumim lui Dumnezeu; atât. Lăsaţi-le pe celelalte, la vremea lor...

Vorbele acestea au potolit fierberea mulţimii, care dintr-o dată a încetat a mai striga. Acceptase, fără a băga de seamă, bunul-simţ şi smerenia sfântului bărbat. Iar împăratul, care urmărea toate fără glas, a fost mult impresionat de poziţia lui Grigorie şi l-a lăudat înaintea tuturor.

Aşa a luat sfârşit întâmplarea. A continuat psalmodia, apoi totul a luat sfârşit. Împăratul, cu dregătorii şi garda împărătească, au plecat. Oastea s-a retras şi ea. Rău era că vreo câţiva ortodocşi l-au părăsit pe Grigorie, fiindcă refuzase întronizarea. Mici la suflet şi puţini la minte...

O încercare nereuşită de a-l omorî

Din acea dimineaţă de 27 noiembrie, Grigorie avea răspunderea de episcop a Constantinopolului. Toate bisericile erau în mâna lui. Nu fusese întronizat după tipic, dar era episcopul canonic al cetăţii, recunoscut de toţi ceilalţi episcopi. Cei mai mulţi dintre arieni se uniseră cu Biserica Ortodoxă. Rămăseseră însă destui fanatici, mai ales clerici, care făceau tot ce le trecea prin minte ca să-l vatăme pe Grigorie. Se întruneau, îşi puneau la cale

atacurile. Ajunseseră pe punctul de a pune la cale chiar omorârea lui Grigorie; până într-atât era ura de mare.

Rânduiseră totul, în cele mai mici amănunte. Îşi apropiaseră un om de-al lor, unul tânăr şi fanatic. I-au făgăduit multe. Acela a primit lesne, cu o obrăznicie cumplită. Noaptea, oamenii lui Grigorie închideau bine uşile, căci se temeau neîncetat de nenorocire. Se hotărâse, aşadar, ca ucigaşul să atace la o oră când să nu fie lume în curtea lui Avlavie. Să nu fie nimeni în partea aceea a scundei căsuţe cu chilia lui Grigorie.

Era o după-amiază de iarnă, către sfârşitul lui decembrie. Se întuneca devreme. Oamenii plecau degrabă, iarna silindu-i să meargă pe la casele lor. Arienii l-au înarmat pe tânărul ucigaş cu o sabie şi l-au trimis acolo unde ştia. Păzindu-se, a ajuns la conacul lui Avlavie. Marea poartă a grădinii era deschisă. Se aştepta să fie închisă, aşa că s-a nedumerit. Erau pe-acolo toţi câţi mergeau la biserica Sfintei Anastasia. La ora aceea însă nu venea nimeni, căci la o asemenea oră şi într-o astfel de zi nu se făcea slujbă. Tânărul nu s-a gândit prea mult. A trecut pe nesimţite, înaintând spre căsuţă, cu spatele la gard, să vadă dacă e vreo mişcare, cu mintea şi ochii ţintă spre căsuţă. Acolo, nici o mişcare. Aşadar, încă nu sosise Teofil, cel ce se îngrijea de treburile casei. A mai înaintat puţin. S-a oprit brusc, cu ochii la casă. Vedea doar puţină lumină în chilia episcopului. Se ruga, probabil, sau citea. Zilele acelea fusese foarte bolnav. Era cu neputinţă să poată umbla pe picioare.

A mai aşteptat puţin şi, dintr-o săritură, pe tăcute, a fost lângă uşă. A împins-o uşor şi a intrat pe coridor. S-a lipit cu spatele de perete şi a văzut înaintea lui mica uşă a chiliei lui Grigorie. Mintea şi simţirile îi erau aţintite spre chilie. Şi-a dat la o parte haina cu un gest mecanic, a vârât mâna la brâu şi a apucat mânerul sabiei. L-a trecut o sudoare rece, dar a prins bine mânerul şi a tras afară sabia. Involuntar, a adus-o lângă ochi, ca s-o vadă mai bine, căci întunericul îl împiedica. Atunci, deodată, un mic zgomot l-a scos din pândă. Un bărbat tânăr intra pe uşă, cu un opaiţ în mână. Ucigaşul n-avea pe unde să fugă. Pierdut, rămăsese nemişcat, cu mădularele înţepenite, cu gura închisă. Teofil a ridicat sus opaiţul, să vadă mai bine; a priceput numaidecât.

Înlăuntrul lui simțea spaimă. A început să tremure și să se bâlbâie, însă nu era vreme de asta. Ajunseseră și trimișii unei biserici, care voiau să-l vadă pe episcop – de aceea rămăsese poarta deschisă. Oamenii păşiseră deja pe treptele casei. Teofil, fără să stea pe gânduri, călăuzit parcă de o putere străină, și-a ridicat mâna stângă și a luat, simplu, sabia din mâna tânărului, care stătea ca împietrit.

Au intrat oaspeții. Teofil le-a deschis ușa chiliei, s-a întors, foarte firesc acum, l-a luat de mână pe tânăr și l-a adus și pe el în chilie.

Suferindul episcop și-a ridicat puțin capul de pe pernă, să-i vadă și să-l vadă. Trimișii i-au spus cele ce aveau să-i spună. Ochiul pătrunzător al lui Grigorie s-a oprit însă pe un chip întunecat și palid ca ceara. Tânărul cel cu sabia stătea zdrobit, cu ochii plecați, fără pic de culoare în obraji.

După o vreme, trimișii au plecat. Atunci tânărul a căzut la picioarele lui Grigorie. Îngenuncheat, le-a îmbrățișat pe patul cel de lemn și a început a plânge în hohote. Grigorie l-a întrebat, încurcat, dar el tot plângea și gemea. A întrebat iar și iar, dar nu a primit nici un răspuns. S-a întristat episcopul și, văzându-l pe tânăr plângând, a lăcrimat și el, de milă. Teofil, care ieșise să-i petreacă pe oaspeți, s-a întors în chilie. Auzindu-l pe episcop întrebându-l iarăși, înlăcrimat, pe tânăr cine este și ce-a pățit, dădu el răspunsul:

- E ucigașul tău, părinte. Mai adineauri era gata. Și dacă nu apucam să vin, acum n-ai mai fi întrebat, nici nu ne-ai mai fi văzut. Dumnezeu te-a scăpat.

- Dar acesta plânge, fiul meu, cum de-i cu putință? - a întrebat Grigorie.

- Plânge că-l mustră conștiința. Îl sugrumă ca un laț și mai că-l sufocă; s-a făcut propriul lui călău - adăugă Teofil.

După câteva clipe, tânărul și-a venit în simțiri. I-a făcut semn și el s-a apropiat de capul patului. A îngenunchcat și Grigorie și și-a pus sfânta sa mână pe creștetul celui ce se pocăia. Îl iertă și-i zise câteva cuvinte:

- Dumnezeu să te miluiască și să te mântuiască, fiul meu. Mie, cel ce de-atâta vreme sunt al Lui și sunt mântuit, nu mi-e

greu să mă arăt bun chiar şi ucigaşului meu. Însă de acum ai grijă, caută să te faci bun, aşa cum se cade înaintea mea şi a lui Dumnezeu.

Omorul neizbutit s-a aflat în toată cetatea, care pe zi ce trecea se înmuia şi îl iubea tot mai mult pe Grigorie. Se înmuiau inimile multora, înainte arieni fanatici. Mulţi chiar pătrunseseră pe nevăzute în chilia lui, să ceară iertare pentru toate câte i se făcuseră. Şi nu puţini au fost cei ce au făcut aceasta. Ce să-ţi aminteşti mai întâi? Zvârlirea cu pietre, care cu puţin nu-l omorâse în noaptea din Sâmbăta Mare, ocările, huiduielile mulţimii, blestemele, omorul neizbutit...?

Toate le-a iertat preasfântul episcop. Singurul lucrul care îl interesa era sporirea duhovnicească a creştinilor: cum să dobândească toţi credinţa ortodoxă, cum să facă să se slujească în biserici cuviincios şi bine. Din marile biserici ale oraşului dispăruseră lucruri de aur, relicve, bani... El, în ciuda acestora, nu trimitea dregătorii statului să-i întemniţeze pe arieni. Nu voia să arate că face asemenea lucruri pentru bani. De altfel, nu s-a amestecat niciodată el însuşi în treburile băneşti, până în vara lui 381, adică atât cât a stat în oraş ca episcop. Şi aceasta, o exagerare. Dar nu putea suferi cel mai ademenitor din lucrurile lumeşti, banii. Ajunsese nici să nu se mai intereseze de ce se întâmplă cu moştenirea de la tatăl său şi de la maica sa - clădiri mari şi ogoare. Multe le dăduse celor ce le lucrau, găsind fel de fel de motive. Pe altele i le luaseră rudele şi vecini. Restul le îngrijeau oamenii lui. El nici nu voia să ştie despre ele. Iubea sărăcia şi trăia ca un ascet. De altfel, în câteva luni, pe 31 mai 381, avea să-şi facă testamentul, dându-şi încolo şi-ncoace toată averea, ca să nu-l mai îngreuneze nimic pe pământ. Avea pe-atunci cincizeci şi cinci de ani. Multe le-a lăsat bisericii din Nazianz, unele le-a dat pentru hrănirea săracilor şi altele altora.

Urmările instalării lui

De acum, Grigorie apărea pretutindeni, în toate bisericile mari, purtându-se ca episcop al Constantinopolului, cu toate înda-

toririle şi drepturile lui. Sălile împodobite cu aur ale Palatului îi erau deschise. Împăratul îl şi preţuia, avea şi încredere în el. De acum mulţii creştini, cete-cete, cu miile, se întorceau în Biserică. Oriunde apărea predicând şi învăţând triadologia, cei mai înainte arieni îl aplaudau, arătându-i că sunt alături de el. De parcă mai înainte n-ar fi predicat, de parcă mai înainte n-ar fi auzit de el şi de învăţătura lui... Până atunci ştiuseră doar să arunce cu pietre după el şi să-l huiduiască. De cum dăduseră înapoi căpeteniile lor cele tari de cerbice şi văzuseră că împăratul este clar de partea Ortodoxiei, toţi vedeau acum, chipurile, mai limpede adevărul... Nu voiau să stea împotriva curentului, împotriva împăratului. Stăruiau doar cei mai înstăriţi şi aceia care pierduseră putere şi interese.

Un latin al vremii, scriitor şi traducător al *Cuvintelor* lui Grigorie în latineşte, scrie că Grigorie aducea zi de zi în Biserică, la dreapta credinţă, o mulţime nenumărată de oameni, mai înainte arieni. Fie şi în acest chip, bisericile se umpleau şi creştinii erau învăţaţi dreapta credinţă. Dobândeau şi ei, în cele din urmă – şi acesta era lucrul cu însemnătate pentru mântuire –, o legătură reală cu Dumnezeu.

Însă tot nu-l slăbeau duşmanii lui neîmpăcaţi şi câţiva ortodocşi superficiali. În ceasul biruinţei, aruncaseră împotriva lui cele mai mizerabile învinuiri. Tot soiul de eretici îl acuzau că este iubitor de putere, răzbunător şi iubitor de slavă:

- L-a pus pe împărat - ziceau – să ne alunge din biserici, ca să ţină apoi tronul fără vreo împotrivire a cuiva... Da, nenorocitul ăsta de ţăran, piticul ăsta... Să facă ce vrea ca arhiepiscop... Şi unde? în capitală!

Astfel de învinuiri se răspândeau printre creştini şi printre boieri. Unele ajunseseră şi la urechile rău-îmbrăcatului ţăran, şi acesta n-a putut răbda amărăciunea. Căci, în afară de mare teolog şi ascet, era şi un poet adevărat, adică foarte sensibil. Plângea în sinea sa; L-a chemat acolo pe Dumnezeu şi I-a spus durerea:

- Nu mai pot răbda! Bolile m-au îngenuncheat; trupul mi-e neputincios. Şi-acum, că zorii adevărului au răsărit, acum, că dreapta credinţă calcă liberă în cetate, sunt învinovăţit că aş fi iubitor de putere. Şi cine? Eu, străinul, care întreaga mea viaţă am

iubit cu toată inima mea liniştea (*isihia*), nevoinţa în linişte. Fă-i, Hristoase, să înţeleagă că nu mă interesează tronurile. Dacă le-aş fi vrut, m-aş fi întronizat în ziua aceea, la „Sfinţii Apostoli". Acolo m-am luptat să-i conving să nu mă întronizeze, iar acum îmi zic că tot ce fac este ca să-mi ţin tronul! Mă topesc, Hristoase, în scârbă, în dezamăgire, mi se dezleagă mădularele trupului... La Tine am avut nădejdea, Doamne; am zis „da" tuturor acestora de acum crezând că o voi scoate la capăt cu ajutorul Tău. Nu mi-ai ajutat pe cât am aşteptat, nu am scos-o la capăt. Trebuia să fi plecat din cetate. Sunt slab. Poate să fi fost şi egoismul meu, că am aşteptat cu încredinţare multul Tău ajutor. Nu am izbutit, am cedat. Dar ajută-mi să mă ridic, să stau drept; mâine trebuie să fiu în picioare, mă aşteaptă alte treburi...

Mai erau şi ortodocşii superficiali, plini de cuget lumesc. Se învârteau de colo-colo, spunând lumii că episcopul lor n-are prestanţă; că, în vreme ce la palat toate porţile îi erau mereu deschise, el mergea rar sau mai deloc; că ar fi trebuit să meargă des, să rânduiască toate treburile cetăţenilor ortodocşi şi să-i pedepsească pe eretici; că nu se îmbrăca scump, pe potriva rangului său; că a refuzat să fie întronizat.

Ce să zică şi ce să cugete despre aceşti naivi, lipsiţi de orice profunzime? Dar parcă doar ei gândeau aşa? Aceştia măcar dădeau glas gândirii lor; cei mai mulţi, însă, se abţineau. Ca întotdeauna, tot aşa şi acum; măreţia celui mare mulţi o tolerează, puţini o acceptă şi mai puţini o înţeleg.

Cu cine are de-a face

Niciodată însă acest mare om nu-şi punea mintea cu cei mici şi iresponsabili. Îi primea şi-i iubea ca pe nişte copii care fac prostii şi se împotrivesc părinţilor. Dar pe cei responsabili şi pe episcopi nu-i putea răbda. Pentru aceştia se amăra neîncetat. Aceştia îl îmbolnăviseră, cu intrigile, cu lupta din culise şi cu meschinăriile lor. Şi partea proastă era că îi cunoştea bine pe episcopi, ştia firea şi învăţătura fiecăruia. Cei mai mulţi – nişte neciopliţi:

- Ce ne facem cu ăştia, Hristoase? Acum, că s-au sfârşit prigoanele, că ne-am luat bisericile şi episcopiile, cu ce episcopi să mergem la drum? Majoritatea sunt nevrednici, analfabeţi şi inconştienţi. Au lăsat ogoarele şi trocul de prin târguri, măturatul pe corăbii şi prin porturi şi s-au făcut numaidecât episcopi. Le pasă doar de mâncare şi de traiul bun; să pună mâna pe mai multe, pe tronul cel mai mare. Şi cu ăştia nădăjduieşte Biserica să dobândească propăşire duhovnicească! Hristoase Împărate, nu ne lăsa aşa, fă ceva, sprijină-ne, alungă diavolii ce ne îneacă...

Grigorie nu-şi tăinuia gândurile acestea. Le spunea cu orice prilej. Nu-i ocăra pe faţă pe hoţi şi pe pungaşi, dar le spunea în faţă că sunt nepregătiţi şi nepotriviţi rangului de episcop. Aceste lucruri le-au aflat însă şi jigniţii clerici, dându-i neîncetat drept pildă pe Sfinţii Apostoli, care nu fuseseră cărturari sau înţelepţi, dar învăţaseră întreaga lume.

La asemenea pseudoargumente, Grigorie răspundea aspru:

- Să aibă şi episcopii noştri credinţa unui apostol, şi apoi să rămână necărturari; să aibă şi ei neagonisirea apostolilor, să umble şi ei precum aceia, săraci şi neavuţi, să aibă şi ei toată nădejdea în Dumnezeu, să poată şi ei să tămăduiască vreun bolnav, precum făceau aceia... Şi atunci, ferice de ei. Dar dimpotrivă, ei n-au nici o asemănare cu apostolii...

Însă Dumnezeu nu-Şi lasă Biserica. Totdeauna, în fiecare epocă, arată şi câţiva episcopi aleşi, purtători de Duh. Iar Duhul Sfânt lucrează astfel încât cei mulţi, cu toată micimea şi neputinţa lor, după o mulţime de ispite şi ocolişuri, să primească drumul celor puţini şi luminaţi. Aşa se întâmpla în clipele grele ale Bisericii. La fel şi la sinoadele ecumenice.

Nici în cazul nostru Dumnezeu nu-Şi lăsă Biserica din Constantinopol. I-a dat curaj şi putere vulturului său cel sfânt şi dimineaţă acesta a fost în picioare. La început s-a împleticit din cauza slăbiciunii şi a multelor mătănii din timpul nopţii. Când l-au văzut ai lui dimineaţa, li s-a tăiat răsuflarea. Teofil l-a sprijinit de-a dreapta, gândind aceleaşi lucruri:

- Cum o să poată, Maica Domnului, să stea atâtea ore în biserică? Şi-or să fie acolo împăratul, senatorii, căpeteniile, toţi... Trebuie să slujească şi-apoi să predice...

Se mângâia Teofil, căci acestea se întâmplau adesea şi Grigorie o scotea mereu la capăt. Când trebuia să slujească la „Sfinţii Apostoli", mergea cu trăsura. Era la mai mult de doi kilometri depărtare. Când urma să slujească la „Sfânta Irina" sau la „Sfânta Sofia", arareori lua trăsura. Erau la mică depărtare.

Predică înaintea împăratului şi a boierilor

În duminica aceea, [10 ianuarie 381,] frigul venea pătrunzător dinspre Marmara; Grigorie era vlăguit. Au înhămat calul la mica trăsură a lui Avlavie şi au mers la „Sfânta Irina", la mitropolie. În curând au sosit eparhul, senatorii, căpetenia armatei, boierii şi apoi tânărul împărat, cu aerul celui puternic şi biruitor. Biserica era plină. Toţi ştiau despre prezenţa lui Grigorie şi a împăratului şi veniseră câţi putuseră. Şi pe atunci „Sfânta Sofia" era o bazilică măreaţă, dar nu era imensa şi minunata biserică a Sfintei Sofia pe care avea s-o ctitorească împăratul Iustinian în secolul al VI–lea şi care se păstrează până azi.

S-a făcut Utrenia, după rânduială, apoi Sfânta Liturghie. Grigorie ajunsese de nerecunoscut, un alt om. Veşmintele nu-i erau cu fir de aur. Erau simple, însă el însuşi era impunător. Puţin gârbovit, însă păşind ferm şi cu cuviinţă. Ochii tuturor erau aţintiţi la chipul lui Grigorie. Nici nu mai simţea, nici nu-şi mai amintea epuizarea de peste noapte, istovirea pricinuită de amărăciune. Paloarea feţei i se prefăcuse într-o lumină caldă, care îi mângâia pe credincioşi. Iar când s-au făcut citirile – psaltul Apostolul şi diaconul Evanghelia –, Grigorie şi-a făcut cruce şi a ieşit între uşile împărăteşti. Toţi stăteau dinaintea lui. Oficialităţile se ridicaseră încet, aşa cum îl văzuseră pe preaputernicul împărat făcând întâi. În duminica aceea a explicat pasajul din Evanghelia după Matei (19, 1-9), unde fariseii îl întreabă pe Domnul despre divorţ (*Cuvântul XXXVII*). Şi au ascultat oficialităţile şi juriştii lucruri care i-au înspăimântat şi i-au cutremurat. Şi cum să nu se cutremure, ba mai mult, cum să nu se mânie, de vreme ce episcopul le respingea legile şi cerea schimbarea acestora?...

A spus şi a explicat multe lucruri legate de nuntă - despre sfinţenia ei, despre ţelul ei, despre premisele tinerilor pentru nuntă, despre eunucie şi multe altele. A spus şi vorbe pe care omenirea şi, desigur, juriştii romani de seamă nu le auziseră vreodată. Le-a spus că-i nedrept să fie pedepsită femeia care îşi înşeală bărbatul, iar bărbatul care îşi înşeală femeia să rămână nepedepsit. Şi a susţinut că nedreptatea aceasta este cauzată de faptul că legile au fost făcute de către bărbaţi.

Toate erau anapoda. Societatea, datorită dominaţiei romane, devenise cu totul şi cu totul androcentrică, patriarhală. Femeia era considerată fiinţă inferioară, aproape un obiect. Iar Grigorie, în faţa mândrilor romani, modifica acum sistemul lor social.

Fireşte, Grigorie nici nu era jurist, nici nu voia şi nici nu putea să impună sisteme sociale. Însă ştia prea bine, din descoperirea dumnezeiască, că bărbatul împreună cu femeia sunt făpturile lui Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat pentru amândoi. Prin urmare, respectul arătat lui trebuie arătat şi ei; ocrotirea de care se bucură bărbatul să fie ocrotirea de care se bucură şi femeia. Grigorie era dator să propovăduiască adevărul, fără jumătăţi de măsură.

A deschis aşadar, înaintea împăratului, drumul spre o nouă etică socială; însă multe veacuri vor trece până ca aceasta să devină realitate.

Unele dintre oficialităţi gândeau cu mânie: „Ce se tot amestecă bătrânul ăsta în legile noastre?" Nu puteau pătrunde duhul lui Grigorie.

- Toate acestea, prieteni, le spun fiindcă se leagă de propăşirea duhovnicească a omului. În Biserică măsura este dreptatea şi mântuirea. Aşa cum bărbatul este considerat făptură a lui Dumnezeu, căzută şi care trebuie să fie mântuită cu orice jertfă, tot aşa şi femeia. Amândoi au fost zidiţi în rai. Acolo trebuie să se şi întoarcă, cu lupte duhovniceşti pe pământ, deopotrivă pentru unul şi pentru celălalt. Eu, ca preot al lui Hristos, sunt dator să-i călăuzesc pe oameni în lupta duhovnicească. Mă îngreunează însă nedreptele legi romane. Iată, aşadar, de ce mă amestec.

O dată ce vorbise despre nuntă, s-a crezut dator să vorbească şi despre celibat, despre ţinerea fecioriei. Iar aceasta era

una din cele mai iubite teme ale lui. Desigur, asceza o înțelegea ca pe o datorie generală a tuturor creștinilor și ca pe o îndatorire aparte, sporită, a tuturor celor necăsătoriți, adică a clericilor necăsătoriți și a monahilor. A vorbit cu căldură și stăruință despre fecioție, explicând rostul și măreția ei, fără a desconsidera câtuși de puțin nunta, pe care a numit-o „sfântă și bună"; a subliniat însă că, din perspectivă duhovnicească, fecioria este superioară: „Bună este nunta; dar nu mai înaltă decât fecioria". Și fiindcă nunta este sfântă, are și legile ei. În ce privește cea de-a doua căsătorie, Grigorie o îngăduia, simplu, dar pe cea de-a treia o considera „fărădelege".

Se mai întâmplase și altă dată, însă în duminica aceea Grigorie a simțit o adâncă și neobișnuită îndrăzneală înaintea lui Dumnezeu. De aceea și îndrăznea înaintea „celor puternici ai pământului". Astfel, înainte de a-și sfârși predica, s-a întors cu fața către puternicul împărat și l-a sfătuit: întâi de toate, să-și cinstească coroana, așadar să fie drept și să-și îngrijească norodul. L-a sfătuit apoi ce să facă cu arienii. Pe urmă i-a sfătuit pe nobili și pe ceilalți oameni avuți. A făcut sugestii, nu a dat legi; a arătat, nu a silit. Dar toți i-au înțeles cuvintele ca pe o poruncă dumnezeiască și fiecare le-a pus în lucrare cât a putut.

Până în iunie, a predicat neîncetat, cu fiecare prilej. Se îngrijea de toate, în ciuda înmulțirii bârfelor despre el. Prima omilie care s-a păstrat a fost cea de la sfârșitul lunii iunie, când a părăsit tronul Constantinopolului și conducerea celui de-al doilea Sinod Ecumenic (381).

Episcopii sunt chemați în Sinod pentru chestiuni dogmatice și de ordine bisericească

Zilele și lunile treceau cu încordare și sporită lucrare în capitala puternicei împărății de Răsărit. Instalarea acolo a împăratului a însemnat mobilizare generală. Din toate părțile imperiului, din Apus și din Răsărit, se adunau la Constantinopol înalți ofițeri și dregători, bogătași și negustori, persoane înalte și demne de cinste. Setea de avuție ori de slavă și de putere îi aduna în

cetate, în jurul palatului, iscând o învălmăşeală pe care nimeni n-o putea controla. Teodosie, desigur, se bucura de aceasta şi se mândrea cu capitala sa.

În această euforie a lui, a fost convins de oamenii Bisericii şi de către Grigorie să-şi asume cheltuielile unui mare Sinod al episcopilor. Toţi cei de la palat şi toţi funcţionarii de stat erau păgâni, aşa că n-au fost prea bucuroşi de propunere. Însă nu făcea să se împotrivească lui Teodosie.

Sinodul era absolut necesar şi la început s-a voit a fi un sinod al Apusului şi al Răsăritului, al întregului imperiu. Ereticii pricinuiseră o mare criză în sânul Bisericii, iar ortodocşii, drept răspuns, au aprofundat teologia despre Sfântul Duh şi distincţia teologică între cele trei ipostasuri dumnezeieşti şi firea dumnezeiască cea una. Îşi doreau, aşadar, pecetluirea acestei teologii, cu nădejdea că astfel o vor primi şi cei ce şovăiau, cei ce o respingeau fără a fi, însă, eretici fanatici. Unii episcopi erau atunci omiusieni, cum li se zicea (căci învăţau că Fiul are o fire asemănătoare – *omia usia* – cu a Tatălui şi evitau să mărturisească aceea că Fiul este deofiinţă cu Tatăl), iar pnevmatomahii erau mulţi şi ei. Aceştia din urmă ezitau în a-L mărturisi pe Duhul Sfânt deofiinţă cu Tatăl şi cu Fiul.

Existau însă şi alte motive care reclamau convocarea Sinodului. De pildă, dezacordul între răsăriteni şi apuseni faţă de schisma Antiohiei şi alte chestiuni de ordine bisericească, precum întronizarea canonică de către episcopi a lui Grigorie. Deşi, în marea sa smerenie, refuzase să fie întronizat oficial, şi el şi ceilalţi aşteptau un Sinod care să o facă.

Teodosie trimise aşadar, la începutul lui martie, chemare către episcopii împărăţiei de Răsărit. Din diferite pricini, n-a fost cu putinţă ţinerea unui Sinod deopotrivă al răsăritenilor şi al apusenilor, adică al episcopilor întregii Biserici. Au venit episcopi din toate eparhiile răsăritene – desigur, şi ortodocşii. Unii, precum macedonenii şi egiptenii, au întârziat. Însă mulţi eretici, adepţi ai lui Macedonie sau pnevmatomahi, au ajuns la vreme.

Printre cei dintâi care au intrat în Constantinopol a fost şi Meletie. Acesta avea o înfăţişare de sfânt, un chip senin şi impunător. Era cinstit de toţi, căci episcopul acesta al Antiohiei se

făcuse mărturisitor al dreptei credinţe. Arienii îl puseseră pe crudul împărat Valens să-l exileze (365-378). Acelaşi lucru îl făcuse odinioară şi împăratul Constanţiu (337-361), şi el cugetător la cele ariene. Acum, cinstitul bătrân sosise în capitală. Grigorie îl ştia de mult, din vremea exilului. Îl cinstea mult şi l-a primit ca pe un erou al credinţei.

Meletie al Antiohiei şi vedenia lui Teodosie

Cu multă vreme în urmă, se întâmplase ceva ciudat. Semeţul împărat îi dezvăluise lui Grigorie o impresionată vedenie a sa, al cărui erou era un anume episcop. În vremea aceea, Teodosie nu era împărat, ci doar comandant de oşti. Noapte, aşadar; cortul comandantului, în mijlocul taberei. Pretutindeni linişte. Teodosie dormea adânc. La un moment dat, un chip venerabil, un episcop ortodox, i s-a arătat în cort. Comandantul, în picioare, fără glas, a primit pe umeri de la episcopul acela hlamida împărătească şi coroana...

În răstimp de un an, comandantul a ajuns împărat. Cine fusese episcopul? - se întreba, dar încă nu o aflase, deşi trecuseră mai bine de trei ani.

Acum, că se adunaseră destui episcopi, laolaltă cu Meletie, Grigorie a găsit potrivit să-i prezinte împăratului. A rânduit toate şi într-o dimineaţă, după mijlocul lui aprilie, au pornit cu toţii spre palat. S-au adunat la „Sfânta Irina", fiindcă acolo, împrejur, se aşezaseră cu toţii, şi au mers pe jos până la Augusteu, trecând pe la „Sfânta Sofia". La intrarea principală a palatului, la poarta de bronz, îi aştepta o gardă de onoare. Au trecut încet de largul Augusteu, mai jos de pridvoarele dinspre miazăzi şi apus. Au cotit şi au urcat treptele de marmură. La capătul scărilor, mozaice de jur-împrejur, iar în părţi, statuete de marmură. Împăratul Teodosie, renunţând la protocol – la rânduiala imperială –, îi aştepta singur în sala strălucitoare a tronului, plin de nerăbdare şi teamă.

Episcopii, unii bătrâni, alţii în puterea vârstei, au înaintat. Au intrat în Sala de Aur şi l-au văzut pe împărat ridicându-se,

contrar protocolului. Primul s-a apropiat Grigorie, avându-l de-a dreapta pe cinstitul Meletie, pe care-l ajuta, ţinându-l de braţ. Teodosie a coborât pe neaşteptate pe prima treaptă a tronului. Grigorie a dat să-i prezinte pe episcopi. Împăratul, cu o mişcare politicoasă, a refuzat, înaintând el însuşi către episcopi. S-a apropiat şi mai mult. I-a privit cu respect, dar şi cu o privire iscoditoare, stăruitor, iar şi iar. S-a oprit, în cele din urmă, sigur pe el, în dreptul impunătorului şi cinstitului Meletie şi a murmurat, fără să-şi dea seama:

- Acesta este... acesta... da, acesta.

Şi s-a apropiat de el tresăltând, l-a îmbrăţişat, i-a sărutat mâna şi nu se mai sătura privind cinstitul lui creştet. Îl recunoscuse – şi o spusese cu voce tare - pe cinstitul episcop care, în vedenie, îl încoronase împărat şi-i adusese veşmântul imperial.

Tratativele lui Grigorie cu episcopii cacodocşi

Teodosie s-a întors şi s-a aşezat pe tron. I-a strigat pe curtenii de frunte, pe eparhul Constantinopolului şi pe alţi dregători. Le-a vorbit tuturor episcopilor şi le-a făgăduit sprijin în lucrarea lor. Ofiţerii palatului le vor sta la dispoziţie episcopilor Sinodului.

Toţi, episcopi şi ofiţeri, ştiau prea bine care persoane vor juca rolul hotărâtor la Sinod în cele bisericeşti: Meletie şi Grigorie. Împăratul avea în amândoi o încredere desăvârşită. Fiecare avea ceva aparte. Unul - Meletie - era cel mai respectat şi mai înţelept dintre episcopi; celălalt, cel mai de seamă teolog dintre toţi şi, totodată, episcopul capitalei.

Astfel, fără prea multe convenţii, încă înainte de a se aduna cei o sută cincizeci de episcopi ai Sinodului, Grigorie îşi asumă lucrarea teologică. Lucrările Sinodului încă nu începuseră. Trebuia ca mai întâi să fie formulate şi rânduite temele arzătoare. Trebuia ca toţi cei ce vor lua parte la Sinod să fie ortodocşi, să fi primit credinţa ortodoxă. Această credinţă, de altfel, o vor şi pecetlui la Sinod.

Însă chemare la Sinod primiseră şi episcopii macedoneni, care erau omiusieni şi pnevmatomahi şi care ajungeau la treizeci

şi şase. Cu aceştia, deci, au început discuţiile teologice. Purtătorul de cuvânt al ortodocşilor – cine altul decât Grigorie? - i-a ascultat, le-a arătat care-i adevărul, le-a explicat amănunţit, cu vorba bună, unde şi de ce greşesc. Grigorie nădăjduia, ca de altfel şi ceilalţi, ca după discuţii aceştia să-şi schimbe cugetul. Însă majoritatea, cel puţin la momentul acela, au rămas în rătăcirea lor. Aşadar, nu aveau ce căuta la Sinod şi au părăsit cetatea.

Începe lucrările celui de-al doilea Sinod ecumenic. Întronizarea oficială a lui Grigorie

La începutul lui mai 381, înainte de încheierea tratativelor pe care Grigorie le avusese cu episcopii eretici, a avut loc deschiderea oficială a lucrărilor. Participanţii la sinod merseseră cu toţii în Sala de Aur a palatului, la ceremonialuri, iar împăratul, la rândul lui, îi vizitase pe episcopii sinodali la „Sfânta Irina", unde aveau loc lucrările.

Cât despre întâistătătorul Sinodului, nu mai încape vorbă - Meletie, desigur. Îl aleseseră toţi într-un gând, fără împotriviri. Era acceptat de către toţi, podoabă a Bisericii, erou al Ortodoxiei. Grigorie, imediat după sfârşitul tratativelor cu ereticii, avusese probleme cu sănătatea. Şi de vreme ce, conştient sau inconştient, îşi amânase întronizarea, n-a putut fi aşezat preşedinte al Sinodului.

Meletie, ca preşedinte, a rezolvat acum problema întronizării. Bătrânul acesta practic, fără a fi teolog de seamă, vedea în Grigorie pe marele teolog al Bisericii. Preţuia drept contribuţia lui unică la învierea Ortodoxiei în capitală şi în afara ei. Chiar în prima zi a lucrărilor Sinodului, a cerut întronizarea oficială a lui Grigorie pe tronul capitalei. Toţi o considerau de la sine înţeleasă; nici-o împotrivire.

Împotrivă n-a fost decât însuşi Grigorie. Meletie nu-l înştiinţase cu privire la aceasta, iar propunerea preşedintelui se făcuse în vremea în care împăratul era acolo, la Sinod. Auzind, Grigorie s-a neliniştit; a protestat; a cerut amânare. Însă preşedintele şi sinodalii stăruiau; împăratul se arăta satisfăcut.

Grigorie, care din fire nu îndrăgea rangurile şi publicitatea, a privit în jur cu frică. Inima îi bătea puternic; mintea îi stătea în loc. Însă doar pentru o clipă. A pornit iarăşi, iute. Ca fulgerul i-a venit gândul că de pe marele tron al capitalei ar putea face multe pentru unitatea Bisericii - ar putea uni Răsăritul şi Apusul, între care era o necuvenită dihonie. Cu spiritul său împăciuitor, ar putea să izbutească. O să le adune duhovniceşte laolaltă. O să le arate că deosebirile lor în cele teologice se datorează termenilor, cuvintelor, cum ar fi, de pildă, „persoană" şi „ipostas".

Gândurile acestea şi profunda lui iubire faţă de ortodocşii capitalei i-au umplut sufletul şi, încet-încet, s-a liniştit. S-a plecat, a spus „da" şi astfel a avut loc întronizarea lui ca arhiepiscop al Constantinopolului. S-a întâmplat, se pare, chiar în clipa aceea, fără ceremonii speciale.

A doua zi dimineaţă, înainte de a începe lucrările, s-a săvârşit Sfânta Liturghie la „Sfânta Irina". Grigore a stat în mijloc, pe tronul cel înalt din Sfântul Altar.

Era o coincidenţă uimitoare: în vremea în care tronul episcopal al Constantinopolului creştea în autoritate şi influenţă, în clipa în care primea demnitatea scaunului Romei, tocmai atunci era întronizat oficial cel mai mare teolog al tuturor timpurilor, cea mai impunătoare figură teologică a Bisericii.

Convorbirile teologice din Sinod

Lucrările Sinodului începuseră într-o atmosferă de bucurie. Era prezent, desigur, şi Grigorie. Cu trupul slăbit dar cu duhul treaz, drept. Prima grijă, prima îndatorire, a fost completarea Simbolului de credinţă, a Crezului, aşezat de către întâiul Sinod Ecumenic de la Niceea, în 325. Atunci, erezia lui Arie îi silise pe episcopi să completeze prezentul Simbol de credinţă mai ales prin mărturisirea că Fiul este deofiinţă cu Tatăl. Acum, ramurile arianismului îi sileau pe Părinţii teologi ai Bisericii să adauge la Simbolul credinţei, în afară de altele, ceva care să arate că şi Duhul Sfânt are firea Tatălui şi a Fiului. Dar adăugând aceasta, Părinţii nu modificau Simbolul de credinţă, ci doar îl măreau. Nu

avea nimic eronat, greşit, care să trebuiască să fie schimbat, îndreptat. Simbolul de la Niceea era corect şi sfânt. Arăta adevărul. Acum, la Constantinopol, în mai 381, teologii doar adăugau o declaraţie despre acelaşi adevăr. Adică în vreme ce la Niceea avem declaraţia despre adevărul Treimii că Fiul este deofiinţă cu Tatăl, la Constantinopol s-a adăugat şi declaraţia despre deofiinţimea cu Tatăl şi cu Fiul a Duhului Sfânt. Firește, ar fi fost cacodoxie şi erezie dacă noua declaraţie ar fi contrazis, dacă n-ar fi consunat cu declaraţia de adevăr pe care o avem în Simbolul de la Niceea şi în întreaga tradiţie a Bisericii. Asemenea lucruri fac ereticii, cu noile lor învăţături, deformând totdeauna ceva din Tradiţia şi învăţătura Bisericii.

Biserica, desigur, a cunoscut de-a lungul istoriei multe sinoade, dar le-a numit „ecumenice" doar pe acelea care, prin luminarea Duhului Sfânt, au adus declaraţii ale adevărului dumnezeiesc. Precum în 325 la Niceea, şi acum, în 381, la Constantinopol. Celelalte sinoade sunt bune şi de folos, dar rezolvă probleme de ordin secundar, de administraţie bisericească, de pastoraţie etc.

Grigorie a jucat şi aici rolul de căpătâi. La un an după acest Sinod, în *Epistola către Clidonie* (102, 1), răspunde acuzaţiilor încăpăţânaţilor conservatori, care susţineau că la Sinodul din 381 Părinţii au schimbat credinţa Niceii, spunându-le:

- Nu, n-aveţi dreptate. La Sinodul de la Constantinopol nu s-a schimbat credinţa Niceii. Ci pe aceasta am primit-o, pe aceasta am ţinut-o şi-o vom ţine. Ceea ce am făcut a fost o adăugire a adevărului despre Duhul Sfânt. Declaraţia aceasta lipsea din Simbolul de la Niceea. Şi lipsea, adică Părinţii aceia sfinţi n-o făcuseră, fiindcă nu se ivise o astfel de problemă. Dacă s-ar fi ivit, Însuşi Duhul Sfânt i-ar fi luminat să facă şi declaraţia despre acest adevăr.

Slava şi drama lui Grigorie

Discuţiile teologice continuau. Acestea au constituit slava şi drama lui Grigorie. Slava - căci a reuşit, cu ajutorul puţinora, să convingă despre necesitatea completării Simbolului credinţei; şi,

de asemenea, fiindcă i-a convins pe credincioşi să primească distincţia limpede între firea cea una a lui Dumnezeu şi cele trei ipostasuri (persoane). Drama era cauzată de faptul că majoritatea episcopilor adunaţi în Sinod nu-l înţelegeau.

Mulţi sinodali ascultau analizele sale teologice şi nu înţelegeau nimic. Doar puţini aveau pregătire teologică. Ceilalţi erau chinuiţi de neştiinţă şi îi chinuiau, la rândul lor, pe restul. Iar această neştiinţă a lor, dimpreună cu micimea lor de suflet şi lipsa vieţii duhovniceşti, îi determinaseră în deceniile trecute la compromisuri şi schimbări de credinţă.

Adică, în anii când predominau arienii, unii dinte membrii Sinodului de acum acceptaseră când una, când alta din ereziile ariene, după cum bătea vântul. Chiar de era vânt ce pornea dinspre erezie şi dinspre palatele eretice. Erau interesaţi să-şi ţină scaunele, să nu cadă în dizgraţia celor tari şi să nu fie prigoniţi. Nu aveau plămâni duhovniceşti, să poată îndura necazuri pentru credinţa lor. Apoi - o povesteşte însuşi Grigorie -, aceşti nefericiţi clerici nu pricepeau urmările dezastruoase ale acceptării învăţăturilor greşite ale arienilor şi ale respingerii credinţei ortodoxe. De aceea, treceau lesne dintr-o parte în alta.

Şi cum ar înţelege, de vreme ce mulţi se făcuseră din negustori episcopi, din maniaci clerici, din ţărani şi geambaşi dascăli şi călăuze sufletelor?! Te puteai aştepta la orice din partea lor. Nenorocirea era că îi făceau multe probleme lui Grigorie, pe care sensibilitatea lui nu le răbda. Însă Dumnezeu are grijă de Biserica Lui. Câtă vreme Grigorie s-a luptat pentru adevăr, să-l arate şi să-l formuleze cum se cuvine, a îndurat orice atacuri, văzându-şi de ale lui. Mai apoi însă, când atacurile împotriva lui au continuat, în legătură cu tronul şi problemele lui personale, atunci şi-a pierdut curajul. Atunci n-a mai fost neapărată nevoie să-l ajute Dumnezeu, aşa că Grigorie şi-a părăsit tronurile, cinstirile şi slăvirile.

„Grigorie, le cam inventezi"

În primele şedinţe, la începutul lui mai, se ridicaseră episcopii cei răutăcioşi şi neteologi şi îi aruncaseră în obraz:

- Le cam inventezi - îi ziseră -, nu ţii tradiţia!

Iarăşi, cu răbdare şi smerenie, le-a explicat cum că toate câte învaţă şi zice sunt în acord cu Scriptura şi cu Tradiţia, că nu-i neapărată nevoie să le găsim cuvânt cu cuvânt în Scriptură, că trebuie să mergem în profunzimea Scripturii.

- Noi acestea nu le ştim, nu le pricepem – i s-a răspuns.

Grigorie a simţit în sinea lui o dezamăgire cumplită. Şi-a pierdut pentru câteva clipe răbdarea, cumpătul. A venit însă înlăuntrul lui harul dumnezeiesc. Lucrarea Sfântului Duh i-a cuprins toată fiinţa; şi-a venit iarăşi în fire. A explicat şi mai simplu dumnezeirea Duhului Sfânt, că la Dumnezeu firea este una, în vreme ce Persoanele sunt trei, trei ipostasuri: Tatăl, Fiul şi Duhul.

Către sfârşit, văzându-i înmuindu-se şi ascultându-l mai cu încredere, şi-a lăsat multele argumente şi le-a zis:

- Fraţilor, sunt un Prometeu în ale teologiei, un inventator care strică tradiţia. Şi câte le învăţ, nu le las. Nu pot să fac aceasta, oricâte voturi aţi avea de partea voastră.

Vorbele acestea au provocat multă încordare. Unii din interes adevărat, alţii din antipatie, s-au încins în sinea lor. Atunci Grigorie, dinaintea sinodalilor, a rostit marele lui cuvânt, argumentul său cel mai de pe urmă:

- În acestea pe care vi le-am înfăţişat, călăuză am avut pe Cuvântul dumnezeiesc; nu aşteptaţi, aşadar, să dau înapoi în faţa voturilor!

În clipa aceea, patimile s-au potolit. Şi ce altceva s-ar fi putut întâmpla? Duhul Sfânt i-a luminat şi pe cei mai greoi la minte, şi pe cei necărturari. Toţi s-au întors, toţi au primit în sfârşit teologia lui Grigorie, teologia pe care a adoptat-o şi cu care trăieşte Biserica noastră, Ortodoxia noastră. Teologia aceasta intră în Simbolul de credinţă şi în *Tomul* redactat de Sinod, care ni s-a păstrat în textul Sinodului de la 382. Înţelegem acum de ce avem respect faţă de toţi episcopii Sinoadelor ecumenice şi nu-i dispreţuim pe cei mai dificili dintre ei. Pentru că şi aceştia, în ceasul hotărâtor pentru adevăr, au fost luminaţi de Duhul, s-au făcut organe ale lui Dumnezeu pentru primirea şi pecetluirea adevărului.

În vremea discuţiilor acestora în care se judecau chestiuni dogmatice de căpătâi, Grigorie n-a fost cu totul singur. Avea

întâietatea, precum tuturor li se părea că i se cuvine. Existau însă şi câţiva teologi de seamă la Sinod, care erau în duhul lui şi care l-au ajutat. Cel dintâi şi cel mai ales dintre aceştia era prietenul lui, Grigorie al Nisei. Apoi, Amfilohie de Iconiu, încă şi alţii. Însă formulările teologice toţi le aşteptau din partea lui Grigorie. De aceea l-au şi numit, în cele din urmă, Teologul, cu majusculă.

Cât despre întâistătătorul Sinodului şi sprijinul său în cele teologice, Meletie, nu mai încape vorbă. Sfânt şi erou al Bisericii, nu putea decât să-l urmeze şi să-l sprijine pe Grigorie.

Adormirea lui Meletie

Şi aceasta nu era totul. Meletie, bătrân şi ostenit de prigoane şi exiluri, s-a îmbolnăvit din primele zile ale Sinodului. În prima parte a lunii mai, bătrânului îi era tot mai greu. A chemat în jurul lui căpeteniile Sinodului. Îşi simţea sfârşitul. Ajutat de slujitorul lui, s-a ridicat pe pernă, i-a privit liniştit, cu ochi senini, şi le-a spus ultimele lui cuvinte; toate cerând duh împăciuitor, înţelepciune şi teamă la lucrările Sinodului.

În aceleaşi zile, Grigorie avea şi el probleme cu sănătatea, astfel că fusese nevoit să lipsească de la şedinţe. Pe de-o parte aceasta îl bucura, pe de alta, îl întrista. Îl bucura, căci scăpa de intrigile de pe durata discuţiilor şi de dificilii lui confraţi. Îl întrista însă, deoarece atunci când lipsea de la şedinţe predomina acolo confuzia şi dezordinea. Nimic nu mergea mai departe. Tot ceea ce se întărea în prezenţa lui se dărâma în absenţa lui, şi trebuia s-o ia de la capăt. Măcar să fi sfârşit discuţiile teologice. Acestea îl dureau mai mult şi se silea să aibă întru acestea acordul confraţilor lui.

Îi părea rău de preacinstitul Meletie. Era el însuşi bolnav şi nu-l putea ajuta. Bineînţeles, Grigorie îi trimitea zilnic într-ajutor pe slujitorii lui - când pe Eupraxie, când pe Teofil. De la ei afla ce se întâmplă şi ei îi aduseseră cutremurătoarea veste: pe la jumătatea lui mai, bătrânul Meletie adormise în pace, dându-şi sufletul în mâinile Ziditorului. Rămăşiţele lui pământeşti fuseseră aşezate cu evlavie în biserica Sfinţilor Apostoli. Întreg poporul,

creştinii adică, trecuse în procesiune pe la racla lui. Băgau de seamă cu toţii că priveghează un ales al lui Dumnezeu, un luptător şi un erou al Ortodoxiei. L-au prohodit cu lacrimi şi cu jale. Apoi a fost alcătuit un cortegiu imens, care a străbătut drumul cel mare, a ajuns la Prosforian, portul cel mare, aşezând sicriul pe o corabie. Cu o suită de însoţitori, au ridicat ancora spre Antiohia, unde creştinii îl cinsteau pe Meletie, pe drept, ca sfânt.

Toate acestea Grigorie le-a aflat pe patul durerilor. Se afla într-o asemenea stare, încât n-a putut nici să sărute rămăşiţele pământeşti ale cinstitului Meletie. De-ar fi fost mai în putere, ar fi rânduit el însuşi slujbele în cinstea lui Meletie şi însuşi ar fi rostit cuvântul de omagiu. Se mângâia, însă, cu gândul că de toate acestea se îngrijise un alt mare teolog, Grigorie al Nisei. Şi fusese rostită cu adevărat o cuvântare pe potrivă. Doar că nu fusese atât de poetică pe cât ar fi scris-o Grigorie Teologul.

Este proclamat preşedinte al Sinodului

Grigorie era bolnav iar Sinodul, fără întâistătător. Vrând sau nu, toţi se gândeau la Grigorie. Oricum, acesta condusese dezbaterile teologice chiar şi atunci când preşedinte era fericitul Meletie, şi, pe de altă parte, era şi arhiepiscopul capitalei. Toţi erau aşadar de părere că Grigorie trebuie să fie preşedinte. Şi l-au făcut de cum s-a înapoiat în Sinod, puţin după mijlocul lunii mai. Nu era deplin sănătos; ezitările lui faţă de asemenea responsabilităţi erau aceleaşi. Dar a cedat şi acum, cu o singură nădejde: să unească Răsăritul şi Apusul, să stingă suspiciunile reciproce care existau. Zadarnic, desigur. În cele practice, Grigorie, marele vultur al teologiei, dădea greş. Însă în cele teologice îşi atinsese scopul final.

În sfârşit, Grigore era preşedinte, fără prea multe discuţii. Dezbaterile teologice înaintaseră mult. Erau însă şi celelalte chestiuni canonice, adică de ordine bisericească, precum şi probleme legate de modul în care să fie trataţi şi să fie sprijiniţi în Biserică diferiţi eretici şi schismatici.

Fără să bage prea bine de seamă, ajunsese pe cea mai înaltă culme a Bisericii. Era nu doar arhiepiscop al capitalei imperiului

de Răsărit, ci şi preşedinte al Sinodului Ecumenic. Tot ce putea fi mai hotărâtor şi mai înalt în sânul Bisericii.

Şi, de vreme ce, cum spunea, majoritatea chestiunilor teologice se dezbătuseră, cea dintâi temă sub preşedinţia lui Grigorie era succesiunea lui Meletie - cine şi cum să devină arhiepiscop în Antiohia, unde era schismă de prin 330. Nu ajungea că arienii pătrunseseră în Antiohia; se mai împărţiseră şi ortodocşii. Astfel, Meletie fusese unul dintre arhiepiscopi (cel canonic), iar celălalt (schismatic) era Paulin, pe care îl hirotoniseră şi-l susţineau cei din apus şi alexandrinii. Adepţii lui Paulin erau puţini şi conservatori.

Când Meletie se întorsese din exil, în septembrie 378, s-a făcut, pare-se, un acord între ortodocşi: să rămână Meletie singurul arhiepiscop şi când acesta va muri să fie considerat Paulin singurul arhiepiscop; arhiepiscop nou să se aleagă abia după moartea lui Paulin. Adevărul era că, în ciuda acordului, Paulin şi ai lui nu se potoliseră. Mai aţâţaseră lucrurile şi cei din apus, în frunte cu papa Romei, căutând prilej să se amestece în treburile bisericeşti ale Răsăritului, să aibă un cuvânt de spus şi în Răsărit. Fireşte, de când bătrânul Meletie căzuse la pat, toţi – pe faţă sau pe ascuns – discutau despre Antiohia şi despre ce se va întâmpla acolo. Ceva auzise şi Grigorie, dar avea îl mâhneau astfel de aranjamente de culise.

Aşa că, îndată ce fusese proclamat preşedinte al Sinodului, sinodalii îi cerură constrângător, într-un glas:

- Fă propunere pentru Antiohia. Să terminăm cu chestiunea asta.

Grigorie n-a aşteptat prea mult. Mai presus de orice, scopul său principal era unitatea Bisericii. Nu urmărea vreun folos personal din nimic, chiar de era acuzat de multe.

- Fraţilor, haideţi să avem poftita pace. Să-l lăsăm pe Paulin; este bătrân, curând va muri... şi alegem apoi arhiepiscop nou. Aşa or să fie şi fraţii noştri apuseni mulţumiţi... Destul am fost despărţiţi pentru lucruri de nimic.

Vorbele lui au iscat mare tulburare. Mulţi dintre episcopi s-au ridicat în picioare, dând din mâini, arătându-şi dezaprobarea faţă de Grigorie, incitându-i şi pe alţii să protesteze şi să strige împotriva preşedintelui. Era cumplit, însă majoritatea episcopilor

nu aveau câtuşi de puţin priceperea de a-şi formula şi a-şi susţine părerile. Priveliştea era dezolantă.

În faţa unei astfel de întâmplări, Grigorie a rămas fără grai. Când şi-a venit în fire, a încercat iarăşi să le explice motivul propunerii lui. Nu urmărea nici amestecul apusenilor în Răsărit, nici să-şi întărească tronul de arhiepiscop al capitalei. Făcuse propunerea doar pentru împăciuire. Sinodalii însă nu voiau să audă nimic; îl suspectau pe Grigorie de interese personale.

Se rosteau cuvinte foarte grele:

- Focul iadului să mă ardă de nu sunt sincer, de caut foloase personale!

Răsăritenii nu se lăsau convinşi. Nu acceptau mărinimia lui Grigorie faţă de apuseni. Se temeau că aceştia vor specula întâmplarea pentru a dobândi un cuvânt de spus în treburile bisericeşti ale Răsăritului. De aceea ziceau: apusenii în Apus şi răsăritenii într-ale lor. Grijă să fie doar în ceea ce priveşte identitatea credinţei. Răsăritenii aveau o experienţă urâtă în ce priveşte intervenţiile apusenilor. Necazuri personale avusese cu ei şi Grigorie, dar el izbutise să treacă peste ele. Ştiau deja cu toţii – firește, şi Grigorie – că, de pildă, în vremea aceea apusenii îl sprijineau pentru tronul Constantinopolului pe Maxim cinicul, pe care îl cunoaştem. Cu asemenea date, răsăritenii voiau acum să taie o dată pentru totdeauna orice amestec al apusenilor în treburile lor, să le dea de înţeles că nu sunt îndreptăţiţi să se vâre în problemele bisericeşti ale Răsăritului.

De voie, de nevoie, Grigorie se supusese. Plin de amărăciune, vedea că nimeni nu-i acceptă sfânta sa naivitate. Şi, fiindcă nu era o chestiune de adevăr de credinţă, a cedat. Şi-a retras propunerea şi succesor al lui Meletie a fost ales Flavian, un preot antiohian de excepţie şi un om cu o curată cugetare ortodoxă, care într-adevăr a fost de mare folos Bisericii.

Îşi face testamentul - 31 mai 381

După această cedare a lui Grigorie, spiritele s-au liniştit. Adunările decurgeau normal. Preşedintele a simţit cât de cât o

uşurare. Ocolea osteneala trupească. Din chilia sa, care acum era lângă „Sfânta Irina", mergea pe jos dimineaţa, la prânz şi seara la adunările sinodale sau la consfătuiri. Evita cinele cu oficialităţi. La palat, care nu era prea departe, nu mai fusese de multă vreme, deşi împăratul îl aştepta totdeauna. Se îmbrăca simplu, chiar sărăcăcios. Umbla fără suită.

Cei aleşi, care se rugau şi se adânceau în Duhul, admirau toate acestea şi îl cinsteau pe Grigorie ca pe un sfânt. Cei mai mulţi însă nu doar că nu le admirau, ci le şi luau în râs. Îl luau pe Grigorie drept un ţăran necivilizat şi smintit. Mai rău, satana îl pizmuia pentru smerenia lui. Căci acesta se teme de cel smerit şi îl urăşte pe cel luminat de Duhul Sfânt. Grigorie le avea pe amândouă, de aceea şi satana încerca să-l vlăguiască. Îl lovi, aşadar, cu o boală grea.

La sfârşitul lui mai a căzut grav bolnav. Avea doar cincizeci şi unu de ani şi se simţea foarte bătrân. Epuizarea lui era atât de mare, încât credea că i-a sosit sfârşitul. Mintea îi rămăsese însă limpede. Se gândea acum la obligaţiile lui pământeşti. Pe Dumnezeu Îl avea în toată vremea în inima şi în mintea lui. Aşa cum răsuflarea îi era neîntreruptă, tot neîntreruptă ţinea înlăuntrul lui şi pomenirea lui Dumnezeu.

Şi-a amintit deci de cele pământeşti - marea avere pe care i-o lăsaseră părinţii. Le uitase pe toate. Mare parte din ele le dăduse, le împărţise. Alţii i le gospodăreau şi veniturile erau pentru milostenie. Era însă bine să întocmească şi o hârtie, să asigure Biserica din Nazianz şi pe oamenii cărora le împărţise averea.

La casa arhiepiscopală era un du-te-vino neîncetat - episcopi şi dregători ai capitalei. În chilie îi intrau foarte puţini. Îi era tot mai rău; medicii îi recomandaseră linişte desăvârşită. La 30 mai starea i s-a înrăutăţit şi mai mult. A doua zi dimineaţă, ultima zi din lună, Grigorie a făcut semn către Clidonie. Era un bun preot, credincios lui. I-a dat de înţeles că trebuie să-i cheme pe episcopii cei mai apropiaţi sufleteşte - pe Grigorie al Nisei şi pe Amfilohie de Iconiu. Nu era nevoie să-i caute prea mult. Zi şi noapte se aflau lângă suferindul arhiepiscop şi se îngrijeau de el. Cu ceilalţi cinci episcopi sosise şi notarul Elafie, consilierul.

Grigorie întoarse capul, îşi adună puterile şi înşiră pământurile, dobitoacele, casele, banii şi puţinele obiecte. Spuse cu atenţie numele celor cărora le dăduse deja averea. Administrator general avea să devină diaconul lui Grigorie. Acesta va administra mare parte a averii în folosul Bisericii din Nazianz. Deodată însă, notarul se opri. Îi şopti ceva bolnavului arhiepiscop, însă acesta spuse limpede:

- De ce, prietene? Faptul că odinioară a fost rob nu înseamnă că-i mai puţin demn şi vrednic de aceasta. Pe diaconul Grigorie l-au eliberat şi îl preţuiesc. E vrednic şi, cu purtarea mea de grijă, s-a instruit. Este capabil şi cinstit. Ce importanţă are că a fost rob?

Notarul sfârşise. În *Testamentul* său, Grigorie cerea iertare celor mai multe dintre rudele sale că nu le lasă nimic; lăsase aproape totul Bisericii şi călugărilor, pentru mânăstiri.

Apucă anevoie pana în mâna sa şi semnă hârtia oficială, redactată de Elafie: „Grigorie, episcopul Bisericii sobornicești a Constantinopolului". Sfârşi. Lăsă pana şi căzu uşurat pe pernă. Se slobozise de toate. Nimic nu-l mai lega de lumea aceasta. Deschise ochii pe jumătate şi şopti:

- Hristoase, Împărate al meu, Tu eşti totul pentru mine, averea, patria, sănătatea... Fă-mi orice voieşti, sfârşeşte-mă, vindecă-mă... orice voieşti... Am ostenit... Moartea să mă izbăvească de chinuri...

Martorii de faţă - Grigorie al Nisei, Amfilohie, Clidonie şi ceilalţi -, pătrunşi, l-au îmbrăţişat pe bolnav şi au plecat cu apăsare pe suflet. Aveau sentimentul că ceva măreţ şi dumnezeiesc merge spre încununarea lui, spre sfârşitul lui.

Părăseşte, dezamăgit, casa arhiepiscopală

Vestea despre testamentul lui Grigorie a alergat peste tot. Ortodocşii înţelegeau acum că nu-l vor mai avea prea multă vreme printre ei pe părintele lor duhovnicesc. Nobilimea creştină a oraşului s-a tulburat. Postunian, Stratighie, cei doi Paladie şi alţii discutau cu ardoare, căutând vreo soluţie.

- Nobile Postunian – a spus Stratighie -, să-i strângem pe cei mai buni medici; să-l ajute, sfătuindu-se între ei, pe sfântul nostru.

- Dar arhiepiscopul nostru nu suferă doar de boală trupească - a răspuns Postunian. N-ai înţeles bine, iubite Stratighie. E bolnav mai mult de amărăciunea cu care l-au adăpat episcopii... şi de asceza de zi cu zi.

Nobilul Avlavie, totdeauna de faţă la astfel de consfătuiri, îşi sprijinea capul în mâna stângă. Până acum tăcuse; acum însă vorbi:

- Cine-i poate convinge pe episcopi să nu-l mai amărască? Şi cine să-l convingă să nu se mai nevoiască atât de aspru?...

Vorbele lui Avlavie căzură ca fulgerul, arzând şi puţinele nădejdi că Grigorie va rămâne în viaţă şi în Constantinopol.

Din 31 mai, aşadar, până pe 2-3 iunie, o mare dezamăgire i-a cuprins pe creştini, clerici sau laici. La fel şi în palatele împărăteşti, unde tânărul împărat ortodox era prea nevârstnic şi neiscusit pentru a înţelege sensibilitatea lui Grigorie.

Iată însă că se întrezări şi o rază de lumină. În foarte puţine zile, Grigorie şi-a revenit. De la ferestruica chiliei lui, dinaintea „Sfintei Irina", privea biserica şi îşi revizuia răspunderile faţă de întrunirile sinodului, văzând în pridvorul bisericii episcopi răspândiţi, câte trei, câte cinci, discutând. Întrebă şi află pricina. În loc de lucrare şi discuţii serioase, la Sinod era doar zarvă, doar certuri... Numai aranjamente de culise şi intrigi. Trebuia, aşadar, să intervină cu orice preţ, să prezideze.

Ceea ce se şi întâmplă. Deja a doua zi, dis-de-dimineaţă, se afla la „Sfânta Irina". O biserică sobră, impunătoare, dar plină de căldură. Nu era nici friguroasă. Acoperişul îl avea din lemn sănătos. O ridicase, măreaţă, Marele Constantin. O îngrijiseră meşteri şi clerici. Acolo se făceau întrunirile.

Pe locul întâistătătorului – Grigorie. Mai gârbov ca altădată, mai palid şi mai slăbit, dar cu mintea limpede. Episcopii, de cum l-au văzut, au fost cuprinşi de emoţie. S-au nedumerit văzându-l în stare să stea de faţă şi să prezideze. Unii slăveau pe Dumnezeu, alţii se minunau de ce se întâmplă. Toţi şi toate se liniştiseră. Două-trei zile, certurile au lipsit. Dar numai atât. Episcopii cei răzvrătiţi şi-au venit în firea lor şi au creat o atmosferă insupor-

tabilă. Oricât ar fi încercat Grigorie, aceştia o ţineau pe-a lor. Se ridicau în picioare, dădeau din mâni, strigau, ocărau, ameninţau... Împărţiţi în cete mai mici sau mai mari, toţi voiau să-şi impună părerea cu orice preţ, chiar şi cu forţa; să arate că au putere şi influenţă, că fac ce poftesc.

Văzând toate acestea, Grigorie era tot mai nefericit. A încercat să ţină lucrurile în frâu şi ceva-ceva a reuşit. Toţi îl respectau, mai mult sau mai puţin, şi îl aveau în faţă. Dar, chiar dacă nu prea des, şi el se descuraja. Nu putea răbda. Fugea către rugăciune. Se sfârşea pur şi simplu, cerând Duhului Sfânt să vină asupra lor, să-i înţelepţească pe cei trufaşi, să-i înmoaie pe cei împietriţi la inimă, să-i smerească pe cei iubitori de sine. Slujitorii lui îl vedeau noaptea: parcă se lupta cu Dumnezeu. Şi pe cât Duhul stătea departe, pe atât răul năpădea în Sinod, iar Grigorie cădea în descumpănire, se descuraja şi se amăra cumplit. Într-o noapte, puţin după miezul nopţii, diaconul Evagrie îl auzi, din chilia de alături, pe Grigorie jelindu-se:

- Ne-ai uitat, Dumnezeul meu! Toate chinurile au venit asupră-ne, Hristoase, şi Tu stai deoparte! Cât să mai sufăr?

A doua zi dimineaţă – la locul lui, în Sinod. Şi ce coincidenţă! Episcopii, parcă şi mai întărâtaţi; îi arătau şi mai multă duşmănie. Strigau numai mizerii, pe care le mai auzea şi mulţimea strânsă în afara bisericii. Atunci, Grigorie îşi pierdu nădejdea. Pe jumătate mort, se ridică în picioare, dizolvă întrunirea şi murmură:

- Să fug, să fug de fiarele astea, să nu-i mai văd!

L-au ajutat – de-o parte Grigorie al Nisei, de alta diaconul Teodul. Tăcuţi, ajunseră încet-încet la chilie. Grigorie îşi privi hotărât însoţitorii:

- Gata, am terminat aici, plecăm din episcopie. Mergem la „Sfânta Anastasia", la casa lui Avlavie.

Nimeni din cei adunaţi în jurul lui n-a cutezat să se împotrivească. Au pornit, aşadar, cu o mică trăsură. Cei ce se aflau împrejurul „Sfintei Irina" şi vecinii apropiaţi au aflat numaidecât şi au alergat, având o rea presimţire. Se strânsese popor mult şi se unise cu episcopii care îl cinsteau pe Grigorie. S-au năpustit asupra micii trăsuri a arhiepiscopului. L-au rugat, l-au implorat să

rămână. Acela stăruia în ceea ce începuse. La stăruința aceasta, lumea a izbucnit în plâns. Îl plângeau pe Grigorie ca pe un mort. Şi într-adevăr, pentru ei murise, înțeleseseră bine.

A intrat în cunoscuta chilie a micii căsuțe de lângă biserica Anastasiei. Aici se simțea mai în voie. Nu-i lipseau conacele episcopale. Dintr-acestea avusese şi el şi le dăruise. De altfel, şi la episcopie îşi alesese doar o mică odaie, în care să doarmă.

Majoritatea episcopilor, văzându-l plecând şi lumea rugându-l pe drum, îngheţaseră. Nu mai văzuseră nicicând un mare demnitar să-şi dispreţuiască atât de mult rangul ce i se cuvenea. Nu mai văzuseră atâta ataşament al credincioşilor faţă de părintele lor duhovnicesc. De aceea, şi întrunirile care au urmat a doua şi a treia zi au fost stăpânite de linişte. Grigorie a prezidat fără multă greutate. Un anume sentiment de vinovăție pătrunsese chiar şi inimile celor mai împietriți la suflet. S-au odihnit, deci, cu toții. Şi cel mai mult avea nevoie de aceasta Grigorie.

Îşi arăta acum, ca un copil, întreaga lui bucurie că iubirea şi mila îşi găsiseră loc, în cele din urmă, la întruniri. Uitase de toate şi singurele lucruri care îl mai interesau era cum, cu puținele lui puteri, să facă să înainteze rodnic lucrările Sinodului; cum să sfârşească cu pace şi chestiunile de ordine bisericească şi canoanele; cum să hotărască modul primirii în Biserică a schismaticilor şi a ereticilor de tot felul, cum să rânduiască problemele marilor averi bisericeşti. Iar lucrările – slavă Domnului! – mergeau din bine în mai bine.

Puternicii episcopi nou-veniți îl tăgăduie pe Grigorie

O adiere limpede şi răcoroasă, aşadar, se simțea în Biserica Răsăritului. Aceasta n-a plăcut diavolului, care a înmulțit chinurile lui Grigorie şi greutățile Bisericii. Apropiindu-se mijlocul lui iunie, Grigorie a fost lovit iarăşi de boală - la pat, fără a putea să se ridice, să urce în trăsură şi să meargă la „Sfânta Irina". Acolo, neînțelegeri şi dezordine. Nimeni nu reuşea să se impună. Se aprindeau spiritele din chestiuni personale şi se înteţeau din nimic. Nici Grigorie al Nisei, nici Amfilohie de Iconiu, nici

tabilă. Oricât ar fi încercat Grigorie, aceştia o ţineau pe-a lor. Se ridicau în picioare, dădeau din mâni, strigau, ocărau, ameninţau... Împărţiţi în cete mai mici sau mai mari, toţi voiau să-şi impună părerea cu orice preţ, chiar şi cu forţa; să arate că au putere şi influenţă, că fac ce poftesc.

Văzând toate acestea, Grigorie era tot mai nefericit. A încercat să ţină lucrurile în frâu şi ceva-ceva a reuşit. Toţi îl respectau, mai mult sau mai puţin, şi îl aveau în faţă. Dar, chiar dacă nu prea des, şi el se descuraja. Nu putea răbda. Fugea către rugăciune. Se sfârşea pur şi simplu, cerând Duhului Sfânt să vină asupra lor, să-i înţelepţească pe cei trufaşi, să-i înmoaie pe cei împietriţi la inimă, să-i smerească pe cei iubitori de sine. Slujitorii lui îl vedeau noaptea: parcă se lupta cu Dumnezeu. Şi pe cât Duhul stătea departe, pe atât răul năpădea în Sinod, iar Grigorie cădea în descumpănire, se descuraja şi se amăra cumplit. Într-o noapte, puţin după miezul nopţii, diaconul Evagrie îl auzi, din chilia de alături, pe Grigorie jelindu-se:

- Ne-ai uitat, Dumnezeul meu! Toate chinurile au venit asupră-ne, Hristoase, şi Tu stai deoparte! Cât să mai sufăr?

A doua zi dimineaţă – la locul lui, în Sinod. Şi ce coincidenţă! Episcopii, parcă şi mai întărâtaţi; îi arătau şi mai multă duşmănie. Strigau numai mizerii, pe care le mai auzea şi mulţimea strânsă în afara bisericii. Atunci, Grigorie îşi pierdu nădejdea. Pe jumătate mort, se ridică în picioare, dizolvă întrunirea şi murmură:

- Să fug, să fug de fiarele astea, să nu-i mai văd!

L-au ajutat – de-o parte Grigorie al Nisei, de alta diaconul Teodul. Tăcuţi, ajunseră încet-încet la chilie. Grigorie îşi privi hotărât însoţitorii:

- Gata, am terminat aici, plecăm din episcopie. Mergem la „Sfânta Anastasia", la casa lui Avlavie.

Nimeni din cei adunaţi în jurul lui n-a cutezat să se împotrivească. Au pornit, aşadar, cu o mică trăsură. Cei ce se aflau împrejurul „Sfintei Irina" şi vecinii apropiaţi au aflat numaidecât şi au alergat, având o rea presimţire. Se strânsese popor mult şi se unise cu episcopii care îl cinsteau pe Grigorie. S-au năpustit asupra micii trăsuri a arhiepiscopului. L-au rugat, l-au implorat să

rămână. Acela stăruia în ceea ce începuse. La stăruința aceasta, lumea a izbucnit în plâns. Îl plângeau pe Grigorie ca pe un mort. Și într-adevăr, pentru ei murise, înțeleseseră bine.

A intrat în cunoscuta chilie a micii căsuțe de lângă biserica Anastasiei. Aici se simțea mai în voie. Nu-i lipseau conacele episcopale. Dintr-acestea avusese și el și le dăruise. De altfel, și la episcopie își alesese doar o mică odaie, în care să doarmă.

Majoritatea episcopilor, văzându-l plecând și lumea rugându-l pe drum, înghețaseră. Nu mai văzuseră nicicând un mare demnitar să-și disprețuiască atât de mult rangul ce i se cuvenea. Nu mai văzuseră atâta atașament al credincioșilor față de părintele lor duhovnicesc. De aceea, și întrunirile care au urmat a doua și a treia zi au fost stăpânite de liniște. Grigorie a prezidat fără multă greutate. Un anume sentiment de vinovăție pătrunsese chiar și inimile celor mai împietriți la suflet. S-au odihnit, deci, cu toții. Și cel mai mult avea nevoie de aceasta Grigorie.

Își arăta acum, ca un copil, întreaga lui bucurie că iubirea și mila își găsiseră loc, în cele din urmă, la întruniri. Uitase de toate și singurele lucruri care îl mai interesau era cum, cu puținele lui puteri, să facă să înainteze rodnic lucrările Sinodului; cum să sfârșească cu pace și chestiunile de ordine bisericească și canoanele; cum să hotărască modul primirii în Biserică a schismaticilor și a ereticilor de tot felul, cum să rânduiască problemele marilor averi bisericești. Iar lucrările – slavă Domnului! – mergeau din bine în mai bine.

Puternicii episcopi nou-veniți îl tăgăduie pe Grigorie

O adiere limpede și răcoroasă, așadar, se simțea în Biserica Răsăritului. Aceasta n-a plăcut diavolului, care a înmulțit chinurile lui Grigorie și greutățile Bisericii. Apropiindu-se mijlocul lui iunie, Grigorie a fost lovit iarăși de boală - la pat, fără a putea să se ridice, să urce în trăsură și să meargă la „Sfânta Irina". Acolo, neînțelegeri și dezordine. Nimeni nu reușea să se impună. Se aprindeau spiritele din chestiuni personale și se întețeau din nimic. Nici Grigorie al Nisei, nici Amfilohie de Iconiu, nici

bătrânul Diador al Tarsului nu izbutiseră să țină în frâu spiritele încinse.

În aceste zile rele ajunseseră în cetate, întârziați, episcopii din Egipt și Macedonia, în frunte cu două personalități puternice: Timotei al Alexandriei, care abia luase locul fratelui său Petru, și Asholie al Tesalonicului, care, indirect, reprezenta părerile apusenilor și, desigur, ale lui Damas al Romei.

Alexandrinii și apusenii aveau un of comun. Văzuseră în ultimul an crescând rapid autoritatea episcopului Constantinopolului. Datorită influenței capitalei și datorită faimei lui Grigorie, Biserica Țarigradului dobândea autoritatea pe care o avusese până atunci Alexandria și ajungea la înălțimea Bisericii Romei.

Îți amintești, iubite cititorule, că în urmă cu un an bătrânul Petru al Alexandriei fusese înșelat și îl sprijinise pentru tronul Constantinopolului pe escrocul Maxim, lăsându-l la o parte pe Grigorie. Și că Damas al Romei fusese, de asemenea, împotriva întronizării lui Grigorie. Iar acum îi scria lui Asholie și îi cerea să intervină în Sinod, spre a nu fi întronizat Grigorie.

Așadar, episcopii aceștia aparent urmăreau pacea Bisericii, dar altceva aveau în minte. Și s-au înfățișat cu o îndrăzneală și o obrăznicie rar întâlnite. Ochii le vădeau patima ce fierbea în sufletul lor. Ceilalți episcopi se aflau într-o situație dificilă, fiindcă nou-veniții tăgăduiau multe dintre hotărârile luate de ei. Despre chestiunile teologice, desigur, nu au discutat; nu aveau curajul să atingă asemenea subiecte. Se agățau de un canon al Sinodului I Ecumenic care oprea mutarea episcopilor. Susțineau cu patos că întronizarea lui Grigorie la Constantinopol reprezenta mutarea sa de la Sasima. Prin urmare, pentru ei, era necanonic. Cereau, deci, să se aleagă alt episcop pentru Constantinopol.

Toate acestea ajunseseră, mai mult sau mai puțin, și la chilia lui Grigorie; a fost picătura care a umplut paharul. Slujitorii lui și Avlavie se îngrijiseră să nu le afle pe toate, dar ceva-ceva tot aflase. Amărăciunea și dezamăgirea îi sporeau necontenit.

Într-una din zile, din motive de politețe și datorită faimei de mare teolog, câțiva dintre episcopii egipteni și macedoneni l-au vizitat pe suferindul Grigorie la chilia lui. I-a primit cuviincios. Au discutat diverse. Îi auzea zicând una și alta. La un moment dat

însă, îşi deschiseră inima, din simplitate sau din remuşcare, şi îi spuseră limpede:

- Noi, frate Grigorie, n-avem nimic împotriva ta. Nici nu vom căuta să alegem alt arhiepiscop al Constantinopolului.

Încurcat, arhiepiscopul auzea şi nedumerirea îi sporea. Aceia îşi continuară justificările de neînchipuit:

- Ceea ce am zis înăuntrul şi în afara Sinodului a fost din pizmă. Episcopii răsăriteni nu ne-au socotit şi pe noi, şi tu ştii asta. I-au dat înainte singuri şi au hotărât fără noi. Acum o să le arătăm că se cade să ne ia şi pe noi în seamă...

Grigorie rămăsese fără glas. Întregul tărăboi, aşadar, era din pizmă! Aşa, ca să-ţi arăt cine sunt eu şi cine eşti tu! Atât de josnic... În loc să se bucure că, în sfârşit, pricina împotrivirii lor nu era el însuşi, ci pedepsirea celorlalţi răsăriteni, Grigorie a fost crunt dezamăgit de mentalitatea clericilor acelora. Se pare că n-a găsit curaj să le mai spună ceva. Ce rost mai avea s-o facă, cu mentalitatea pe care o aveau? Şi măcar aceştia aveau o ticăloşie oarecum naivă, căci mărturiseau de ce o fac. Dar ceilalţi, care nu-i putuseră înghiţi măreţia? Dar ceilalţi, care îl vedeau la Sinod şi se îmbolnăveau? Cu aceia ce era de făcut? Cât vor stărui în răutatea lor, în netrebnicia lor?

În zilele acelea critice, pe când noii-sosiţii episcopi şi ceilalţi se răzvrăteau înăuntrul şi în afara „Sfintei Irina" împotriva lui Grigorie, sărmanul Teolog rămânea ţintuit la pat.

Voia să reacţioneze la cele ce se spuneau despre el. Prietenii săi din rândul episcopilor explicau cât puteau că Grigorie nu se mutase de la Sasima, de vreme ce nu slujise niciodată în episcopia aceea; nici măcar o Vecemie nu făcuse! Şi apoi, în Răsărit se făceau totdeauna mutări. Canonul Sinodului I Ecumenic împotriva mutării episcopilor fusese alcătuit pentru evitarea exceselor. Dar când mutarea era necesară? Când Biserica avea nevoie de ea? Toate sfârşiseră josnic.

Grigorie fusese canonic recunoscut şi întronizat de Sinod. Ba, mai mult, avea şi sprijinul lui Teodosie, al preaputemicului împărat. Însă Grigorie nu le socotea astfel.

Ceasuri întregi s-a simţit precum calul închis în grajd, care bate din copite, neputând ieşi la loc liber, să fugă... Niciodată nu

i-a părut atât de rău că e bolnav, ca acum. De ce îl împiedică să iasă afară, să-i găsească pe episcopi, să le explice, să-şi înfăţişeze argumentele, să le arate de ce este canonic, să-i convingă că nu-i pasă de tron şi de putere? Apoi, avântul îi scădea; se liniştea, se supunea mersului lucrurilor, zicând:

- Aşa voieşti... şi nu-mi ajuţi, Hristoase al meu. Vină, dar, orice rău asupră-mi, gata sunt să-l primesc.

Firea lui şi viaţa lui duhovnicească nu-i îngăduiau să se amestece în toate aceste uneltiri, să tragă sfori prin culise.

- În toată viaţa mea – spunea -, m-am luptat să dobândesc simplitatea inimii. Şi acum, că mi se apropie sfârşitul, să intru în jocurile de culise?! Nu, nu pot aceasta... Şi, de altfel, cum să-i conving pe aceştia, care-s împătimiţi după puterea care mie îmi face scârbă? Cum să-i conving pe aceştia, care ziua-ntreagă aleargă din poartă-n poartă, că cea mai mare faptă este nefăptuirea, viaţa isihastă de rugăciune?

Teofil, cel mai mic dintre toţi câţi erau alături de Grigorie, auzea acestea. Nu le pricepea bine şi credea că îi poate fi de ajutor:

- Las-mă pe mine, părinte, să merg. Le voi cădea la picioare, îi voi ruga să-ţi dea pace...

Grigorie zâmbi de simplitatea tânărului şi, fără să vrea, îi spuse vorbe amare:

- Aceştia, fiul meu, nu se schimbă. Au urât puterea cuvântului meu. Că pot teologhisi şi tâlcui despre Sfânta Treime... Ei nu pot înghiţi ceea ce lumea spune despre mine... Înţelegi, fiule? Însă toate acestea oare-s ale mele? Dumnezeu le dă, iar eu le lucrez. Toate câte le spun sunt spre slava lui Dumnezeu, nu caut slava mea. Nici teologia mea nu-i a mea... Spun ceea ce îmi descoperă Duhul, nu mintea mea...

Prietenii lui Grigorie au fost nevoiţi să se confrunte şi cu alt argument. În cercurile episcopilor, în biserica Sfintei Irina şi aiurea, se şoptea – chipurile – cu zdrobire de inimă:

- Grigorie, desigur, este om de seamă, dar, sărmanul, e atât de bolnav... Trebuie să se facă ceva. Ce să mai discutăm canonicitatea lui, de vreme ce nici la Sinod nu poate veni? Avem trebuinţă de un arhiepiscop şi un preşedinte al Sinodului sănătos...

Asemenea vorbe stricau mințile înguste ale multor episcopi, însă majoritatea, fie și căldicică, îl accepta tacit pe Grigorie drept episcop canonic al Constantinopolului și președinte al Sinodului.

Către deznodământul final

Iată însă că lucrurile s-au schimbat. Starea sănătății i s-a îmbunătățit. Se ridicase din pat, începuse să se miște prin jurul căsuței. Căldurile lui iunie erau binefăcătoare trupului lui. Trecuse jumătatea lunii și zilele treceau greu pentru cei sănătoși. Cetatea fremăta de viață. În jurul bisericii Sfintei Anastasia se adunau grupuri-grupuri numeroșii ortodocși, să afle vești despre eroul și binefăcătorul lor. Urmăreau pas cu pas starea sănătății lui și se rugau ca Dumnezeu să li-l dăruiască sănătos.

Bisericile, mai toate ale ortodocșilor, se umpleau la sărbători. Cărturarii studiau iar și iar *Cuvântările* lui Grigorie, precum le notaseră pe când le rostise. Învățau, astfel, teologia, aflau mai profund despre ceea ce credeau și învățau cum să răspundă ereticilor. Cuvântările și teologia lui se răspândiseră deja până dincolo de Capadocia și Constantinopol. Ajunseseră și în celelalte părți unde existau Biserici, devenind credința și arma împotriva ereticilor. Mai ales în Constantinopol, mulți teologi străini îl ascultaseră pe Grigorie, care devenise pentru toți, prin excelență, dascălul de teologie și de interpretare a Scripturii. Auditorii aceștia, precum vestitul Ieronim latinul, răspândiseră în țările lor, prin predici și prin traduceri, gândirea teologică a lui Grigorie.

Episcopii, câți se aflau la Sinod și câți nu, știau că pentru a cugeta ortodox și a cunoaște profund credința trebuie să-l studieze și să-l urmeze pe Grigorie de Nazianz. Biserica trăia prin teologia lui Grigorie; prin aceasta își conștientiza ființa. Precum căldura coace spicele și roadele, așa și teologia lui Grigorie îi hrănea și îi întărea duhovnicește pe credincioși. Grigorie devenise, așadar, mare dascăl al lumii Bisericii, încă pe când trăia.

După două zile, prin ultima decadă a lui iunie, Grigorie era pregătit. Pășea oarecum liber. Putea ieși, pentru cea mai vitează faptă a vieții lui. În somn, noaptea, i se înfățișase iarăși fericitul

său prieten, Vasile. Îl îmbărbătase, şi aceasta însemna mult pentru Grigorie.

S-a trezit dis-de-dimineaţă, înaintea zorilor. S-a rugat aproape două ceasuri. Inima şi mintea i se umpluseră de duh dumnezeiesc. Se simţea alt om. Nu ştia încă ce va face. Ceruse de la Dumnezeu cu stăruinţă să-l lumineze, să-l facă în stare să-I împlinească voia, doar voia Lui...

I-a strigat pe cei doi fraţi, pe Teofil şi pe Eupraxie. Sinodul se întrunea în acea dimineaţă; ar fi mers. L-a ajutat Teofil să se pregătească, iar Eupraxie a înhămat calul la trăsura cea mică. Nu voia să meargă astăzi, oficial, cu trăsura cea mare, arhiepiscopală, cea cu patru cai. Nu voia să se impună, să impresioneze. Porni şi în urma lui veneau trei episcopi: Grigorie al Nisei, Teodul de Apamia şi încă unul. Trecură de Piaţa lui Constantin şi de zidurile lui Sever. La stânga lor, cartierul Sforakiu, iar la dreapta, departe, departe, vestitul hipodrom, alături de impunătorul Augusteu şi de palat. Grigorie se afla în centrul lumii, căci aceasta era pe-atunci Constantinopolul.

Au mai înaintat puţin şi au ajuns la „Sfânta Sofia". În cetate, forfota încă nu se înteţise. Magazinele de-a dreapta şi de-a stânga drumului central nu se deschiseseră toate. Brutăriile, fireşte, lucrau şi scoteau pâinea devreme, umplând tot locul de miros plăcut. Însă magazinele de aur din zonă şi zarafii deschideau mai târziu.

La „Sfânta Sofia", arhiepiscopul a coborât să se închine, apoi a urcat iarăşi în trăsură şi în câteva clipe a ajuns la „Sfânta Irina". Apropiindu-se de sfânta biserică şi văzându-i pe cei dintâi episcopi şi clerici ce se adunaseră, ceva înlăuntrul său îl încerca - o bucurie, o mulţumire mângâietoare.

De cum l-au simţit în preajmă, şi-au arătat uimirea. Episcopii prieteni s-au zorit să-l îmbrăţişeze şi să-i ureze sănătate. Câţiva clerici şi mireni au alergat, l-au înconjurat şi, strigând de bucurie, l-au dus pe sus în biserică şi l-au aşezat triumfal pe locul preşedintelui.

MĂREAȚA RENUNȚARE

Renunțare ce l-a făcut și mai mare

În jurul lui se strânseseră mulți episcopi – unii bucuroși, alții fățarnici și alții ca să-i afle planurile. Nimeni nu știa ce va urma, nici măcar el însuși. Grigorie venea la întrunire pentru prima oară după sosirea episcopilor întârziați, egipteni și macedoneni. După toate cele ce-i fuseseră explicate, rămăsese mai degrabă cu impresia că nu se va vorbi despre așa-zisa necanonicitate a lui.

La ora rânduită, marile uși ale bisericii au fost închise. Sinodalii erau prezenți cu toții. Și cei câțiva scribi, clerici și aceștia. Ceilalți clerici și laici, ca la toate întrunirile, rămâneau în pridvor. Președintele sinodului, simplu dar impunător, s-a ridicat, s-a întors către Sfântul Altar și a început rugăciunea, o rugăciune mică.

S-a așezat pe locul cuvenit președintelui sinodului. S-au așezat la locurile lor și cei o sută cincizeci de episcopi. Scribii i-au adus pergamentele oficiale pe care le pregătiseră. Grigorie a aruncat o privire și s-a ridicat, urându-le bun venit episcopilor nou-veniți. Și-a cerut iertare că, din pricina bolii, lipsise câteva ședințe, apoi a declarat întrunirea începută. Un episcop i-a urat din partea tuturor însănătoșire grabnică.

Nu exista un program anume al zilei. Au început, deci, discuțiile, care numai a discuții nu semănau. Doar cel dintâi vorbitor ceruse cuvântul, după cum se cădea. Ceilalți au urmat fără rânduială și fără șir. Vorbeau despre multe, iar cei mai iuți la mânie aprinseseră deja spiritele. Grigorie, deși își începuse ziua bine

dispus, în vâltoarea şi în confuzia aceea prinsese a se întrista. Încerca în continuu – însă nu cu asprime – să impună ordinea. Ceva-ceva, a reuşit.

Trecând vremea, neînţelepţii şi improvizaţii retori au ostenit şi s-au aşezat. Atunci s-au distins cei ce vociferau pe tema privitoare la Grigorie. Aceştia vorbiseră de la început, însă mai stăpânit. Acum însă izbucniseră şi se străduiau să tragă de partea lor cât mai mulţi sinodali. Iar Grigorie de-abia atunci – pe la ora zece – a înţeles că cea mai mare gălăgie se făcea pe tema canonicităţii lui ca arhiepiscop al Constantinopolului.

Firește, cei ce vociferau insistau că nu este canonic şi că trebuie să se facă ceva în această privinţă. Dar să se facă ce? Să fie ales iarăşi Grigorie? Să-şi ceară episcopii răsăriteni iertare că nu-i întrebaseră şi pe egipteni şi macedoneni (şi, în cele din urmă, pe apuseni) cu privire la întronizarea lui Grigorie? Să-şi dea Grigorie demisia? Nu se propunea nici o soluţie. Se limitau doar la provocări, la subînţelesuri şi la confuzie. Prietenii statornici ai lui Grigorie erau puşi într–o situaţie cumplită. Nădăjduiseră că, în prezenţa lui la catedra preşedintelui, cei mai iuţi la mânie se vor stăpâni. Zadarnic. Aşteptau de la el o mişcare, un semn, pentru a şti cum să facă să-l ajute, pentru Biserică.

Dar ce făcea, ce simţea Grigorie în vremea aceea? Pentru câtăva vreme, rămăsese absent. Nici nu se gândea la ceva, nici nu simţea ceva. Ai fi zis că nu pe el îl privesc toate cele ce se întâmplau. Însă vocile celor ce se împotriveau şi ochii prietenilor care îl întrebau stăruitor l–au trezit din acea stare.

Şi–a ridicat puţin capul, ochii i s-au trezit şi vădeau neliniște. Căuta vreo ieşire – ce era de făcut? Şezând, părea că se clatină uşor; părea nehotărât – să se ridice, să nu se ridice... Secundele îi păreau ani, şi lui şi prietenilor lui. Încordarea crispa feţele, pătrundea în inimi. Iar el? Se însenina clipă de clipă tot mai mult. Pe neaşteptate, trupul său foarte gârbovit s-a îndreptat. Prietenii săi au răsuflat uşuraţi. S-a sprijinit cu amândouă mâinile de mânerele artistic lucrate ale tronului său şi, încet–încet, s–a ridicat. Ochii îi avea încă întorşi în sinea lui.

Indată ce a ocupat locul dinainte prevăzut, şi-a înălţat creştetul şi ochii i-au căzut drept asupra episcopilor. Nenorociţii,

singurul lucru pe care îl înţelegeau era că trebuie să tacă. Ceilalţi trăiau strălucirea unui chip nemaivăzut. Ochii săi strânseseră în ei atâtea raze, încât nu puteau să nu strălucească cu adevărat. Toţi, muţi de uimire, şi-au deschis inimile. Nu ştiau ce-i aşteaptă, ce le va spune, dar simţeau că, orice va face, va fi ceva sfânt şi măreţ.

Grigorie, rănit, dar pururea vultur neajuns al Duhului, a socotit preţ de câteva clipe confuzia din jur şi a priceput că nicicând nu se va putea împăca cu o astfel de atmosferă, că nicicând nu se va putea sălăşlui liniştit între ei. Nu lăsă, aşadar, să-i scape prilejul. Erau unii care îl tăgăduiau? Ei bine, va pleca. Ortodoxia o întărise, teologia lui devenea tot mai mult credinţă puternică în Biserică, în lumea întreagă. Pentru norodul său nu trebuia să se neliniştească prea mult. În noaptea ce trecuse, Duhul îi spusese că poporul Constantinopolului va spori mult în credinţă.

Era deci vremea să se elibereze! Simţea că venise ceasul să-şi sfărâme cătuşele. Inima deja auzea sfărâmarea aceasta...

Liniştit, cu toate privirile aţintite asupra lui, în mijlocul „Sfintei Irina", deschise gura, „căutând pacea":

– Sfinţiţilor părinţi, v–aţi adunat aici din voia lui Dumnezeu. Ridicaţi-vă, aşadar, sufletul la înălţime şi nu vă întristaţi din pricina locului meu... De-oi fi primul, de-oi fi ultimul, acesta nu-i lucru demn de luat în seamă. Căci aici este vorba despre Biserică şi despre pacea ei. Vedeţi limpede – am ajuns cu toţii ca o mare cuprinsă de furtună. Puneţi-vă voi, deci, într-un cuget, şi lăsaţi-mă pe mine. Am hotărât-o, pentru binele obştesc: mă voi face al doilea Iona. Sar eu în ape, precum Proorocul, deşi eu nu am adus furtuna. Sunt gata, nu şovăiţi, aruncaţi-mă în mare, să cad doar eu; e de ajuns să vă împăcaţi, să cugetaţi doar cele ale Bisericii!

Au îngheţat cu toţii. Inimile aproape că încetaseră a mai bate. Chiar neînţelepţii stăteau, neştiind ce să facă; nu-şi credeau ochilor...

- Da, fraţilor, renunţ – urmă Grigorie –, plec... Predau tronul şi preşedinţia. E o cinste pentru mine, de vreme ce ajut astfel Biserica, de vreme ce astfel veţi înceta, sper, să vă tot împungeţi. Încă şi trupul meu cel bolnav îmi zice să renunţ...

Sinodalii, toţi fără excepţie, păreau trăsniţi... Doi-trei dintre aceştia, ce păreau că întreabă din priviri, l-au făcut pe sfânt să continue:

- Sunt aici, pe tronul capitalei şi al Sinodului, însă ştiţi cu toţii că alţii m-au adus aici. N-am iubit tronul; să fiţi încredinţaţi că-mi iau rămas bun de la el cu bucurie. Cât am putut, v-am dat. Acum plec, însă gândul şi limba îmi vor fi pururea la Preasfântă Treimea mea. Cu râvnă voi apăra-O. Îmi iau rămas bun de la voi, fraţilor, vă urez sănătate şi vă rog un singur lucru: amintiţi-vă ostenelile mele şi câte am suferit pentru Ortodoxie.

Credea că a spus tot, dar ceva îl mai împungea înlăuntru, aşa că-şi zise durerea:

- Încă ceva, fraţilor. Dacă găsiţi alt Grigorie pentru tron, să-l compătimiţi mai mult decât pe mine. Acestea, aşadar, şi împăcaţi-vă.

Toate se sfârşiseră. Măreaţa sa renunţare era pe potriva măreţiei omului purtător de Duh. Ultimele sale vorbe închiseseră gura sinodalilor. Rămăseseră toţi fără de glas, fără excepţie.

Dilema unei inimi sfinte

Grigorie, măreţ, slobozit de putere şi ranguri, s-a întors spre Sfântul Altar, şi-a făcut cruce, a murmurat câteva cuvinte de rugăciune şi a dat să plece. Încet, de parcă ar fi săvârşit cea mai mare faptă a sa, înainta spre ieşire. Nimeni n-a cutezat să spună ceva, nimeni n-a apucat să se dezmeticească. Cei care îl vor pomeni erau, desigur, mulţi, şi ar fi putut să-l ţină pe locurile lui cele înalte. Era de ajuns să fi spus o vorbă împăratului, şi acela ar fi închis imediat gura celor ce vociferau. Ştiau însă că pentru un lucru ca acesta trebuia să zică da şi el însuşi. Şi simţeau adânc înlăuntrul lor că Grigorie nu voia aceasta, că de-acum se hotărâse... şi n-au cutezat; de altfel, nici nu mai aveau cum; Grigorie le-o luase înainte.

La ieşirea din „Sfânta Irina", s-a oprit brusc. Au alergat la el Teofil şi Eupraxie. Le-a făcut semn spre mica odaie de la subsol, de lângă episcopie. Aceştia l-au dus acolo şi a rămas înăuntru singur. Eupraxie pregătise mica trăsură şi aştepta afară, la uşă.

Între timp, adunarea sinodală se sfârşise, episcopii ieşiseră majoritatea afară, căutând din ochi încotro merge Grigorie.

Împietrirea de mai înainte le dispăruse, vorbeau cu glas scăzut – de parcă n-ar fi vrut să tulbure atmosfera generală de străpungere, creată de vorbele şi de hotărârea lui Grigorie. Mulţi se căiau deja că i se împotriviseră lui Grigorie – nu se aşteptau să ajungă să demisioneze. Alţii erau mânioşi pe ei înşişi că nu se ridicaseră, în biserică, să-i ceară să-şi retragă demisia.

Dar şi lumea, creştini şi păgâni, se strânsese puhoi împrejurul „Sfintei Irina". Tulburarea, dezamăgirea venită din conştientizarea pierderii provocau confuzie.

Sfântul stătea, gânditor, pe un taburet. Îşi ţinea capul în mâini şi se gândea fără şir la ce făcuse. Două simţăminte se luptau înlăuntrul său, să-i pună stăpânire pe inimă. Bucuria îi curgea şuvoi înlăuntru, pentru că chinurile i se sfârşiseră, fie şi temporar. În urmă venea însă şi tristeţea, căci mintea şi inima îi erau la păstoriţii lui; la aceia care păstraseră Ortodoxia, la cei pe care îi făcuse ortodocşi şi la toţi pe care îi hrănise cu teologia lui. Îi iubise, i se făcuseră propriul lui trup şi acum trebuia să-i taie de la el, să-i părăsească. Asta îl durea cumplit. Se gândea, însă, şi la durerea pe care i-o pricinuiseră uneltirile şi căuta să se echilibreze. Apoi, inima i se umplu de-o mare amărăciune:

- Dar ce s-a petrecut, oare, cu episcopii? Lesne m-au întronizat şi lesne m-au dat jos, de vreme ce lesne mi-au primit demisia... Unul nu s-a ridicat să mă ţină, să nu plec. Chiar nu însemn nimic pentru ei?... Dar ce să-i faci, asta mi-e răsplata pentru câte am făcut, pentru câte am suferit...

Continua să se gândească, în tăcere. Inima când i se îngreuna, când i se uşura. Se ducea cu mintea la cei aproape trei ani cât lucrase în Constantinopol. Căuta să-şi amintească vreo greşeală însemnată pe care să o fi făcut. Şi-a amintit vremea în care venise în capitală împăratul. S-a străduit să-şi amintească: oare se purtase slugarnic cu acesta? Oare îi sărutase mâna, ca ceilalţi episcopi, după protocolul imperial? Oare îşi trimisese prietenii avuţi să ceară favoruri de la împărat? Oare dăduse aur împăratului? Oare îşi pierduse vremea cu vreun neîncetat du-te-vino la împărat, să-şi asigure tronul?... Nimic din acestea nu făcuse.

Stătuse la înălţimea celui mai demn şi mai cinstit episcop. De aceea îl şi preţuiseră atât de mult la palat - împăratul, eparhul,

judecătorii, senatorii şi ceilalţi ofiţeri. Toţi, fără excepţie, creştini sau idolatri.

După o vreme, s-a simţit mai uşurat. Şi-a ridicat fruntea şi a privit în jur. Şi-a amintit unde se află şi s-a ridicat, fără grabă.

Îi cere împăratului Teodosie să nu se împotrivească

Afară, dincolo de mica uşă, aştepta lume multă - episcopi, unii clerici, mulţi credincioşi şi tot felul de curioşi. Toţi protestau în legătură cu demisia. Şi, imediat ce Grigorie a deschis uşa şi s-a arătat, puţin gârbov, au izbucnit în aclamaţii şi în strigăte de bucurie. Nu mai ştiau ce să zică, ce să îngaime... Veniseră până şi cerşetorii de la hipodrom. Strigau şi ei, fără a şti de ce. Vestea se răspândise ca fulgerul şi sosiseră şi câţiva dintre marii nobili ortodocşi. Se chinuiau să-şi facă loc prin mulţime şi să ajungă la uşă. Grigorie a stat o clipă, să-şi umple inima îndurerată cu chipurile credincioşilor, să se sature cu dragostea lor... căci aceştia îi purtau o dragoste nefăţarnică.

Cu o mişcare a mâinii stângi, a dat de înţeles episcopilor şi nobililor că nu va mai discuta chestiunea, că totul se sfârşise. Teofil şi Eupraxie l-au încadrat, protector, şi l-au dus la mica trăsură ce aştepta la câţiva metri; l-au ajutat să urce şi Eupraxie a dat bice calului, să pornească.

Mulţimea credincioşilor a rămas încremenită văzând aceasta. Nimeni nu ştia ce-i de făcut. Şi deodată, la început mai încet, apoi tot mai tare, toţi au început să se jelească. Îl vedeau pe preacinstitul lor erou în smerita trăsură, îl simţeau acolo mort, sfinte moaşte. Toţi plângeau cu vaiete. Pentru ei, părintele lor duhovnicesc, binefăcătorul lor, eroul lor era deja mort; îl pierdeau, nu-l vor mai auzi niciodată, nu se vor mai pătrunde de cuvântul lui, de lumina lui, de viaţa lui cea sfântă.

Trăsurica, la început mai anevoie, apoi lesne, se îndrepta către „Sfânta Sofia". Încă puţin şi intra pe drumul mare, ce sfârşea în piaţa Augusteului. Atunci Grigorie i-a făcut semn lui Eupraxie să apuce spre palat:

- La palat, fiule.

Văzând însă privirile întrebătoare ale vizitiului, fu mai lămurit:

- La împărat, de l-am găsi. Nu contează că nu l-am înştiinţat. N-am avut vreme de asta... Mergi prin Poarta de Bronz. O să ne zică acolo ce şi cum...

La vestita Poartă de Bronz au oprit. Străjerii erau nedumeriţi: arhiepiscopul însuşi, şi ei nu ştiau nimic! Şi-au strigat mai-marele. Acesta veni degrabă şi vorbi cu respect arhiepiscopului, iar arhiepiscopul spuse:

- La Sala de Aur, Eupraxie.

Într-adevăr, împăratul se afla în ceasul acela cu ofiţerii superiori ai imperiului în strălucita Sală de Aur. Tronul poleit cu aur, coloane şi acoperiş de aur, marmură policromă - cea mai bogată sală a palatului şi a împărăţiei. Acolo a coborât Grigorie şi, fără suită de onoare, a urcat încet şi anevoie scara centrală de marmură. Între timp, preaputernicul împărat, tânărul Teodosie (avea doar 34 sau 35 de ani), fusese înştiinţat despre demisie; acum era înştiinţat în grabă despre venirea lui Grigorie. Nu apucase să discute bine chestiunea cu sfetnicii, şi iată că arhiepiscopul sosise. Trimise să fie întâmpinat cu mult respect şi cu o admiraţie neprefăcută. După cuvintele de salut, n-a mai putut să spună nimic; nu avea ce. Şi nici Grigorie nu l-a lăsat. Împăratul i-a făcut semn să se aşeze, contrar regulii. Şi imediat ce s-a aşezat, a început clar şi hotărât. De-a dreapta şi de-a stânga, aşezaţi pe două rânduri, ofiţerii auzeau şi ei:

- Cer şi eu o favoare, împărate al meu... de la tine, căruia toate îţi stau în putinţă.

Împăratul îşi chinuia mintea să ghicească. Ofiţerii stăteau cu o admiraţie sfântă, chiar şi cei ce nu erau creştini – cei mai mulţi.

- Nu-ţi cer aur, cinstiri sau lucruri strălucitoare. Acestea nu mă mişcă; vor veni alţii pentru ele. Eu altceva voiesc, altceva consider mai presus decât acestea...

Se opri bătrânul, de osteneală şi de emoţie. Împăratul vădea zbaterea de a afla ceea ce cerea arhiepiscopul.

- Voiesc, împărate al meu, să pun capăt mâniei, pizmei. De aceea, rogu-te, nu-mi împiedica plecarea. Ştiu că voieşti să rămân, mi-ai arătat în atâtea rânduri încrederea pe care o ai în

mine... Însă acum m-a ars pizma confraților mei, nu mai pot. Până și prietenii m-au pizmuit. Toate acestea, răspunderile și confrații, mă împiedică să văd curat, să–L contemplu pe Dumnezeu – și aceasta-i cea mai mare suferință a mea.

Deși, mai mult sau mai puțin, bănuiau despre ce va vorbi Grigorie, Teodosie și ofițerii au încremenit în fața cuvintelor și tonului sfârșitului arhiepiscop, care căpăta în conștiințele tuturor dimensiuni de erou. Bătrânul și-a tras sufletul și a continuat:

- Privește aici, împăratul meu - și prinse a-i arăta lunga sa barbă albă –, am albit și m-am topit. Știu ce spun... Îngăduie-mi să plătesc prețul păcii. Ți-o cer eu, care atât m-am ostenit, atât am suferit pentru ca poporul să dobândească cuget ortodox... Doar tu poți cere cu stăruință împăcarea episcopilor. Fă aceasta și te vor asculta. Nu-ți mai bate mintea cu mine. O știi, de altfel, prea bine, că și pe tronul pe care am șezut, fără voia mea m-au pus. Acum însă, ceea ce fac, cu voia mea fac... voiesc să plec!

Încet-încet, împăratul și-a revenit din uimire; asemenea și ofițerii. Grigorie a mai prins puteri și s-a ridicat. N-a așteptat răspuns. Hotărârea îi era definitivă. Iar dacă mersese la împărat, o făcuse din cuviință și de teamă. Din cuviință, căci Teodosie îi arătase încredere și un respect nesfârșit, dar și pentru că împăratul îi ajutase pe ortodocși atât de mult, încât în anul 380 reușiseră să iasă din catacombele la care îi condamnaseră împărații anteriori. Iar de frică, pentru că cel mai probabil era că Teodosie va interveni asupra egiptenilor și macedonenilor, „convingându-i" să înceteze a se mai împotrivi lui Grigorie. Îi vorbise așadar lui Teodosie în acest chip pentru ca voluntarul monarh absolut să înțeleagă că ceea ce sfântul hotărâse, aceea și trebuie să se întâmple. Prin urmare, chestiunea demisiei luase definitiv sfârșit în Sinod.

Teofil, care îl însoțise până la intrarea în Sala de Aur, aștepta cu nerăbdare. Bătrânul își luă rămas bun de la împărat și-i mulțumi pentru toate. Ofițerii l-au condus până afară. Teofil l-a sprijinit de-a stânga, au coborât scara și au înaintat spre ieșire, care nu era prea aproape. Au urcat în mica trăsură și au traversat Augusteul, ca să iasă în drumul cel mare. Acolo se adunase iarăși lume multă. În neputința lor de a face ceva, de durere, unii au

prins trăsurica în mâini şi au început să deshame calul. Confuzie totală... Unii plângeau, de parcă l-ar fi dus pe bătrân la mormânt, alţii aclamau, nădăjduind că-şi va schimba gândul.

În vremea aceasta, împăratul şi ofiţerii rămăseseră în Sala de Aur – zice-se – să hotărască. Ar fi vrut să facă ceva; câteva împotriviri s-au auzit, dar nu încăpea loc de discuţii. Înlăuntrul lor fuseseră convinşi să accepte ceea ce hotărâse sfântul. Împăratul şi alţi ofiţeri nu voiau, erau de altă părere. Dar nici nu cutezau să stea împotrivă voinţei sfântului. Toţi văzuseră în el vulturul Duhului. Rănit, dar vultur! Cel dintâi, Teodosie a spus limpede:

- Trebuie, nobilii mei, să acceptăm, să facem precum a spus arhiepiscopul.

Împotrivirile şi discuţiile au încetat. Subiectul a fost închis, după ce Teodosie a rostit câteva cuvinte de admiraţie despre Grigorie, cu toate că înlăuntrul lui simţea că îl cuprinde o anume dezamăgire. De altfel, monarhul înţelegea ce este măreţia. Altceva însă aşteptase din partea lui Grigorie. Ce să însemne sensibilităţile acestea? Să-şi lase atât de lesne tronul vrăjmaşilor lui, să spună cum că voieşte să plece, ca să vorbească neîmprăştiat cu Dumnezeu... nu pricepea prea bine.

Şi cum ar fi putut pricepe Teodosie glasul cutremurător pe care Grigorie îl auzea pururea înlăuntrul lui? Glasul care îi spunea să se retragă în linişte, să se curăţească de patimile omeneşti şi astfel să-L vadă pe Dumnezeu, să-I vorbească, să-L trăiască cu inima şi mintea sa... Cum ar înţelege Teodosie că teologia lui Grigorie era luminată de Sfântul Duh, Care lucrase mai ales atunci când Grigorie se nevoise în linişte şi se dedicase rugăciunii şi curăţirii de patimi?

Mărinimia lui: se îngrijeşte să-i împace pe clerici cu poporul

Aşa cum îl ţineau credincioşii, pe mâini, a fost dus la „Sfânta Anastasia". Dimpreună cu aceştia îl aclamase şi-l jelise lumea întreagă - toţi câţi se aflau pe drumul cel mare, în Piaţa lui Constantin şi în multele prăvălii din centrul cetăţii.

Manifestările nu s-au oprit însă aici. Mulţi clerici şi mireni au pornit ameninţător spre anumiţi episcopi pe care-i considerau răspunzători de cele întâmplate. Câţiva episcopi, scârbiţi de purtarea confraţilor lor şi dezamăgiţi de demisie, s-au ridicat şi au plecat din Sinod şi din oraş. Tulburările pătrunseseră şi în Biserici. Episcopii care se purtaseră urât cu Grigorie primeau ocări şi batjocură de la credincioşii mai aprinşi de mânie. Le era greu să se mai deplaseze şi să slujească. Nici mai mult, nici mai puţin, lucrurile mergeau către schismă. Era de ajuns doar un semnal al lui Grigorie, şi toată mulţimea credincioşilor ar fi fost cu el, de partea lui, făcându-şi propria lor Biserică, separat!

Însă credincioşii aceştia nu-l pricepuseră pe Grigorie, deşi erau gata de orice de dragul lui.

Două zile, Grigorie a rămas zăvorât în chilie. Nimeni nu l-a văzut, nu a vorbit cu nimeni. Rămăsese singur cu Dumnezeu, să se roage şi să-şi adâncească hotărârea. Ceasuri întregi îl încerca frica: nu cumva greşise? Ai lui îi auzeau de afară rugăciunea:

- Dumnezeul meu, rogu-Te, să nu mă afle vreun rău acum, că plec; destul acestea!

În rest, stăpânea liniştea şi seninătatea. Doar „Doamne miluieşte", din străfunduri. Ai lui nu auzeau, dar ştiau.

În ceasurile de noapte, de linişte absolută, când vulturul Duhului priveghea şi se ruga, au băgat de seamă o dată o lumină lină apărând din centrul chiliei, ceva ca un norişor prealumnios ieşind de-acolo. Erau clipe în care Grigorie se umplea de lucrările dumnezeieşti cu care îl cerceta Sfântul Duh, cu Care vorbea cu adevărat.

A treia zi a ieşit la lumină, după ce gustase din belşug lumina dumnezeiască. Era oarecum bine dispus, dar veştile l-au întristat adânc. Ceruse să afle ce se petrece în cetate, cum mai merg treburile bisericeşti. Vrând-nevrând, ai lui l-au înştiinţat despre cele petrecute - purtarea furioasă a credincioşilor faţă de episcopi, scandalurile zilnice dinăuntrul şi din afara bisericilor, confuzia ce domnea între sinodali, care acum se împărţiseră şi mai adânc şi se învinuiau unii pe alţii de tulburarea Bisericii.

La auzul acestora, s-a cutremurat pentru o clipă, dar numaidecât şi-a venit în fire. Era vremea unui alt dar care va arăta

mărinimia sfântului. A trimis oameni şi i-a înştiinţat pe toţi responsabilii bisericeşti din cetate. I-a adunat în leagănul Ortodoxiei – „Sfânta Anastasia". Le-a explicat, i-a implorat să înceteze protestele şi urâciunile împotriva episcopilor, să primească hotărârea lui, să se împace, să nu mai răspundă cu ură la reaua voire a duşmanilor lui. Ajunsese să-i laude şi pe cei ce nu meritau, doar-doar le va înmuia şi îi va aduce spre împăcare. După-amiază şi în ziua următoare a început a vizita bisericile în care se adunau credincioşii. Acolo, înaintea credinciosului simplu, care însă lesne este dus de val, se umplea de o emoţie pe care nu şi-o putea ţine în frâu. Îşi deschidea inima înaintea lor şi adesea ochii îi vărsau lacrimi pentru cei ce erau cununa lui, dovada izbânzii lui. Îl sfâşia iubirea lor curată şi le răspundea asemenea. Îi mângâia în necazul lor, că-şi pierduseră părintele duhovnicesc; şi i-a încredinţat:

- Nu vă tulburaţi şi nu vă întristaţi că plec. Vă proorocesc în ceasul acesta că şi fără mine veţi spori în credinţă... Însuşi Duhul mi-a dezvăluit aceasta; cu voi va fi. Un lucru voiesc de la voi: păziţi curată credinţa în Sfânta Treime, precum v-am învăţat. Şi încă ceva: amintiţi-vă de pietrele care au fost azvârlite în mine...

În asemenea clipe îşi pierdea cumpătul. Lacrimile îi curgeau pe obrajii adânciţi, supţi, iar emoţia trecea în credincioşi şi toate sfârşeau în lacrimi. Însă lacrimile acestea, cu toată amărăciunea lor, ardeau patimile şi înseninau inimile, inimi care erau de-acum gata să ierte şi să caute pacea.

Cruciada lui Grigorie pentru împăciuire a reuşit pe deplin. Duhurile s-au înseninat, episcopii au răsuflat uşuraţi, mulţumiţi. Lucrările acestea împăciuitoare i-au înţelepţit pe cei mai mulţi dintre episcopii care îl loviseră pe Grigorie. În cele din urmă, au început şi aceştia să întrezărească măreţia şi altruismul care îl anima... Fie şi în ultimul ceas, tot era ceva... o mângâiere pentru Grigorie.

La Sinod nu s-a mai dus. S-a întâlnit însă cu mulţi episcopi, pe care i-a jurat să se împace întreolaltă. Mai mult, stăruia să explice cu orice prilej că pleacă de bună voie, nu pur şi simplu pentru că îl alungă vrăjmaşii lui. Nu se cade, aşadar, ca vrăjmaşii aceştia să considere drept o victorie demisia lui, căci însuşi o voise; de aceea o şi făcuse.

Majoritatea episcopilor, şi întâi de toate cei care îl cunoşteau pe el şi de Dumnezeu insuflata lui teologie, nu puteau să se gândească la alt arhiepiscop pe tronul Constantinopolului şi în catedra Sinodului. Se jeleau pur şi simplu şi erau arţăgoşi cu oricine li se părea suspect că a contribuit la această turnură a evenimentelor.

Îşi ia rămas bun de la toţi şi îşi face apologia lucrării lui în cetate

Sâmbătă seara s-a închis iară în chilie. Vestise că a doua zi, ultima duminică din iunie, va liturghisi la catedrala Sfânta Irina. Zilele treceau. Se grăbea să plece. Câtă vreme rămânea în cetate, nici nu cutezau să aleagă vreun succesor la tron, nici Sinodul nu mai lucra normal. Trebuia aşadar să le dezlege mâinile, care le fuseseră legate de respectul faţă de persoana lui şi de frica – sau, pentru unii, nădejdea – că se va răzgândi: nu cumva să-şi schimbe părerea şi să vrea să rămână, retrăgându-şi demisia. Căci, într-adevăr, dacă ar fi voit, putea schimba cursul evenimentelor şi în ceasul acela. Poporul era cu el, cei mai mulţi dintre clericii oraşului de asemenea, la fel şi mulţi dintre episcopi. Dar nu se mai punea problema.

S-a ridicat din pat istovit de strădania de-o zi întreagă de a împăca şi a potoli spiritele, dar nici mintea, nici nervii nu-l mai ascultau. S-a lăsat puţin pradă somnului. S-a trezit după miezul nopţii şi s-a rugat. Apoi, înţelept, a luat lucrurile de la început:

- Doamne, luminează-mi mintea să văd limpede. Iubesc mult – Însuţi ştii – turma Ta şi aş avea multe de făcut aici. Dar iată cum se întâmplară lucrurile, cu atâta ură împotriva mea, atât de bolnav... cum să rămân? De altfel, pururea voi vorbi despre Tine, Preasfântă Treime; gura mea va tâlcui şi se va lupta pentru Tine. Cât despre Biserică... voi plânge pentru ea, ce altceva aş putea face? Să mă mai lupt iar cu episcopii, nu mai îndur. Mă ia leşinul de fiecare dată. Mi-e ruşine s-o zic, dar câţiva dintre ei sunt lupi, puşi pe căpătuire... Îngăduie-mi să merg la liman... M-am păgubit, pe marea aceasta învolburată, Hristoase, Împăra-

tul meu, de viaţa cea întru liniştire... de a mă ruga ore nesfârşite, de a mă încredinţa Ţie, de a vieţui doar Ţie, de a Te respira doar pe Tine... M-ai lăsat, Hristoase, fără fericita dulceaţă a strălucirilor luminii Tale dumnezeieşti... Mi-e atâta dor de asceză şi de rugăciune... Acolo nu mă vor mai afla vrăjmaşii... Acolo nădăjduiesc să mă miluieşti iarăşi, să-mi trimiţi lumina Ta, să-mi îngădui iarăşi să vorbesc cu Tine, să Te văd în strălucirea Ta dumnezeiască cu ochii inimii, pe care Tu să mi-i curăţeşti de patimi... Îngăduie-mi să merg în locurile cele sălbatice, căci doar acolo voi putea fi cu desăvârşire lângă Tine... Acesta-i limanul pe care l-am dorit pururea... Acolo n-o să mai am cinstiri şi bătăi din palme, tronuri şi palate... îmi va fi de-ajuns Duhul Tău cel Sfânt, Acesta şi nimic altceva... Spre viaţa aceasta sihăstrească, nădăjduiesc, m-ai chemat atunci când mi Te-ai arătat în vis, pe când eram tânăr, dar şi când, lângă Rhodos, mă înecau valurile.

Multe I-a spus lui Dumnezeu şi mult l-a ascultat Dumnezeu. În cele din urmă, nu a schimbat întorsătura lucrurilor.

Ar fi plecat numaidecât, dar fără rămas bun şi fără o apologie a lucrării lui de trei ani în Constantinopol. Aceasta s-a întâmplat în acea ultimă duminică din iunie, la „Sfânta Irina". Biserică mare, lume multă, cei mai mulţi dintre episcopi stând de faţă, de asemenea şi mulţi ofiţeri. Marele teolog a liturghisit cu mare cuviinţă; cu o atâta şi o asemenea cuviinţă, încât a atins străfundurile inimilor tuturor. Atmosfera era încărcată. Despărţirea iminentă năştea emoţie, care încet-încet s-a prefăcut în străpungere duhovnicească, tainică. Vasul cel preasfânt al Duhului, Grigorie, era vlăguit aproape cu totul, dar stătea şi liturghisea drept, întărit de puterea lui Dumnezeu.

Ajungând Liturghia la sfârşit, toţi aşteptau cu nerăbdare şi durere ultimul cuvânt al celui mai mare poet şi teolog al Bisericii şi toţi aveau încredinţarea lăuntrică cum că teologul ce le stătea înainte era sfânt şi luminat de sus. Ştiau şi că – secret obştesc – de omul acesta unii se folosiseră fără ruşine şi-l siliseră să plece. De aceea, simţământul amărăciunii pătrundea şi lua locul evlaviei liturgice a poporului.

A rostit apoi şi otpustul - „Pentru rugăciunile...". Stătea mai jos de uşile împărăteşti, înaintea lor. Îi privea cu o iubire

profundă, uşor gârbov, cu o privire negrăit de limpede, barba albă curgându-i pe piept, fruntea dreaptă, luminată lin - înfăţişare de om sfânt. Toţi îşi ţineau răsuflarea.

A vorbit liniştit, cu toate că înlăuntrul lui se învălmăşeau puhoi de simţăminte şi stări sufleteşti.

- Îmi voi face apologia – spuse, privindu-i pe episcopi şi pe dregători -, darea de seamă privitoare la lucrarea mea aici, în capitală.

Şi, îndată ce privirea îi căzu pe credincioşii simpli, grăi:

- Apologia mea sunteţi voi; voi ştiţi totul, voi să adeveriţi dacă tot ce v-am spus a fost adevărul; voi sunteţi cununa mea şi slava mea. Da – spuse întorcându-se spre episcopi –, marea şi dreptmăritoarea turmă a capitalei era risipită, aproape nu exista... Îşi uitase credinţa. Şi aţi venit, fraţilor, în cetate, admirând bisericile pline, buna rânduială, psalmodia, căldura credincioşilor, dreapta credinţă; Dumnezeu este slăvit cum se cade... Câţi ajung acum aici nu-şi cred ochilor... Minunată prefacere, neînchipuită... Se întăreşte credinţa ortodoxă, se propovăduieşte dreapta învăţătură.

S-a oprit puţin să răsufle şi, cu o încredinţare de nezdruncinat, dar şi cu mândrie, a continuat:

- Acestea le-am adus, fraţilor; acestea le-am făurit eu aici, în capitala cea mare, în buricul pământului, care stăpâneşte şi uneşte Răsăritul şi Apusul. Aici îi întâlneşti pe toţi şi pe toate. Orice putere şi stăpânire este aici, se întinde pretutindeni. Orice credinţă se întemeiază şi se urzeşte aici în capitală, se impune în toate cetăţile. De aceea am ostenit atât, de aceea am suferit atât, de accea am fost lovit cu pietre, ca să zidesc lăcaşul Ortodoxiei, puternic, tare... De vă îndoiţi de ceea ce spun, priviţi poporul din jur, întrebaţi preoţii, citiţi-mi învăţătura ce se răspândeşte pretutindeni...

Toţi ascultau cu luare aminte şi nimeni nu cuteza să-l întrerupă pe vorbitor, precum se întâmpla adesea la omiliile lui. Şi în vreme ce-şi înfăţişa faptele, a fost ajuns de tristeţe. Şi-a amintit câte vorbe urâte răspândiseră cei răi de gură în popor şi învinovăţirile pe care i le aruncaseră; cele despre laşitate, că se purta - chipurile – cu defetism înaintea arienilor şi a vrăjmaşilor

lui; că nu avea îndrăzneala de a-şi înfrunta vrăjmaşii, de a-i pedepsi pe eretici... că nu se purta ca un nobil, cu autoritate şi lux, care se potriveau rangului lui. Nu a şovăit să amintească cum că unii îi caracterizau cuvintele şi purtarea drept curveşti. Până aici ajungeau cu jignirile! Le-a explicat pe cât a putut purtarea sa, simplă, cuviincioasă. Nu se cădea să se răzbune înaintea nemernicilor de arieni; era mai mare trebuinţă de pace decât de război; fastul exterior şi luxul nu le-a iubit niciodată. Câţi au vrut să înţeleagă, înţeleseseră; ceilalţi rămaseră încrâncenaţi.

A crezut că prezenţa atâtor episcopi şi atâtor oameni ai Bisericii impune prezentarea, foarte pe scurt, şi a teologiei pe care o dezvoltase prin excelenţă la Constantinopol. Să spună, deci, ce chestiuni teologice ale vremii l-au preocupat şi ce soluţie le-a dat. Trebuia ca toţi să ştie exact ce învăţase.

Ştia că lucrul acesta e de mare însemnătate, căci toate câte le propovăduise erau rodul luminării Duhului Sfânt, deveniseră deja credinţa şi învăţătura întregii Biserici: triadologia, pnevmatologia, risipirea neînţelegerilor legate de termenii „ipostas" şi „persoană", distincţia dintre fire şi însuşiri în ceea ce priveşte Persoanele dumnezeieşti şi celelalte lucruri, la care ne-am referit în capitolele anterioare.

Amărăciunea l-a împuns iarăşi şi şi-a întors cuvintele în altă parte:

- Să-mi zică, dar, cineva dacă prin rangul meu am vătămat norodul, de-am urmărit ceva pentru mine însumi, de mi-am aşezat oamenii în slujirile de seamă, de-am împovărat băneşte Biserica... Am ţinut, prieteni, preoţia deasupra tuturor acestora, n-am dat pricină să fie defăimată. M-a văzut oare cineva iubind puterea? M-am purtat cu trufie? Am alergat să urc pe tronuri? M-aţi văzut vânturând uşile palatului, deşi îngăduit mi-era să merg oricând aş fi poftit?

Sosise ceasul să-şi ceară plata tuturor acestora:

- Plata, iubiţilor... doar nu mă veţi lăsa fără de plată; am lucrat cu bună credinţă virtutea... Ce cer, aşadar, drept răsplată? Să-mi îngăduiţi să mă odihnesc, să-mi cinstiţi albul tâmplelor şi al bărbii, înţelegând că trebuie să vină şi ceasul plecării mele. Îmi vedeţi dar, şubreda sănătate; abia de pot sta în picioare şi de pot

vorbi. De-ajuns cu prezidările şi cu sălbaticele valuri ce au venit asupră-mi. Să unesc Răsăritul şi Apusul – aceasta am voit-o; dar fraţii s-au răzvrătit împotriva mea. Pe de-o parte m-aşezau în tron, pe de alta căutau să mă alunge de pe el. Ce să zic?... Căutaţi-vă arhiepiscop pe plac, iar mie daţi-mi pace. Mare greşeală, însă, să căutaţi retori în loc de preoţi, păzitori de vistierii în loc de păstori de suflete, popi cu putere lumească în loc de preoţi sfinţi... Faceţi-mi aşadar bucurie şi îngăduiţi-mi să merg cu pace în pustie!

Cuvântul pe care Grigorie l-a rostit în dimineaţa aceea aduna în sine o mulţime de lucruri şi de simţăminte aprinse. Prăpăd simţea în sinea lui, căci multe i se îngrămădeau în inimă şi în minte, căutând ieşire, căutând să prindă chip şi să se prefacă în cuvinte. Dar aceasta nu le era cu putinţă tuturor, ci doar puţinora. Se cădea să mai şi sfârşească oarecând şi să-şi ia rămas bun. Dar de la cine să înceapă a-şi lua rămas bun? A început de acolo de unde se cădea, de la iubirea lui cea mare, „Anastasia":

- Rămas bun, iubita mea Anastasia, lăcaşul învierii Ortodoxiei. Rămas bun, biserică cea mare a Sfintei Sofia; rămas bun, „Sfinţilor Apostoli" şi tu, catedrală a mea iubită („Sfânta Irina"), a cărei înălţime dă naştere pizmei tuturor. Rămas bun şi vouă, episcopilor sinodali, preoţilor, melozilor şi psalţilor, diaconiţelor şi fecioarelor, şi vouă, celor ce trăiţi în feciorie, în iubirea de săraci şi de orfani. Rămas bun...

Şi îndată emoţia l-a cuprins, înecându-l. S-a oprit, încercând să se stăpânească, apoi a urmat:

- Rămas bun, iubiţii mei fraţi, care m-aţi primit şi m-aţi adăpostit, care mi-aţi stat alături şi mi-aţi purtat de grijă în bolile mele. Rămas bun şi vouă, celor ce vă îmbulzeaţi să mă auziţi şi să-mi scrieţi cuvintele. Rămas bun, preaputernice împărate; rămas bun şi ţie, palatule împărătesc, dregătorilor şi slujitorilor. Aplaudaţi-l pe retor, strigaţi-vă entuziasmul, căci nu mă veţi mai auzi... Îmi voi curma cuvântul, însă nu pentru totdeauna! Dacă nevoia o va cere, oriunde aş fi nevoindu-mă, iarăşi mă voi prinde în lupta pentru adevăr!

Salutul îi deveni atotcuprinzător:

- Rămas bun, Răsăritule şi Apusule. M-am luptat pentru binele vostru şi-s nevoit să-mi las tronul. Dar oricine îşi pierde

tronul cel de-aici, mai înalt tron dobândeşte în cer. Bucură-Te, Treime Sfântă, frumuseţea mea şi râvna mea, rămâi întru poporul acesta şi mântuieşte-l!

Rămăsese cuvântul cel de pe urmă. De Dumnezeu insuflatul părinte n-a putut să nu le ceară:

- Fiilor, păziţi cele ce v-am învăţat şi amintiţi-vă împroşcările cu pietre asupra mea. Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi cu toţi. Amin.

Aşa îşi pecetlui uriaşa sa lucrare din Constantinopol. Obştea, episcopii, dregătorii şi norodul fuseseră înecaţi de emoţie şi singurul lucru pe care l-au mai putut face a fost acela de a se minuna de sfântul bărbat şi de a plânge înlăuntrul lor pierderea lui.

Clipa era sfântă şi măreaţă, nu era loc de împotriviri... Precum în vremea înmormântării oamenii stau împrejurul iubitului lor frate adormit, fără a-i cere să se întoarcă iarăşi la viaţă, tot astfel nici pe lângă Grigorie nu stăruiau cerându-i să-şi schimbe gândul.

După ce şi-a sfârşit cuvântul, a rămas preţ de o clipă privindu-i cu dragoste şi nostalgie pe iubiţii lui credincioşi, turma sa. Îi iubise mult şi suferise mult pentru ei. De acum nu-i va mai vedea... Ce a gândit, ce l-a durut mai mult în clipa aceea – nu ne-a spus-o.

S-a înapoiat în Sfântul Altar, s-a lăsat pe primul scaun pe care l-a găsit... Era îngrozitor de istovit, sleit de puteri. A trecut destulă vreme până să-şi mai vină în fire. L-au ajutat să-şi scoată sfintele veşminte şi apoi, sprijinindu-l, au ieşit prin uşa cea dinspre miazăzi a „Sfintei Irina". L-au urcat în mica trăsură şi au pornit. Când s-au apropiat de Augusteu, Eupraxie a întrebat cu glas scăzut dacă vor intra înăuntru la împărat şi la eparh, care se înapoiaseră deja de la „Sfânta Irina".

- Nu, fiule, de-ajuns... la chilie; ce să caut eu – biet provincial străin – în palate?...

Calul a trecut la pas pe lângă hipodrom şi au intrat pe drumul cel mare. Au lăsat în urmă Piaţa lui Constantin şi au ajuns grabnic la conacul lui Avlavie. Ieşiseră cu toţii să-l vadă... să le zică o vorbă; însă era sleit de puteri. L-au dus de-a dreptul în casa

cea mică şi l-au băgat în chilia lui. S-a lăsat pe patul de lemn şi abia a mai şoptit celor din jur:

- Mâine, mâine o să plecăm.

Plecarea

Nu prea erau multe lucruri de strâns; de mobilă, nici vorbă. Haine scumpe, ca acelea pe care, murind, le lăsase fratele său Chesarie nu existau. Încăpeau toate într-un cufăr. Doar cărţile erau numeroase; teologico-bisericeşti, poetice şi filozofice.

Avlavie rânduise cele ale călătoriei. Un car straşnic, cu doi cai. Însoţitorii istovitului arhiepiscop erau proprii lui oameni. Nu-l părăsiseră la ceasul cel greu, precum se întâmplă de obicei. În ceasul în care cel puternic cade, se fac nevăzuţi şi cei care i-au stat alături.

Vasul cel ales al Duhului nu-şi dorea lacrimi de despărţire. Mai bine să nu ştie creştinii cetăţii când anume pleacă. De alt rămas bun nu mai era nevoie; suitele onorifice îl stânjeneau cumplit. Duminică seara, când şi-a mai revenit, i-a strigat pe Avlavie şi pe Teodosia, verişoara lui. Le-a adus nesfârşite mulţumiri; chiar şi laude, căci făcuseră tot posibilul ca Grigorie să poată învia Ortodoxia: îi dăduseră casa, curtea, slujitorii.

Luni, înaintea zorilor, s-a pregătit. A deschis uşa chiliei şi s-a dus vizavi, la biserica Sfintei Anastasia. A intrat, a înaintat şi a îngenuncheat lângă Sfânta Masă... Tot lângă Sfântul Jertfelnic se ruga odinioară şi fericita lui maică, Nonna, şi acolo o aflase ceasul morţii. Grigorie s-a rugat, şi-a deschis inima şi a adus slavă şi mulţumire lui Dumnezeu, mărturisindu-I şi amarul şi suferinţa. Toate se sfârşiseră. Ceca ce-l mai încerca din când în când era amărăciunea provocată de vrăjmaşii săi, o durere profundă, care parcă se asemăna puţin urii. Îl va ajuta bunul Dumnezeu să o biruiască? A cerut aceasta fierbinte şi a vărsat râu de lacrimi. Apoi şi-a amintit iarăşi de fiii lui duhovniceşti, de clerici, de neputinţa episcopilor. Se ruga lui Dumnezeu pentru toţi:

- Împacă-i, Doamne, dă-le înţelegere întreolaltă şi cele două mari daruri ale Tale: credinţă ortodoxă şi inimă curată... Să

păzească învățătura cea dreaptă și să se nevoiască spre curățirea inimii de patimi. Iar de mine, Doamne, îndură-Te și mă apără; dragostea cea de la Tine, aceasta o poftesc, ca neîncetat lângă Tine să fiu, Ție să viez, suflarca mea; nimic altceva nu-Ți cer...

Când a ieșit din biserica lui cea iubită, asudat și sleit de vlagă, se luminase bine, deși soarele încă nu se ivise din marea Marmara. Însoțitorii erau gata de drum. L-au petrecut Avlavie și Teodosia; poate și Grigorie al Nisei și Amfilohie de Iconiu, vărul Teodosiei. Carul l-a primit pe vulturul rănit al Duhului, a ieșit din ograda conacului, a înaintat puțin spre stânga și apoi a intrat la dreapta, pe strada lui Maurian - o stradă cu pridvoare și multe prăvălii.

La ceasul acela însă, toți și toate dormeau încă; era o liniște desăvârșită. Aceasta voise și Grigorie. Urmând drumul acesta, au ajuns la Perama, portul Cornului de Aur. Îi aștepta o plută, un soi de barjă. Apele micului golf erau liniștite. Tăcerea se spărgea doar când apărea ici-colo câte un barcagiu, câte un pescar.

Fără voie și-a amintit... Aproape cu trei ani în urmă, prin octombrie-noiembrie 378, tot o barcă îl aducea în cetate, străbătând golful Cornului. Atunci, însă, era multă lume. Arienii, huiduindu-l, ocărându-l, aruncând în el cu pietre... ce nu-i făcuseră?! Se mâniase diavolul văzând trâmbița cea mai aleasă a Duhului venind să învie credința ortodoxă și s-o întărească cu strășnicie. Cum, dar, să nu se mânie? Însă acum, că alesul lui Dumnezeu își săvârșise lucrul venirii lui aici, toate erau liniștite.

Carul și însoțitorii, cu puțină osteneală, au urcat pe plută. Din pricina răcorii de dimineață și a amintirilor, Grigorie părea mai înviorat, mai bine dispus. La un moment dat, cum stătea în picioare, pe plută, se întoarse, scrută cu privirea cetatea și fu auzit murmurând:

- Cetate a cetăților, slava mea și asuprirea mea, am făcut pentru tine tot ce m-a luminat Dumnezeu... pentru tine și pentru întreaga Biserică. M-ai împroșcat cu pietre, m-ai slăvit, de puțin nu m-ai ucis; acum mă alungi, bolnav fiind... Mă doare, Doamne, din pricina chinurilor acestora, însă harul Tău mi-e de ajuns.

Restul vorbelor nu s-au deslușit, și nimeni nu l-a întrebat. Însoțitorii îi respectau clipele de singurătate, acelea în care dădea frâu liber firii lui poetice.

O călătorie istovitoare, dar dătătoare de viață

Bine hrăniți, caii alergau sprinteni; ajunseseră la strâmtoarea Bosforului, care desparte Europa de Asia. Urma să se îmbarce din nou pe o plută; de data aceasta, mai mare. Sosiseră pe coasta asiatică, la Hrisopolis. Caii și inima lui Grigorie alergau de acum către iubita Capadocie. Avea pe atunci doar cincizeci și unu de ani, însă se simțea îmbătrânit, tare îmbătrânit, cu totul sleit de puteri.

Cu cât se depărta de Bosfor, intrând adânc în pământul Asiei Mici, cu atât se simțea mai bine. Pricinile de amărăciune dispăreau, parcă, una câte una. Nu-și amintea să mai fi făcut vreodată în viață o călătorie atât de obositoare. Poate în acele două rânduri când mersese cu mularul, de la Nazianz la sihăstria lui Vasile, la râul Irisului. Pe atunci avea treizeci și unu de ani.

Acum era o vreme minunată; cel mai binecuvântat anotimp pentru pământul nesfârșit al Asiei Mici. Apele cele multe făceau să înverzească totul, dând roadă pomilor. Pomi de tot felul - peri, meri, mai sus cireși... grădini îmbelșugate pretutindeni. Munții cei înalți, verzi la poale, apoi pietroși către vârf, răcoreau aerul, ușurând zăpușeala drumeților. Munții, lacurile, ierburile, dealurile, grădinile, turmele și păsările, totul făcea să se umple de aer proaspăt pieptul suferind al marelui nostru teolog, plămânii aceia secătuiți de asceză, de truda istovitoare, de vrăjmășia ereticilor și de pizma episcopilor celor de aceeași credință.

Când și când, văzându-l așa de întinerit și înviorat, tovarășii de călătorie vorbeau între ei despre o minune. Firește, nu însemna că s-a însănătoșit pe deplin, dar își recăpătase puterile, puținele lui puteri, și îi dispăruse gândul morții, care îl urmărise în ultimele zile. Și cu cât se apropiau de Nazianz, lăsând în spate lacul Ghiolului și apoi Colonia, cu atât se înviora mai mult. Amintirile prindeau viață și începuse a istorisi întâmplări și călătorii din anii tinereții. Tovarășii de drum pricepuseră că aceasta îl ușurează mult și se prefăceau și ei a voi să-l asculte.

ULTIMA ACTIVITATE LA NAZIANZ ŞI ARIANZ

În sfârşit, în pământul copilăriei

În primele zile ale lui iulie a ajuns la Nazianz, vatra lui strămoşească, unde îşi îngropase părinţii şi fraţii. A mers mai întâi la morminte, unde a îngenuncheat şi a plâns ca un copil. Iar lacrimile îi erau amare, tare amare. Plângea că nu mai avea pe nimeni în viaţă, să-i stea alături, să-i împuţineze chinul. Şi îşi dorea să se afle grabnic alături de ei, în braţele părinteşti ale Tatălui, unde nu este întristare, nici suspin, ci viaţă fără de sfârşit.

Preotul Clidonie, bogat, odinioară înalt dregător, nevoitor, purta încă de prin 375, din porunca lui Grigorie, grija păstoririi Nazianzului. Cum a auzit că a sosit Grigorie, a alergat să-l întâmpine, să-l primească. Grigorie îşi dăduse toată averea sa Bisericii, preoţilor şi călugărilor. L-au dus, cu cinste, la vechiul conac al familiei lui, însă a rămas acolo foarte puţine zile. Doar să-şi vadă vechii lui tovarăşi întru ale păstoririi, să se bucure cu prietenii cei din copilărie şi să se odihnească după lunga călătorie.

Nu i-a priit însă odihna cea de puţine zile la Nazianz. De cum au trecut primele emoţii şi îmbrăţişările, l-au rugat cu toţii să rămână acolo, episcop al lor. În zadar le explica:

- Eu mi-am lăsat tronul, Sinodul şi palatele ca să mă închin vieţii sihăstreşti, nevoinţei şi rugăciunii, iar voi îmi cereţi...

Aceia stăruiau. Iar cei mai răi de gură vorbeau pe ici şi pe colo că nu-i înghite, că după tronul capitalei nu suferă să primească ceva mai prejos, ca episcopia Nazianzului.

Vorbele acestea, desigur, se răspândiseră şi prin celelalte episcopii. Le încuviinţau chiar şi unii dintre episcopi. Grigorie a aflat abia mai târziu de toate aceste zvonuri şi s–a întristat mult. A dezmințit prin scrisori toate câte fuseseră spuse împotriva lui, învinuindu-l de îngâmfare şi mândrie.

Chiar şi Clidonie stăruia pe lângă Grigorie. Îl presa să intervină pentru a se aduce un nou episcop la Nazianz. Desigur, ştiindu-şi lipsurile – mai ales în cele ale teologiei –, voia să fie scutit de răspunderile episcopale. Aşa încât Grigorie a început numaidecât demersurile către episcopii capadocieni, îndeosebi către episcopul Tianelor, să aleagă episcop Nazianzului.

La iubitul său liman, Arianz

Fiindcă avea atâta încredere în Clidonie şi fiindcă nădăjduia că-l vor asculta episcopii capadocieni, Grigorie a plecat la Arianz. Mintea şi inima îi erau deja acolo, la liniştea de acolo. Visa să se nevoiască acolo, să retrăiască vechile experienţe, să-şi sfârşească viaţa închinându-se cu totul Domnului.

La răsăritul soarelui a părăsit Nazianzul. A trecut pârâul Karasou şi dealul din faţa Nazianzului. A apucat spre nord-est, către Tiberini, regiune numită azi Sivrihisar. Doi mulari şi Eupraxie – aceştia îl însoţeau pe Grigorie. Unul dintre mulari îl purta pe Grigorie, trâmbiţa cea aleasă a Duhului, puţin gârbov şi tăcut. Celălalt, câteva lucruri trebuincioase şi multele cărţi, care-l făceau pe sărmanul dobitoc să gâfâie la urcuşuri. Înaintaseră 5-6 kilometri către nord-vest. Întâlniseră drumul ce vine din Colonia şi merge spre Nigdi. S–au oprit la Tiberini la cel dintâi han. Dobitoacele şi–au mai tras răsuflarea, au mâncat hulpav puţin orz, iar Grigorie s–a mai dezmorţit. Eupraxie a mâncat şi el câte ceva, apoi au pornit iarăşi la drum. Au lăsat însă drumul cel mare şi au apucat spre miazănoapte, pe cărarea ce ducea la Arianz. Urcuş şi dealuri. În zare se vedeau numeroasele vârfuri ale muntelui celui mare. Pe dealurile de lângă munte era Arianzul. Deja se vedea. Cum l–a zărit, Grigorie s–a umplut în sinea sa de o emoţie dulce. Chipul său brăzdat de atâtea necazuri a fost cuprins

de veselie, un zâmbet luminându-i fața. Cât de dragi îi erau locurile acestea! Și nu fiindcă se născuse aici, ci pentru că, de demult, locul acesta era legat de marea lui dorință, de prima și nestinsa lui iubire – iubirea de viață sihăstrească. Se gândea:

- M-am luptat cu ereticii și vrăjmașii, am scris cuvântări, am propovăduit, am păstrat poporul lui Dumnezeu; m-au prigonit, m-au împroșcat cu pietre, au încercat să mă omoare; am urcat pe tronurile cele înalte, am intrat în palatele cele împodobite cu aur, m-a cinstit împăratul, m-au făcut întâistătător al Sinodului; m-au urât, m-au dat jos de pe tron, m-au îmbolnăvit, am ajuns un bătrân neputincios și iată... fie și atât de târziu, iată-mă venind, iubita mea isihie, să mă încredințez ție, să petrec în rugăciune neîncetată și să am lacrimi de pocăință – de altceva n-am trebuință. Împlinește-mi, Doamne, pofta aceasta: risipește piedicile și pe vrăjmași și îngăduie-mi să trăiesc în sânurile Tale, să pomenesc numele Tău mai des chiar decât răsuflu. Vino, Duhule Mângâietorule, luminează-mi mintea mea cea tulburată să poată deosebi patimile ce-o cuprind, să caute curățirea de ele, spre a pătrunde întru lumina adevărului, la Tine Însuți, Duhule Sfinte...

Peste puțin, au intrat în Arianz. În jur, toate îi erau cunoscute și iubite – câmpul, miriștea de grâu, iar ceva mai încolo locul sălbatic cu turmele de oi și, mai sus, de capre. Pietrele, colibele, staulele, animalele, sătenii... toate îi zâmbeau. Mai mult: alergau și se îmbrânceau, care să-l întâmpine mai întâi... iar el le îmbrățișa cu ochii, râdea ca un copil; i se strecurau în inimă și-i aduceau mângâiere.

În casa părintească

Lângă marea gospodărie a tatălui său, l-au întâmpinat cu multă căldură diaconul Grigorie și monahul Eustatie. Aceștia doi fuseseră rânduiți de către arhiepiscopul Constantinopolului, Grigore, înainte cu două luni, la 31 mai, stăpâni și moștenitori ai marii clădiri și ai gospodăriei și pământurilor pe care familia lui Grigorie le avea la Arianz. L-au ajutat cu băgare de seamă să descalece. Mai din pricina amorțelii, mai din pricina bolii, îi era

greu să păşească. L–au ajutat şi, cu paşi mici, au înaintat spre poartă. Nu se grăbea, nu se sătura să privească la cele din jur – plugurile de lemn, sapele, găinile, rogojinile, samarele, puţinele flori. Inima lui slăvea pe Dumnezeu, Care îi dăruise vederea acestora. Lucruri de nimic pentru alţii, lucruri de seamă pentru el; îl odihniseră, îl umpluseră de bucurie... nu erau tronuri şi palate, ca să-l doară, ca să-i împungă inima şi să-l îmbolnăvească.

În sfârşit, l–au dus înăuntru şi l-au aşezat pe un scaun scund şi moale. I–au dat apă rece, izvorâtă din munţii cei înalţi din jur. I–au zis primele cuvinte de mulţumire şi, fără a mai pierde vremea, s–au înţeles unde să se odihnească. Ograda şi animalele le dăduse deja definitiv lui Grigorie şi lui Eustatie, care îi gospodăreau în folosul Bisericii şi averea din Nazianz, aşa încât acum era cu adevărat oaspete în propria sa casă. Însă aceşti doi moştenitori îl îngrijeau mai ceva decât pe un părinte.

A adormit ca un prunc, de parcă nu el ar fi fost acela care, cu doar câteva zile în urmă, se lupta cu puternicii împărăţiei... de parcă nu pe el l-ar fi hărţuit vrăjmaşii şi clericii cei îndărătnici! Unde mai pui şi călătoria istovitoare, ce ţinuse o săptămână întreagă. Toate acestea le–a făcut uitate pentru o clipă, ca să-şi mai tragă puţin sufletul înainte de a intra iarăşi în cuptorul răbdării.

Înainte de cântatul cocoşilor, şi–a ridicat încet capul pe pernă, ascultând: o linişte desăvârşită. În iulie se luminează degrabă, aşa că ţăranii ies devreme la treabă, să o sfârşească repede, căci apoi îi prinde arşiţa. Însă nici chiar atât de devreme; Grigorie o luase înaintea tuturor. E adevărat, nu se mişca chiar în voie. Picioarele, suferinde şi ele, nu îl ţineau prea bine. S–a ridicat în picioare, lângă pat. N–a rezistat însă prea mult. S–a aşezat pe scăunelul de alături. Fie şi aşa... bine că nu-l mai cuprinde ameţeala, că nu-l mai doare capul şi stomacul. Putea, aşadar, să se roage... A rămas multă vreme pe scăunel.

I–a mărturisit totul lui Dumnezeu. Întâi de toate, I–a mulţumit că–l adusese în vechea casă părintească, la linişte. I–a mulţumit apoi că se simţea bine, că nu mai avea durerile acelea cumplite. I–a mulţumit încă şi pentru binele pe care i-l făcuseră vrăjmaşii:

- Să-i ai în pază, Hristoase, şi împacă-i pe ei. De nu erau aceştia şi boala mea, acum n-aş fi aici, în linişte, să mă pot ruga

fără împrăştiere; Preabinecuvântată Treime a mea, Îţi mulţumesc că mă pot încredinţa Ţie, că-mi pot întoarce mintea spre frumuseţea Ta, că-mi ţii inima întru ale Tale... Să rămână acelora tronurile şi stăpânia... Eu doar pe tine Te doresc; de aceea am aruncat toate şi am venit aici, să fiu alături de Tine... Eram bogat şi acum am sărăcit, dar sunt uşor, putându-mă ridica la Tine, şi curat, să poţi sufla înlăuntrul meu ca o adiere de viaţă făcătoare...

Nu-şi uită „Anastasia", dar pofteşte doar pustia

Când discul de foc al soarelui a apărut întreg de după munte, Eustatie a bătut în uşă, sfios. Arhiepiscopul, adâncit în sine însuşi, nu l-a auzit. A împins uşor uşa, să vadă ce mai face arhiepiscopul, şi l-a văzut pe scăunel, cu faţa aplecată şi luminoasă. Eustatie a şovăit, dar Grigorie a priceput şi i-a făcut semn. Eustatie s-a apropiat pe tăcute, rămânând nemişcat lângă el, şi a aşteptat destulă vreme până ca Grigorie să-şi sfârşească rugăciunea şi să se întoarcă în lumea aceasta.

L-a ajutat să se ridice şi să facă ceva paşi prin odaie. Lui Eustatie i-a venit în minte Constantinopolul:

- Aici, părinte, n-avem bogăţia şi strălucirea cetăţii...

- Ce să-i faci, fiule? Eu le-am şi uitat.

- Cum, părinte – zise iarăşi Eustatie –, atât de repede?

- Lesne, prea lesne, sărmanul meu Eustatie. Doar oamenii cei buni şi simpli... aceia ce alergau să mă audă, pe aceia doar nu-i pot uita. Mi s-au încuibat în minte şi-n inimă, precum pe-atunci îşi încuibau cuvintele mele în inimile lor. Când aud că am înviat Ortodoxia în cetatea cea mare, înţeleg că am înviat dreapta credinţă în inimile oamenilor acelora; desigur că şi în inimile clericilor şi ale dregătorilor, dar oamenii aceştia simpli au fost cei dintâi care mi-au urmat, şi cei mai mulţi.

Se opri vulturul cel suferind, îşi ridică ochii spre apus şi prinse a visa... şi a şopti, ca pentru sine însuşi:

-Să fi văzut ce era în „Anastasia" mea... Ah, Eustatie, le-am uitat pe toate, toate bisericile măreţe şi minunate ale cetăţii... dar „Anastasia" mea n-o pot uita... Să fi văzut cum alergau oamenii

într–acolo şi cum li se schimbau inimile, cum se făceau ortodocşi, fii ai mei, numeroşi fii ai mei, nenumăraţii mei fii... Şi eu i-am părăsit... Să ai atâţia fii, trup şi suflet alături de tine, şi apoi să rămâi părinte fără fii... Cine-i mai hrăneşte acum, cine le mai potoleşte setea cea duhovnicească? Părintele lor a murit... Nu-mi pasă de tronuri, însă mă gândesc... altul va fi de-acum părintele celor pe care eu i-am născut... şi-o să li se facă părinte fără osteneală, fără să fie împroşcat cu pietre... De-ar avea însă fiii mei hrană duhovnicească, mi-ar fi de-ajuns. Vezi, am propovăduit cu tărie Treimea, le-am arătat tuturor adevărul şi nu m-au răbdat, le-am ajuns povară... Să-i fi văzut, bunul meu Eustatie, învinuindu-mă şi aruncând cu pietre în mine, toţi laolaltă! Şi acum, în Sinod, chinuindu-se să mă alunge...

Eustatie l–a întrerupt, discret, cu câteva vorbe. Ceea ce spunea bătrânul îl durea mult, şi aceasta nu era bine; acum trebuia să se înzdrăvenească; fără amintiri neplăcute. Dar cum să le uite? Nu era deloc lesne, chiar de s-ar fi străduit mult. Oricum, îi era tot mai bine, pe zi ce trecea. Starea lăuntrică, picioarele... i se vindecau treptat.

Ieşea şi se plimba singur. Trecea pe lângă ţarini şi ajungea până către desişul pădurii din apropiere. Mult deasupra ei, pe coastele muntelui, scruta cu durere în suflet peşterile unde în urmă cu zece ani se închisese şi se nevoise aspru. Privea îndelung şi în adâncul sufletului îi tresărea un dor: „Când mă voi face pustnic iarăşi, sihastru pentru totdeauna..."

Adesea însă îl cuprindea şi durerea:

- Slăvit să-Ţi fie numele, Treime Sfântă! Dar numai chin şi piedici ai adus asupra mea! Milostiveşte-Te, Hristoase, nu mai pot! Oare nu-i drept ceea ce-Ţi cer, ceea ce Ţi-am făgăduit de tânăr, să mă fac sihastru, să mă lepăd de toate şi să mă rog neîncetat? Îngăduit-ai tuturor diavolilor să mă lovească; nu mă vezi sfârşindu-mă? Am ajuns ca o cârpă lepădată, netrebnică, la nimic bună... abia de mă târăsc, şi aceştia tot mă pândesc, doar-doar oi cădea şi m-oi face ţăndări...

Dar în ultima clipă îşi veni în fire şi băgă de seamă că a cam întrecut măsura:

- Însă bine faci, Hristoase al meu, căci sunt plin de patimi şi de păcate; pe drept, dar, mă ispiteşti... Însă în sihăstrie mă voi sili şi mai mult; cu nevoinţă şi rugăciune mă voi curăţi, îmi voi război patimile cu ajutorul cel de la Tine, spre a avea tron curăţit, să rămâi întru mine pururea singurul Împărat...

Zilele lui iulie trecuseră. August venise nemilos, fără a sta pe gânduri. Arşiţă pretutindeni – ardea pământul; frigeau stâncile. Sătenii munceau doar dimineaţa, cât nu-i ardea prea tare soarele. Grigorie ieşea în fiecare amurg, să-şi mai dezmorţească picioarele, mergând către munte, până pe unde începea urcuşul. Se aşeza pe o stâncă mică şi-şi arunca privirea când jos, către ogoarele trudite, când sus, spre înălţimile muntelui. Acestea îi furau totdeauna mintea...

Se tânguieşte lui Dumnezeu şi se încredinţează mâinilor Lui

La începutul lui august, la Arianz veni Clidonie, cel pe care îl lăsase să păstorească biserica Nazianzului. I-a adus veşti din cetate. Urmaşul lui la tronul arhiepiscopal al Constantinopolului, tronul capitalei, ales de către sinodali, era Nectarie. O persoană respectată a cetăţii – era senator –, însă care nu fusese nicicând botezat. Bun şi virtuos, dar catehumen încă! Şi totuşi, îl aleseseră arhiepiscop... Grigorie nu-şi amintea să-l fi cunoscut.

La plimbarea sa de seara, luându-l şi pe Clidonie, se arătă tulburat. Se aşezară pe stânca cu pricina şi, pe nesimţite, aduse vorba despre aceasta:

- Îi stânjenea puterea cuvântului meu, şi acum şi-au pus pe unul care nu scoate o vorbă... Nici n-a fost catehizat cum se cuvine... Ce să le mai zici? Le păsa, chipurile, de canoane, nu cumva să le calce, că fusesem făcut oarecând episcop de Sasima. Şi acum, pentru ce calcă rânduielile bisericeşti, care zic că nu hirotonim cleric dacă mai înainte n-a fost încercat îndelung în treapta de creştin botezat? Acum le-a pierit grija canoanelor... Şi, la urma-urmei, eu fusesem hirotonit pentru Sasima dar nu slujisem acolo niciodată!

- Aşa-i, părinte – zise Clidonie –, dar acum toţi zic, în cetate şi pretutindeni, că-şi amintesc de tine; cel dintâi, Nectarie. Mai toţi episcopii pomenesc acum cu preţuire lucrul săvârşit de tine, toţi – câţi pricep – urmând teologiei tale. Îţi citesc şi-ţi răscitesc omiliile, ca să se facă buni ortodocşi.

- Nu zic nu, fiule; şi eu am priceput, plecând, că multora le pare rău de cele ce mi-au făcut... Dar vezi, cum să-ţi spun, ceea ce-au făcut m-a rănit adânc, încât m-am îmbolnăvit şi mai şi... După ce că eram ca vai de mine, acum m–au rănit iarăşi; mă simt groaznic.

- Tu zici aceasta, părinte, care totdeauna ai trecut peste toate amărăciunile şi ai iertat tuturor atâtea şi-atâtea?

- Nu, fiule, nu-s atât de mărinimos pe cât crezi. Mic şi smerit sunt, înaintea lui Dumnezeu. Şi să-ţi mai spun ceva, o apucătură de-a mea. Atâtea rele a adus Dumnezeu asupră-mi, încât îmi zic în sinea mea: Doamne, mai mult decât lui Iov mi-ai dat să duc, cum le voi putea purta? Le rabd şi-Ţi dau slavă. Mă mai mânii, e adevărat, mă jelesc lui Dumnezeu, apoi Îi cer iertare, cad în genunchi – dacă mi-e cu putinţă, dacă mă ţin picioarele –, plâng şi-mi cer iertare pentru jelanie... Cine-s eu să mă plâng Lui, pentru cele ce vin de la El?

Păcatul cel primejdios al lui Grigorie

Clidonie asculta şi se simţea adâncindu-se tot mai mult în sufletul marelui şi de Dumnezeu insuflatului Grigorie. Se socotea norocos că-i dezvăluise atâta din sufletul lui. Clidonie nu putea înţelege însă – deşi trăise vreme îndelungată lângă Grigorie – uşurătatea cu care marele teolog îşi deschidea inima. Era atât de sporit duhovniceşte încât se spovedea tuturor, public. Şi acum voia, iarăşi, să-şi curăţească inima de o greutate, de un păcat apăsător al lui:

- Ştii, Clidonie, patimile pe care le-a îngăduit Dumnezeu asupra mea trebuie că au o pricină, şi încă o pricină serioasă. Fiindcă nu-s vreun atlet al răbdării, să mă încarce Dumnezeu cu atâtea ca să dobândesc mai mare răsplată. Altceva trebuie să fie.

Şi-am căutat îndelung înlăuntrul meu. Am căutat să aflu care-i greşeala aceea – dintre toate greşelile mele – care întristează cel mai mult pe Domnul nostru. Aceasta-i, firește, şi pricina pentru care mă pedepseşte Dumnezeu.

- Ce sunt acestea ce zici, părinte – îl întrerupse Clidonie –, ce mare păcat să-şi găsească loc în sfinţenia ta?

Grigorie nu voia însă întreruperi:

- Nu ştii adâncul omului, Clidonie. Acolo unde se află tronul luminos al Duhului Sfânt, acolo se-ncuibează şi păcatul. Ispita este meşteră şi izbuteşte şi ce nu ne trece prin minte.

- Dar bine, părinte, doar am văzut-o: tu vorbeşti cu Însuşi Duhul Sfânt. În cel puţin trei rânduri te-am văzut strălucind de lumină dumnezeiască. Mi-amintesc de parcă acum ar fi, deşi a trecut atâta vreme... Pe când trăia încă sfântul tău tată şi, iarăşi, după adormirea lui...

Vorbele lui Clidonie îl stânjeniră pe Grigorie, care urmă:

- Stai, stai şi socoteşte puţin, nu spune asemenea vorbe... O să-ţi povestesc, deci. Cu mine se-ntâmplă aceasta: m-am hotărât să mă lepăd de toate cele lumeşti, ca să mă închin întreg lui Dumnezeu, să am mintea doar la Dumnezeu. Ah, câtă seninătate îţi vine din aceasta, câtă încântare afli la Dumnezeu... Le-am aruncat pe toate – şi banii, şi casele, şi pământurile, şi rangurile... Şi-mi părea, iubite prietene, că nimic nu mă va mai împiedica. Îmi închipuiam că jertfa celor lumeşti şi închinarea mea lui Dumnezeu mă vor face vultur atotslobod. Eram uşor de pluteam prin nori. Mă simţeam având aripi de aur, ce mă ridicau la înălţime, lângă tronul lui Dumnezeu. Gustam cele dumnezeieşti şi mă simţeam fericit... O stare mai presus de lume şi de oameni; nimeni nu-mi putea împiedica avântul. Aceasta era, Clidonie. Mi-a dat Dumnezeu slavă duhovnicească şi apoi m-a aruncat la pământ, la chinuri; a îngăduit să mă chinuie vrăjmaşii şi prietenii... Pentru ce? Pentru ce? E simplu, însă greu am priceput. M-am încrezut prea mult în mine însumi. Am îndrăznit mult, am arătat o îndrăzneală fără măsură în înălţimea la care zburam. N-am luat în seamă dibăcia diavolului, şi Dumnezeu a îngăduit să pătimesc ce-am pătimit... Puseseră la cale chiar să mă omoare... Dar iarăşi Te-ai milostivit de mine, Hristoase, şi m-ai adus aici, în ţarinile

mele cele iubite, să-mi petrec zilele mele cele de pe urmă... Dar cum le voi petrece, cu-atâtea boli peste mine?... Slăvit să-Ţi fie numele, Doamne.

S–a oprit bătrânul; ostenise deja. Dar smulsese din adâncul sufletului lui cel mai subţire şi mai primejdios păcat – păcatul şi ispita ce se întâmplă marilor văzători de Dumnezeu, celor ce se ridică la înălţime cu aripile cele de aur ale nevoinţei şi se împărtăşesc de lucrările (energiile) dumnezeieşti. Însă şi acolo, la înălţimea aceea mare, ispita îi pândeşte... Doar prin mare smerenie rămâne omul la asemenea înălţime.

Aproape se înserase. Cărarea o ştiau amândoi preabine. De altfel, mult mai la vale, aştepta răbdător Eustatie, de cumva bolnavul Grigorie avea trebuinţă de mai mult ajutor. Încet, cu paşi mici, s–au înapoiat în casa cea scundă. Li s–a dat ceva simplu să mănânce şi apoi s–au retras. Grigorie s–a predat nevoinţei lui celei dragi, rugăciunii, până după miezul nopţii.

A doua zi dimineaţă, preotul Clidonie a trebuit să plece. A pus metanie bătrânului, l–a îmbrăţişat, i–a reamintit să le scrie episcopilor pentru a alege episcop de Nazianz şi apoi a urcat pe mularul său, care avea să-l ducă într-acolo.

Luna august s–a scurs în linişte. Se înzdrăvenea; încet, dar se înzdrăvenea... Se silea mult să se însănătoşească, să-şi înceapă viaţa pustnicească. Acum, în starea în care era, avea zi de zi şi ceas de ceas nevoie de cineva care să-l ridice, să-l ducă să se plimbe puţin, să-i pregătească mâncarea simplă...

Toamna sosise, binefăcătoare. Veştile ce-i soseau de la Constantinopol îl şi mulţumeau, îl şi oboseau. Oamenii de acolo nu-l uitaseră. Îi trimiteau salutări şi scrisori. Le răspundea. Îi încuraja în lupta duhovnicească. Scria eparhilor Constantinopolului - celor de acum şi celor mai vechi –, lui Sofronie şi lui Ipatie, spre a le mulţumi pentru că îi stătuseră alături şi pentru dragostea lui faţă de Biserică. Pe alţii, care îi ştiau amănunţit luptele şi pătimirile din cetate, îi lăuda pentru stăruirea lor în credinţa ortodoxă şi le cerea să nu uite câte pătimise el însuşi acolo şi, desigur, împroşcările cu pietre.

Pe măsură ce trecea vremea, puterile trupeşti îi reveneau şi putea din nou să se intereseze şi să mijlocească în chestiunile

duhovniceşti, personale sau materiale ale oamenilor din părţile acelea, ale rudelor şi prietenilor.

Ieşea în fiece după-amiază să facă câţiva paşi – din zi în zi tot mai mulţi. Dovadă că toate mergeau din ce în ce mai bine. Pe la sfârşitul lui septembrie, a început şi să liturghisească. Se ţinea bine pe picioare. Zi şi noapte Îi mulţumea lui Dumnezeu şi-L slăvea pentru aceasta.

Nu încetează să-l amărască

Nu se putea însă ca ispitele să lipsească. Totdeauna năvăleau peste el, cum prindea cât de cât să-şi tragă sufletul. De data aceasta, ispita venea dinspre Apus. Pe la sfârşitul lui septembrie – începutul lui octombrie, sosiseră veşti din Aquileea Iliricului. Pe trei septembrie avusese loc acolo un sinod ce voia să se amestece în treburile Răsăritului. Desigur, toţi îl ascultaseră cu atenţie pe Maxim, acel cleric care găsise adăpost în Constantinopol, la Grigorie, şi apoi încercase prin înşelătorie să se facă arhiepiscop în locul lui, dându-l la o parte. Acum, nici mai mult, nici mai puţin, fără a şti prea bine ce se întâmplă la Sinodul ecumenic din Constantinopol, apusenii îl proclamaseră pe tâlharul Maxim arhiepiscop canonic al cetăţii.

Fireşte, Grigorie s–a întristat mult. Oamenii aceştia nu găsiseră de spus o vorbă bună despre Grigorie, cel ce înviase Ortodoxia în Noua Romă şi pătimise atâtea pentru ea, însă avuseseră multe lucruri bune de spus despre tâlhar! Despre pseudoepiscopul Maxim, care în ultimul timp scria şi punea în circulaţie poeme satirice. Le scria să-l batjocorească pe Grigorie – aşa nădăjduia – şi să-l defaime.

Veştile acestea l–au tulburat şi s–a simţit călcat în picioare de către toţi. În iunie, episcopii răsăriteni se lepădaseră de el. Acum, în octombrie, îl batjocoreau şi apusenii... Care mai rămâneau? Nici Răsăritul, nici Apusul nu-i suferea măreţia! În zadar l-a luminat Duhul Sfânt şi l-a călăuzit să dezlege problemele teologice, să tâlcuiască, insuflat, cele despre Sfânta Treime, despre cele două firi ale lui Hristos şi atâtea altele! Majoritatea

episcopilor Răsăritului şi Apusului îl respingeau pe Grigorie. Şi ce era ciudat era că, în vreme ce-l respingeau pe Grigorie, îi acceptau, treptat, teologia. Şi în vreme ce astfel stăteau lucrurile cu majoritatea, puţinii episcopi şi teologi îl acceptaseră deja, conştient şi public, şi pe Grigorie, şi întreagă teologia lui. Astfel, încet-încet, teologia lui şi persoana lui, trecând peste conflictele personale, se impuneau general, tuturor. Însă acum, când de Dumnezeu luminatul teolog trecea prin clipe grele şi avea nevoie, ca om ce era, de puţină mângâiere şi căldură, acum îl aruncau în lături ca pe un lucru primejdios şi netrebnic.

Vreme de trei-patru zile, pe chip i s-a întrezărit o uşoară melancolie. Şi, cu toate că părea liniştit, petrecea în sinea lui ceasuri întregi de tulburare. Înţelesese aceasta până şi Eustatie, care nu era prea bun cunoscător:

- Şi nu-s nişte neînsemnaţi, fiul meu, ci-s întâistătătorii poporului, preoţii Celui Preaînalt... Cum de nu-şi dau seama? Trebuia ca toţi să fie împotriva mea? Ce le-am făcut? Le-am propovăduit Treimea. Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul, Dumnezeu Duhul Sfânt; am strigat-o până la cer. Iar ei s-au pus să mă omoare! Răsăritul şi Apusul vrut-am să le unesc; rău lucru şi-acesta? Le-am lăsat lor toate – tronuri, slavă... Ce altceva să fac? Să lepăd Treimea? Doamne fereşte! Aşa ceva n-am să fac. Chiar de m-ar omorî ori de m-ar arde, voi fi până la ultima suflare sfeşnic al Treimii. Viu sau mort, pe Aceasta o voi propovădui... Al Tău sunt, Treimea mea cea iubită! Aceasta mi-e datoria, a mea şi a noastră, a tuturor... datoria cea de obşte şi lesne. De-aceea, oricât aş suferi pentru Treime, nu-s vrednic de răsplată. De altfel, doar eu am pătimit pentru Dumnezeu? Dar Isaia? L-au tăiat cu ferăstrăul! David, Pavel, Petru... câte n-au pătimit pentru Dumnezeu, fără să se plângă sau să murmure? Dimpotrivă, eu trebuie să-Ţi mulţumesc, Treimea mea, că m-ai găsit vrednic pe mine, neînsemnatul, să Te propovăduiesc şi să fiu prigonit pentru numele Tău!

Se lăsase tăcerea. De multă vreme Eustatie stătea jos, lângă episcop, aşezat pe scăunel. Privea cu luare-aminte la chipul bătrânului şi vedea pe el o seninătate sfântă. Episcopul se liniştise, de parcă o adiere uşoară, un duh dumnezeiesc îi străbătuse fiinţa şi-i stinsese amarul durerii. Bătrânul biruise; Dumnezeu îi dăduse

iarăşi pacea. Doar în braţele acesteia se putea ruga curat. Îşi aplecase uşor fruntea spre partea stângă a pieptului – acolo unde-i inima – şi începuse să-L pomenească pe Domnul lui, întru simţirea minţii... Liniştit, coborând tot mai adânc cu mintea în inimă, căutând să guste desfătarea prezenţei lui Dumnezeu.

Oricât se mâniase, oricât se jelise de purtarea cea rea a episcopilor, sfârşise în seninul cel lăuntric şi în rugăciune. De aceea şi mulţi dintre cei care îi primeau scrisorile îl vedeau recunoscător celor ce-l siliseră să se îndepărteze din tron. „M-a biruit pizma" – scria. „Lăsând însă tronul şi slava lumească, am apucat-o spre linişte şi m-am adunat înlăuntrul meu." Ce poate fi mai bun şi mai dulce decât aceasta?

Iarna. Rugăciune, citit, scrisori, vizite

Iarna veni de-a binelea în noiembrie. Din fericire, Eustatie pusese oamenii să taie lemne din belşug. Din noiembrie, focul ardea zi şi noapte. Boala lui Grigorie cerea căldură, din pricina artritei, a răsuflării greoaie şi a celorlalte suferinţe ale lui. Nu mai ieşea, după obicei, la plimbare. Când şi când, doar câţiva paşi. Se ruga, citea şi scria. Scria îndeosebi poeme şi scrisori. Toate stihurile îi erau despre cele suferite în cetate. Filozofa şi făcea artă pe marginea întâmplărilor din aceşti ultimi trei ani.

Nu se simţea rău din pricina izolării sale în chilie. De altfel, totdeauna tânjise după linişte desăvârşită. Voia însă să meargă puţin pe jos, pentru a-şi încerca şi spori puterile. Pândea clipa când îşi va fi dobândit toate puterile, ca să poată trăi fără ajutorul de zi cu zi al altcuiva. Însă clipa aceasta întârzia. Oricum, boala şi slăbiciunea dădeau înapoi. Îi era tot mai bine. Aşa că Eustatie şi diaconul Grigorie îngăduiau multora să intre, să-l vadă şi să-l asculte pe marele teolog. Erau mai ales săteni, toţi lucrători ai câmpului ori păstori. Întrebau lucruri simple, dar de mare însemnătate în viaţa duhovnicească. Le era de ajuns, căci chipul episcopului era plin de iubirea pentru oamenii aceştia. Iar ei înţelegeau.

Veneau însă şi alţii la Grigorie. Rude, cum ar fi nepoţii sau Valentian, mulţi clerici, creştini cu carte şi înalţi dregători.

Aceştia băteau cale lungă ca să-l vadă şi să-l audă pe încercatul şi înţeleptul episcop Grigorie.

Decembrie înainta grabnic. Se apropia de mijloc când un gând încolţi în mintea lui Grigorie: Să meargă în Cezareea. Să fie acolo la întâi al lui ianuarie, în ziua când se prăznuia pomenirea prietenului său, Vasile. Gândul acesta s–a prefăcut în inima sa în dor. Se cădea să–l cinstească pe marele său prieten, pe sfântul mitropolit al Cezareii; pe cel luminat de Duhul Sfânt să propovăduiască adevărul; pe cel ce ajunsese stânca de care se izbeau risipindu-se ereticii şi împăratul Valens.

În zilele acelea, după cincisprezece ale lui decembrie, au venit să-l vadă câţiva oameni din Cezareea. I–au spus şi despre sărbătoarea Sfântului Vasile, cum că de anul trecut – adică din 380 – începuseră a-i cinsti pomenirea. Nu pare să fi fost nişte soli anume trimişi, însă l–au rugat să meargă la praznicul Marelui Vasile; să meargă în mijlocul locuitorilor Cezareii, care îl preţuiau atât de mult.

Grigorie a tresărit în sinea lui. I–a încolţit un gând: ce poate fi mai de seamă decât să vorbească despre preaiubitul şi sfântul său prieten?... Minunat gând! I–a lăudat pe oaspeţii din Cezareea pentru gândurile lor frumoase, le–a mulţumit pentru vizită, dar nu era încă lămurit ce va face. Starea sănătăţii îi era mereu schimbătoare. Va izbuti oare să călătorească în inima iernii? Şi-o dorea însă atât de mult!

Hotărăşte în privinţa statuii lui Vasile

Plecaseră cei din Cezareea. Câteva zile Grigorie s-a închis şi mai vârtos în sine însuşi. Cu lacrimi şi post, sporea în rugăciune, care se făcea tot mai curată. Trăia ore întregi în rugăciune adâncă, în rugăciunea inimii. Prezenţa Duhului Sfânt i se făcea simţită în toată fiinţa lui, până în cele mai mici unghere – mintea, inima, toate i se umpleau de o lumină lăuntrică ce îl desfăta, copleşindu-l... Clipe de fericire, de gustare din împărăţia cerurilor se coborâseră la el ca o arvună. Apoi, încet, fericirea aceasta îl lăsa

şi rămânea nemişcat vreme îndelungă, neştiind ce să facă, desfătându-se cu ecoul stării aceleia fericite.

Într-o astfel de dimineaţă, după 20 decembrie, diaconul Grigorie intră în odaia bătrânului şi-l găsi căzut pe gânduri. Îşi sfârşise rugăciunea şi stătea la vatra focului. Părea călătorind departe; diaconul aşteptă. După o vreme, bătrânul băgă de seamă prezenţa diaconului şi-i zise cu un glas stins, pătruns parcă de o minune pe care tocmai o trăise:

- Trebuie să o fac, fiul meu. O să-i ridic statuie; o statuie înaltă, puternică, dură...

- Ce vorbe-s acestea, părinte? – îl întrerupse nedumerit diaconul.

- Adevărat îţi spun, o să-i cioplesc statuie. O să dezvălui lumii sufletul lui nobil, o să arăt toate harismele lui, stăruitor. Despre Vasile vorbesc, despre marele meu dascăl, despre Sfântul nostru, pe care Dumnezeu l-a dat Bisericii Lui în zilele noastre. Văd că-i de trebuinţă neapărată... O simt ca pe-o datorie... A fost marele meu prieten, pe el l-am urmat totdeauna, precum atâţia alţii... Şi-apoi, am această datorie şi înaintea celorlalţi... înaintea tuturora, înaintea Bisericii tuturor veacurilor...

Aici diaconul îl întrerupse, neînţelegând datoria faţă de ceilalţi; bătrânul îi explică, binevoitor:

- Credincioşii, fiul meu, au trebuinţă de un model, de un model palpabil. Şi acesta să fie ridicat la înălţime, sus, să-l vadă, să se impună. Elinii idolatri plăsmuiau modele închipuite; iar noi, noi care-l avem cu-adevărat? Nu-ţi aminteşti, diacone – a fost virtute sau harismă pe care să n-o fi avut-o? Îl voi înălţa, deci, îl voi ridica să-l vadă cu toţii... Şi cei ce vor veni, generaţiile următoare... Toţi creştinii să afle ce erou mare avem în Biserica noastră şi cu cât îi întrece în merite pe eroii păgânilor... Voiesc, diacone, să se simtă mândri toţi creştinii, să se mândrească cu Sfântul lor, înţelegi? Voiesc să se simtă mai tari în duh şi-n virtute decât păgânii. Iar eu le voi pune în faţă o pildă vie, un model adevărat, nu cuvinte goale, închipuiri... De-aceea vreau să mă străduiesc s-o fac fără greşeală... De m-ar lumina Dumnezeu, să izbutesc... Desigur, Vasile e atât de mare, că anevoie ar putea

cineva să-l zugrăvească în chip vrednic... Dar cât voi putea... M-o ajuta şi el însuşi... O să mă străduiesc...

S–a oprit gâfâind şi şi–a plecat fruntea. În două zile trebuia să pornească. A prăznuit Crăciunul la bisericuţa de alături. În ziua următoare, Eustatie a pregătit mica trăsură. Era acolo de prin iulie, de când îl aduseseră pe Grigorie de la Nazianz. Bătrânul nu putea sta pe mular, timp de trei zile, la drum, pe vreme de iarnă!

Zăpezile cele mari nu începuseră, iar drumurile mari erau încă bune. Doar sus, la munte, toate fuseseră acoperite de nea. Aşadar, au pornit. Bătrânul era însoţit de Eustatie şi de încă un slujitor al casei. Călătorie anevoioasă... Iarna, micile pârâiaşe se umflă şi ajung primejdioase. Podurile erau puţine şi nesigure. Romanii şi elinii făcuseră multe, dar nu pretutindeni. Trăsura trebuia să treacă apele prin mijlocul lor. Mularii care o trăgeau, intrau din când în când în apă până peste genunchi. Apoi şi noroaiele... Drum chinuitor pentru toţi, şi pentru dobitoace, şi pentru oameni. În ciuda tuturor acestora, bătrânul îndura. Eustatie, istovit ore în şir de neajunsurile drumului şi de zdruncinături, îl privea pe bătrân şi-şi făcea, pe ascuns, cruce:

- Cum poate, Hristoase, aşa bolnav şi bătrân cum este? De unde atâta curaj?... Tu, Sfinte Vasile, tu dimpreună cu toţi sfinţii, voi îl ţineţi...

În Cezareea. Statuia

În ultimele două zile ale lui decembrie se afla la Cezareea. În mijlocul credincioşilor, însufleţindu-i. Cei mai mulţi nu-l văzuseră de multă vreme pe Grigorie – unii de şase-şapte ani, alţii mai mult. Foarte puţini îl văzuseră în toamna lui 378, când venise să vorbească cu Vasile, pe-atunci bolnav, înainte de a merge la Constantinopol. Acum îl vedeau şi nu-l mai cunoşteau. Istovit, îmbătrânit... Anii de chin ai marii lui lucrări duhovniceşti din Constantinopol îi brăzdaseră adânc trupul. Pe chipul lui sfânt se vedeau limpede urmele durerii. Însă ochii lui vii vorbeau singuri. Privea la prieteni şi la credincioşi cu o dragoste ce-i cucerea pe toţi. Şi ieşea dintr-însul o lumină senină ce te făcea să îngâni:

- Lasă-mă lângă tine, Sfinte, să simt şi eu că Dumnezeu stă de faţă!...

Îi saluta şi îi îmbrăţişa pe oameni stând jos, liniştit; drumul îl obosise mult. Erau însă şi clipe când îşi pierdea stăpânirea de sine, din prisosul inimii. Se întâmpla aceasta când veneau la el credincioşi dintre aceia care, alături de el, luptaseră pentru Ortodoxie – dimpreună cu Vasile, desigur – pe când împăratul Valens îi prigonea pe ortodocşi; pe când nu mai rămăseseră decât o mână de credincioşi care îşi arătau pe faţă Ortodoxia şi se luptau pentru ea. De cum ajungeau la el aceştia, se pierdea cu firea, se ridica şi-i îmbrăţişa. Buzele îi tremurau, neputând rosti nimic; toate le rosteau ochii şi lacrimile ce curgeau râu. Rămânea ca lacrimile să exprime bucuria cea sfântă pricinuită de toate – de faptul că se întâlneau biruitori după lupta cea dreaptă, Dumnezeu dând biruinţa Ortodoxiei oştenilor Săi... de faptul că îl vedeau pe arhistrategul Grigorie, căpetenia oştilor acestora, pe cel ce se războise corp la corp cu vrăjmaşul, umplându-se de răni, pe cel pe care mai întâi îl înălţaseră în vârful Bisericii, cinstindu-l după vrednicie cu slavă, şi apoi îl izgoniseră din tronuri şi din sinoade.

Şi acum, acest Grigorie pe care Dumnezeu şi luptele sale îl făcuseră arhistrateg, căpetenie de oşti, le stătea înaintea ochilor, lipsit de slavă şi de cinste, defăimat de o mulţime de episcopi. De aceia care, în ceasul cel greu al luptei, trădaseră Ortodoxia sau se ascunseseră prin beciuri.

Înalţă statuia, pentru veşnicie

Rămăsese Grigorie fără de slavă înaintea multor episcopi, însă îi dăduse Dumnezeu toate rangurile şi răsplătirile. Îi dăduse luminare. Şi a doua zi, pe întâi ianuarie, cuvântul său a tunat şi a fulgerat. Copleşea pe oricine îl asculta. A vorbit cu atâta pătrundere despre luminarea lui Vasile, încât s-au încredinţat cu toţii că aceeaşi luminare - ba chiar în mai mare măsură – o are şi Grigorie. Nu mai era nevoie de alte dovezi.

Catedrala din Cezareea era plină de sute, mii de credincioşi din partea locului. Biserică mare. Cei mai norocoşi apucaseră să

intre şi să se aşeze prin vreun ungher. Se aflase nu doar că se va săvârşi pomenirea Marelui Vasile, ca anul trecut, dar şi că va fi de faţă Grigorie, arhiepiscopul capadocian mărturisitor, marele lor Teolog. Toţi erau nerăbdători să-l vadă, nădăjduiau că va vorbi. Şi le-a vorbit.

A liturghisit Eladie, urmaşul lui Vasile, noul mitropolit. A spus câteva cuvinte şi l-a chemat la amvon pe Grigorie. Îl ştiau cu toţii ca pe un mare ascet şi cleric plin de sinceritate, plin de viaţă şi stăpân pe sine însuşi. Credincioşii şi-au încordat aşadar simţurile, să vadă cum mai este acum iubitul lor retor bisericesc. Şi au văzut înaintând către amvon un omuleţ plăpând, gârbov, clătinându-se, cu pas nesigur. Stupoare şi dezamăgire în sufletele tuturor...

A urcat, în sfârşit, la amvon. Încet, şi-a înălţat capul. Credincioşii şi-au aţintit privirea la fruntea lui limpede, la chipul său luminos... au fost pătrunşi. Bătrânul a deschis gura şi toţi s-au umplut de bucurie şi mândrie. Da, în ciuda tuturor acestora, Grigorie era acelaşi. A rostit un cuvânt fermecător, cu putere, când aspru, când mângâietor. Vorba îi era când simplă, când împodobită. A istorisit, a sfătuit, s-a jelit, s-a minunat, a analizat, a teologhisit... l-a înălţat cu adevărat statuie prietenului său Vasile. Şi a înălţat-o pentru veşnicie. L-a zugrăvit atât de minunat, încât toţi cei ce vor urma îl vor iubi pe Vasile, îl vor admira, îl vor avea pildă şi canon.

E de ajuns să citeşti această *Cuvântare*, ca să zici apoi: „Mare-i Vasile, dar şi mare biograf şi-a găsit". Grigorie nu a avut norocul acesta al prietenului său. Era atât de sus, că nimeni în vremea lui nu cutezase să vorbească despre înălţimea lui, nici chiar Grigorie al Nisei, care şi el era un spirit harismatic şi puternic.

Credincioşii care îl ascultau în biserica mitropolitană treceau din uimire în uimire. Abia acum înţelegeau adânc sfinţenia şi mărcţia părintelui lor duhovnicesc. Acum, când Grigorie le înfăţişa şi le tâlcuia firea, harismele şi lucrarea lui Vasile. Acum îl înţelegeau mai profund pe Sfântul lor.

Şi cum Grigorie nu avea şovăiri în marile lui momente de har, a vorbit limpede şi despre insuflarea dumnezciască a lui Vasile. Nici mai mult, nici mai puţin, le-a spus că Vasile era

luminat de Dumnezeu spre a înțelege adâncul adevărului, spre a vedea, dincolo de litera Scripturii, ceea ce ceilalți nu văd. N-a șovăit, așadar, să le dezvăluie că, pentru ca Vasile să scrie despre Sfântul Duh, fusese împreună-vorbitor cu Însuși Duhul Sfânt și abia apoi scrisese.

Mai mult, l-a comparat pe Vasile cu proorocii și cu apostolii. A arătat că în anumite privințe îi întrecuse pe prooroci, ajungându-i pe apostoli. Astfel, ca mare părinte și învățător al Bisericii, Grigorie arătă întâia oară cum lucrează și cum este luminat teologul pe care Dumnezeu voiește să-l arate Părinte și Dascăl al Bisericii Lui.

Cuvântul său se sfârșise. A coborât de la amvon, istovit și scăldat în sudoare, însă deplin mulțumit. Picioarele nu prea îl mai țineau, dar se simțea atât de ușurat... Își împlinise o întreită datorie: față de Vasile, care îi era prieten; față de Dumnezeu, care atât de mult îl împodobise cu daruri pe Vasile, spre folosul credincioșilor, și, în sfârșit, față de credincioșii tuturor veacurilor, care au trebuință de călăuză și pildă spre a cugeta și a vieții drept.

Mitropolitul Eladie, ceilalți clerici, mulțimea credincioșilor, cu toții au fost atât de mișcați, încât toți cărora le era cu putință să se apropie îl îmbrățișau pe Grigorie, îi sărutau mâinile și veșmintele. Cei mai mulți strigau de bucurie și băteau din palme. Așteptau ca Grigorie să iasă din Sfântul Altar, ca să-l ridice pe brațe, să-l ridice la înălțime, până la cer...

Grigorie însă nu le-a îngăduit. A făcut semn celor doi diaconi ai lui, care l-au scos pe ușa cea mică a altarului și l-au dus pe tăcute la Vasiliadă[7]. Acolo, într-o odaie a casei întâistătătorului, a rămas două zile. A prins puteri și a primit prieteni și vechi tovarăși.

Apoi s-a întors din nou la căsuța cea scundă din Arianz. Zgomotoasa capitală a Capadociei îl obosea, îi apăsa sufletul. Iar Vasiliada, ansamblul acesta de așezăminte filantropice, era prea gălăgioasă pentru Grigorie. Pustia și asceza, doar acestea i se potriveau.

[7] Complexul filantropic întemeiat de Sfântul Vasile cel Mare.

Îşi preface în versuri visurile, luptele şi pătimirile

Casa din Arianz îi ajunsese iarăşi loc de nevoinţă. Vizitele se împuţinaseră. Iarna îşi arăta colţii. Zăpadă multă, izolare silită şi îndelungă. Îi vedea doar pe cei ai casei - pe diaconul Grigorie, pe Eustatie şi pe sătenii care lucrau pământurile.

Aceştia, acum, că era zăpadă, huzureau aproape întreaga zi lângă foc. Nici păstorii nu prea aveau ce lucra. Oile nu puteau să mai afle hrană, căci totul se acoperise pentru câteva luni cu zăpadă.

Călătoria şi, întâi de toate, emoţiile încercate la Cezareea îl obosiseră pe Grigorie. Şi-a revenit însă repede, aşa că şi-a asprit asceza şi s-a lăsat şi mai mult în braţele rugăciunii.

Într-o noapte, după miezul nopţii, s-a întins să doarmă puţin. Era liniştit. S-a trezit înainte de primul cântat al cocoşilor. S-a ridicat, întristat. S-a spălat pe faţă şi a început iarăşi rugăciunea. Mai târziu a venit şi Eustatie; a bătut la uşă, a deschis-o şi s-a apropiat. N-a apucat să întrebe: „Părinte, azi cum îţi este?", că acela, ridicându-şi puţin capul, a deschis gura, mişcându-şi uşor buzele. Vocea îi era slabă, având înlăuntrul ei, deopotrivă, mulţumire şi suferinţă:

✻ -Iar am fost acolo, fiule... „Anastasia" mea, iubita mea biserică... Se făcea că are un tron bogat împodobit, strălucit! Iar eu şedeam pe el, în slavă şi cinste. Dar... da, mi-amintesc bine, nu stăteam cu trufie. Nici nu-mi păsa de strălucirea aceea şi de cinstea ce mi se dădea. Acolo, aşadar, Eustatie, venea lume multă. Toţi voiau să mă audă. Ascultau şi strigau. Unii băteau din palme. Iar eu îi învăţam despre Sfânta Treime. Vocea însă îmi era schimbată. Se făcea că are o putere ce umplea biserica şi ajungea până la cer. Glasul meu tuna şi umplea văzduhul de Sfânta Treime... Ce glas! Cum se auzeau pretutindeni cele despre Sfânta Treime... Toate erau minunate, preasfinte; desfătau. Simţeam atâta bucurie, atâta dulceaţă şi odihnă... Veni însă cocoşul cel roşcat, cântă şi-mi alungă visul... În sfârşit, lăudat fie numele Domnului pentru toate...

- Părinte - a făcut Eustatie -, oare nu ţi-a spus doctorul că nu trebuie să te gândeşti la lucrurile astea? Ce-a fost a fost...

- Cum să le uit, fiule... şi, la urma urmei, pentru ce? Nu doar că nu le uit, ci mai mult: de-atâta vreme de când sunt aici, doar la un singur lucru mă gândesc. Îmi pare că m-am şi hotărât. Le voi istorisi pe toate în versuri. Întreaga mea viaţă, dintru început. Sfinţii mei părinţi. Cum m-am născut. Cum am crescut... Apoi, învăţăturile pe care le-am urmat... Diocezareea, Cezareea noastră, Cezareea Palestinei, Alexandria şi apoi Atena. Cum am ajuns preot şi, din păcate, şi episcop. Apoi Seleucia şi, în sfârşit, Constantinopolul, cuptorul pătimirilor...

- Dar de ce nu le laşi deoparte, părinte, să te liniştești?...

- Fiindcă nu pot, fiule. E un clocot înlăuntrul meu, nu-i cu putinţă să-l zăgăzuiesc. Nu rabd să-l ţin în mine însumi, trebuie să-l las să iasă, altfel mă sufocă... Toate câte s-au petrecut sunt mari şi anevoie de purtat. Binecuvântările lui Dumnezeu către mine, neînsemnatul – copleşitoare; năvălirile asupra mea – înfricoşătoare! Le voi spune amănunţit, să le afle pe toate, şi Dumnezeu să mă ierte pentru aceasta...

A început să scrie, chiar din ziua aceea. Să-şi descrie părinţii. Cum îl adusese pe lume, prin rugăciune, maica sa. A lucrat vreme îndelungată, luni întregi. Toată iarna şi toată primăvara. Poemul era întins, căci le istorisea pe toate, în 1.949 de stihuri, dintre care, pe drept, cele mai multe, 1.397, vorbesc despre cele petrecute la Constantinopol, în cei aproape trei ani cât păstorise în capitală.

Se hotărăşte să facă asceza tăcerii

Înainta în alcătuirea marelui său poem autobiografic (al XI-lea din ale sale *Poeme istorice*). Din când în când, întâmpina greutăţi. Înlăuntrul său simţămintele se înălţau ca nişte talazuri uriaşe. Antipatii, simpatii, părtiniri... toate laolaltă. Se gândea iar şi iar. Nu-i era îngăduit să se lase stăpânit de propriile patimi, ci doar să spună adevărul despre toate, să vorbească despre nedreptăţile ce i se făcuseră. Asta, da. Dar nu cumva să învinovăţească pe cineva pe nedrept, să nu vorbească de rău fără pricină. Cum va izbuti? A lăsat izbânda în seama rugăciunii.

Se sfârşise februarie. Era duminică. Începea Postul Paştelui, care în anul acela cădea pe 17 aprilie. Cugetând la postul ce începea, i-a venit un gând: tăcerea... Aceasta îl va ajuta să se adune şi mai mult în sine însuşi şi să vegheze şi mai bine asupra sa. Tăcând, va evita risipirea lumii sale lăuntrice. A hotărât să nu mai spună nimic, să nu mai vorbească cu nimeni în tot răstimpul Postului Mare, până la Paşti, adică până la 17 aprilie. Şi nădăjduia să-i ajute Dumnezeu. Să-i ajute în ţinerea tăcerii, dar să-i şi dăruiască foloasele duhovniceşti pe care le aştepta de la nevoinţa aceasta.

Grigorie le-a înfăţişat cu răbdare hotărârea sa celor din jurul lui. Aceştia s-au nedumerit şi l-au întrebat iar şi iar despre rostul nevoinţei acesteia. Îl simţeau pe Grigorie ca pe un bătrân sfinţit. Iar acum, el îi înştiinţa că va ţine două luni întregi tăcere desăvârşită ca să se curăţească de patimi!

Diaconul Grigorie şi întâi de toate Eustatie nu mai ştiau ce să creadă. Nu pricepeau nimic. Nu ştiau că în urcuşul duhovnicesc nu există hotare. Pe cât de sus ajunge omul, pe atât poftеşte să urce şi mai sus. Pe cât de mult se apropie de Dumnezeu, pe atât îi este mai dor de El. Pe cât se luminează mai mult, pe atât îşi doreşte să se facă şi mai luminos.

În lucrurile acestea duhovniceşti există însă o rânduială cu neputinţă de călcat. Urcă omul şi se luminează; dar urcuşul şi luminarea de la Dumnezeu sunt, El le dă. Omul ce face? Se luptă şi se nevoieşte. Face nevoinţă aspră, să se izbăvească de patimile mici sau mari, spre a-I aduce lui Dumnezeu, inima şi mintea, curate. Îşi curăţeşte prin nevoinţă ochii cei întinaţi, ca să-i poată umple apoi, desfătându-se, de lumina Soarelui celui de taină.

Nevoinţa tăcerii şi greşita ei înţelegere de către ceilalţi

A doua zi dimineaţă a început - în lunea din săptămâna întâia a Postului. Primele zile ale Păresimilor le-a petrecut în înfrânare desăvârşită de la mâncare. Apoi, precum îi poruncise Grigorie, Eustatie deschidea pe tăcute uşa chiliei bătrânului o dată în zi, lăsa ori lua ceva şi pleca, fără a-l stânjeni pe bătrân.

Zilele treceau, iar bătrânul se adâncea, cu duhul şi cu trupul său cel plăpând, în apele vii ale rugăciunii. Zile de luptă şi de sudoare, dar şi clipe de nespusă fericire.

Eustatie şi ceilalţi îşi iubeau mult părintele sfânt şi adesea se apropiau de fereastra lui. Ciuleau urechea să audă vreo mişcare de-a lui, să ştie dacă-i bine, dacă mai trăieşte măcar.

Dacă e să lăsăm deoparte nedumeririle celor din jur şi temerile lor în ceea ce priveşte sănătatea trupească a bătrânului, toate au mers bine în primele două săptămâni ale Păresimilor (Postului Mare). Până când, într-o dimineaţă, Eustatie s-a tulburat foarte. Pornise dis-de-dimineaţă, ca în toate zilele, spre chilia bătrânului. Doar ce se luminase. A trecut pe lângă fereastră şi a ciulit urechea. I s-a părut că aude ceva ca un geamăt de durere. S-a aplecat, să audă mai bine, şi într-adevăr, se auzeau gemete, care parcă ieşeau din adâncul sufletului. S-a speriat, neştiind ce să facă; apoi a alergat la uşa bătrânului. Ceva însă l-a oprit; s-a întors înapoi. A alergat la diaconul Grigorie. Aceasta s-a îmbrăcat degrabă şi s-au întors amândoi la chilia bătrânului, în faţa căreia stăteau ca înaintea unui loc sfânt. Diaconul a ascultat şi el la fereastră. Se auzeau suspine. Eustatie a băgat de seamă că sunt mai liniştite acum. S-au apropiat degrabă de uşă. Au stat puţin, să-şi revină din spaimă şi din confuzie. După câteva clipe, şi-au venit în fire. Diaconul a îndrăznit. Uşa s-a deschis fără zgomot, îngăduind să intre puţină lumină asupra bătrânului îngenuncheat. Stătea cu faţa la răsărit şi-şi plecase uşor capul de-a stânga pieptului. Privirea celor doi a căzut fără voie pe chipul bătrânului şi aceştia au rămas ţintuiţi locului. Pe obraji îi curgeau lacrimi. Coborau din ochi şi căzeau pe scăunelul pe care şedea. Faţa îi era scăldată într-o lumină lină, ochii având o dulceaţă dumnezeiască. Suspinul îi ieşea din adânc, acum înseninat, uşurat.

Cei doi, văzând sfânta şi înfricoşătoarea privelişte, s-au privit între ei şi, fără o vorbă, s-au întors spre uşă. Au ieşit, pătrunşi la inimă, au închis uşa şi s-au dus tăcuţi în bisericuţa de alături, să se roage.

Diaconul Grigorie şi Eustatie le-au spus celorlalţi - pe cât era cu putinţă - ce se petrece cu cuviosul bătrân, fără a o izbuti prea bine. Căci unii, care îl cercetaseră pe bătrân în lunile dina-

inte, pentru sfat şi întărire duhovnicească, acum erau nemulţumiţi şi voiau cu orice preţ să-l vadă şi să vorbească cu el. Uşa însă le era mereu închisă. Eustatie avea poruncă să nu deschidă. Vizitatorii se mâniau, câteodată chiar foarte tare. Le căşuna pe bătrân, căruia – chipurile - nu-i păsa de necazurile lor, necazuri care adesea nu erau din rândul celor duhovniceşti. Oricum, măsura era generală, valabilă pentru toţi. O păţiseră şi marii dregători – precum Kelevsios, om cu mare putere lumească.

Kelevsios auzise ceva-ceva din tot ce se spunea în legătură cu acestea, dar tot a pornit spre Arianz. Gândea: „Chiar de nu vorbeşte celor mulţi, mie cu neputinţă să nu-mi vorbească...". A ajuns în miezul zilei. Cei ai casei l-au zărit pe fereastră. Au ieşit, l-au ajutat să descalece, l-au dus înăuntru, să se încălzească. Era grăbit. A cerut să-l vadă pe bătrân. I-au spus cum stau lucrurile, pe cât le-a fost cu putinţă. Acesta însă stăruia aproape cu obrăznicie. Diaconul Grigorie era tare încurcat; a dat înapoi. S-a dus cu mare durere în odaia bătrânului, a cerut iertare şi i-a spus cât stăruie Kelevsios.

Kelevsios a fost dus în odaie. Acolo l-a salutat pe bătrân, i-a sărutat mâna şi s-au aşezat. Kelevsios şi-a spus păsul, dar bătrânul, nimic. Se uita la Kelevsios, îl asculta cu luare-aminte, dar nu spunea o vorbă. Kelevsios începuse a se mânia, dar s-a stăpânit. Chipul bătrânului era atât de paşnic, că acestuia i-a pierit nu doar mânia, ci şi nedumerirea care îl mânase într-acolo.

Aşa că n-a întârziat să iasă. A plecat în acelaşi ceas, fără un cuvânt. Calul alerga iute, ducându-l tot mai departe de ciudatul bătrân. Iar când a ajuns în cetatea sa, a prins iarăşi a se tulbura. L-a învinuit pe marele nostru ascet de ciudăţenii şi bădărănie:

- Un ţăran şi Grigorie al vostru... n-are pic de cuviinţă. Ne dispreţuieşte şi pe urmă vorbeşte despre iubire...

Grigorie pricepea toate acestea. S-a întristat nespus:

- Cumplit – a spus mai apoi. Oamenii nu rabdă nevoinţa tăcerii nici măcar la ceilalţi.

Adevărul era că în monahismul de atunci nevoinţa tăcerii era ceva rar întâlnit. O ţinuse marele Antonie, care adormise în 356. Însă acela se nevoia prin peşteri ori prin colibe, în pustia îndepărtată a muntelui Pispir. Grigorie, dimpotrivă, se nevoia

între oameni. Şi înţelegerile greşite din partea acestora nu întârziau să apară. De aceea a şi aruncat ceva apă în vinul nevoinţei lui, înmuindu-l.

A doua zi a spus alor săi că dacă se întâmplă ca cineva să fie prea insistent sau la ananghie, să-i îngăduie să intre în odaie. Ceea ce au şi făcut. Dar de vorbit nu va vorbi, orice-ar fi. Prefera, în anumite cazuri, când era mare nevoie, să scrie.

Dar nici aceasta nu a fost de-ajuns. O mică obşte călugărească de prin părţile Lamidei, ceva mai către miazăzi, avea mari necazuri. Monahismul nu era încă bine închegat, iar alunecările erau foarte lesnicioase. Frăţiei acesteia îi aparţinea şi Eulalie, nepotul lui Grigorie. Acesta a mijlocit pe lângă unchiul lui, cerând sprijin. Eulalie ştia de nevoinţa tăcerii, dar stăruia:

- Vino, cinstitul meu unchi, numai şi numai să te vadă între ei. Destul să te vadă, şi or să se înţelepţească, or să se stăpânească. Şi apoi, când va veni Paştele, o să le vorbeşti în felul tău cel sfânt, şi toate or să se îndrepte...

A pornit, aşadar, Grigorie. A ajuns în Lamida după prânz. L-au primit cu bucurie chiar şi cei mai neînţelegători din fire. S-au întristat că nu le-a vorbit, însă mai toţi călugării s-au folosit mai mult chiar decât dacă le-ar fi vorbit. Cei deschişi la inimă au primit înlăuntrul lor strălucirea cuvioasă a bătrânului. Îi privea şi aceia simţeau că iubirea lui îi orbeşte. Îl priveau şi ei şi erau copleşiţi de pace.

A doua zi dimineaţă, după privegherea de noapte din bisericuţă, Grigorie a pornit din nou către Arianz, cu ajutorul lui Eustatie. Mica odaie din căsuţa cea scundă i s-a prefăcut iar în rai. S-a adâncit din nou în nevoinţă şi în rugăciune şi a gustat din nou fericirea aceea pe care Dumnezeu o dăruieşte marilor nevoitori, acelora care Îl iubesc în chip nesfârşit.

Este chemat pentru sinod la Constantinopol

A prăznuit Paştile cu inimă luminată. Înlăuntrul său praznic, în jur firea întreagă prăznuind la nesfârşit. Primăvara însă îi răscolise din nou bolile şi suferinţa. Îi trebuia răbdare şi şi-o găsea în

rugăciune. Totodată, după Paşti, era dator să-i primească pe toţi cei ce veneau pentru sfat duhovnicesc, pe care nu-i primise în răstimpul tăcerii sale. Scrisese şi o mulţime de epistole, precum şi poeme, ca să arate de ce tăcuse, el, care întreaga lui viaţă se simţise trâmbiţă a lui Dumnezeu, vestind adevărul şi virtutea.

Acestea se petreceau, aşadar, în primăvara anului 382, cu Grigorie în Capadocia. În restul Bisericii însă, problemele erau altele. Noi tulburări, certuri aprinse între Răsărit şi Apus. Centrul tratativelor – Constantinopolul, al căruia arhiepiscop era Nectarie; om capabil şi măsurat, dar îi lipsea strălucirea duhovnicească a lui Grigorie. Arhiepiscopul şi împăratul hotărâseră un nou sinod pentru primăvara lui 382. Mintea amândurora era la Grigorie. „Să avem sprijin pe omul acesta preasfânt" – gândeau. Nu puteau concepe să se petreacă ceva de seamă în Biserică fără Grigorie.

Trimiseseră, deci, invitaţii tuturor episcopilor Răsăritului, prin mijlocirea administraţiei lumeşti, a vicarilor şi a eparhilor. Prefectul Capadociei, Olimpiu, trimisese această invitaţie lui Grigorie împreună cu propria sa scrisoare, în care îl ruga acelaşi lucru. În zilele următoare, Grigorie a primit altă epistolă, de data aceasta de la Constantin, vicarul Capadociei şi Pontului. Toţi îi cereau să vină la sinod.

La palatul imperial, toţi simţeau aceleaşi lucruri. Şi într-o dimineaţă, împăratul Teodosie îl chemă pe înaltul dregător Procopie:

- Încearcă şi tu - îi zise împăratul. Grigorie, omul acesta minunat, te preţuieşte foarte mult. Fă tot ce poţi să-l convingi să vină la sinod, ca acesta să aibă autoritate...

A încercat şi Procopie, dar tot fără izbândă. Grigorie continua să fie dezamăgit de purtarea episcopilor. Iar suferinţa trupească îi revenise şi ea. Şi dragostea de viaţa pustnicească nu-i scădea o clipă.

- Iubite Procopie, îmi ceri să vin pentru sinod, dar nu cunosc nici un sinod care să sfârşească cu bine. Doar certuri şi împărţiri. De-aceea m-am şi retras la linişte. Şi apoi, precum ştii, boala mea mă păzeşte de sinoade şi lucrări în lume. Chiar de-aş voi, nu pot călători, căci toate m-au ajuns: durerea la picioare, astmul, toate laolaltă... Uneori sunt în pragul morţii. Arată-i, deci, preacinstitul

împărat starea sănătății mele, nu cumva să creadă că din nepăsare şi lenevire n-am răspuns chemării lui.

Se îngrijeşte, însă, de succesul sinodului

A refuzat, aşadar, să meargă la Constantinopol. Auzind de sinod, bătrânului i se strânsese inima. Rugăminţile înalţilor dregători de a merge la sinod fuseseră totuşi de un oarecare folos. Îl puseseră cumva pe gânduri. Nu şi-a schimbat, desigur, părerea; s-a închis şi mai mult în sine. Tristeţea ce-l stăpânea i se citea limpede pe chip. Diaconul şi Eustatie se simţeau cu totul neputincioşi. Nu ştiau nici ce să-i zică. Într-o dimineaţă, diaconul îi spuse cu amărăciune:

- Lasă, părinte, nu te mai întrista. De vreme ce eşti bolnav, cum să faci o asemenea călătorie? Şi-apoi, cum să dai ochii cu toţi episcopii aceia, care te-au chinuit atât de mult anul trecut?...

Oftă bătrânul:

- Bine zici, fiule. S-au purtat necuviincios. Însă Biserica... ce-o să fie cu Biserica lui Hristos? Dacă aceştia îi dau înainte cu dezbinările, unde-o să ajungem? Iar eu – aici, în dorita mea linişte...

- Eşti bolnav, părinte, n-avem ce face!

- Nu, fiule, ceva trebuie făcut. Fie şi de pe patul suferinţei... (Şi dintr-o dată chipul i se lumină.) Îngrijeşte-te să vină omul nostru de încredere, cel ce-mi duce epistolele. Voi scrie cunoscuţilor mei, cei care au putere, trecere...

Şi într-adevăr, îi scrise lui Saturnin, înalt şi preaputernic conducător de oşti, care ajunsese şi eparh al Constantinopolului. Îl cunoscuse în răstimpul celor trei ani de şedere în cetate şi-l preţuia foarte mult. Îi ceru, deci, să meargă la episcopi şi să-i roage, să mijlocească, să facă tot ce-i stă în putinţă ca să-i împace întreolaltă, să nu se lase duşi de setea de putere.

Sfârşi scrisoarea. O citi o dată şi o pecetlui. Rămase puţin pe gânduri. Nu era mulţumit. Se simţea neputincios. Deodată, Eustatie îl auzi:

- Cum de-am uitat?... E binevoitor şi făptuitor. Eustatie, adu-mi încă o foaie. O să-i scriu şi prietenului meu Victor. Mare

conducător de oşti... Biruinţele lui sunt ştiute de către toţi. Îi va înrâuri pe episcopi. Suntem pierduţi dacă încep iarăşi certurile şi dezbinările. Victor are legături cu mulţi episcopi. Mă ascultă totdeauna. Ceva o să facă şi acum; o să vezi...

Pregăti şi scrisoarea către Victor. Dar tot nu se linişti. Trimisese oameni pe lângă destui episcopi, să-i influenţeze, să le vorbească şi să-i facă să promită că vor căuta buna înţelegere şi cumpătarea. Şi într-adevăr, de această dată episcopii au făcut dovedit şi bună înţelegere, şi cumpătare. De aceea, în mijlocul verii, Grigorie a simţit o mare uşurare sufletească.

Este silit să-l înfrunte pe ereticul Apolinarie. Noua şi ultima sa mare contribuţie teologică

Şi ar fi fost cu desăvârşire mulţumit dacă episcopii din împrejurimi s-ar fi grăbit să aleagă şi episcop de Nazianz, precum cu stăruinţă le cerea Grigorie. Dar nu o făceau, şi aceasta îi pricinuia mare tristeţe. Clidonie protesta la Nazianz şi cerea:

- Părinte, ori fă-i să aleagă episcop, ori vino încoace, căci singur nu pot purta toată grija Bisericii.

Însă episcopii capadocieni şi, bineînţeles, Eladie al Cezareii nu se grăbeau câtuşi de puţin. Îl lăsau pe preotul Clidonie să se descurce cum putea cu păstorirea credincioşilor. Nădăjduiau că Grigorie va ceda nevoii Bisericii şi, când îşi va mai reveni din boală, se va grăbi să păstorească Nazianzul.

Desigur, Grigorie nu se grăbea, fiindcă nici nu-şi revenise din suferinţă, nici n-avea astfel de scopuri.

Însă pe la jumătatea verii anului 382, Clidonie îi scrise, cerându-i ajutor într-o chestiune concretă:

- Nu ştiu ce-i de făcut, părinte... nu mai e chip. S-a umplut locul de adepţii lui Apolinarie şi-mi înşeală credincioşii. Le îndrugă nu ştiu ce vorbe - nu mă pricep; întrec orice măsură... mint de-a dreptul. Umblă din uşă-n uşă şi răspândesc vorba că au aceeaşi credinţă ca şi noi. Ştiu că nu-i aşa. Sunt încredinţat de aceasta. Scrie-mi, însă, amănunţit, ce să le răspund. Care-i învăţătura Bisericii?...

Îi dădea înainte Clidonie, scriindu-i multe lui Grigorie. Şovăia să-i spună ceea ce-l durea cel mai mult. Dar trebui s-o facă:

- Iar cel mai rău lucru, părinte, e că pretutindeni umblă vorba că tu, chipurile, eşti de acord cu ei... iar lumea nu ştie ce să facă...

Grigorie s-a cutremurat chiar înainte de a sfârşi scrisoarea. Două porniri îi stăpâneau sufletul: când o mare melancolie, când o mânie aprinsă. Aşa că a luat hotărârea de a scrie un studiu, un mic tratat, spre a-i explica lui Clidonie – dar şi creştinilor învăţaţi, din toate timpurile – cum şi de ce Îşi are Hristos cele două firi ale Lui. Căci Apolinarie învăţa greşit că, la întruparea Sa, Hristos a luat doar trup omenesc, nu şi minte omenească. Locul minţii l-ar fi luat, zice-se, în Hristos, Logosul dumnezeiesc, Dumnezeu-Cuvântul. Aşadar, în cazul lui Hristos n-am avea de-a face cu un om deplin. La acestea trebuia să răspundă, însă să răspundă teologic şi convingător. Dar ca să fie aceasta cu putinţă, trebuia să explice, să arate limpede adevărul, care va vădi de la sine minciuna spuselor lui Apolinarie.

Grigorie şi-a amintit în ceasul acela de Vasile. S-a întristat. Mai demult, acum opt-zece ani, aştepta ca teologia aceasta să şi-o asume prietenul său, Vasile. Acela, însă, n-o făcuse, o ocolise. Povara cădea acum pe umerii sărmanului Grigorie. Dar Duhul îi stătea într-ajutor. Aşa că s-a hotărât.

Nu s-a grăbit să înceapă scrisul. S-a rugat ziua întreagă, cu lacrimi şi îngenuncheri. Vara era pe sfârşite; Grigorie ieşea în fiecare după-amiază la o mică plimbare. În ziua aceea nu ieşise. Rugăciune. Iar dimineaţa, înainte de a cânta cocoşii, la lumina puţină a opaiţului, a luat pana şi a început să scrie. Iar scrierea aceasta a fost (cântecul de lebădă) al lui Grigorie. Va mai scrie şi alte epistole şi poeme, însă o lucrare atât de importantă şi de insuflată nu va mai scrie. A fost ultima sa mare contribuţie teologică adusă învăţăturii Bisericii. Credincioşii trebuia să aibă credinţă dreaptă spre a se mântui, spre a rămâne uniţi cu Hristos. Şi un prim ajutor le-a venit din scrierile acestea. Dar şi în veacurile următoare Biserica se va sprijini pe ele, pe aceste texte ce fundamentau propriu-zis hristologia, învăţătura Bisericii despre Persoana şi firile lui Hristos. A recunoscut-o oficial şi cel de-al

Hristos, aceea este ceea ce se mântuieşte. Ce nu a luat asupra Sa rămâne nevindecat, adică rămâne în păcat, în moartea duhovnicească.

Scria, teologhisea şi explica pe cât cu putinţă, prin pilde. Dar nici aşa nu era prea lesne. Pildele, exemplele, sunt omeneşti, luate din lumea creată. Iar adevărul este dumnezeiesc şi necreat. Prin exemple, aşadar, voia doar să-i ajute să înţeleagă că, precum aici, în lumea creată, se întâmplă cutare sau cutare lucru, aşa şi în cazul adevărului. Şi le spunea pe temeiul Scripturii şi al Tradiţiei, adică al descoperirii (revelaţiei) dumnezeieşti. Dar că trebuie căutat, dincolo de litera Scripturii, adâncul ascuns al adevărului. Nu tot ceea ce trebuie să aflăm despre adevăr este înfăţişat amănunţit în Scriptură. Acolo sunt înfăţişate cele generale. Iar noi, călăuziţi de Duhul Sfânt, înţelegem de fiecare dată câte o latură a adevărului, a generalului.

Aici Grigorie pomenea totdeauna ceea ce i se întâmplase Sfântului Ignatie Teoforul la începutul veacului al doilea. Cei ce se lipeau de litera Scripturii se împotriveau adesea celor propovăduite de Sfântul Ignatie şi protestau:

- Acestea ce ni le scrii nu le credem – îi ziceau –, căci nu sunt în Evanghelie.

Atunci bătrânul şi de Dumnezeu insuflatul episcop le răspundea:

- Ce tot îmi spuneţi? Eu Îl am ca Evanghelie, înlăuntrul meu, pe Hristos, şi aşa vă propovăduiesc cele ce auziţi.

Ignatie le dovedea, aşadar, că ei, fiindcă nu-L trăiau profund pe Hristos, nu pricepeau că cele ce-i învăţa erau în acord cu învăţătura lui Hristos, de vreme ce Acela îl lumina să propovăduiască.

La fel le răspundea şi Grigorie când îl învinovăţeau că propovăduieşte lucruri noi, după mintea lui, că cele afirmate de el despre Duhul Sfânt nu se găseau, zice-se, în Scriptură. Le arătă, deci, că:

- Dacă sunteţi cu luare aminte, cele pe care eu vi le spun sunt în acord cu Scriptura, nu schimbă câtuşi de puţin Scriptura, fiindcă nu-s altceva decât adâncul, „frumuseţea tăinuită" a literei Scripturii.

Dar să nu se înşele cineva de învăţătura aceasta şi să nu-şi închipuie că oricine poate teologhisi ca Ignatie şi Grigorie, sau că poate spune ceva greşit şi apoi să susţină că aceea reprezintă adâncul literei, la care a ajuns prin luminarea Duhului Sfânt. Căci toate cele pe care le învaţă Părinţii cei de Dumnezeu luminaţi sunt în acord cu cele limpede arătate în Scriptură, şi dimpotrivă, toate câte le propovăduiesc cei rău-credincioşi nu doar că nu se regăsesc în Scriptură, dar o şi denaturează, într-o oarecare măsură.

Iar acum, în legătură cu apolinariştii, se străduia să le explice cum există în acelaşi timp firea dumnezeiască şi cea omenească. Le explica, deci, că se petrecuse unirea lor, punerea cu adevărat laolaltă a celor două firi. Aşa că într-o persoană, într-un singur ipostas, în Hristos, avem două firi. Cea omenească s-a unit cu cea dumnezeiască şi astfel s-a îndumnezeit. De aceea şi noi ne mântuim atunci când ne împărtăşim de trupul şi sângele lui Hristos, prin Sfânta Împărtăşanie.

Firea omenească nu este absorbită de cea dumnezeiască, în unirea lor în Hristos

Ştia prea bine împotrivirile şi dificultăţile apolinariştilor, care, conform cu doctrina filozofică, considerau că nu e cu putinţă a se uni în mod real două firi desăvârşite, adică firea dumnezeiască şi cea omenească. Argumentul nu era fundamentat. Iarăşi explica Grigorie:

- Firea omenească şi îndeosebi mintea nu sunt desăvârşite, precum credeau filozofii. Desăvârşite şi depline sunt doar dacă le compari cu cele lumeşti. Mintea, de pildă, este desăvârşită sau superioară în raport cu trupul. Însă nu-i desăvârşită dacă o compari cu Dumnezeirea. La urma urmei, Dumnezeirea este Ziditorul, iar omenirea este zidirea. Prin urmare, firea omenească, dimpreună cu mintea, nu-i de sine stătătoare, nu există prin sine, nu e autonomă. E ca şi când compari o picătură cu râul întreg. Nici nu încape comparaţia! Desăvârşit Dumnezeu Cuvântul, nedesăvârşită firea omenească. Aşadar, n-are putere argumentul filozofic al apolinariştilor, care se sprijină pe învăţătura lui

Aristotel. Şi-apoi, asemenea uniri avem şi în cazul omului. De pildă: în om sunt unite toate - sufletul, mintea, acţiunea şi Însuşi Duhul Sfânt. Luaţi aminte şi la simţuri. Auzul nostru cel unul primeşte două sau trei glasuri. În general, un simţ, fără să păţească nimic rău, primeşte multe din rândul celor simţite de el, fără ca acestea să se strice întreolaltă.

Cu toate acestea, Grigorie intuia că apolinariştii nu voiau să înţeleagă şi să cedeze din pricina pizmei şi a neştiinţei. Amândouă erau stârnite şi întreţinute de către diavol. Ceea ce ignorau apolinariştii era marea izbândă teologică a lui Grigorie şi a celorlalţi Părinţi capadocieni. Care era aceasta? În cazul adevărului – adică al Dumnezeirii – distingem firea de ipostas. Dimpotrivă, în filozofie acestea se confundă, sunt identice. Oricine înţelege distincţia aceasta extrem de importantă înţelege adevărul şi cugetă ortodox. Altfel, devine cacodox, rău-credincios. Toată teologia veacurilor următoare se va sprijini pe această distincţie: în adevăr, adică în Dumnezeu, distingem firea şi ipostasul. Prin această distincţie teologică putea înţelege Grigorie, în chip minunat, cum cele două firi (dumnezeiască şi omenească) dăinuie unite întreolaltă într-o singură entitate. Această entitate este ipostasul Fiului lui Dumnezeu, care se deosebeşte de firea dumnezeiască, comună tuturor Ipostasurilor (Persoanelor) dumnezeieşti, adică Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt.

Ca să-i ajute şi mai mult pe ortodocşii ce se clătinau în credinţă, plecând urechea la cele ale apolinariştilor, şi pentru a închide gura acestora din urmă, Grigorie a căutat şi a aflat pilde din natură. Căci, pe lângă altele, ereticii ziceau:

- Dar cum e cu putinţă să se unească firea omenească şi să nu fie absorbită de atotputernica fire dumnezeiască?

Iar Grigorie le închidea gura:

- Luaţi aminte, iubiţilor, la ce se petrece în natură. Luaţi o mică făclie şi puneţi-o lângă sau înăuntrul unui mare pârjol, lângă sau înăuntrul unei mirişti arzânde. Neînsemnată făclia, grozav de mare miriştea arzândă! Şi totuşi, făclia nu se pierde. Îşi păstrează firea, alături sau înăuntrul pârjolului, care bineînţeles că o stăpâneşte. Voiţi s-auziţi şi altceva? Aruncaţi o picătură de oţet în mare. Oricât de mică ar fi picătura, îşi păstrează însuşirea ei, chiar dacă

marea o stăpâneşte. Tot aşa şi cu firea omenească ce se uneşte cu cea dumnezeiască. Ca să se mântuiască omul, Cuvântul ia asupră-Şi întreaga fire omenească, care se păstrează neştirbită şi întreagă în unirea ei cu cea dumnezeiască, cu toate că cea din urmă stăpâneşte, cea dintâi – cea omenească – supunându-i-se.

A doua zi i-a şi trimis lui Clidonie amănunţita scrisoare. Acela a citit-o cu atenţie şi a început să-i înveţe şi să-i analizeze conţinutul. În biserici, la adunări, oriunde era cu putinţă, dădea răspuns potrivit apolinariştilor. După două-trei luni, Clidonie a primit încă o scrisoare de la Grigorie, care o completa şi o explica pe cea dintâi. Se depuneau, aşadar, eforturi de ambele părţi.

Apolinariştii însă se dezlănţuiseră, întrecând orice măsură. Reuşiseră să-i înşele pe mulţi credincioşi, susţinând că, zică-se, au şi ei aceeaşi credinţă. Răspândiseră, de asemenea, şi vorba că Grigorie crede şi el în acelaşi lucru ca şi ei. Auzind această ultimă viclenie, clericii ortodocşi nu ştiau ce să mai facă. Cuvântul lor nu avea tărie. Singuri nu o puteau scoate la capăt. Atunci, Clidonie a trimis trei bărbaţi ai Bisericii din Nazianz la Grigorie, la Arianz.

- Spuneţi cuviosului nostru Grigorie – stărui Clidonie – că doar dacă se va înfăţişa el însuşi în cetatea noastră şi va vorbi credincioşilor, doar aşa vom avea izbândă. Doar aşa se vor încredinţa de adevăr aceştia ce sunt înşelaţi acum de eretici. Numai aşa vom opri înteţirea eresului.

Cei trei trimişi i-au vorbit lui Grigorie fără ocol. Nici mai mult, nici mai puţin, i-au spus că la Nazianz apolinariştii sunt cât pe ce să ajungă stăpâni pe credincioşi. Ortodocşii nu ştiu încotro să apuce, s-au înţepenit în nepriceperea lor; i-a dezarmat îndrăzneala ereticilor. Mai făcuseră şi alţii încercări să-l convingă pe Grigorie. Unul dintre aceştia era episcopul Vosporie al Coloniei (Capadociei), căruia Grigorie îi răspunsese cu o exemplară lepădare de sine, de voia proprie:

- Dacă astfel stau lucrurile la Nazianz, mă voi duce. Mă voi duce, chiar de-ar fi să mor din cauza bolii mele cele chinuitoare. Îngrijirea Bisericii trebuie să fie întâia noastră datorie. Voi merge, aşadar, şi ce-o vrea Dumnezeu... fie şi moartea, dacă aşa Îi e voia!

E nevoit să se plece slujirii Bisericii. Porneşte la Nazianz

În ultimele zile ale lui august se simţea mai întremat. Pe la începutul lui septembrie a pornit către Nazianz. Îl aşteptau ca pe Mesia. La sosire, vechii prieteni şi tovarăşi, vechii săi ascultători şi toţi cei ce auziseră de Grigorie au fost numaidecât de faţă. L-au dus peste tot - în toate bisericile, la toate adunările clericilor şi ale laicilor.

Prezenţa lui a acţionat ca un catalizator. Cei mai mulţi dintre cei înşelaţi de eretici s-au întors iarăşi în Biserică. Viclenii apolinarişti au fost puşi de faţă cu vulturul Duhului Sfânt şi n-au putut răbda aceasta; au preferat să fugă. Au dat, aşadar, înapoi. Nu se mai arătau, provocator, nici măcar în discuţiile publice, ci lucrau pe tăcute, în umbră, fără nici un spor. Grigorie a arătat însă îngăduinţă. I-a sfătuit pe ortodocşi să nu fie duri. Gândea că, poate, bunătatea îi va înţelepţi, îi va duce spre pocăinţă.

Biserica îşi regăsise, deci, mersul firesc. Se bucurau cu toţii de prezenţa iubitului lor Grigorie, a marelui şi sfântului teolog.

Toamna dulce a lui 382 i-a uşurat pe ortodocşii Nazianzului şi ai Bisericii, ba chiar ai întregului Răsărit. În vara aceea fusese mare sinod la Constantinopol. Episcopii se împăcaseră. Pecetluiseră cele hotărâte la Sinodul din 381, prin iniţiativa lui Grigorie. Şi, pe drept cuvânt, au numit acel sinod „ecumenic". Prin urmare, hotărârile lui – dogmatice şi canonice – deveneau normative pentru întreaga Biserică, de vreme ce erau roada luminării Duhului Sfânt. Toamna adusese tihnă şi mângâiere. Şi firii din jur, şi Bisericii.

Îl duc grabnic la băile din Xanxarida

Nu însă şi lui Grigorie. Nu apucase să treacă mijlocul lui octombrie şi, dintr-odată, boala i s-a înteţit. Nici să meargă nu mai putea; răsuflarea greoaie îl pândea la tot pasul. Suferea mult, dar răbda. Cei din jur se necăjeau şi se pierdeau cu firea, ştiind ce mare nevoie aveau de el. Veniseră doctori din toată partea locului, însă nu prea au avut ce să-i facă. Au aranjat să-l ducă imediat

la băile calde ale Xanxaridei - un sătuc lângă Tiana Capadociei. Era şi loc de popas pentru purtătorii de epistole ai imperiului, din fericire pentru Grigorie. Răspunzător pentru aceştia era pe atunci Nicobul, soţul nepoatei sale Alpiana, om bogat şi cetăţean de seamă, cu privilegii, mult iubit de Grigorie. Acesta l-a preluat şi l-a îngrijit, zile în şir. Îl ducea zi de zi la băi şi-i dădea sprijinul necesar. Bătrânul îi era, pentru aceasta, recunoscător.

Îi mergea din ce în ce mai bine. Primea vizitatori şi scria epistole. Trebuia să mai rămână destulă vreme la băi. Nu era însă cu putinţă. De la Nazianz soseau veşti proaste.

Apolinariştii, care cu puţin înainte dăduseră înapoi, acum, din pricina absenţei lui Grigorie, ajunseseră iar să tulbure Biserica. Şi, pentru a câştiga încrederea mulţimii, aduceau de prin alte părţi episcopi – dintre puţinii pe care îi aveau. Aceştia predicau şi liturghiseau la Nazianz, ca episcopi canonici.

Credincioşii simpli începuseră iar să fie înşelaţi. Aceasta dădea aripi căpeteniilor apolinariştilor, care au hotărât să-şi facă propriul lor episcop. Au găsit, deci, pe cineva; nu se distingea prin nimic, însă le fusese credincios. L-au hirotonit episcop. Asta era! Şi acum se simţeau biruitori şi stăpâni în Nazianz. Dimpotrivă, ortodocşii se simţeau părăsiţi, de vreme ce nu aveau episcop. Nu l-au presat însă pe Grigorie să vină. Au preferat să aibă răbdare, ştiindu-i starea sănătăţii şi compătimindu-l cu adevărat.

Grigorie s-a neliniştit şi mai mult la auzul acestor veşti. Ereticii îşi dobândiseră şi episcop, iar ortodocşii tot nu aveau! Primejdia crescuse. De aceea, la începutul lunii decembrie, într-o dimineaţă friguroasă, i-a spus nepotului său:

- Nicobul, fiul meu, trebuie să mă întorc. Nu-mi pot lăsa oile pradă lupilor. Sunt atât de slabe cu duhul... mai slabe decât sunt eu cu trupul...

- Dar, părinte – a făcut Nicobul –, tocmai acum, când începuse să-ţi fie ceva mai bine... Boala o să se întoarcă şi-ţi va fi şi mai rău...

- Trebuie, fiule. Aceştia nu înţeleg de vorbă bună. Şi o să-şi afle răsplata de la Dumnezeu, ca toţi ereticii... Însă acum trebuie să ne facem datoria. Chiar de-o fi să mor, trebuie să fiu acolo... Vezi Biserica, maica noastră (din ochi începuseră a-i curge la-

crimi), credincioşii ce-s înşelaţi şi rupţi de Biserică... Se răneşte trupul lui Hristos, Biserica... Mă simt eu însumi rănit înlăuntrul meu... Înţelegi? Strânge, deci, puţinele mele lucruri şi cărţile. De cum vor sosi trăsurile poştei, zi-le să-mi facă şi mie loc şi să mă ducă până la Nazianz... Binecuvântarea lui Dumnezeu asupra ta! Îţi mulţumesc pentru toate, fiule. Şi fii încredinţat că o să-i scriu prefectului Olimpiu – care mi-e prieten din copilărie – să te mute de-aici, de vreme ce nu rabzi pustiul, să te ducă altundeva, unde să-ţi placă şi să fii mai de folos celorlalţi.

Ultima lui activitate pastorală

La Nazianz l-au primit ca pe o mană dumnezeiască. Credincioşii cei risipiţi au început iarăşi a se aduna în bisericile ortodoxe. Grigorie era de-acum aspru. Îi vădise pe toţi apolinariştii şi le combătea eresul şi pe ei înşişi, ca să nu le mai fie cu putinţă să-i înşele pe cei neştiutori.

Şi de-ar fi fost doar datoriile lui cele duhovniceşti... Îi puseseră însă în spinare şi toate celelalte probleme ale lor - nazianzienii, rudele şi prietenii cei de pretutindeni. Ştiau cu toţii cât este de respectat de către înalţii dregători de stat, creştini ori păgâni, şi îi cereau răspuns la toate sărmanului om, bolnavului şi rănitului vultur al Duhului.

Unul: „Părinte, mă învinovăţesc pe nedrept; scrie-i judecătorului"; altul: „De Dumnezeu iubitorule, mi-au rânduit dări mari; roagă-l pe dregător..."; altul, iarăşi: „Părinte sfinte, fata mea caută să se despartă de soţ; fă ceva, sfătuieşte-i, de tine or să asculte...", şi alţii tot aşa.

Sosise iarna şi, o dată cu ea, ciocnirea cumplită cu eparhul, cu înaltul administrator al Capadociei, Olimpiu. Acesta era prieten al lui Grigorie, dar nazianzienii îl jigniseră rău; îi alungaseră oamenii cu lovituri de picior. Acesta se mâniase tare:

- O să vă fac bucăţi! – le trimise vorbă. O să-i spânzur pe cei ce ne-au urzit toate acestea şi o să vă pun nişte dări de-o să vă vindeţi şi pe voi înşivă, cât de curând. O să vă şterg de pe faţa pământului, pe voi şi cetatea voastră!

la băile calde ale Xanxaridei - un sătuc lângă Tiana Capadociei. Era şi loc de popas pentru purtătorii de epistole ai imperiului, din fericire pentru Grigorie. Răspunzător pentru aceştia era pe atunci Nicobul, soţul nepoatei sale Alpiana, om bogat şi cetăţean de seamă, cu privilegii, mult iubit de Grigorie. Acesta l-a preluat şi l-a îngrijit, zile în şir. Îl ducea zi de zi la băi şi-i dădea sprijinul necesar. Bătrânul îi era, pentru aceasta, recunoscător.

Îi mergea din ce în ce mai bine. Primea vizitatori şi scria epistole. Trebuia să mai rămână destulă vreme la băi. Nu era însă cu putinţă. De la Nazianz soseau veşti proaste.

Apolinariştii, care cu puţin înainte dăduseră înapoi, acum, din pricina absenţei lui Grigorie, ajunseseră iar să tulbure Biserica. Şi, pentru a câştiga încrederea mulţimii, aduceau de prin alte părţi episcopi – dintre puţinii pe care îi aveau. Aceştia predicau şi liturghiseau la Nazianz, ca episcopi canonici.

Credincioşii simpli începuseră iar să fie înşelaţi. Aceasta dădea aripi căpeteniilor apolinariştilor, care au hotărât să-şi facă propriul lor episcop. Au găsit, deci, pe cineva; nu se distingea prin nimic, însă le fusese credincios. L-au hirotonit episcop. Asta era! Şi acum se simţeau biruitori şi stăpâni în Nazianz. Dimpotrivă, ortodocşii se simţeau părăsiţi, de vreme ce nu aveau episcop. Nu l-au presat însă pe Grigorie să vină. Au preferat să aibă răbdare, ştiindu-i starea sănătăţii şi compătimindu-l cu adevărat.

Grigorie s-a neliniştit şi mai mult la auzul acestor veşti. Ereticii îşi dobândiseră şi episcop, iar ortodocşii tot nu aveau! Primejdia crescuse. De aceea, la începutul lunii decembrie, într-o dimineaţă friguroasă, i-a spus nepotului său:

- Nicobul, fiul meu, trebuie să mă întorc. Nu-mi pot lăsa oile pradă lupilor. Sunt atât de slabe cu duhul... mai slabe decât sunt eu cu trupul...

- Dar, părinte – a făcut Nicobul –, tocmai acum, când începuse să-ţi fie ceva mai bine... Boala o să se întoarcă şi-ţi va fi şi mai rău...

- Trebuie, fiule. Aceştia nu înţeleg de vorbă bună. Şi o să-şi afle răsplata de la Dumnezeu, ca toţi ereticii... Însă acum trebuie să ne facem datoria. Chiar de-o fi să mor, trebuie să fiu acolo... Vezi Biserica, maica noastră (din ochi începuseră a-i curge la-

crimi), credincioşii ce-s înşelaţi şi rupţi de Biserică... Se răneşte trupul lui Hristos, Biserica... Mă simt eu însumi rănit înlăuntrul meu... Înţelegi? Strânge, deci, puţinele mele lucruri şi cărţile. De cum vor sosi trăsurile poştei, zi-le să-mi facă şi mie loc şi să mă ducă până la Nazianz... Binecuvântarea lui Dumnezeu asupra ta! Îţi mulţumesc pentru toate, fiule. Şi fii încredinţat că o să-i scriu prefectului Olimpiu – care mi-e prieten din copilărie – să te mute de-aici, de vreme ce nu rabzi pustiul, să te ducă altundeva, unde să-ţi placă şi să fii mai de folos celorlalţi.

Ultima lui activitate pastorală

La Nazianz l-au primit ca pe o mană dumnezeiască. Credincioşii cei risipiţi au început iarăşi a se aduna în bisericile ortodoxe. Grigorie era de-acum aspru. Îi vădise pe toţi apolinariştii şi le combătea eresul şi pe ei înşişi, ca să nu le mai fie cu putinţă să-i înşele pe cei neştiutori.

Şi de-ar fi fost doar datoriile lui cele duhovniceşti... Îi puseseră însă în spinare şi toate celelalte probleme ale lor - nazianzienii, rudele şi prietenii cei de pretutindeni. Ştiau cu toţii cât este de respectat de către înalţii dregători de stat, creştini ori păgâni, şi îi cereau răspuns la toate sărmanului om, bolnavului şi rănitului vultur al Duhului.

Unul: „Părinte, mă învinovăţesc pe nedrept; scrie-i judecătorului"; altul: „De Dumnezeu iubitorule, mi-au rânduit dări mari; roagă-l pe dregător..."; altul, iarăşi: „Părinte sfinte, fata mea caută să se despartă de soţ; fă ceva, sfătuieşte-i, de tine or să asculte...", şi alţii tot aşa.

Sosise iarna şi, o dată cu ea, ciocnirea cumplită cu eparhul, cu înaltul administrator al Capadociei, Olimpiu. Acesta era prieten al lui Grigorie, dar nazianzienii îl jigniseră rău; îi alungaseră oamenii cu lovituri de picior. Acesta se mâniase tare:

- O să vă fac bucăţi! – le trimise vorbă. O să-i spânzur pe cei ce ne-au urzit toate acestea şi o să vă pun nişte dări de-o să vă vindeţi şi pe voi înşivă, cât de curând. O să vă şterg de pe faţa pământului, pe voi şi cetatea voastră!

Iarăşi, toţi la Grigorie. I-au căzut la picioare şi l-au rugat să mijlocească. Pricepuseră răul ce-i aşteaptă şi nu ştiau ce-i de făcut. Ce să facă sărmanul Grigorie? A plecat şi el capul şi s-a străduit să liniştească fiara; căci fiară ajunsese eparhul Olimpiu. Şi sfântul a izbutit, cu multe rugăminţi. Nazianzienii s-au mântuit din răul acela.

Trecuseră Crăciunul şi Boboteaza. Începuse Postul Mare. Iarna – grea pentru un bolnav ca Grigorie. Se scursese însă, cu ajutorul lui Dumnezeu. În vremea aceasta de nevoinţă duhovnicească, când şi când îi veneau în minte cele petrecute cu un an înainte. Cât de bine îi făcuse tăcerea aceea desăvârşită! Îşi amintea de ea cu dor... Se umpluse de linişte. Îl ajutase să se roage mai mult. Iar Dumnezeu îl răsplătise din belşug, cu experienţe duhovniceşti minunate...

Îşi amintea de toate şi-i era dor. Însă anul acesta... dimpotrivă, trebuia să vorbească. Anul trecut Dumnezeu îl călăuzise la tăcere, să-l bucure mai vârtos. Anul ăsta, îl silea să vorbească necontenit poporului, ca să-l zidească duhovniceşte, întărindu-l în credinţă. Şi una şi cealaltă erau de la Dumnezeu. Aşadar, amândouă erau vrednice de laudă şi sfinte. A făcut ascultare întru amândouă. Aceasta se întâmplă celor mari ai lui Dumnezeu! Căci celor mulţi Dumnezeu le cere doar una: ori slujirea, de dragul celor mulţi, ori nevoinţa aspră. Doar unora însă, celor aleşi, li se puteau cere amândouă. Iar Grigorie era unul dintr-aceştia.

La Nazianz nu doar vorbea, ci şi scria, sprijinind credinţa. O vorbă de-a lui, o urare, un „bună ziua" era de-ajuns să-i întărească pe episcopi, să-i îmbărbăteze pe preoţi, să-i mângâie pe credincioşi. Printr-o scrisoare de câteva rânduri, prin câteva vorbe de salut trimise printr-unul sau altul, cei ce le primeau aflau că marele lor erou este în viaţă şi prindeau curaj. Orice eres le-ar fi stat înainte, era acolo Teologul care să-l înfrunte. Dar ştiau şi că în ceasul bătăliei celei mari, când adevărul trebuia arătat limpede, spre pierzania eresului, omul acesta bolnav şi gârbov devenea un gigant. Ieşea dintr-însul duhul adevărului şi toate se risipeau. Se înălţa ca un uriaş şi săgeţile lui loveau răul, nimicindu-l...

Ortodocşii se rugau, cu toţii:

- Dă, Doamne, ani teologului Tău celui mare... Ce-o să ne facem dacă ni-l iei? Ne-ai trimis ocrotitor, nouă celor neputin-

cioşi de a deosebi eresul de adevăr. Şi acesta-i plin şi de toată ştiinţa de carte, şi de luminarea cea de la Tine, Doamne... Lasă-ni-l, aşadar, cât mai mult, şi-l vom asculta. Şi, ascultându-l pe el, ascultăm de Tine Însuţi...

Sosind primăvara, i-a fost şi mai greu. Se simţea o zi bine, două rău. Măcar a prăznuit cu bine Învierea Domnului, pe 9 aprilie, şi a rostit atunci o cuvântare cu totul minunată. În noaptea Paştelui, liturghisise şi se simţea împreună-înviat cu Domnul. Ieşise între uşile împărăteşti şi strălucea ca soarele. Omuleţul cel gârbov răspândea lumină dumnezeiască şi măreţie. Vorbise, iar cuvintele îi fuseseră arzătoare. Adevăr, poezie, străpungerea inimii... toate dimpreună. Îşi călăuzise credincioşii spre Înviere; o simţeau cu toţii! O gustaseră cu toţii şi, de aceea, n-o vor mai uita nicicând...

Înrăutăţire cumplită a sănătăţii. Părăseşte Nazianzul

I-a îngăduit Dumnezeu să prăznuiască Paştile în voie. După aceea însă, lucrurile s-au schimbat mult. A căzut la pat. Se mai putea mişca doar puţin, prin chilie. Iar păstoriţii, înăuntrul şi împrejurul Nazianzului, aveau trebuinţă de păstor sănătos. Toţi cereau prezenţa lui Grigorie... Era de-ajuns doar să fie de faţă... umbra sa topea gheaţa. Iată însă că nici umbra nu mai putea să şi-o poarte. Cugeta starea în care ajunsese şi îl cuprindea deznădejdea. A cerut pană şi cerneală şi i-a scris mitropolitului Teodor al Tianelor, prietenului său Grigorie al Nisei şi altora:

- Înţelegeţi, măcar întru sfârşit. Credincioşii au rămas fără păstor, fără sprijin duhovnicesc. Eu mă zbat în fiecare zi între viaţă şi moarte... socotiţi-mă cu cei morţi! Se vor petrece lucruri urâte. Biserica o să se afunde cu desăvârşire şi voi veţi da socoteală! Trimiteţi numaidecât episcop. Potrivit pentru aceasta este, de pildă, episcopul Eulalie, nepotul meu, care-i călugăr în Lamida. Nu pierdeţi vremea. Şi eu, la rândul meu, simt mare mustrare de cuget că ţin locul acesta ocupat, fără să pot face nimic, iar poporul lui Dumnezeu este nedreptăţit fără voia mea, dar din pricina bolii mele.

Gândul că, fie şi fără voia sa, Biserica suferă îl rănea mult. De aceea nu mai contenea cu scrisorile. Trimisese şi oameni de-ai săi să ceară alegerea altui episcop în locul lui.

În ceasurile în care simţământul vinovăţiei îl ducea la deznădejde, găsea puţină mângâiere în poezie. Scria versuri şi durerea i se prefăcea în cuvinte:

- Ce-am ajuns, Hristoase, împărate al meu? Eu, care le-am cunoscut pe toate – bogăţie, prieteni, slavă, tronuri, învăţătură –, acum sunt un nimic, bun de nimic... Nu pot s-ajut cu nimic...

Se oprea, mai prindea puteri şi începea lucrarea rugăciunii; mereu în pat, întins sau şezând. Bine că măcar putea să se roage.

Avea însă şi altă durere. Dacă Dumnezeu l-ar lua degrabă, toate ar fi bune şi frumoase. Dar de n-o să moară curând, cum va putea trăi, atât de bolnav, în pustie, pustniceşte? Întrebarea aceasta îl hărţuia cumplit.

Dorul de pustie îi era atât de mare, încât lăsa deoparte toate celelalte griji şi se ruga lui Dumnezeu doar pentru lucrul acesta:

- Fă-mă, Doamne, porumbel cu aripi întinse, fă-mă rândunea, să pot fugi de aici, să las oamenii... În pustie, ca fiarele... N-or să mă rănească, n-or să mă chinuie, şi voi fi lângă Tine, Hristoase. Şi am să mă aşez pe o stâncă înaltă, pe cea mai înaltă, să văd toţi oamenii şi toţi să mă audă. Şi am să strig cu putere: „Ascultaţi-mă, fraţilor, lumea nu înseamnă nimic. Am cunoscut pe cei puternici ai pământului. Slavă şi bogăţie şi frumuseţe. Toate s-au prefăcut în cenuşă. Aşadar, mintea la Dumnezeu iar trupul nevoinţei, şi aşa veţi afla odihnă şi libertate!"

În cele din urmă, l-au rânduit pe Eulalie episcop la Nazianz şi acesta a început îndată păstorirea credincioşilor. Cu rugăciunile şi sfaturile lui Grigorie, care nu se mărginea doar la acestea: îi rugase şi pe alţi episcopi – precum Grigorie al Nisei – să-i ajute lui Eulalie. Într-un sfârşit, îşi luă rămas bun de la el, cu o nesfârşită dragoste:

- Iubitorule de Dumnezeu, fiul meu iubit, Dumnezeu pururea fie cu tine. Îţi voi purta totdeauna de grijă, prin rugăciunile mele. Mă voi ruga neîncetat să izbândeşti în slujirea ta. Şi când mi se va apropia ceasul, să vii să-mi închizi ochii... să mor în braţele tale...

În ceasul când firea neînsufleţită din jur îşi purta cu mândrie cele mai alese veşminte ale ei, Grigorie şi-a adunat şi bruma de putere pe care o mai avea, ai lui l-au aşezat în trăsura cea mică – căci nu putea sta călare pe mular – şi a apucat drumul Arianzului.

Îndată ce a ieşit din cetate şi a început a urca spre Arianz, s-a oprit într-un luminiş, şi-a întors privirea către Nazianz şi a pus capăt îndatoririlor sale bisericeşti. Treizeci de ani căutase viaţa sihăstrească şi totdeauna îi scăpase. Mereu ceva îi stătea împotrivă: când bătrânii lui părinţi, când stăruinţele prietenului său, Vasile, când starea jalnică în care zăcea Constantinopolul, când altele. Se dăruise slujirii Bisericii şi făcuse ce-l lumina Dumnezeu. De-acum gata, până la sfârşitul vieţii nu va mai lua asupra sa nici o îndatorire pastorală. Avea înlăuntrul lui încredinţarea că şi Dumnezeu încuviinţează aceasta. Însă cum o să-i îngăduie boala să se facă pustnic şi isihast, să vieţuiască şi să se nevoiască de unul singur?

Iarăşi la Arianz

Distanţa nu era mare, iar vremea nu s-a schimbat. Însă certitudinea că grijile Bisericii şi le vor asuma alţii şi că de acum înainte se va închina cu desăvârşire nevoinţei a avut un efect binefăcător asupra sufletului lui Grigorie şi i-a adus şi o uşoară îmbunătăţire a sănătăţii. A doua zi deja primea oaspeţi. Era în stare să stea în picioare şi să vorbească timp îndelungat, încât cei din jurul lui, diaconul Grigorie şi Eustatie, nu ştiau ce să mai creadă. Lunile de vară i-au adus o şi mai mare îmbunătăţire a sănătăţii, astfel că oricine îi cerea ajutorul îl şi primea.

Bătrânul Vosporie, pe atunci episcop de Colonia, alergă la vechiul său prieten Grigorie şi îl rugă să-l ajute:

- Mă învinuiesc de eres, Grigorie! Pe mine, care am făcut atâtea în anii de prigoană, în sprijinul Ortodoxiei... Scrie-le ceva, nu mă lăsa... Alte lucruri urmăresc ei. Mitropolitul Teodor e victima atacurilor, şi de aceea mă prigonesc şi pe minc.

Grigorie nu l-a refuzat. Mitropolitul Tianelor şi episcopul Nisei au primit, aşadar, scrisori pe această temă - să fie cu băgare

de seamă, să nu-l condamne în grabă, căci Vosporie este ortodox şi vechi luptător pentru Biserică.

Dar nici rudele şi nici prietenii nu-i dădeau pace. Unul îi cerea să intervină să o împace pe fiica divorţată, altul să mijlocească pe lângă judecători, altul îi cerea recomandarea unui bun dascăl de retorică pentru fiul său... şi tot aşa.

În vremea aceea era o mare tensiune în relaţiile dintre dascălii de retorică ai Cezareii. Erau mulţi, dar dintre ei se distingeau Eustohie, vechi coleg cu Grigorie la Atena, Staghirie şi Eudoxie. Aceştia nu se aveau deloc bine unul cu altul. S-a întâmplat ca Nicobul, un nepot mai îndepărtat de-al lui Grigorie, să meargă în Cezareea şi să se înscrie la şcoala lui Staghirie. Eustohie a aflat şi s-a făcut foc. S-a plâns lui Grigorie. Acesta a scris din nou epistole către tustrei, străduindu-se să le mai potolească antipatiile, nepotrivite unor filozofi şi creştini de rang. Se pare că ceva-ceva a izbutit, căci tustrei l-au recunoscut pe Grigorie ca fiind mai presus de toate. Ura dintre ei, din motive profesionale ori personale, era însă mult prea adâncă.

ÎN SFÂRŞIT ÎN PUSTIE

Se aşază la Karvali

Până prin martie 384 a fost nevoit să rămână la Arianz. A aşteptat să se mai înzdrăvenească, cât să poată vieţui de unul singur, să-şi poarte singur de grijă. Ceea ce s-a şi întâmplat. Hotărârea o luase: să se liniştească, să-şi continue undeva asceza, fără lume în jurul lui!

S-a ridicat şi a făcut câţiva paşi prin mica odaie. S-a uitat prin jur, socotind ce lucruri i-ar fi de trebuinţă în pustie. Ochii i-au căzut pe pervazul vechiului cămin: erau stivuite acolo o mulţime de cărţi. În stânga, unde era patul, se aflau cele pe care le folosea, cărţile bisericeşti, creştine. În dreapta, de multă vreme, erau aşezate cărţi de poezie, retorică şi filozofie. Pe toate le studiase cândva. A rămas privindu-le gânditor. Odinioară le iubea. De multă vreme însă îi părea rău că le închinase prea mult timp, anii cei frumoşi ai tinereţii. Şi tot privindu-le, gânditor, şi-a adus aminte de ceva. S-a întors spre fereastră:

- Eupraxie, unde eşti, fiul meu? Vino încoace; adu şi un cufăr.

Eupraxie ascultă şi în câteva clipe era acolo.

- Oricum nu-mi mai sunt de folos – spuse încet Grigorie. Dă-le jos, fiule. S-au umplut de praf şi s-au înnegrit de fum cărţile astea. Mi le-a cerut deunăzi retorul Adamantie. Şi aşa le părăsisem... Mie îmi sunt de-ajuns cele bisericeşti... o să i le trimit lui pe acestea.

Eupraxie s-a apucat de treabă iar Grigorie s-a aşezat să-i scrie lui Adamantie: „Bunul meu Adamantie, m-aş fi bucurat mai mult să-mi fi cerut cărţi sfinte. Nădăjduiesc însă că nu-ţi lipseşte frica de Dumnezeu. Şi – să nu înţelegi greşit – să-mi trimiţi bani. Îţi pare ciudat că-ţi cer plată pe cărţi? Nu te nedumeri, căci banii aceştia sunt pentru săraci, nu pentru mine..."

Grigorie avea în minte multe locuri din părţile Arianzului, potrivite pentru viaţa monahicească. A ales Karvali (Ghelberi), la apus de Arianz, la aproape patru kilometri. Ştia locul de pe când era copil şi-i plăcea foarte mult. Tatăl lui avusese odinioară acolo proprietăţi, care acum nu mai aparţineau familiei. Când Grigorie şi-a făcut testamentul, la 30 mai 381, la Constantinopol, nu a pomenit nimic despre acest loc. Şi mai era ceva ce l-a făcut pe Grigorie să prefere locul acesta, Karvali - care mai apoi va fi locuit multe veacuri la rând de greci, care ştiau din tradiţie că acolo s-a nevoit Grigorie. La Karvali tatăl său ridicase o bisericuţă, un paraclis închinat mucenicilor. Îi era de neapărată trebuinţă. Voia să liturghisească des, dar nu voia să iasă din locul acela şi să meargă pentru Liturghie prin satele dimprejur. S-a hotărât aşadar să se aşeze pentru nevoinţă lângă bisericuţă, acolo să-şi întemeieze „schitul".

Aşa că, într-o dimineaţă de martie, a pornit la drum. Ucenicii lui nu l-au lăsat singur. Avea nevoie şi de câteva lucruri. Eustatie, Eupraxie şi Teodul le-au încărcat pe doi mulari. Într-un ceas au ajuns la Karvali. Cărarea trecea peste dealuri şi păduri. Zăpezile muntelui înalt coborau, prefăcute în pâraie şi râuri. De-ar fi vrut, ar fi putut merge puţin pe drumul mare care duce spre Colonia şi apoi ar fi apucat-o la dreapta pe cărare, către Karvali. Însă Grigorie nu vroia să meargă pe drumul cu prea multă forfotă, aşa că au mers pe cărări şi au ajuns.

Grigorie a descălecat, au despovărat mularii de lemnele şi de lucrurile absolut trebuincioase, apoi au legat dobitoacele şi au mers să se închine în bisericuţă.

Au găsit-o într-o stare jalnică. Au ieşit şi au căutat loc potrivit să zidească o chilie. Nu era prea mult loc în jurul bisericii. Au găsit un luminiş câţiva metri mai încolo, către miazăzi. Acesta a fost pe placul lui Grigorie. Au săpat un fel de temelie. Au strâns

pietre, aşezându-le de jur-împrejur şi în cele patru colţuri ale chiliei, să nu o doboare vântul şi să nu intre înăuntru apa ploii. Noaptea au dormit în bisericuţă. A doua zi şi-au continuat lucrul şi în trei zile „schitul" era gata - o chilioară joasă şi alungită, cu o uşă mică şi o lucarnă. Acoperişul i-a ostenit ceva mai mult, căci în afară de cele câteva lemne au fost nevoiţi să folosească şi mult lut.

Întâia noapte în schit

Cei trei - Eustatie, Eupraxie şi Teodul - au plecat. Grigorie a rămas singur. În sfârşit, visul său cel mare i se împlinise. Se simţea ca un împărat, având totul în puterea sa. A rânduit în chilie puţinele lucruri trebuincioase pe care le adusese cu sine şi patul de lemn, pe care nu dormea decât dacă era bolnav. A întins şi a aranjat aşternutul, adică nişte pături împletite simplu. L-a vârât sub pat, să-l poată trage noaptea, să-l întindă pe jos şi pe el – jos, pe pământ – să-şi doarmă puţinul somn de fiecare noapte.

Întâia noapte pe care a petrecut-o în schit a fost plină de bucurie. S-a rugat îndelung, chiar mai mult decât obişnuia. Nu simţea osteneală. Voia să-I mulţumească lui Dumnezeu pentru darul pe care i-l făcuse. Dar cu cât îi mulţumea lui Dumnezeu mai mult, cu atât îi creştea dorinţa de a mulţumi. Şi cu cât stăruia, cu atât i se aprindea şi mai mult inima, prefăcându-i-se într-un torent de laude. Mintea i se unea cu inima, aducând mulţumire Ziditorului, făcându-se cântare de slăvire şi adâncindu-se tot mai mult în iubirea nemăsurată a lui Dumnezeu. Adesea, în poemele sale, Sfântul Grigorie vorbeşte despre dumnezeiasca veselie, dar şi mai mult vorbeşte despre rugăciunea cea stăruitoare şi cu durere, despre sudorile nevoinţelor. Lasă însă, când şi când, să se întrezărească şi cele ce urmează nevoinţei. Găseşte de cuviinţă să vorbească despre strălucita lumină dumnezeiască a Sfintei Treimi, care îl umple. Şi aceasta e cel mai dulce şi mai dumnezeiesc lucru ce poate fi dăruit omului. Vorbeşte despre lumină de parcă ar voi să spună că în acele clipe trăia din belşug împărăţia lui Dumnezeu şi gusta dumnezeiasca fericire. Dar această trăire este totodată şi cunoaştere a adevărului. Şi vorbea despre adevăr doar când îl

trăia, adică atunci când era cu desăvârşire încredinţat de ceea ce spunea despre adevăr. Iar această încredinţare despre ceva o are nu doar cel ce vede acel ceva, ci şi cel care îl trăieşte, cel care îl gustă.

Abia după miezul nopţii a simţit oboseala. A fost nevoit să se oprească. A tras aşternutul, l-a despăturit, a tras şi pătura cea groasă şi s-a întins să se odihnească. A dormit un somn binemeritat. Vântul şi, din când în când, paşii uşori ai vietăţilor pădurii i s-au prefăcut în cel mai dulce cântec de leagăn.

Această primă noapte a avut şi altă binecuvântare cerească şi, totodată, încredinţarea că bine a hotărât ceea ce a hotărât. Aşadar, când l-a furat somnul de-a binelea, i s-a arătat sfântul său prieten, Vasile. Atât de adâncă i-a fost mulţumirea sufletească, încât s-a trezit şi, uitând de oboseală, a început iar rugăciunea de mulţumire şi de slavoslovire.

Sapă, sădeşte, adapă şi zideşte

Aprilie; întreaga fire neînsufleţită s-a pus, de zor, pe treabă... Se străduia să crească şi să-şi împodobească veşmântul. Bătrânul ieşea pe mica sa uşiţă şi îşi lăsa privirea să îmbrăţişeze totul - copacii, ierburile, păsările, ţărâna, pietrele, albastrul cerului... Toate, făpturile lui Dumnezeu. În inimă îi înflorea adânc seninătatea. Un zâmbet uşor i se ivea pe buze.

Şi-a făcut semnul crucii şi a părăsit schitul. A mers de cealaltă parte, la bisericuţă. Mai întâi o să dreagă bisericuţa şi abia pe urmă o să se îngrijească mai îndeaproape de chilie. Încet, treptat, pe cât o să-i îngăduie durerile trupeşti. A început cu partea din afară; a măturat, a dat la o parte pânzele de păianjen... să fie curat, măcar cât de cât. Apoi a adunat pietre, a făcut lut şi a început să lipească zidurile peste tot pe unde erau dărăpănate, gata să cadă. A astupat găurile şi a făcut o treaptă înaintea uşii...

În anii când s-a nevoit în partea aceasta, la Karvali, s-a ocupat singur de bisericuţă şi de chilie. În toate zilele, afară de cele în care ploua ori ningea, ieşea o bucată de vreme şi făcea câte ceva - cărări, lipea cu lut proaspăt zidurile, tăia şi aduna

vreascuri pentru foc... Făcea mereu câte ceva. Era rucodelia sa, după rugăciune şi citit. Tăia lemne pentru iarnă, le pregătea şi le aducea încetul cu încetul, stivuindu-le de-a stânga chilioarei. Îşi amintea de sihăstria lui Vasile, de la râul Irisului, unde mersese pentru multe luni, prin anii 360 şi 361. Îşi amintea cum Vasile îşi lucra o mică grădină, cu cele de trebuinţă. Credea că putea face şi el, acum, la fel. Începuse, aşadar, a-şi sădi o grădiniţă. Curăţase locul de ierburi, săpase pământul. Se străduia, dar nu mai făcuse niciodată aşa ceva şi nu ştia cum se sădesc roşiile, fasolea, dovleceii, varza... Întreba, totuşi, şi-l mai ajuta câte cineva. Însă nu i-a ieşit mai nimic, deci nu merita strădania. El, însă, stăruia. Se gândea mereu că nu vrea să-i obosească pe ceilalţi pentru puţina sa hrană. Ceea ce conta era că încerca să-şi câştige cele trebuincioase prin sudoarea lui.

Lucrul de mână (rucodelia), precum înţelege Grigorie, este de neapărată trebuinţă nevoitorului, căci îl ajută să-şi cumpănească marea încordare duhovnicească. Rugăciunea îndelungată, îndeosebi noaptea, şi cititul şi scrisul din timpul zilei îi pricinuiau mare încordare şi osteneală sufletească. Dar prin neînsemnatul lucru cu mâna izbutea o oarecare destindere înlăuntrul lui, se simţea mai liniştit, îşi slobozea nervii din încordarea duhovnicească şi era gata să-şi înceapă iarăşi lupta nevoinţei.

Dar şi aici îi tulburau seninătatea liniştirii oaspeţii şi scrisorile. Mai rar la început, apoi mai des. La câteva luni de la aşezarea lui la Karvali, oamenii ajungeau aici precum albinele ce zboară departe pentru puţinul polen.

Episcopi care îi cereau sfaturi în marile chestiuni teologice şi bisericeşti; preoţi care îl implorau pe Grigorie să mijlocească pe lângă episcopii lor; tineri, precum nepoţii săi, cerând îndrumare pe calea învăţăturii de carte. Toată lumea îl ştia pe Grigorie şi îl preţuiau cu toţii. Dacă îl ascultau totdeauna – aceasta e altă chestiune.

Astfel, într-una din zile, pe la prânz, a sosit la chilie Sacerdot. Era starețul unei mânăstiri din mitropolia Cezareii. Mitropolitul Eladie îl însărcinase cu purtarea de grijă faţă de cei săraci, şi toate mergeau bine. Dar anumiţi „binevoitori" alergaseră şi îl învinovăţiseră de tot soiul de lucruri înaintea lui Eladie.

Acesta le dăduse crezare şi îl alungase pe Sacerdot. Grigorie, care îl ştia de demult pe stareţ şi era încredinţat de nevinovăţia lui, i-a făgăduit să mijlocească pe lângă Eladie.

Se căsătoreşte Olimpiada

Asemenea probleme erau obişnuite. Se întrista şi făcea tot ce-i stătea în putinţă. Se mai petreceau, însă, şi lucruri plăcute. La Constantinopol, la conacul lui Avlavie, trăia mica Olimpiada, fiică a preabogatului Seleucie şi a Alexandrei. Părinţii îi muriseră devreme iar tutorele Olimpiadei, Vitalian, încredinţase copila Teodosiei, soţia lui Avlavie, adică surorii înţeleptului episcop Amfilohie al Iconiului, verişoară primară a lui Grigorie.

Grigorie o cunoscuse, aşadar, pe copilă în cumplitele zile ale şederii lui la Constantinopol. Se juca fără grijă, alerga prin grădina cu flori, se împleticea prin veşmintele largi ale sfântului, intra în biserica Anastasiei când aceasta se ruga, îl trăgea de haină, îl întreba tot felul de lucruri copilăreşti, iar el nu-i refuza nimic. Acum, prin 386 sau 387, copila ajunsese deja domniţă, avea cam şaisprezece ani, iar Teodosia încuviinţase ca fiica ei de suflet să se căsătorească cu eparhul Nevridie.

Petrecere luminată. Vitalian era darnic. Toate s-au făcut cu fast şi strălucire. La ospăţul de nuntă au luat parte şi cinci-şase episcopi, precum şi mulţi ofiţeri. Olimpiada simţea însă că cineva lipseşte, aşa că întreba din ochi. Vitalian pricepu:

- L-am chemat, copila mea. Cum era să-l fi uitat? Însă e tare departe... În celălalt colţ al lumii. Cum să vină aici tocmai de la Arianz? După cum mi s-a spus, trăieşte şi mai departe, într-un mic schit; Karvali e numele locului.

Bogata mireasă a uitat repede mâhnirea pricinuită de lipsa dragului ei bunicuţ, a lui Grigorie, şi au dat înainte cu petrecerea, bucuroşi.

La chilioara lui, însă, bunicuţul a fost înştiinţat de toate. I-a scris lui Vitalian, să se îndreptăţească. Şi, firește, i-a spus adevărul: „Cum să fac un drum atât de lung cu picioarele mele cele înţepenite de artrită? Şi cum să se târască un bătrân bolnav la

ospățul de nuntă, unde toate-s vesele și săltătoare? Sunt, însă, cu duhul alături de voi. Și mă rog pentru fata noastră cea dragă."

Bătrânul nu s-a oprit aici - avea o dragoste duioasă pentru Olimpiada -, ci a șezut și a scris, de dragul ei, o poezie întinsă. Să-i spună, mai întâi, că o iubește, apoi s-o sfătuiască pentru viața ei de soție și creștină, stăpână și nobilă. I-a vorbit despre viața cea cinstită. Să-L iubească întâi pe Dumnezeu, și apoi pe bărbatul ei. Să fie bună cu soțul ei, dar să se și înfrâneze amândoi miercurea și vinerea, care sunt zile de post. A sfătuit-o să-i fie soțului său liman, alinându-i durerile, să fie cu băgare de seamă cum îi vorbește, să caute să-l ușureze sufletește, dar și să-i spună totdeauna adevărul; să-i poarte de grijă cu înțelepciune. I-a cerut să aibă îndrăzneală și curaj, căutând lucrurile mari, nu podoabele și petrecerile cele de rușine... La sfârșit i-a scris: „Cuvintele acestea, scumpa mea Olimpiada, să le ai totdeauna în mintea ta, să-ți fie călăuză, ție și vrednicului tău soț."

Și nu au fost în zadar vorbele bătrânului, „bunicuțul" Olimpiadei. Scrisoarea aceasta, care e întâia descriere amănunțită a soției creștine, a purtării și a îndatoririlor acesteia, a fost împlinită întru totul de tânăra soție a lui Nevridie. Însă nu pentru multă vreme. La mai puțin de doi ani de la nuntă, Olimpiada a rămas văduvă. Împăratul Teodosie a vrut să o căsătorească iarăși, însă ea a refuzat. Hotărâse altfel. A dat Bisericii imensa ei avere: pământuri în Capadocia, Lichia, Bitinia, Tracia și în alte părți; case în capitală, aur și argint. A fost ea însăși hirotonită diaconiță de către Nectarie al Constantinopolului. Mai târziu, la maturitate, a stat într-ajutor Sfântului Ioan Gură de Aur, când acesta a ajuns arhiepiscop al Constantinopolului (398-404).

Moare Teosevia și Grigorie merge să-l consoleze pe Grigorie al Nisei

În vremea aceea, prin 387, Grigorie a fost înștiințat despre moartea Teoseviei, cuvioasa femeie ce intrase, ca noră, în familia Emiliei și a lui Vasile. Se căsătorise cu fiul lor, Grigorie, care fusese hirotonit în 382 episcop al Nisei și care era fratele Marelui

Vasile. Teosevia ajunse foarte iubită nu doar în familia bogată a soţului ei – familie de sfinţi, episcopi şi asceţi -, dar şi în marea obşte creştinească. Evlavia ei, purtarea, frumuseţea şi sprijinul pe care i le dădea de Dumnezeu luminatului – dar şi neştiutorului de cele lumeşti – soţ al ei i-au mişcat pe toţi.

Iată însă că, deşi încă tânără, avea să moară dintr-o pricină neştiută. Grigorie al Nisei a plâns-o mult. Fiindcă în întreaga lui viaţă nu se ocupase nicicând de lucrurile practice, lumeşti, acum se simţea pierdut. Se simţea dezrădăcinat, aruncat deodată într-o lume necunoscută şi ostilă. De unul singur nu putea nici să mănânce, nici să se îmbrace. Vechiul său prieten, Grigorie Teologul, ştia toate acestea, şi imediat ce vestea cea rea a ajuns la Karvali, s-a pregătit de drum. Artrita îi pricinuia mari necazuri, dar trebuia să fie alături de prietenul său, să-l mângâie. I-a dat de ştire lui Eupraxie. Era mult de mers până la Nisa, peste o sută de kilometri.

Au apucat, aşadar, călare spre nord-vest. Trebuia să treacă neapărat prin Nazianz şi prin Colonia, apoi, către miazănoapte, spre Nisa. Înaintau. Au ajuns la Eufimiada, apoi la Nazianz. Aici tocmai se aduna un sobor numeros de episcopi capadocieni, să prăznuiască împreună sărbătoarea unor mucenici din partea locului. S-a oprit şi Grigorie, fiindcă oricum nu se simţea bine.

Voia şi el să slujească, însă ajunsese ceva mai târziu. Şi, ceea ce era mai rău, picioarele nu-l ascultau. Liturghisise la Karvali, însă fusese singur; rareori se întâmplase să mai fie cineva foarte apropiat. Oricât de încet s-ar fi mişcat, nu stânjenea pe nimeni. Aci însă era altceva; era praznic, atâta lume... Aşa că nu a slujit. A înnoptat acolo. Luminându-se de ziuă, şi-a simţit picioarele şi mai grele. Nu putea să le mai mişte câtuşi de puţin. Cum să-şi mai vadă de drum călare? I s-a strâns inima şi a rămas la Eufimiada două zile. Răul nu trecea. Ce era de făcut?... I-a scris o scrisoare prietenului Grigorie de Nisa, să-l mângâie şi să-l laude că suferă necazul cu răbdare. Şi cum a simţit că boala dă puţin înapoi, a apucat, cu chiu cu vai, drumul întoarcerii. S-a chinuit mult, dar în cele din urmă s-a văzut în micul său rai, la iubita sa chilie.

Scrie şi îi e greu să mai îngenuncheze

În primele zile i-a fost foarte rău, însă a hotărât să rămână singur. L-a silit pe Eupraxie să plece la Arianz. Nu ducea grija mâncării - o bucăţică de pâine, puţin bob fiert, ceva verdeţuri. Când una, când alta dintr-acestea, şi prânzul i se sfârşea în câteva clipe.

Rugăciunea îi era tot mai îndelungă. În vremea aceasta a avut şi neputinţa de a îngenunchea. Cum voia să facă metanie, picioarele i se împotriveau, nu se îndoiau. De aceea a fost nevoit să-şi împuţineze metaniile şi şi-a impus statul îndelung în picioare, pentru rugăciune.

Chiar şi scrisul îl făcea din picioare. Căci la schit îşi scria *Omiliile*, pe care le trimitea oriunde găsea de cuviinţă că sunt de folos. Scria şi multe poeme. Simţea nevoia să-şi aştearnă sufletul pe hârtie. I se părea că în acest fel îşi stăpâneşte lumea sa sufletească, că o ţine în frâu... să nu-i scape, să nu apuce greşit. Aşa că scria adesea, aproape în fiecare zi.

O parte din timp o închina copierii. Avea cu el *Cuvântările*, *Omiliile* şi *Epistolele*. Când putea, le copia cu răbdare şi le trimitea oricui i le cerea. Rugăciunea îi rămânea însă lucrarea de căpătâi, îndeosebi noaptea.

Puţinii ani petrecuţi la Karvali au fost foarte roditori în ce priveşte rugăciunea. Trăia şi simţea întru cunoştinţă lucruri pe care altădată putea doar să le intuiască. În pustia aceea inima i se eliberase cu desăvârşire. Patimile pieriseră şi rămăsese curat, gata a se umple de prezenţa Duhului Sfânt. În vremea aceasta – precum însuşi povesteşte – s-a încredinţat mai mult decât oricând şi de aceasta: cu cât se afierosea mai mult lui Dumnezeu prin rugăciune, cu atât mai limpede deosebea cursele pe care diavolul i le întindea, să-l prindă în ele. Doar în rugăciunea curată, doar în ceasul unirii desăvârşite a minţii şi inimii omul vede şi înţelege numaidecât vicleniile vrăjmaşului. Acesta încercase în multe rânduri să-l tragă pe Grigorie în cursă, de fiecare dată punând altceva la cale. Sfântul însă pricepea şi se păzea. Era totdeauna cu băgare de seamă, căci ştia prea bine că diavolul poate lua mii de chipuri, să-i înşele pe oameni.

I se înfăţişează diavolul, uneori ca întuneric şi alteori ca lumină

În primele zile, când era şi mai neputincios cu trupul, i se înfăţişase diavolul, ca întuneric înfricoşător, abis şi prăpastie. Atunci, bătrânul suferind înălţase rugăciune împăratului Hristos şi fusese izbăvit de rău. Mai apoi, venise ca fiară sălbatică; alteori, ca ispite de tot felul. Îi împungea mintea şi trupul ca să-l înşele, să-l tragă după el. Dar vulturul rănit al Duhului nu se dădea bătut! Dădea tot mai multă vreme rugăciunii şi vedea toate ale diavolului, care, vrând-nevrând, va fi biruit de Dumnezeu.

Prin încercarea cea mai mare trecea în nopţile acelea când diavolul i se arăta ca lumină. Adică, pe când închidea ochii o oră-două, să aţipească, se făcea în jurul lui lumină sau i se înfăţişa dinainte înger cu totul de lumină. Aceasta este cursa meşteşugită pe care o are diavolul pentru cei ce au sporit mult în viaţa de rugăciune. Şi adesea aceştia cad în cursă. Căderea aceasta este atât de mare şi de adâncă, încât multă luptă şi multe lacrimi trebuie să aducă cineva ca să se ridice din prăpastia în care a căzut.

Grigorie nu ne spune dacă a căzut în această înfricoşătoare cursă. Însă ne spune că a avut ispite – şi în minte, şi în inimă, şi în trup. De aceea se şi nevoia până la suflarea cea mai de pe urmă, de aceea se şi deda rugăciunii neîncetate. Şi a izbutit astfel să deosebească cursele cele de noapte ale diavolului, oricât de anevoie ar fi fost. Anevoie, căci, pe de-o parte, prin harul dumnezeiesc, lumină se face cel ce se roagă, iar pe de alta, ca lumină se arată şi diavolul. Lumină unul, lumină şi celălalt. Însă doar una este lumina cea adevărată. Cel ce are smerenie adâncă înţelege, ceilalţi nu. În cele din urmă, darul acesta al deosebirii Dumnezeu îl dă, însă îl dă celor smeriţi, nu celorlalţi.

E adevărat că în privinţa tuturor lucrurilor acestora anevoioase Grigorie se mai sfătuia cu câte cineva. Când putea, de pildă, îl asculta cu luare aminte pe Grigorie al Nisei. Însă acela era departe, tocmai la Nisa. Îl vedea rar, când venea la Arianz sau la Karvali, să capete sfaturi de la Grigorie, de la ascetul nostru. Îşi deschideau sufletul unul altuia. Cei doi Grigorie, minţile cele mai înalte ale Teologiei, se sfătuiau unul pe celălalt cu desăvârşită

smerenie, fiecare luând aminte la celălalt, lepădându-se de sine, defăimându-se pe sine, ca şi când n-ar fi şi el însuşi purtător de Dumnezeu şi trâmbiţă a Lui!

La fel se întâmpla şi cu Amfilohie al Iconiului, care era văr primar al ascetului nostru. Acesta venea des la Nazianz şi Arianz, căci la răsărit de acestea, în partea Diocezareei, tatăl său avea pământuri şi case. Aşa că Grigorie găsea prilej să vorbească cu el şi să se sfătuiască, cu toate că cel ce-şi dorea şi mai mult aceasta era Amfilohie, care, desigur, nu ajungea la înălţimea lui Grigorie.

Biciuie alunecările clericilor şi monahilor

De parcă nu-i erau de-ajuns boala şi greutăţile nevoinţei, îi mai ajungeau la urechi şi vorbele lumii. Părea că toţi aşteptau toate de la el. Azi despre clericii dintr-o cetate, mâine despre călugării din cutare mânăstire. Cum se întâmpla vreo nenorocire, alergau la Grigorie. De-ar mijloci el, de i-ar sfătui, poate lucrurile s-ar da pe brazdă, poate că de la el ar asculta cineva. Credincioşii se sminteau de ceea ce auzeau.

Existau preoţi necăsătoriţi şi mai ales călugări şi călugăriţe care locuiau laolaltă sub acelaşi acoperiş. Adică un călugăr, acolo unde se nevoia, avea laolaltă cu el şi o călugăriţă, o femeie care şi ea se nevoia. La fel, se întâmpla ca o călugăriţă să cheme şi un călugăr în casa în care se nevoia.

Grigorie nu învinuia pe nimeni pe nume, că ar avea legături trupeşti întreolaltă. Dar lumea vorbea şi era mare primejdie.

- Nu pricepeţi, nefericiţii mei fraţi – le zicea şi le scria –, nu pricepeţi că păcătuiţi? Îmi zici, frate: „Eu mă înfrânez, chiar dacă am călugăriţă ce vieţuieşte laolaltă cu mine". Bine, să dea Dumnezeu să fie aşa; dar nu te gândeşti cât sminteşti lumea? Oamenii au patimi pe care nu şi le stăpânesc şi, când te văd locuind laolaltă cu o călugăriţă, întâiul lucru la care se gândesc e că nici tu nu-ţi stăpâneşti patimile, asemenea lor. Ce altceva crezi că gândesc? Şi-apoi, poate că eşti tare şi-ţi biruieşti patima trupească. Celălalt monah însă, care nu-i atât de tare, îşi ia împreună vieţuitoare şi cade, este biruit de patimă. Astăzi rabzi ispita şi

rămâi în feciorie; foarte bine! Dar eşti încredinţat c-ai s-o rabzi şi mâine? Te faci, aşadar, pricină unui mare rău. Şi, la urma urmei, de nu poţi ţine fecioria, pentru ce nu te-ai căsătorit? Nunta nu-i o ruşine, ci e bună şi cinstită şi binecuvântată de Biserică!

E adevărat că viaţa întru feciorie e mai înaltă, dar trebuie să te străduieşti s-o ţii, să nu dai pricină să fie defăimată. După părerea mea, călugărul şi călugăriţa ce stau zi de zi laolaltă îşi pierd curăţia, chiar de nu se pleacă patimilor cărnii. Aşa că, monahilor, alungaţi-le pe cele ce stau laolaltă cu voi, iar voi, călugăriţelor, alungaţi-i pe cei ce stau laolaltă cu voi! Nu necinstiţi fecioria şi monahismul. Nimeni nu rămâne neispitit de femeie, de stă laolaltă cu ea!

Nevoitor adevărat e acela care se străduieşte în fel şi chip să ocolească ispitele, nu acela care le caută. Aducându-vă singuri ispită în casă, moarte vă aduceţi; alungaţi-o numaidecât! Altfel, vă sunteţi blestem vouă înşivă, blestem şi celorlalţi. Sloboziţi-vă, aşadar, pe voi înşivă şi faceţi-vă binecuvântare celorlalţi!

Vestea locuirii laolaltă a monahilor şi a monahiilor se răspândise peste tot. Urâciune pentru aceştia şi pentru acestea, sminteală pentru credincioşi. Dar unii dintre monahii cu pricina nu mai conteneau cu îndreptăţirile. Mai ales acestea îl mâniau pe Grigorie, care izbucni:

- Ce tot îndrugaţi, fraţilor? Am îmbătrânit şi m-am gârbovit de nevoinţă şi neîncetat îmi războiesc patimile, care parcă nu se mai satură să mă hărţuiască, mizerabilele... Cum, dară, îmi spuneţi că voi le-aţi biruit şi nu vă mai temeţi de ele? Tineri încă fiind! Pe când eram tânăr, eu mă luptam cu ele zi şi noapte şi asudam să mi le supun! Dormeam pe pământ, posteam cu desăvârşire zile întregi, şi tot îmi dădeau de furcă! Făceam mii de mătănii, mă închideam în chilie patruzeci de zile şi lacrimile îmi udau leoarcă rasa mea cea neagră. Chiar şi acum, bătrân, mă tem de patimi şi mă nevoiesc. Stau singur, doar cu copacii şi cu fiarele, printre stânci, în pustie. La chilia mea nu vin şi nu văd femei. Pe cine minţiţi, aşadar, fraţilor? Ştim cu toţii, foc este trupul unuia şi iască al celuilalt... Cu cât se află mai aproape, cu atât mai mare-i primejdia. Cu cât le depărtăm mai mult, cu atât se micşorează primejdia. Lăsaţi, deci, îndreptăţirile şi cinstiţi darul cel

mare al fecioriei. Orice monah care are „soră iubită" şi orice monahie care ţine lângă ea „frate iubit" nu văd împărăţia lui Dumnezeu!

Zeflemitor, în vremea aceea călugăriţei ce locuia laolaltă cu un monah i se spunea „iubită soră", iar monahului „frate iubit". Se înţelege defăimarea ce se făcea monahismului.

Asemenea lucruri şi chiar mai rele decât acestea avea de înfruntat istovitul Grigorie, cu feţe care, adesea, îi erau cunoscute. Însă întâmplarea ce i-a pricinuit cea mai mare amărăciune a fost cea cu Adelfie, al cărui părinte duhovnicesc era, fiu de boier, cu multe pământuri şi case. Trăia la Navila, aproape de Nazianz. Venea şi se sfătuia cu Grigorie. Acum însă, nu mai apăruse de multă vreme. Veştile i-au sosit prin Eupraxie. Şi ţin'-te bine, părinte...

- Bunul nostru Adelfie a tulburat toată Biserica. Sclavele pe care le avea de la vrednicul de pomenire părinte al lui le folosea pentru poftele trupului. Sunt acelea cărora le-ai dat blagoslovenia să-şi închine viaţa lui Dumnezeu, să se călugărească. Iar acum, pe unele le-a silit să-i fie ţiitoare...

Grigorie plecă fruntea. Era înecat de ruşine. Fiul lui duhovnicesc... Oare nu putea Adelfie să se căsătorească? Ce nevoie era să ajungă siluitor de cele sfinte? Căci aceasta era cel ce strica prin siluire fecioria celei închinate lui Dumnezeu. I-a scris numaidecât lui Adelfie o epistolă mustrătoare şi aspră, iar seara a început a se ruga pentru el, ca Dumnezeu să-i dea pocăinţă, să se slobozească de patimă, să înceteze sminteala.

Încet-încet, spiritele s-au domolit. Veştile pe care i le aducea Eupraxie şi alţii care se întâmplau pe-acolo arătau că vorbele lui Grigorie nu fuseseră în zadar. Bineînţeles, erau şi unii care nu se pocăiau, însă mulţi îl ascultaseră şi se supuseseră. În jurul persoanei lui, iubite admiratorule al lui Grigorie, se crease o aură de sfinţenie. Un văl de taină, am spune. Cândva păstorea, se lupta în mijlocul lumii, şedea pe tronurile înalte, având mare trecere în palatele împărăteşti. Pe atunci stăpânea prin răspunderea şi cuvântul lui. Dar acum? Acum, nevoinţa şi luminările cele de la Dumnezeu, despre care aflau cu toţii, îl împodobiseră cu o cunună de lumină. Şi, cu aceasta, sfântul pătrundea în inimile creş-

tinilor binevoitori. Aceştia îl ascultau şi păzeau, pe cât puteau, cele spuse de el. De aceea, deşi se lepădase de lume de dragul rugăciunii neîncetate, lumea era cu luare aminte la sfatul său, la părerea sa despre una şi despre alta. Aceasta e lucrarea pustnicului asupra lumii, aceasta e binefacerea lui asupra ei, acesta e chipul slujirii lui.

Ultima prigoană

Prigoana aceasta, ultima a vieţii lui, i-a venit de la unul de-al său. De la ruda sa, Valentinian, bun cleric, pe care Grigorie odinioară îl ajutase. Acum, acesta îi răsplătea binefăcătorului său cu o amară izgonire.

Dar cum s-au petrecut evenimentele?

Era toamna târzie a anului 387. La chilia lui Grigorie stăpânea o linişte desăvârşită. Ararii oaspeţi se răriseră şi mai mult. Ziua întreagă nu se auzea decât adierea vântului, păsările şi paşii vietăţilor. Şacalii se obişnuiseră cu pustnicul şi nu le păsa prea mult când se apropia de ei.

În singurătatea aceasta, Grigorie pregusta fericirea. Cum biruise fiara singurătăţii, a singurătăţii celei ce ucide şi duce la nebunie, e cu neputinţă de explicat logic, o dată ce omul e prin fire sortit comuniunii, căutând tovărăşia celorlalţi. Însă Grigorie Îl iubea atât de mult pe Dumnezeu, încât şi întreaga sa fiinţă ardea să se unească cu El, să viețuiască întru El. Dorul acesta nu lăsa loc fricii de singurătate. Singurătatea nu vine din afară, ci dinlăuntru; se naşte înlăuntrul omului. Dacă omul cel lăuntric se umple de Dumnezeu, dacă trece obişnuitele hotare ale credinţei şi ajunge să se îndrăgostească de El, atunci absenţa oamenilor nu-i pricinuieşte nici un neajuns. Dimpotrivă, chiar caută să ocolească tovărăşia oamenilor. Şi face aceasta spre a trăi mai desăvârşit iubirea lui Dumnezeu. Totodată însă, cunoaşte şi-şi iubeşte mai adânc semenii, pe care acum îi vede icoane ale preaiubitului Dumnezeu.

Aşa viețuia Grigorie când, dintr-o dată, apăru Valentinian. Şi nu era singur. Era duhovnicul, părintele unei obşti de femei ce trăiau întru feciorie. Le adusese şi se aşezase lângă bisericuţa

Mucenicilor, făcându-şi chilii vizavi de cea a lui Grigorie. Valentinian avea acolo o proprietate a sa, iar Grigorie nu se putea împotrivi.

A simţit din prima clipă venirea călugăriţelor ca pe un vrăjmaş primejdios. Ieşeau din chilii, umblau peste tot, după treburi, vorbeau tare... Liniştea de rai a lui Grigorie sfârşise. L-a năpădit amarul. Nu mai putea să iasă, singur şi fără grijă, să îngrijească de bisericuţa tatălui său, să vorbească cu fiarele, să ureze noapte bună păsărilor... Nu mai putea păşi în afara chiliei şi să strige, din adâncul sufletului, „Doamne miluieşte!". Toate, aşadar, sfârşiseră, din pricina venirii femeilor... Şi era bătrân, neputincios... artrita şi astmul îl chinuiau tot mai mult.

Însă nu avea încotro. Valentinian era încăpăţânat. Îi explica sărmanul Grigorie, dar zadarnic; acesta îi zicea, papagaliceşte, cele potrivite oamenilor cu viaţă duhovnicească obişnuită. Nu bănuia că are înaintea sa pe vulturul Duhului, şi încă rănit:

- Noi, Grigorie - îi zicea -, te cinstim. Şi tu ai să ai ajutorul nostru, iar noi sfaturile tale. De ce te împotriveşti? Doar eşti bolnav şi ai trebuinţă de noi; iar noi, care nu cunoaştem prea multe din cele duhovniceşti, avem trebuinţă de tine.

Se amăra mult că Valentinian nu-l înţelegea. Bătrânul pierdea tot ceea ce Dumnezeu îi dăduse mai de preţ pe pământ: liniştea. Nu-i rămânea, deci, decât să plece. Doar aşa îşi putea păzi marea lui iubire de Dumnezeu. Ceea ce se petrecuse o simţea ca pe o prigoană, o adevărată izgonire din raiul său, din locurile în care odinioară fuseseră păşunile tatălui său şi în care el însuşi îşi petrecuse o parte din anii copilăriei.

Străin în locuri străine

Şi a plecat. Unde a plecat, unde şi-a ales noul loc de nevoinţă, nu ştim precis. Cert e că s-a depărtat de Karvali, de Ghelberi cât să nu audă şi să nu vadă câtuşi de puţin mânăstirea de maici. Şi nu doar atât. A apucat mult spre miazănoapte; să fie departe de drumul ce vine de la Nigdi şi merge către Colonia. Să nu aibă cum să-l găsească lesne. Locul îi era cu totul necunoscut. Tatăl

său nu avusese în partea aceea păşuni ori ogoare. Venea acum întâia oară aici. Străin în locuri străine. De aceea se simţea ca un nomad dispreţuit.

Şi-a zidit chilie nouă. De acolo i-a scris lui Valentinian, să-şi spună păsul şi în scris. Către sfârşitul scrisorii, bătrânul se înmuiase:

- Îţi urez să sporeşti mult în locul acela. Nevoinţa voastră să rodească duhovniceşte, cum şi-ar dori-o şi Mucenicii. Şi – pentru Dumnezeu – să nu lăsaţi niciodată bisericuţa Sfinţilor Mucenici fără slujbă. Cât despre mine, nu vă întristaţi. M-am obişnuit să plec şi să fiu prigonit... Doar că acum a fost puţin altfel. Vezi, m-am lepădat cu voie de toate: de avuţii, pe care le-am dat şi le are Biserica; de tronuri, care acum sunt ale altora; de fiii duhovniceşti, de care se bucură acum prietenii mei. Doar patria îmi rămăsese, locul copilăriei mele! M-aţi alungat şi de-aici... Dar binecuvântat fie numele Domnului!

Chilia îi era liniştită. Dar trebuia să se obişnuiască, să se acomodeze, să-şi poată găsi rugăciunea făgaşul ei. La început îşi amintea iar de toate. Când îl vedea pe Eupraxie, care venea când şi când la chilie, să-i aducă bătrânului câte ceva, îşi amintea de toate câte suferise şi murmura. Şi cum avea hârtie la îndemână, murmurul îl prefăcea în stihuri:

- Acum, la bătrâneţe, Hristoase al meu, acum, când sunt mai mult mort decât viu, acum s-au găsit să mă alunge? Câte să mai îndur, Doamne? M-au umilit cu toţii, cât au putut; ajuns-am ca un stârv pe meleaguri străine... Unde-o să mă afle, oare, moartea? Unde-o să-mi fie, oare, mormântul? S-o găsi, oare, cineva, să-mi închidă ochii? Suflarea mi se taie, când şi când, când nici nu mă aştept. Parcă-mi dau sufletul... De n-aş fi crezut, Doamne, întru Tine, un chin mi-ar fi fost viaţa-ntreagă, martiriu fără izbândă; aş fi zis că-s nedreptăţit, n-aş fi putut să trăiesc! Aşa, însă, rabd... căci vrednice sunt acestea de viaţa fericită pe care mi-o rânduieşti. Şi vai mie de n-aş fi gustat-o încă de-aici... Sunt gata, aşadar, pentru orice... De voieşti, să mă sfâşie fiarele şi să-mi împrăştie mădularele trupului, iar păsările să-mi mănânce şi puţina carne rămasă pe ele... Iar de găseşti de cuviinţă, Doamne, râurile să mă poarte în genuni şi să mă arunce în mări. De-ajuns să Te am pe Tine patrie şi deznodământ.

Frică de lipsa lui Hristos. „M-ai părăsit, Doamne..."

Aştepta cu răbdare. În jur, numai linişte; nimic nu-i pricinuia tulburare. Ieşea în pragul chiliei şi căuta cu ochii în zare; dimineaţa spre apus, în amurg spre răsărit. Iar când soarele era mai domol, îl privea acolo unde apărea în zori şi-l urmărea în amurg, căzând înapoia muntelui. Toate erau fermecătoare, îşi vedeau în linişte de rânduiala lor, de drumul lor... Nu-l cunoşteau pe Grigorie, ca la Karvali. Vântul nu adia molcom, nu apuca să-l mângâie pe suferindul Grigorie, să vadă nevoinţa bătrânului, să-i asculte rugăciunea tânguitoare şi să povestească totul locurilor şi oamenilor la care se va duce.

Ce lucru ciudat! Firea înconjurătoare nu-l stânjenea. Şi nu erau nici oameni, care să-l îngreuneze. Şi totuşi, înlăuntrul sufletului simţea o apăsare. Mintea îi era neascultătoare, inima nepăsătoare, purtată silnic de dureri şi de tristeţe. Tăcea şi socotea. Se silise mult pe sine însuşi, îşi pusese mintea la lucrare stăruitoare. Şi începuse a limpezi lucrurile. De parcă s-ar fi ridicat undeva la înălţime şi de acolo se vedea pe sine însuşi. Îşi părea sieşi nemişcat ca o mlaştină, aproape mort. Boala trupească îi era ca o temniţă de fier în care îi fusese zăvorât duhul. Era într-o stare jalnică: astm, dureri, înţepenirea trupului. Dar mai jalnică era starea sa duhovnicească: duhul împietrit, de parcă ar fi fost legat pe dinăuntru cu legături. *Akedia* (plictisul, împietrirea sufletească), nepăsarea îi ucideau duhul.

A înţeles numaidecât ce se petrecea cu el, s-a înfiorat în sinea lui şi s-a cutremurat. „Am murit, aşadar... Zadarnice ostenelile?" – a murmurat. A început să-şi piardă şi simţirile, cât pe ce să leşine... Simţea în străfundurile sufletului său o greutate mare. Atât de mare, încât nu încăpea şi dădea să-l sugrume pe bătrân... Dar tocmai când simţea că nu mai poate, în clipa când îi părea că toate s-au sfârşit, ieşea dinlăuntrul său strigătul: „Hristoase al meu, grăbeşte-Te!". Satana era deja biruit. Lacrimile curgeau pe faţa bătrânului şi plânsul ţinea vreme îndelungată. Iar cuvintele începeau a se rosti nesilit, pline de durere şi totodată de simţământul izbăvirii:

- Vezi-mă, Hristoase al meu! M-a sfârşit satana. Cât să mai rabd încă? M-a ţintuit cu împietrirea trupului, m-a împuns cu astmul. Mi-a împietrit sufletul. Sunt ca un copac uscat, cu rădăcini firave, în bătaia vânturilor...

Făcutu-m-am corabie fără catarg, Treimea mea Preasfântă... În voia valurilor, pe marea cea înfricoşătoare... Iar satana caută să mă afunde... Nu mă lăsa, ajută-mi s-apuc a ajunge lângă Tine, să intru în sânurile Tale... Scoate-mă din prăpastia împietririi sufleteşti, unde m-a aruncat şi m-a ţintuit de trei ori blestematul vrăjmaş... Nu mă lăsa, Doamne... Coboară, Doamne Iisuse Hristoase, în valurile înviforate ale mării şi dă-mi şi mie mâna Ta cea izbăvitoare şi mă scoate din valul cel întunecat... Căci şi eu, Doamne, voiesc a vieţui lângă Tine, în sălaşurile Tale cele cereşti... Alungă, dar, pe satana cel ce-a adus întunericul asupra mea, căci singur îmi este cu neputinţă a birui drumul; căci mai priceput decât mine este şi poate cele pe care eu nu le pot. Multă îmi este evlavia, Doamne, dar prisositor e meşteşugul aceluia, viclenia lui mă covârşeşte. Degrabă vino, Hristoase, şi adu-mi lumina cea pierzătoare de întunericul diavolesc, umple-mă de dragostea Ta, să Te doresc nesfârşit şi să pătimesc fără de glas iubirea cea de la Tine... Pentru ce, Doamne, m-ai părăsit? Pentru ce nu Te mai simt lângă mine, umplându-mă în ceasul rugăciunii cu iubirea Ta cea nemărginită de altădată, cu desfătarea arătării Tale şi cu razele luminii Tale?... Cum să pomenesc toate acestea fără să mă sfârşesc de dorul lor, gol fiind, uscat şi fără rod? Când mă voi învrednici iarăşi de strălucirile cele dumnezeieşti? Cum voi răbda chinurile, lipsit fiind de acelea? Vino, dar, iarăşi, Hristoase al meu, şi-mi dă lumina Ta, să pot trece chinurile ce-au venit asupră-mi...

I-a mai spus lui Dumnezeu multe altele, stăpânit de un plâns cu suspine ce-i zguduiau pieptul şi-i cutremurau întreg trupul. În noaptea aceea nu s-a odihnit o clipă. Înainte de a se lumina, mintea i s-a întors spre trecutul apropiat şi a prins a cugeta cu teamă:

- Doamne, oare Te-ai mâniat asupra mea din pricină că am lăsat poporul Tău, turma mea cea iubită? Simte, oare, aceasta lipsa păstorului, căutându-l? Îi hrăneam odinioară cu adevărul Tău şi erau îndestulaţi... Oare însetează acum de cuvintele mele?

Plâng după laptele meu, ca pruncii ce şi-au pierdut maica?... Dar nu se mai putea... Nu-mi ţine mânie pentru plecarea mea de la ei... Oare pentru aceasta, Hristoase, m-am deşertat? Înfricoşătoare Ţi-e pedeapsa, Doamne! Oare pentru aceasta nu mai am nimic înlăuntrul meu, pentru aceasta nu Te mai am precum altădată? Luptatu-m-am, luptatu-m-am cu amar şi l-am alungat pe satana; rămas-a la pândă, în afara mea. Însă Tu, Doamne, n-ai venit să mă umpli şi înlăuntrul meu nu adie harul Duhului Tău... Pentru ce mă cerţi, pentru ce m-ai părăsit?... Rogu-Te, cel puţin - şi bătrânul îşi înalţă mâinile –, fă-mi harul acesta: nu mă lua acum, nu mă lua cum mă aflu acum, lipsit de harul Tău... Necinstit este sfârşitul acesta, nu-l pot răbda... Fă, Doamne, să nu mor acum, ci altă dată, când vei fi mai puţin mâniat asupră-mi, când Te voi avea mai vârtos înlăuntrul meu. Şi iarăşi, Doamne: nu căuta spre păcatele mele, căci mă pierd... Nu mă judeca, Hristoase, căci mă voi păgubi de toate. Nu aşterne înainte-mi balanţa Ta cea dreaptă, căci nu pot răbda dreptatea Ta, Doamne... Ci dă-mi, Îndurate, iubirea Ta, mila Ta cea nemăsurată pe care o ai spre mine, nevrednicul robul Tău, care doar spre Tine nădăjduieşte. Nimic n-am a-Ţi da în schimb, Doamne; ci cad la picioarele Tale... fă cu mine precum voieşti.

Este dăruit iarăşi cu luminările dumnezeieşti

În zori, în coliba lui Grigorie se iviseră cele dintâi raze. Osteniseră tot căutând să răzbată înăuntru. Aveau poruncă dumnezeiască să intre dis-de-dimineaţă în chilie şi să se atingă încet de creştetul cel sfânt al bătrânului, spre a primi binecuvântarea lui. Mult mai de preţ le era să vadă sfânta chilioară, decât să lumineze palatele cele întinate. Astăzi, îndată ce zăriseră mica lucarnă, intraseră cu sfială în altarul cel sfânt al rugăciunii. Îl aflaseră pe bătrân îngenuncheat. Lacrimile îi curgeau liniştit. Curgeau molcom, iar Dumnezeu le strângea şi le punea cu băgare de seamă în balanţa judecăţii Sale. Cu ele Îşi măsura harul. Multe lacrimi, mult har. Şi atât de greu atârnau lacrimile acestea, că Dumnezeu nu mai prididea să-Şi dea harul. Tot dădea, tot

dădea... Grigorie se slobozea din amărăciunea lui, se umplea de prezența lui Dumnezeu... Până când simțea asupra sa, pe creștet, mângâierea razei soarelui...

Dăduse să se ridice, să iasă în prag și să-L vadă pe Dumnezeu în chipul soarelui.

Să se ridice... ușor de spus. Dar cum să se ridice? Mădularele lui cele bolnave i se împietriseră în chipul în care șezuse. Cu chiu cu vai, după ce s-a străduit vreme îndelungă, a izbutit să iasă în prag și să dea binețe soarelui. A întins mâinile, să dezmierde adierea vântului, și-a rotit ochii în jur, înțelegându-se din priviri cu copacii, cu pământul... Și-a mișcat buzele, spunând două vorbe și păsărelelor.

Era o dimineață aparte pentru Grigorie; începeau pentru el vremuri noi, pline de bucurie. Trăia doar pentru a se ruga, a plânge, a iubi, a se împodobi cu lumina cea dumnezeiască, a se odihni în sânul Treimii celei Sfinte, pentru a...

Anul 388. Înainta cu nevoință aspră și se bucura de harismele cele mai îmbelșugate, pe măsură ce se apropia sfârșitul. Grigorie lăsa însă și o ferestruică deschisă către semeni. Viețuia pustnicește, dar când și când primea și ceva oaspeți. Erau aceia care-i cereau ajutorul, mijlocirea ori sfatul.

Sacerdiu, fiu duhovnicesc al lui Grigorie, avea acum necazuri cu Chiriac, strângătorul dărilor. Omul acesta era bun creștin, dar pusese stăpânire peste pământurile Liriandului și Kaverinei, pe care Fericitul Castor le dăruise marii case pentru copiii orfani ce se afla în grija lui Sacerdiu. Fără acestea n-o putea scoate la capăt. Atât casa pentru orfani cât și pământurile cu pricina erau aproape de Cezareea.

Au alergat din nou la Grigorie. Acesta a mijlocit pe lângă Chiriac pentru copiii cei orfani și părăsiți. Însă i-a spus multe și lui Sacerdiu, care venise împreună cu Eupraxie și care credea că-i bun prilej să-l laude pe Grigorie:

- Cum să nu te prețuim, părinte? – i-a zis. Ai dăruit toate lui Dumnezeu. Ai miluit lumea de pe lume, ai apărat adevărul, ai cântat laude lui Dumnezeu... Curat ești și sfânt...

Grigorie a rămas descumpănit, copleșindu-l tristețea. A ridicat mâna și l-a făcut pe Sacerdiu să se oprească. S-a mișcat

puţin, s-a aşezat mai bine în scaunul lui cel scund, şi-a pus amândouă mâinile pe genunchi şi şi-a plecat fruntea sa cea luminoasă puţin de-a dreapta. S-a liniştit desăvârşit şi apoi a spus:

- Cuvinte lesnicioase, sărmane Sacerdiu. Adevărat e ceea ce zici, nu zic nu. M-a durut inima de cei săraci, i-am slobozit pe robi, i-am iubit pe cei nenorociţi şi le-am dat tot ce-am avut şi n-am avut, marea mea avere părintească. Din toată inima mea L-am slăvit pe Dumnezeu, I-am slujit atâţia ani şi am arătat adevărul Lui oriunde şi pe cât am putut... Nazianzul, Cezareea şi Constantinopolul m-au ascultat, m-au împroşcat cu pietre, m-au preţuit, s-au zidit duhovniceşte, m-au alungat... adevărate-s acestea toate. Dar ia aminte la ceea ce-ţi spun şi nu uita: desăvârşirea n-are sfârşit, nu se sfârşeşte aici. Iar mai presus de toate este curăţirea de patimi; da, a ne curăţi de păcat prin rugăciune, prin smerenie şi prin harul lui Dumnezeu. Jertfeşte-te, de poţi, pentru cei săraci şi pentru mântuirea lumii; bun lucru şi sfânt, multă îţi va fi plata ta. Desăvârşirea însă e mai presus de aceasta. Pentru dobândirea curăţiei trebuie să ne înstrăinăm de lume. Să lăsăm, cândva, toate. Iar curăţindu-ne, să căutăm vederea lui Dumnezeu (*theoria*). Da, frate - şi nici tu, Eupraxie, să nu înţelegi greşit ceea ce zic -, vederea lui Dumnezeu (*theoria*) este, poate, încununarea, lucrul cel preasfânt pe care trebuie să-l ajungem: să privim şi să vedem limpede adevărul cel dumnezeiesc şi să cunoaştem şi să judecăm drept cele ale lumii acesteia, şi întâi de toate cele ale omului. Şi acestea toate nu-s decât unirea cu adevărul, adică cu Dumnezeu Însuşi.

Eupraxie se mişcă, fără să bage de seamă. Nu pricepea cele spuse, dar şovăia să-l întrerupă pe bătrân. Grigorie însă înţelese şi se strădui să fie şi mai limpede:

- Auzi despre teorie (*theoria*) şi auzi despre cunoaştere, şi te duci cu mintea la filozofii şi teorii omeneşti. Nu, la noi *theoria* este viaţă, viaţa cea adevărată... Nu ştiu cum s-o spun mai desluşit... Uite, intră cel ce se roagă, văzătorul de Dumnezeu („theoreticianul"), înlăuntrul lui Dumnezeu – se umple când de-o pace adâncă, ce-i pătrunde până în cel din urmă ungher al trupului, când de-o fericire preadulce, cum nu există în lumea aceasta; când de iubire, uimire şi slavoslovie, când este scăldat întreg

într-o lumină făcătoare de pace, dulce şi dătătoare de cunoştinţă, întru aceasta simţind o nesfârşită veselie şi, totodată, cunoscând adevărul, pe sine însuşi şi lumea... Mi-e cu neputinţă, din păcate, să înfăţişez adâncimea şi dulceaţa vederii de Dumnezeu (*theoriei*)... Nimănui nu i-a fost vreodată cu putinţă... Prea puţin este ceea ce se poate zugrăvi în cuvinte; o picătură dintr-un ocean, doar atât. Celelalte rămân înlăuntrul văzătorului de Dumnezeu. Şi-i lucru înfricoşător şi de mirare cum în omul cel neînsemnat poate încăpea volbura aceasta de lumină dumnezeiască! Căci adesea Îl simte intrând înlăuntrul său pe Dumnezeu şi se simte prefăcându-se din neînsemnat în nesfârşit şi mare, iar alteori se simte intrând el însuşi, mic şi neînsemnat, înlăuntrul lui Dumnezeu celui nesfârşit. Nimeni n-a izbutit să tâlcuiască aceste lucruri dumnezeieşti. Însă văzătorul de Dumnezeu, neînsemnatul om ce se îndeletniceşte cu rugăciunea, le-a trăit şi nu le uită nicicând!

Bătrânul s-a oprit. Clipele treceau cu pas încet şi sfânt. Însă ceva se revărsase înlăuntrul celor ce-l ascultau; o dulceaţă blândă le desfăta inimile. Se lăsaseră şi ei pătrunşi de tăcerea bătrânului. Însă după o vreme văzuseră chipul lui cel luminos preaschimbat. Rămăsese lumina, dar deasupra ei se întinsese o durere şi în scurtă vreme lacrimile îi brăzdau faţa. Apoi le-a grăit iarăşi:

- Ascultaţi şi aceasta. Toate câte vi le-am pomenit nu zăbovesc prea mult. Din clipa în care luminările acestea prind a se stinge, văzătorul de Dumnezeu trăieşte cu amintirea lor şi cu nădejdea că le va trăi iară. Iar dacă acestea întârzie să se întoarcă la el, se simte nenorocit, plânge şi se tânguieşte, îşi aspreşte nevoinţa, se roagă lui Dumnezeu să-i dea o mai adâncă pocăinţă, o mai mare curăţie. Iar împăratul Hristos, care ne iubeşte la nesfârşit, nu-Şi întoarce faţa de la noi. Se sârguieşte şi în ceasul cel de cumpănă, mai înainte ca omul să fie biruit de deznădejde, Îşi întinde mâna Sa şi ne umple de harul Lui cel dumnezeiesc...

Sacerdiu şi Eupraxie şedeau neclintiţi, sorbindu-i bătrânului vorbele, silabele. Şi vorbind acestea, se petrecuse şi alt lucru. Cei doi îl ascultau şi o iubire tot mai mare îi învăluia, întâmplându-li-se ceva asemenea iniţiaţilor celor de demult. Pătrundeau încet-încet în cele ce le erau zugrăvite şi tâlcuite de către

Grigorie. Simțeau că gustă oarecum din stările acelea despre care îl siliseră să le vorbească mai toată dimineața aceea. Desigur, puțin era ceea ce gustau, însă destul pentru a fi pătrunși și a se minuna cât de mult îl dăruise Dumnezeu pe bătrânul cel sfânt. Era de-ajuns spre a li se aprinde dorința de a urma și ei nevoinței lui Grigorie.

Ceea ce s-a și întâmplat, însă doar celui mai tânăr, lui Eupraxie. Sacerdiu avea să moară curând, dintr-o pricină neștiută. A avut însă parte de încă o asemenea dimineață, cu istorisiri preaminunate ale bătrânului. A apucat să vadă însă și cât îl chinuiau și cum îl umileau în fel și fel de chipuri anumiți clerici, precum episcopul Eladie al Cezareii. Purtarea aceasta a lor l-a făcut pe Sacerdiu să se tulbure în sinea lui:

- Pe cine disprețuiesc aceștia și pe cine pedepsesc? Pe omul pe care Dumnezeu l-a dăruit cât nici îngerii nu pot purta? Dumnezeu îl slăvește, iar tu îl umilești! Dumnezeu îl arată lumii dascăl de El insuflat, iar tu îi închizi gura! Hulă împotriva Duhului Sfânt! Înfricoșător lucru! Ce fărădelege poate fi mai mare decât aceasta? Și, totuși, așa stau lucrurile...

Sfântul cel adevărat, de Dumnezeu insuflat, putea răbda și fărădelegea aceasta. Grigorie se obișnuise și, cu toate că-l amăra, a îndurat-o cu răbdare. Însă toți cei ce fuseseră miluiți de Dumnezeu să-i înțeleagă măreția, întâi de toate cei din jurul lui, sufereau cumplit. Și nu doar atât. Se mai și scandalizau și întrebau:

- Cum îngăduie Dumnezeu să fie disprețuit alesul Lui, nu vede cele ce se petrec?

În aceeași după-amiază, Sacerdiu și Eupraxie l-au lăsat pe sfânt. Au călătorit împreună până la Arianz. De acolo, Sacerdiu a pornit încet spre Cezareea. Prin Nigdi, desigur, ca să ocolească potecile cele anevoioase, de vreme ce era singur. Fiindcă ar fi putut, puțin după Arianz, să apuce pe cărarea dintre Malantasa și Sasima. Acolo ar fi găsit un drum mai bun către Limnes, ar fi mers către miazănoapte până în Diocezareea, ar fi cotit puțin către răsărit și ar fi aflat la miazănoapte drumul cel mare către Cezareea.

Cortina cade, încet-încet. Bolile se înteţesc

Marea parte din 388 a fost oarecum vreme de suferinţă. Putea să meargă. Puţin, bineînţeles, dar îi era de-ajuns pentru a face mătănii şi a se ducă la bisericuţă, să slujească sprijinit de alt preot. Aceasta se întâmpla rar, dar se întâmpla. Către sfârşitul anului însă, s-au schimbat multe. Puţinele puteri l-au părăsit oarecum deodată. Durerile îi sporiseră. Îi era tot mai frig. Îl îndupleca seră să poarte şi o a doua haină, pe sub rasa cea groasă pe care o avea pe el zi şi noapte, iarnă-vară.

Din pricina nevoinţei şi a puţinătăţii mâncării ajunsese numai piele şi os. Rasa cea veche ascundea mai mult oase. Doar faţa păstrase îndestul din vechea înfăţişare a lui Grigorie. Apropiaţii lui, Eustatie şi Eupraxie, mergeau la Nazianz şi aduceau de zor doctori peste doctori. Nimeni nu ştia ce să-i dea, însă toţi îi ceruseră să-şi lase pustia, să mănânce bine şi să doarmă ca toţi ceilalţi. Dar bătrânul nu voia să ţină nimic din toate acestea. Îşi arăta amărăciunea, se întrista văzând neputinţa doctorilor, dar nu-şi lăsa nevoinţa.

Părea împăcat şi pregătit pentru înteţirea bolii:

- De vreme ce altfel nu-i cu putinţă, cu Dumnezeu înainte! O să le duc pe toate, cu ajutorul Lui...

Satana însă nu subscrisese la acestea. Şi se pusese pe treabă, cu toată puterea şi cu tot meşteşugul lui.

Aşadar, deşi trupul lui Grigorie se topise cu totul, încerca să-l facă să tresară, căutând să-şi trăiască viaţa. Îşi amintea ceasuri întregi de vremea tinereţilor şi îl hărţuia pe Grigorie. Acesta îşi venea în fire, simţea ispita şi se lupta cu sufletul la gură. Iar acesta nu-i un fel de a spune, căci lupta şi amărăciunea sufletească îi stârneau tot mai des astmul. Se cădea, dar, ca lupta aceasta să aibă nişte hotare, să nu-l copleşească, căci astmul îi tăia cu desăvârşire răsuflarea. Însă lupta se înteţea tot mai mult, tocmai când Grigorie vedea ispita pătrunzându-i în inimă. De aceea se ruga lui Dumnezeu să-I fie milă de el:

- Nu cu sulița, Doamne, ci împunge-mă cu ceva mai uşor - cu o spadă, cu un pumnal... Nu mi-e cu putinţă să răzbat pe mare, corabie îngreuiată fiind; mă voi scufunda. Dar nici prea uşoară,

căci valurile mă vor duce cu ele. Nici prea mult, nici prea puţin, căci neputincios sunt, iar satana lucrător preaiscusit... Ci du-mă, Doamne, unde nu-i păcat şi suferinţă... Iar de nu faci aceasta, ia-mă; trimite moartea, nu mi-e teamă de mormânt, nici că voi putrezi înăuntrul lui...

Îşi opri gândul, săltă puţin capul, căută din ochi pe Dumnezeu şi urmă cu pocăinţă:

- Nu, Doamne. Mă tem... Nu de moarte mă tem, ci de judecata Ta! Alerg către Tine, dar mă cutremur de focul Tău! Căci nu-s curat precum se cade; cum mă voi înfăţişa deci Ţie?... Nu m-am nevoit precum ar fi trebuit. Îngăduie-mi să mai încerc, fie şi prin chinuri şi suferinţe... Mă voi strădui mai mult, să nu fiu deşert în ceasul în care mă vei lua! Să nu-mi fie mie aceasta în vremea ispitirii de către satana, nu în vremea când vine asupră-mi să întineze înlăuntrul meu chipul Tău. Rogu-Te, îngăduie să vină moartea când voi fi preacurat, cu chipul Tău strălucind în mine... Aşa, Doamne, să mă iei, având chipul Tău curat înlăuntrul meu...

Împotrivire până în sfârşit. Lupta corp la corp

Trecuse o bună parte din anul 389. Însă trecuse mucenicește. Lui Grigorie zilele îi păreau veacuri nesfârşite. Sosind primăvara, lucrurile se înrăutăţiseră şi mai mult. Ispita lucra cu unealta cea sigură a bolilor. Până să zică Grigorie: „Slavă Ţie, Doamne" că piciorul stâng încetase a-l mai durea, mâna dreaptă i se usca. Iar astmul se întețea din orice - de la umezeală, de la polen, de la gălbuiul pinilor... Se împotrivea, răbda... Vedea limpede că-s ultimele atacuri ale satanei. Simţea că-i ispită şi se lupta din toate puterile. Câteodată prindea a striga cu toată puterea ce-i mai rămăsese, zicând satanei să piară, să fugă, dându-i pe faţă vicleniile:

- Slujitor sunt al Celui Preaînalt, lucrătorule al răului, nu te cutremuri de Liturghiile mele? Pieri, du-te între păgâni! Mă vezi neînsemnat, dar unit sunt cu Hristos, preaviclene! Îndumnezeit sunt şi nu mă poţi birui, ci doar mă hărţuieşti... N-ai ostenit de atâta amar de vreme? Nu, nu-mi vei stăpâni mintea, căci întreagă

e a lui Dumnezeu... Îmi chinuieşti trupul, dar acesta oricum va muri şi se va preface în ţărână, şi nu vei mai avea nici o putere asupra mea...

Mijlocul anului 389 a fost cea din urmă perioadă în care a mai putut scrie ceva. Şi a scris doar epistole şi poeme. O dată a încercat să copieze pentru cineva din vechile lui *Cuvântări*. Dar satana l-a războit iar. În clipa când voia să scrie ceva despre Hristos, îi lua mintea şi i-o ducea aiurea, dându-i în gând că parcă avea ceva de făcut, că parcă se întâmplase ceva... Orice, numai ca să-şi îndepărteze Grigorie gândul de la Hristos! Aceasta îi era de-ajuns satanei.

Însă bătrânul mai avea puţine puteri. Şi striga împotriva lui, se năpustea asupra lui şi îl alunga. Se ridica, drept, şi îl lovea cu toată puterea lui. Aceasta se întâmpla mai ales când satana se folosea de cele mai iscusite meşteşuguri ale lui.

Noaptea mai ales, cu puţin înainte sau cu puţin după miezul nopţii, când bătrânul nevoitor alerga cu mintea şi inima în curţile rugăciunii sau când se odihnea de toate şi prindea a sufla în întreaga sa fiinţă harul păcii, în locul luminii pe care o aştepta, chilia i se umplea de fum şi înăuntrul ei se aşternea un întuneric gros. Se auzea atunci strigătul cutremurător al bătrânului: „Preasfântă Treime, mă pierd!"

Şi Dumnezeu nu-l lăsa. Îi dădea puterea să deosebească duhurile, să priceapă că toate-s meşteşugul satanei.

Altă dată, iarăşi, satana venise în puterea nopţii şi i se înfăţişase întâi ca fum care încet-încet se face foc, apoi ca lumină multă. Astfel ca toate să pară fireşti - că, chipurile, ar fi lucrarea lui Dumnezeu şi că ceea ce i s-ar da ar fi adevărata lumină dumnezeiască. L-a înarmat însă Dumnezeu cu harisma deosebirii neînşelate a duhurilor şi, îndată ce satana a umplut chilia de întuneric, Grigorie a simţit o duhoare cumplită. Şi-a ridicat atunci mâinile, a dispreţuit lumina ce a urmat şi a apucat crucea de lemn pe care o avea deasupra pernei. A ridicat-o cu amândouă mâinile şi apoi a lovit cu ea, îndrăzneţ, pe satana. A lovit cu întreaga sa putere de-a dreapta şi de-a stânga, înainte şi înapoi, strigând şi blestemând pe satana, alungându-l. Şi au fost clipe când lupta i se prefăcea în strigăt de mângâiere:

- Ţine-te, suflete al meu, rămâi drept, căci ceasul se apropie. Încă puţin şi gata cu chinurile, al nostru-i raiul... A intrat tâlharul! – noi să nu intrăm? Nu ne părăseşte Hristos... Încă puţin şi ajungem...

Zilele bune ale lui ianuarie 390

Şi într-adevăr, Hristos nu l-a părăsit pe Grigorie, pe preotul pe care l-a ajutat să ajungă mare nevoitor şi pe care l-a luminat să ajungă mare teolog. I-a dat, aşadar, şi zile în care să-şi mai tragă sufletul; puţine, dar pline de har. Răsufla uşurat. Răsuflarea îi era liniştită şi nu-şi pierdea ritmul. Mădularele sfârşite ale trupului îl dureau mai puţin. Putea chiar să facă ceva paşi. Ieşea pe uşa chilioarei şi, cu un toiag, izbutea să meargă puţin mai încolo. De aici îmbrăţişa cu privirea crestele înzăpezite ale muntelui. Nu se mai sătura minunându-se de înălţimea şi curăţia lor... Pleca uşor capul – căci să îngenuncheze nu putea - şi mângâia cu ochii ierburile, zâmbea pământului, stâncilor. Ridica privirea către copaci - către cei mai înalţi, către cei mai mici... Toate îi erau dragi, le iubea pe toate... Se umplea de bucurie. Un simţământ cald de uşurare îi adăpa întreaga fiinţă. Dar acestea nu au zăbovit prea mult.

În vreme ce stătea acolo, afară, în miezul zilei, sprijinindu-se în toiagul său, în nici o jumătate de ceas, piciorul cel drept a început a-i tremura. Nu-l mai putea purta. Îi făcuse destul bucuria de a vedea lumina zilei. Cu băgare de seamă, încet, a pornit înapoi. Cu paşi mici, a ajuns în chilie. A închis uşa cea mică şi apoi s-a întins numaidecât pe patul de lemn. Nu mai putea.

În zilele acestea bune ale lui ianuarie 390, nu se întindea pe de-a-ntregul pe pat, ci şedea cu spatele rezemat de perete, acolo unde atârna o carpetă groasă, să oprească frigul ce pătrundea printre bârnele de lemn. De-a dreapta, pe perna de paie, aşezase marea cruce de lemn. Alături – o carte, două. Ceva mai încolo îşi atârnase epitrahilul - „orarul", cum i se zicea pe-atunci. În stânga patului îşi pusese toiagul, iar pe scăunel, o cănuţă de lemn, cu apă. Pâinea, tăiată în felii mici, ce se uscau, era înapoia uşii chilioarei, alături de vasul de lut în care îşi înmuia zi de zi ceva

bob, fasole ori linte. Acesta-i era prânzul, dimpreună cu o felioară de pâine – şi aceea înmuiată. Când şi când, dezlega şi pentru ceva verdeţuri, pe care i le aduceau Eupraxie şi Eustatie. Aceştia însă n-aveau voie să meargă zilnic la chilioara bătrânului.

Odinioară fusese altfel. În cei trei ani dinainte, adică la Karvali, dar şi aici, ieşea adesea singur după cele câteva verdeţuri. Le cunoştea şi le aduna singur. Totdeauna câte puţin. Le mânca nefierte. Aflase şi despre câteva rădăcini ce se mâncau. Aşa se simţea mereu îndestulat. Nu-i lipsea nimic. De aceea de multe ori Îi mulţumea lui Dumnezeu, Care-l luminase să-şi împartă întreaga sa avuţie. Se simţea atât de uşor şi înţelegea această lepădare desăvârşită de averi ca pe un dar de la Dumnezeu.

Îşi ia rămas bun de la Biserică şi de la lume

A sfârşit rugăciunea de toată noaptea a doua zi, o dată cu zorile, care parcă zăboviseră a veni. Şi-a lăsat capul pe perna de paie, să se odihnească un ceas. În ultimii ani, când starea sănătăţii se înrăutăţise tot mai mult, nu mai putea, ca mai înainte, să doarmă pe pământ. Se întindea pe patul de scânduri, care măcar îl păzea de multa umezeală – adevărată moarte, ţinând seamă de artrita şi astmul pe care le avea. Mai apoi s-a trezit, ridicându-se să înceapă rugăciunea de dimineaţă. Până cu puţin înainte de prânz. S-a oprit să se odihnească iar, fără a mai rosti rugăciunea cu glas. Mintea, însă, şi-o ţinea la Dumnezeu. Astfel, mai mult mecanic, s-a dus îndărătul uşii, a luat câteva boabe de linte în palma sa osoasă şi a prânzit, adăugând şi felioara de pâine. Şi-a ridicat apoi ochii şi mâinile slăbănogite către cer, a mulţumit şi şi-a făcut cruce.

Pe urmă şi-a luat toiagul şi a ieşit la petrecerea cea mare. A păşit afară, cu paşi foarte mici. Iarăşi aceiaşi copaci, aceleaşi stânci, pământul, ierburile pe jumătate împietrite din pricina frigului. Toate erau minunate. Însă piscurile acelea înalte şi strălucind de zăpadă îi răpeau mintea. Le îmbrăţişa cu privirea şi se umplea de mândrie; era mândru de Dumnezeu. Le privea şi-i părea rău că se înalţă şi el însuşi către Dumnezeu.

Deodată însă, mintea i s-a dus dincolo de munți. Nu s-a oprit la piscuri. A coborât și a ajuns în capitală. Creștinii - învrăjbiți. Pnevmatomahii tot se mai zbăteau să-și întemeieze propria Biserică. Mintea i-a mers și mai departe, tot către apus, către Roma, către Milano. Cea dintâi avea, din fericire, episcop pe Siriciu. Acesta nu avea suficiența de sine și cerbicia lui Damas, înaintașul său. Iar la Milano păstorea, de aproape șaisprezece ani, Ambrozie. Acesta nu-l înțelesese odinioară pe Grigorie. Timpul însă trecuse și Ambrozie vedea limpede că teolog mai mare și mai luminat decât Grigorie nu exista. Îl citea, așadar, și-l urma în tot ce zicea. Pretutindeni unde se dusese vestea, toți aflaseră că Grigorie, teologul cel sfânt al lui Dumnezeu, președintele Sinodului ecumenic, se nevoiește în munți, mănâncă rădăcini, se roagă neîncetat și se împărtășește de vederea dumnezeiască. Și în loc să se șteargă încet din conștiințele tuturor, în loc să fie uitat – de vreme ce lepădase viața publică și răspunderile pastorale –, interesul față de el creștea tot mai mult. Bătrânul căpătase măreția unui prooroc văzător de Dumnezeu, pe care nimeni nu putea și nici nu putuse vreodată să-l întreacă.

Apoi – rămânând în picioare – își aducea mintea în părțile apropiate. La Nazianz, în sus și-n jos, în Laodiceea, în Antiohia și Cezareea. Mai erau chinurile ortodocșilor. Apolinariștii dădeau lupta cea de pe urmă. Ortodocșii aveau însă armă: teologia lui Grigorie. Cu aceasta stăteau împotrivă relei credințe; Eulalie la Nazianz, Flavian în Antiohia, iar în Cezareea, Eladie. Înainte de a lăsa din minte Antiohia, a stat o clipă să-și amintească... Eustatie îi vorbise despre fiul unei văduve, pe care-l hirotoniseră acolo preot. Se spuneau vorbe foarte frumoase despre el – „retor de seamă", se zicea... „Tâlcuitor neajuns al Scripturilor"... și „ascet fără seamă"! Îl chema Ioan. În câțiva ani, lumea avea să-i spună „Gură de Aur". Doar ce se gândea la el Grigorie și se și însenină și Îi mulțumea lui Dumnezeu din tot sufletul lui.

Când mintea i-a ajuns departe, în Alexandria, o amărăciune a încolțit înlăuntrul său. Arhiepiscopii ei, Petru și Timotei, se purtaseră urât cu el, în multe rânduri. Pe urmă, desigur, se pocăiseră. Răul se petrecuse însă. Iar acum episcop era Teofil, tăios și silnic. Gândindu-se la el, Grigorie se neliniștea, inima i se îngreuia de

teamă. Erau acolo, aproape de Alexandria, Didim şi Evagrie. Cel dintâi – dascăl de seamă, dar obiceiul de a citi de unul singur îl ducea când şi când la păreri ciudate, greşite, urmând mult lui Origen. Celălalt, Evagrie, era nevoitor tare, dar nu se aşezase pe făgaşul cel sfânt al tradiţiei şi rătăcise calea ortodoxă. Din fericire, în pustiurile egiptene se nevoiau pe atunci şi cei doi Macarie, Egipteanul şi Alexandrinul. Ţineau cumpănă părerilor rătăcite ale lui Evagrie.

Stând şi îmbrăţişând cu ochii munţii înzăpeziţi, Grigorie îşi aducea împrejur, cu mintea, Biserica întreagă. În Asia Mică trăia încă înfricoşătorul Eunomie. În Antiohia îi era teamă de părerile primejdioase ale lui Diodor din Tars. S-a întristat bătrânul, însă şi-a amintit de prietenul său, Grigorie al Nisei. Acesta o s-o scoată la capăt, căci îi stă în putinţă să-i întoarcă pe toţi la adevăr, precum o şi dovedise. Şi-apoi, rămăsese neplecat şi se lupta mult şi vărul lui, Amfilohie al Iconiului, iar în Apus se ţinea bine Ambrozie, care ajunsese mare dascăl al Ortodoxei, învăţând din scrierile ortodocşilor Răsăritului. Iar dacă aceştia toţi – cam de-o vârstă cu Grigorie – ar pleca degrabă din viaţa aceasta, tot mai rămânea Ioan antiohianul, care ajunsese preot de vreo trei-patru ani - Gură de Aur. Dumnezeu nu-Şi va lăsa Biserica Lui, care destul suferise atâtea decenii - din 326 până în 380–381.

Ostenise mult bătrânul şi s-a întors în chilie mai obosit ca de obicei. S-a aşezat pe patul de scânduri şi şi-a rezemat spatele de perete, în dreptul carpetei ţărăneşti. Nădăjduia să se odihnească puţin, dar nimic. Mintea sa îmbrăţişa întreaga lume. S-a oprit la Teodosie, la împărat. Îl iubea şi-l preţuia mult pe împăratul acesta. Îl ştia însă tăios şi îndrăzneţ. Era bun la inimă şi ortodox, dar nu înţelegea tradiţia şi teologia. Câţiva ortodocşi mai aprinşi îl presaseră şi acesta decretase, în 386, închiderea sau distrugerea templelor păgâne. Atunci fusese dărâmat şi Serapionul Alexandriei. Asemenea fapte îl întristaseră pe Grigorie, căci nu-i plăcea sila, nu era potrivită Bisericii. Se ruga pentru Teodosie. Dumnezeu – zicea - îi încredinţase împărăţia, o lume nesfârşită. Pace, război, îndestulare, foamete... răspundea de toate. Şi îi era milă de el că fusese nevoit să meargă în Apusul pe care-l răsculase nemernicul acela de Maximian. Acesta, ca să îi ia tronul, îl omorâse pe bunul

împărat al Apusului, pe Grațian, în 383. Se mai potolise apoi, luând o parte a împărăției. I se deschisese însă pofta de stăpânire și voia totul. Atunci Teodosie a plecat în grabă să salveze situația. Și bătălia s-a dat lângă Veneția. Maximian a fost ucis în 388, iar imperiul s-a liniștit pentru o vreme.

Așadar, la doar un an după plecarea lui Grigorie din Constantinopol, în iulie 381, peste tot, încolo și-ncoace, tulburări și nereguli. S-a rugat fierbinte ziua întreagă pentru bunul mers al împărăției, pentru pace. La fel a făcut și în zilele următoare, pentru treburile Bisericii. Însă aceasta doar pentru puține zile. Apoi, cursul vieții sale a căpătat alt ritm.

CADE STEJARUL. SFÂRŞITUL NEÎNSEMNAT AL UNUI OM ÎNSEMNAT

„Mă duc la împăratul meu Hristos"

Era pe la jumătatea lunii ianuarie. Puţinele zile frumoase ale iernii, începute la sfârşitul lui decembrie, se sfârşiseră. Urma de acum o iarnă aprigă. Au venit îngheţurile, apoi zăpezile. Climă continentală. Pământul gemea în toată puterea cuvântului, topindu-se sub ger, zăpezi şi, mai apoi, sub ploi. Gemea însă şi bătrânul din pricina lor, căci nici până la uşa chilioarei nu se mai putea duce. Începând cu a doua jumătate a lunii, fusese ţintuit cu desăvârşire la pat. Iar durerile cauzate de boli sunt insuportabile. Nu-şi putea ţine în frâu suspinul.

Oamenii săi, la Arianz, se înspăimântaseră văzând o aşa vreme şi porniseră numaidecât. La prânz, Eupraxie era deja acolo. Apropiindu-se de chilie, a auzit zgomote - lucru rar la bătrân, căci de cele mai multe ori se stăpânea, oricât l-ar fi durut. Eupraxie s-a înfricoşat tare. A intrat degrabă şi a văzut pe chipul bătrânului durerile de nepurtat ce-l chinuiau; îi brăzdau faţa şi asudase tot străduindu-se să se stăpânească. A îngenuncheat lângă el, i-a luat mâna cea înţepenită, dar n-a putut scoate o vorbă. Nici bătrânul nu mai avea glas, din pricina durerii şi emoţiei pricinuite de dragostea băiatului acestuia faţă de el... Tăcere desăvârşită, durere cumplită, adâncă compătimire... Lăcrimă îndelung. Faţa bătrânului se mai linişti puţin. Şi, cu Eupraxie stând alături ca un înger, a închis puţin ochii şi a aţipit vreun sfert de ceas.

Deschise ochii, cuprins de o seninătate minunată. Faţa, deşi vădind chinul pe care îl suferea, îi era totuşi împăcată, liniştită. Îşi lăsă uşor capul spre dreapta, îl privi blând pe Eupraxie, şi apoi îi şopti, cu întreruperi:

- M-a ajuns, fiul meu... nu mai zăboveşte sfârşitul... De prunc m-a chemat Dumnezeu... În sfârşit, merg la El. S-a copt rodul... cade pe pământ. Agurida, tot luptându-se atâta amar de vreme... s-a prefăcut în miere... Ce a mai rămas rău, să-mi ierte Dumnezeu... Gata sunt, chinuiască-mă satana cât o pofti... Oricum, mult nu mai pot îndura... mă duc pentru totdeauna la împăratul meu Hristos.

Bătrânul se opri. Dădu şi Eupraxie să zică ceva, plângând, să-l mângâie cu vorba, să-i dea curaj... Dar cui să-i dea curaj? Celui plin de lumina cea dumnezeiască? Eupraxie nu ştia ce se petrece cu el însuşi, însă simţea că toate se sfârşesc, că n-o să mai vadă multă vreme chipul dumnezeiesc al bătrânului. Gândul acesta îl îneca. Ştia prea bine că nu-i mare nevoitor, că n-ar putea să fie părtaş luptelor duse de bătrânul lui, încât să guste şi el din experienţele aceluia. Îi rămânea doar bucuria aceasta de a vedea chipul sfânt al bătrânului său. Îi era de ajuns şi Îi mulţumea lui Dumnezeu. Ştia bine că era slab duhovniceşte, de aceea nu ridica, obraznic, capul.

Bătrânul avea ochii pe jumătate închişi, dar vedea şi simţea zbuciumul lui Eupraxie. Îşi mişcă anevoie mâna cea înţepenită. Căutând, o puse peste mâna cea caldă a lui Eupraxie şi încercă iarăşi să spună ceva. Tânărul se aplecă mult şi îi auzi glasul cel pierdut:

- Călătoria mi-a fost anevoioasă... Am ostenit, fiul meu... O vezi şi tu însuţi... Nu mai pot... Nu te necăji... Voi fi pururea alături de tine, precum eşti tu alături de mine...

Eupraxie nu s-a mai putut stăpâni şi l-a înecat plânsul. A plâns îndelung, neîmpăcat. Când s-a liniştit, bătrânul a început iarăşi, de astă dată şi mai anevoie:

- Cade stejarul... se scufundă corabia... În mâinile lui Hristos... împărăţia Lui... pentru noi, cei ce L-am iubit... I-am dat toate.... Adâncă este fericirea, fiul meu... de necuprins cu mintea... O văd, puţină o am înlăuntrul meu... Îi văd, bunul meu fiu... iată-l pe

sfântul meu tată, iată şi cuvioasa mea maică, maica mea, în noianul de lumină... Şi pe Gorgonia noastră, pe Cezar, fraţii mei... Iată-l şi pe Marele Vasile... mă aşteaptă, într-o slavă preastrălucită...

Lupta cu zăpada

După alte trei zile, toate deveniseră cu neputinţă de purtat, dramatice. Întreaga fire înconjurătoare îşi pleca fruntea, dându-se bătută. Pământul fusese acoperit de zăpadă, nu se mai vedea, nu mai răsufla. Nu mai vedeai nici ţărâna, nici pietrele. Mai ales copacii; mai ales ei arătau supunere. Se închinau smerit, aplecând crengile la pământ, fără urmă de împotrivire. Zăpada îi îngreuna, îi silea să se încovoaie spre pământ.

Toate drumurile erau troienite. Dar ce drumuri? Căci la chilioara lui Grigorie nu răzbătea decât o potecă de munte. O cărăruie, pe care zăpada îţi ajungea acum când până la coapse, când până în brâu. Şi cine ar mai fi aflat-o, în noianul atotstăpânitor? Văzând mulţimea zăpezii, la Arianz, Eustatie fu cuprins de îngrijorare:

- Ce-o fi sus, cu bătrânul? I-o fi mai bine, o putea merge prin chilie? Şi de ce nu se întoarce Eupraxie?

În gospodăria cea mare, care odinioară fusese a lui Grigorie – întâi tatăl, apoi fiul – câţiva oameni se adunaseră în jurul lui Eustatie. În zbuciumul lui, Eustatie se dusese, fără să bage de seamă, în încăperea în care Grigorie stătuse cu ani în urmă. Acolo îl găsiseră ceilalţi, ţăranii şi păstorii. Ceva trebuia făcut. În privinţa aceasta, toţi erau de aceeaşi părere. Dar în ce chip? Trebuia să meargă câţiva la schit, fără zăbavă. Dar nu unul sau doi, ci măcar trei-patru, căci aveau multe primejdii de înfruntat. Întâi zăpada, ce ascunsese poteca şi nu te lăsa să păşeşti; te afundai în ea şi îngheţai. Apoi lupii şi urşii. Pe o vreme ca aceasta, neaflând hrană, se năpusteau asupra oricărei vietăţi pe care o vedeau. Mai era şi povara, lucrurile ce trebuiau trimise la schit. Bătrânul se mulţumea cu puţine, însă oamenii aveau nevoie de hrană

obişnuită, să se poată lupta cu gerul, cu zăpada, cu osteneala... Căci nu ştiau ce-i aşteaptă...

A vorbit Eustatie, au vorbit şi ţăranii. Dezlegarea au dat-o doi ciobani:

- Noi, părinte Eustatie, om putea... Primejdia e mare, dar pentru părintele nostru cel sfânt... om merge. Ne-om pune tălpici. Să mai vină alţi doi, să plecăm împreună... Acum, de dimineaţă, că la amiază poate-o ninge şi-o fi şi mai greu, dacă nu cu neputinţă!...

- Dar cărarea? - întrebă Eustatie.

- Căutând, vom afla-o. Că doar nu de ieri paştem oile prin locurile astea... Le cunoaştem bine. Şi n-o să ne lase sfântul să pierim. Doar să nu ne împovărăm cu lucruri prea multe. Că cel flămând ajunge, iar cel sătul rămâne pe drum!

S-au hotărât numaidecât. Eustatie şi unul dintre ţărani vor merge cu ciobanii. Aceştia aduseseră două perechi de tălpici, iar în jumătate de ceas le făcuseră şi pe celelalte două. Erau din creangă tare de purnar, întoarse în chip de semilună şi legate în părţi ca un arc. Le împletiseră dens, încât zăpada să nu poată răzbate prin ele. Astfel se făcea o talpă de două palme lăţime şi cam de o palmă şi jumătate de la călcâi până la degete. De aceste tălpici legau apoi încălţările din piele de porc, strânse cu curele.

Cu acestea puteau păşi pe deasupra zăpezii. Cu pas foarte încet, dar păşeau. Oricum, tălpicile cele late se afundau mult mai puţin decât încălţările singure.

Au pornit la drum. Se chinuiau cumplit. Au rătăcit în multe rânduri drumul. De câteva ori se aflaseră pe marginea prăpastiei; primejdie mare... Dar în cele din urmă ajunseseră.

Au ajuns cu sufletul la gură, după-amiază, când începuse deja viscolul. Bine că apucaseră să ajungă, căci pe viscol nimeni nu mai găseşte drumul.

Eustatie se târâse pur şi simplu. Neînvăţat cu asemenea lucruri, îşi pierduse curajul şi puterile. Îl mai ţinea doar gândul la bătrân. Cu toată zăpada din jur, nici nu pricepuse dincotro şi cum ajunseseră. Se treziseră deodată în faţa uşii zăvorâte a chilioarei.

Eustatie a împins uşa şi a pătruns în semiîntunericul dinăuntru. Nu vedea mai nimic; l-a zărit apoi pe Eupraxie, îngenuncheat

la capul patului de scânduri. Nu ştia dacă bătrânul mai trăieşte şi zbuciumul îl lăsase fără glas. Însă Eupraxie i-a făcut semn că bătrânul trăieşte. S-a apropiat, a îngenuncheat şi el, a sărutat mâna bătrânului, i-a căutat privirea... I se păru că bătrânul l-a simţit şi oftă oarecum uşurat. Se aplecară şi ceilalţi trei şi sărutară mâna bătrânului.

Vedeau chinul bătrânului de a le spune ceva, dar nu mai putea... auziră doar un geamăt încet. Eupraxie le spuse în ce stare se află: de trei zile bătrânul nu mai vorbea, avea dureri cumplite, nu se mişca deloc. Răsuflarea îi era tot mai grea.

- Şi n-a zis nimic, n-a cerut nimic? – întrebă Eustatie.

- Nu, nimic. Doar îşi mişcă buzele, când şi când. Apoi nimic. Privirea arată însă că-i împăcat, că e cu toată fiinţa sa lipit de Dumnezeu... Nu ştiu dacă se roagă, dacă cere ceva de la Domnul. Dar sunt încredinţat că-şi ţine mintea şi inima la Domnul. Neîncetat face aceasta, fără a lăsa nici o clipă să-i scape. Sunt sigur de aceasta, căci, deşi îl doare cumplit, nu mişcă un deget, nici măcar privirea, să-mi arate că-l doare, că voieşte să-l ajut. Voieşte să fie cu desăvârşire unit cu Dumnezeu, nimic altceva. Lasă deoparte toate celelalte... şi durerile...

- Frate, oare îşi pierde simţirea, cade în leşin? – întrebă Eustatie.

- Am fost cu mare băgare de seamă. Aşa ceva nu s-a întâmplat. Nu cred... Nu-i cu putinţă. Şi apoi, ştii... sunt clipe când tot chipul i se luminează şi nu mai pare deloc îmbătrânit... Străluceşte şi te umple de o bucurie negrăită, de parcă ar fi raiul, aici, în chilia aceasta... Nu ştiu cum să-ţi spun mai deslușit, frate...

Chipul său răspândeşte fericita lumină şi Grigorie îşi dă duhul

Toate arătau că venise sfârşitul. Neînsemnatul sfârşit al unui om însemnat. Eustatie şi Eupraxie se gândeau la cele de după. Ceilalţi doar ascultau. Trebuia să se găsească o cale, să se facă ceva, să se dea de ştire Arianzului, Nazianzului, Cezareii, Diocezareii... că bătrânul se va sfârşi, că nu o mai duce mult. Dar toată

partea locului era troienită de zăpadă. Cine şi cum s-o apuce pe drumuri? Chiar dacă soldaţii ţineau deschise unul sau două dintre drumurile mari, celelalte rămâneau de nestrăbătut. Cât despre poteca dintre Arianz şi chilioara bătrânului, întreaga fire era biciuită de viscol. Îşi dădeau seama de lucrul acesta şi îi cuprindea deznădejdea. Era primejdie să nu aibă nici măcar preot! Da, nici măcar un preot care să citească slujba înmormântării celui mai mare teolog al tuturor timpurilor, a arhiepiscopului cetăţii de scaun a Constantinopolului, a preşedintelui Sinodului, al tuturor. El, care îi învăţase pe toţi preoţii taina Treimii, nu avea parte în ceasul morţii sale nici măcar de un preot! Cum de îngăduie Dumnezeu aceasta? Ce rânduială mai e şi aceasta?... Neajunse sunt voile Lui, doar de El ştiute... Iar Eustatie şi Eupraxie erau doar simpli monahi, nu ajunseseră la prea mari măsuri duhovniceşti, nu pricepeau tâlcul mai adânc al celor ce se petreceau.

S-au gândit iar şi iar. Să-l ducă de aici pe bătrânul ce se lupta cu moartea – cu neputinţă. Chiar de n-ar fi zăpada, puterile bătrânului nu îngăduiau nici cea mai mică mişcare din loc. S-ar fi prăpădit pe drum. Nici o soluţie, aşadar. Întuneric înlăuntrul lor, afară prăpădul lui Dumnezeu - viscolul. Se aşternuse tăcerea... tăcere îndelungă.

După un timp, cei doi ciobani s-au privit întrelolaltă; unul dintre ei a spus:

- Noi plecăm... Ne întoarcem înapoi, la Arianz.

- Da cum o să găsiţi drumul pe un asemenea viscol? Nu vedeţi ce-i afară? – zise Eustatie.

Cei doi adăugară:

- Doar nu l-om lăsa aşa pe părintele nostru!...

Au hotărât, aşadar, ca a doua zi dimineaţă ciobanii să plece. Or să străbată prin zăpada cea proaspătă, păşind cu tălpicele lor... dacă până dimineaţă s-o opri ninsoarea. Oricum, vor pleca orice ar fi. Era cutremurătoare hotărârea celor doi ciobani. Altceva nu aveau ce să-i aducă bătrânului. Nu-i înţelegeau măreţia duhovnicească. Simţeau însă cu tot sufletul lor prezenţa lui Dumnezeu, prezenţa Lui pe chipul luminos al bătrânului. Şi îi aduceau primejduirea vieţii lor, însăşi viaţa lor. Dacă bătrânul voia să îi izbăvească, îi era lesne. Aşa simţeau şi de aceea hotărâră să plece.

Vor porni, deci, dimineaţă, oricum va fi vremea. Iar de la Arianz vor trimite solie, mai departe, când va fi cu putinţă. Iar dacă cineva va avea curaj îndestul, se va hotărî să vină la schitul bătrânului. Doar că îndrăzneţul trebuia să fie foarte tânăr, să poată îndura multe şi să fie învăţat să călătorească pe o astfel de vreme. Afară de cazul că s-ar topi zăpada, ceea ce nu prea părea cu putinţă. Ar fi trebuit, adică, să se schimbe dintr-o dată vremea, sub suflarea vântului de miazăzi, şi să plouă mult. Dar aceasta nici nu prea se întâmpla, nici n-o putea prevede cineva.

În chilioara pustnicească, noaptea a trecut plină de o bucurie de taină, ivită în adâncul sufletelor. De cu seară, cei doi ciobani ieşiseră şi, cu osteneală, deschiseseră cale în faţa uşii chilioarei. Dăduseră deoparte zăpada, ca să se poată ieşi din chilie. Apoi stătuseră cu toţii în jurul bătrânului. Erau sfârşiţi de osteneală, dar nimeni nu cuteza să lase din ochi chipul luminos al bătrânului. Au fost ceasuri de tainică bucurie duhovnicească. Noapte plină de minune! Doar să-l vadă, la lumina puţină a opaiţului... Stătea nemişcat, răsuflarea îi era liniştită, uşoară. Ochii nu-i avea totdeauna deschişi, iar fruntea lui cea sfântă... privirea tuturor se oprea fără voie asupra ei, dimpreună cu mintea şi inima. Câtă cuviosie, câtă sfinţenie oglindea! Toţi erau străpunşi sufleteşte şi lăcrimau. Cei cinci plânseseră în tăcere noaptea întreagă. Plânseseră în locul lumii întregi. Lacrimi de străpungere sufletească pe seama întregii Biserici, de vreme ce nicăieri nu se ştia că marele Teolog se află în pragul marii treceri, în pragul veşniciei. Şi îl va trece pe tăcute, însoţit de lacrimile a doi monahi, a doi păstori şi ale unui truditor al pământului. El, ce cutremurase întreaga lume, zdrobind fiara cumplită a arianismului, cel ce dărâmase din temelii apolinarismul şi rătăcirea pnevmatomahilor, cel ce războise pe cei tari şi înviase Ortodoxia, o înălţase şi o întărise, în cetatea de scaun a împărăţiei lumii acesteia şi pretutindeni, se stingea într-o colibă pustnicească, troienită de belşugul albului zăpezii, în tăcere. Odinioară, lumea întreagă atârna de cuvântul buzelor lui, pe unii desfătându-i, pe alţii arzându-i. Iar acum, în ceasul ieşirii lui din cele de aici, nu-l priveghea nimeni. Oameni de seamă ori neînsemnaţi, prieteni ori vrăjmaşi, avuţi ori sărmani, toţi erau absenţi.

Fără voia sa, Eustatie şi-a amintit de întâmplările cutremurătoare petrecute cu Marele Vasile. Adormirea şi înmormântarea lui, în urmă cu unsprezece ani şi mai bine, în ultimele zile ale lui 378, la Cezareea. Mii de oameni, veniţi de pretutindeni de cum se dusese vestea că sfârşitul lui Vasile se apropiase. Ce plângere, ce minuni, ce amestec negrăit de bucurie şi întristare... Cu neputinţă de prins în cuvinte.

Iar marelui Teolog îi stăteau alături doar cinci oameni. Doi urmau să plece. Poate or găsi vreun preot... Altfel, nu va avea nici cine să-i citească!

După miezul nopţii, doar Eustatie rămăsese treaz, iar sărmanii oameni, doborâţi de osteneală, se întinseseră pe pământ, în jurul patului de scânduri. Rămăseseră să privegheze, pe rând, Eupraxie şi Eustatie. Înainte de a se lumina de-a binelea, toţi erau în picioare. Stăteau de jur împrejurul cuviosului, ca în jurul Sfintei Mese, ca în jurul moaştelor de sfinţi; atâta evlavie, atâta încredinţare în sfinţenia şi în adormirea lui Grigorie...

Răsuflarea abia i se mai făcea simţită. Chipul, fruntea, încă şi mai luminoase, încă şi mai dulci, te mângâiau, te purtau în rai. Deschise ochii, preţ de câteva clipe. Îi privi pe toţi blând, cu dragoste, cu recunoştinţă. Mulţumea pentru dragostea celor câţiva de lângă el. Îi era recunoscător lui Dumnezeu că în ceasul morţii sale îl ferise de povara cinstirilor, de puzderia oamenilor şi de prohodirile fastuoase. Împărţise toate de bunăvoie: bogăţia, rangurile lumeşti, tronurile... Ceruse de la Dumnezeu moarte liniştită. Şi un om, care să-i închidă ochii; atâta voise. Iar Dumnezeu îl ascultase şi aşternuse noianul de zăpadă, acoperind cărările...

Cei doi ciobani stăteau privind chipul sfânt al bătrânului, neîndurându-se să plece. Trebuia, însă. Îi făgăduiseră că îşi vor primejdui viaţa. Au îngenuncheat, de-o parte şi de alta, şi au sărutat mâna bătrânului, să ia binecuvântare. Mâna, însă, părea să nu aibă legătură cu chipul. Era înţepenită de frig, nu aducea mângâierc, mângâierea raiului... S-au ridicat, au luat în inimi dragostea şi lumina chipului celui sfânt şi au plecat.

Nu ştim cum s-au petrecut lucrurile, dacă au apucat cei doi să aducă preot bătrânului sau dacă bătrânul le-a luat-o înainte, trecând pragul veşniciei. Nu ştim, de asemenea, în ce zi şi-a dat

bătrânul duhul. Trebuie însă să fi fost în a douăzeci şi cincea zi a lui ianuarie, când Biserica îi cinsteşte pomenirea. Lumea – Răsăritul şi Apusul – n-au ştiut nimic.

Sărmană omenire, care nu ţi-ai luat rămas bun de la marele tău călăuzitor! Hristoase Împărate, cum ai rânduit astfel lucrurile? Durere amară apasă asupra inimilor. Am voit, iubite Părinte, să-ţi plângem ducerea ta de aici, noi, ortodocşii cei nemângâiaţi. Am voit să înălţăm strigare, de la racla moaştelor tale: cu teologia ta vom trăi, cu aceasta vom muri...

SFÂRŞIT
Lui Dumnezeu Slavă!

CUPRINS

Prefaţă la ediţia românească 7

PĂRINŢII ŞI ANII COPILĂRIEI 9
Grigorie, ipsistarul 9
Cum s-a produs marea schimbare 11
Naşterea lui Grigorie Teologul 15
Primele studii în ţara sa 17
Două vise deosebite 19

STUDIILE SUPERIOARE 26
Palestina şi Alexandria 26
Furtuna de pe Mediterană 30
Atena. „Legea atică" 36
Profesori şi studii 38
Prima grupare studenţească creştină 39
Întâlnirea cu Iulian 41
Catedra de retorică 43
De la Constantinopol la Nazianz 44

ASCET ŞI PREOT 45
La Nazianz. Braţele deschise ale mamei 45
Îndatoriri mărunte. Predarea retoricii. Iniţiere în teologie 46
Marea dilemă: ce cale să urmeze în slujirea lui Dumnezeu 48
În sihăstria Pontului, cu Vasile 50
Călăuzit către altar. Este hirotonisit preot 51
Fuga în sihăstrie şi pregătirea întoarcerii 54
Frica preoţiei şi supunerea faţă de voia dumnezeiască 56
La Nazianz. Opoziţia lui Iulian 61
Tâlcuieşte, teologhiseşte şi evită schisma 63
Prezent şi în problemele Cezareii 65

Scrie, însă îşi aşteaptă ceasul 67
Îi mor fraţii 68
Vorbeşte despre căsătorie 69
Griji şi boli. Îi apare astmul 71
Bătrânul episcop Grigorie îl urcă pe Vasile în scaunul Cezareii 74
Vasile îl cheamă pe Grigorie la Cezareea şi-i acordă ranguri 79
De faţă în clipele grele ale lui Vasile. Se împotriveşte împăratului 81
Împăratul cedează înaintea lui Vasile şi Grigorie 83
Adăpost şi linişte 84

EPISCOP ŞI PUSTNIC 86
Au hotărât să-l hirotonisească episcop 86
Drama lui Grigorie: Sasimele 89
Din sihăstrie, la păstorirea responsabilă a Nazianzului 92
Contribuţia lui în Triadologie 94
Pălmuit, însă luptând pentru credinţa ortodoxă 95
În cele din urmă, pustnic! 97
Peştera şi vederile dumnezeieşti 99
Iarăşi la grijile păstoririi. Adormirea tatălui şi a maicii lui 101
Nimic nu e cu putinţă să-l ţină la Nazianz 104
Se retrage în Meriamlicul Seleuciei, la Sfânta Tecla 105
Presiuni şi rugăminţi să se silească spre capitală 107
Cedează şi se pregăteşte pentru marea misiune 110

ÎN CONSTANTINOPOL ÎNVIE ORTODOXIA 112
Soseşte în jungla Constantinopolului 112
Îl primesc cu pietre 114
În bisericuţa cea improvizată, „întâia" înviere a Ortodoxiei 117
În biserica Anastasiei 120
Să teologhisească puţini 125
Arienii pun la cale un atac în noaptea Sâmbetei Mari 128
Atacul şi prăpădul. Grigorie – în picioare 131
L-au dus la judecată pentru omor 134
Explică cine are „primatul" în Biserică. Despre Atanasie 136
Despre Atanasie şi despre călugării Egiptului 139
Întoarcerea triumfală a lui Atanasie 140
Rusaliile anului 379 (9 iunie) 142
Un ciudat filozof şi un prieten făţarnic: Maxim cinicul 145
Istovirea îl nevoieşte să plece din cetate. Se întoarce la începutul lui octombrie 147

Violenţe şi crime ale aerienilor....148
Solia prin filozoful Maxim....152
Maxim îl atrage în cursă pe Petru al Alexandriei....153
Maxim se întoarce la Constantinopol....155
Hirotonia lui Maxim....156
Grigorie – fără scuză....157
Maxim merge să ceară recunoaştere de la împăratul Teodosie, la Tesalonic şi la Alexandria....158
Petru al Alexandriei îl recunoaşte iarăşi pe Grigorie....159
Hotărăşte să plece din Constantinopol. Împotrivirea ortodocşilor....160
Ceasul teologiei celei înalte....163
Cine, când şi cât se cade să teologhisească....166
Întâi s-a făcut părtaş dumnezeieştii vederi, apoi a teologhisit....169
Despre Fiul lui Dumnezeu-Tatăl....172
Se pregăteşte să vorbească despre Sfântul Duh....174
E nevoit să folosească cuvinte şi expresii care nu există în Scriptură....176
Prin luminare dumnezeiască trece dincolo de litera Scripturii....177
Dumnezeu Se descoperă treptat....178

ARHIEPISCOP ŞI PREŞEDINTE AL SINODULUI ECUMENIC....182
Împăratul Teodosie la Constantinopol. Îl cheamă pe Grigorie, să-l cunoască....182
Aşezarea în biserica împărătească a Sfinţilor Apostoli....185
O încercare nereuşită de a-l omorî....189
Urmările instalării lui....192
Cu cine are de-a face....194
Predică înaintea împăratului şi a boierilor....196
Episcopii sunt chemaţi în Sinod pentru chestiuni dogmatice şi de ordine bisericească....198
Meletie al Antiohiei şi vedenia lui Teodosie....200
Tratativele lui Grigorie cu episcopii cacodocşi....201
Încep lucrările celui de-al doilea Sinod ecumenic. Întronizarea oficială a lui Grigorie....202
Convorbirile teologice din Sinod....203
Slava şi drama lui Grigorie....204
„Grigorie, le cam inventezi"....205
Adormirea lui Meletie....207
Este proclamat preşedinte al Sinodului....208

Scrie, însă îşi aşteaptă ceasul 67
Îi mor fraţii 68
Vorbeşte despre căsătorie 69
Griji şi boli. Îi apare astmul 71
Bătrânul episcop Grigorie îl urcă pe Vasile în scaunul Cezareii 74
Vasile îl cheamă pe Grigorie la Cezareea şi-i acordă ranguri 79
De faţă în clipele grele ale lui Vasile. Se împotriveşte împăratului 81
Împăratul cedează înaintea lui Vasile şi Grigorie 83
Adăpost şi linişte 84

EPISCOP ŞI PUSTNIC 86
Au hotărât să-l hirotonisească episcop 86
Drama lui Grigorie: Sasimele 89
Din sihăstrie, la păstorirea responsabilă a Nazianzului 92
Contribuţia lui în Triadologie 94
Pălmuit, însă luptând pentru credinţa ortodoxă 95
În cele din urmă, pustnic! 97
Peştera şi vederile dumnezeieşti 99
Iarăşi la grijile păstoririi. Adormirea tatălui şi a maicii lui 101
Nimic nu e cu putinţă să-l ţină la Nazianz 104
Se retrage în Meriamlicul Seleuciei, la Sfânta Tecla 105
Presiuni şi rugăminţi să se silească spre capitală 107
Cedează şi se pregăteşte pentru marea misiune 110

ÎN CONSTANTINOPOL ÎNVIE ORTODOXIA 112
Soseşte în jungla Constantinopolului 112
Îl primesc cu pietre 114
În bisericuţa cea improvizată, „întâia" înviere a Ortodoxiei 117
În biserica Anastasiei 120
Să teologhisească puţini 125
Arienii pun la cale un atac în noaptea Sâmbetei Mari 128
Atacul şi prăpădul. Grigorie – în picioare 131
L-au dus la judecată pentru omor 134
Explică cine are „primatul" în Biserică. Despre Atanasie 136
Despre Atanasie şi despre călugării Egiptului 139
Întoarcerea triumfală a lui Atanasie 140
Rusaliile anului 379 (9 iunie) 142
Un ciudat filozof şi un prieten făţarnic: Maxim cinicul 145
Istovirea îl nevoieşte să plece din cetate. Se întoarce la începutul lui octombrie 147

Violenţe şi crime ale aerienilor....148
Solia prin filozoful Maxim....152
Maxim îl atrage în cursă pe Petru al Alexandriei....153
Maxim se întoarce la Constantinopol....155
Hirotonia lui Maxim....156
Grigorie – fără scuză....157
Maxim merge să ceară recunoaştere de la împăratul Teodosie, la Tesalonic şi la Alexandria....158
Petru al Alexandriei îl recunoaşte iarăşi pe Grigorie....159
Hotărăşte să plece din Constantinopol. Împotrivirea ortodocşilor....160
Ceasul teologiei celei înalte....163
Cine, când şi cât se cade să teologhisească....166
Întâi s-a făcut părtaş dumnezeieştii vederi, apoi a teologhisit....169
Despre Fiul lui Dumnezeu-Tatăl....172
Se pregăteşte să vorbească despre Sfântul Duh....174
E nevoit să folosească cuvinte şi expresii care nu există în Scriptură....176
Prin luminare dumnezeiască trece dincolo de litera Scripturii....177
Dumnezeu Se descoperă treptat....178

ARHIEPISCOP ŞI PREŞEDINTE AL SINODULUI ECUMENIC....182
Împăratul Teodosie la Constantinopol. Îl cheamă pe Grigorie, să-l cunoască....182
Aşezarea în biserica împărătească a Sfinţilor Apostoli....185
O încercare nereuşită de a-l omorî....189
Urmările instalării lui....192
Cu cine are de-a face....194
Predică înaintea împăratului şi a boierilor....196
Episcopii sunt chemaţi în Sinod pentru chestiuni dogmatice şi de ordine bisericească....198
Meletie al Antiohiei şi vedenia lui Teodosie....200
Tratativele lui Grigorie cu episcopii cacodocşi....201
Încep lucrările celui de-al doilea Sinod ecumenic. Întronizarea oficială a lui Grigorie....202
Convorbirile teologice din Sinod....203
Slava şi drama lui Grigorie....204
„Grigorie, le cam inventezi"....205
Adormirea lui Meletie....207
Este proclamat preşedinte al Sinodului....208

Îşi face testamentul - 31 mai 381 210
Părăseşte, dezamăgit, casa arhiepiscopală 212
Puternicii episcopi nou-veniţi îl tăgăduie pe Grigorie 215
Către deznodământul final 219

MĂREAŢA RENUNŢARE 221
Renunţare ce l-a făcut şi mai mare 221
Dilema unei inimi sfinte 224
Îi cere împăratului Teodosie să nu se împotrivească 226
Mărinimia lui: se îngrijeşte să-i împace pe clerici cu poporul 229
Îşi ia rămas bun de la toţi
şi îşi face apologia lucrării lui în cetate 232
Plecarea 238
O călătorie istovitoare, dar dătătoare de viaţă 240

ULTIMA ACTIVITATE LA NAZIANZ ŞI ARIANZ 241
În sfârşit, în pământul copilăriei 241
La iubitul său liman, Arianz 242
În casa părintească 243
Nu-şi uită „Anastasia", dar pofteşte doar pustia 245
Se tânguieşte lui Dumnezeu şi se încredinţează mâinilor Lui 247
Păcatul cel primejdios al lui Grigorie 248
Nu încetează să-l amărască 251
Iarna. Rugăciune, citit, scrisori, vizite 253
Hotărăşte în privinţa statuii lui Vasile 254
În Cezareea. Statuia 256
Înalţă statuia, pentru veşnicie 257
Îşi preface în versuri visurile, luptele şi pătimirile 260
Se hotărăşte să facă asceza tăcerii 261
Nevoinţa tăcerii şi greşita ei înţelegere de către ceilalţi 262
Este chemat pentru sinod la Constantinopol 265
Se îngrijeşte, însă, de succesul sinodului 267
Este silit să-l înfrunte pe ereticul Apolinarie.
Noua şi ultima sa mare contribuţie teologică 268
Teologhiseşte despre cele două firi ale lui Hristos.
Prin întrupare, Cuvântul Lui Dumnezeu ia întreaga
fire omenească, adică trup şi minte 270
Firea omenească nu este absorbită de cea dumnezeiască,
în unirea lor în Hristos 272
E nevoit să se plece slujirii Bisericii. Porneşte la Nazianz 275
Îl duc grabnic la băile din Xanxarida 275

Ultima lui activitate pastorală 277
Înrăutățire cumplită a sănătății. Părăsește Nazianzul 279
Iarăși la Arianz 281

ÎN SFÂRȘIT ÎN PUSTIE 283
Se așază la Karvali 283
Întâia noapte în schit 285
Sapă, sădește, adapă și zidește 286
Se căsătorește Olimpiada 288
Moare Teosevia și Grigoric merge să-l consoleze
pe Grigorie al Nisei 289
Scrie și îi e greu să mai îngenuncheze 291
I se înfățișează diavolul, uneori ca întuneric
și alteori ca lumină 292
Biciuie alunecările clericilor și monahilor 293
Ultima prigoană 296
Străin în locuri străine 297
Frică de lipsa lui Hristos. „M-ai părăsit, Doamne..." 299
Este dăruit iarăși cu luminările dumnezeiești 301
Cortina cade, încet-încet. Bolile se întețesc 306
Împotrivire până în sfârșit. Lupta corp la corp 307
Zilele bune ale lui ianuarie 390 309
Își ia rămas bun de la Biserică și de la lume 310

CADE STEJARUL. SFÂRȘITUL NEÎNSEMNAT
AL UNUI OM ÎNSEMNAT 314
„Mă duc la împăratul meu Hristos" 314
Lupta cu zăpada 316
Chipul său răspândește fericita lumină
și Grigorie își dă duhul 318

CUPRINS 323